

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 1

40. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI BİLDİRİLERİ

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve
Arkeometri Sempozyumu**

**40. ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 1

**27-31 MAYIS 2024
NEVŞEHİR**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3790/1

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 203/1

Editör

Gökhan BOZKURTLAR

27-31 Mayıs 2024 tarihlerinde Nevşehir’de düzenlenen 44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

TK: 978-975-17-6109-5

ISBN: 978-975-17-6110-1

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı

Kelainai / Apameia Antik Kenti’nin kuzeydoğusunda bulunan Haydarlı köyü Gökçeli Mevkii’ndeki araştırmalar. Kelainai / Apameia Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi 2023 Yılı Çalışmaları.

Not: Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Gökhan BOZKURTLAR tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2025

ULUSLARARASI KAZI, ARAşTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU

BİLDİRİ KİTAPLARI YAYIN İLKELERİ

Her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu toplantısındaki sözlü sunumlara dair bildirilere yer verilen Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı bildiri kitapları, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde yayına hazırlanmakta ve Bakanlığımız web sayfası üzerinden açık erişimli olarak tüm araştırmacı ve ilgililerin kullanımına sunulmaktadır. Katılımcılar tarafından sempozyumda sunulan bütün bildirilerin yayımlanmak üzere gönderilmesi beklenmektedir.

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan bildirilerin telif hakkı Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne devredilmiş sayılır. Bildiriler, Bakanlık editörleri tarafından yalnızca yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk bakımından incelenmektedir. Yazarlar tarafından bildirilerin telif hakları ve etik ilkeler gözetilerek hazırlanması gerekmektedir. Bildiri metinlerinde ifade edilen görüşler veya telif haklarından doğacak sorumluluklar yazarlarına aittir.

Yazım Dili

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan ve yayınlanması için Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin yazım dili Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızcadır. Yazarlar, bu dillerden birinde metinlerini göndermelidirler.

Yazım Kuralları

Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir.

1. Bildiri Metni Başlığı: İçerikle uyumlu ve konuyu kapsayan bir başlık olmalı ve koyu harflerle 14 punto yazılmalıdır. Bildiri başlığı en fazla 12 kelimeden oluşmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı, başlığa eklenen bir dipnotla verilmeli; aşağıdaki şekilde unvan, görev yapılan kurum, iletişim, e-posta adresi ve ORCID numarası belirtilmelidir.

Örneğin: Prof. Dr. Derya şAHİN; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakùltesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görùkle-Bursa/TÜRKİYE; E-posta: dsahin@uludag.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Ana Metin

Bildiri metinlerinin Word formatında, 10 punto, bir satır aralıklı ve Times New Roman fontunda; resim, çizim, tablo, harita, grafik, altyazı ve dipnotlar dâhil olmak üzere toplam

1.500 kelimeden az olmayacak ve 4.000 kelimeyi aşmayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Bildirileri metinlerinde özet kısmına yer verilmemelidir.

Metin içinde **bold** (koyu) karakter kullanılmamalıdır. Yabancı ve teknik terimler için *italik* (eğik) karakterler kullanılmalıdır. Başka kaynaklardan doğrudan yapılan alıntılar “tırnak” işareti içerisinde verilmelidir.

Metinler hazırlanırken Türk Dil Kurumu yazım kurallarına uyulması gerekmektedir. Kelimelerin yazımı sırasında Türk Dil Kurumu web sitesinde yer alan sözlük uygulaması (<https://sozluk.gov.tr/>) referans olarak alınmalıdır.

Kısaltmaların Türk Dil Kurumu web sitesinde (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>) yer verilen kurallara uygun olarak yapılması gerekmektedir.

Metin içinde MÖ, MS gibi çok alışlagelmiş kısaltmalar ile km, kg, m, cm, m² ve m³ gibi ölçü ve ağırlık birimleri dışında kısaltma kullanılmaması beklenmektedir. MÖ, MS ile uzunluk ve ağırlık ölçüleri gibi standartlaşmış örnekler haricinde kısaltma kullanılmak istenen durumlarda, ilk kullanımda açık hali ve parantez içerisinde kısaltmasının verilmesi, metnin ilerleyen bölümlerinde kısaltmaların aktarılması gerekmektedir. Örneğin: Erken Tunç Çağı (ETÇ) katmanında ele geçen buluntular... ETÇ duvarının devamında....

Bölge, dönem, devir, çağ, kurum vb. ilk harfleri büyük harf ile yazılmalıdır: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Fetret Devri, Geç Tunç Çağı, Osmanlı Dönemi, Orta Çağ, Türk Tarih Kurumu vb.

4. Bölüm Başlıkları: Metindeki ana başlıklar büyük harflerle ve *italik*, alt başlıklar ise küçük harflerle ve *italik* olarak tümü 12 punto ile yazılmalıdır. Makalede, düzenli bilgi aktarımını sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana ve alt başlıkların uygun şekilde numaralandırılması gerekmektedir.

5. Alıntı ve Göndermeler:

Başka metinlerden doğrudan yapılan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Yapılan alıntı uzunluğu beş satırdan az ise satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağ ve solundan 1,5 cm içeride, blok halinde yazılmalıdır.

Metin içinde yapılan göndermeler, parantez içinde, aşağıdaki şekilde yazılmalıdır (Akurgal, 1995, s. 44). İki yazarlı yayınlar için (Erdem ve Yenice, 2008) örneğine uyulmalıdır. İkidenden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde yalnızca ilk yazarın soyadı ile birlikte vd. kısaltması (Örneğin: Tunç vd., 2001, s. 45, şek. 3b) kullanılmalıdır.

Dipnot yalnızca açıklamalar için kullanılmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Metin içinde gönderme yapılan yazarın adının verildiği durumlarda kaynağın yalnızca yayın tarihi yazılmalıdır. Örneğin: Eyice (1985, s. 21)’ye göre...”

Yayın tarihi bulunmayan eserlerde yazar adının sonrasında tarih yok kısaltması olarak ty. ibaresi eklenmelidir. Örneğin: Yılmaz, ty., s.13.

Yazarı belli olmayan veya anonim eserlerde, eserin ismi yazılmalıdır. Örneğin: MTA Raporu, 1979, s. 33

Bir atıfta birden çok kaynağa yer verilmesi durumunda, kaynakların eski tarihli olanlardan yeni tarihli olana doğru sıralanması gerekmektedir (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).

Bir eserden yararlanıldığı durumlarda, atıf yapılan eserin sayfa numarası ve gerektiği durumlarda yararlanılan şekil no.su açık biçimde belirtilmelidir (Örneğin: Cook, 1966, s. 192, fig. 4).

Yararlanılan tüm kaynaklar, metnin sonunda “Kaynakça” başlığı altında verilmelidir. Metinde kullanılmayan yayınlara kaynakça kısmında yer verilmemesi, metinde kullanılan tüm yayınların da kaynakça kısmında açık hallerinin belirtilmesine özen gösterilmelidir.

Web kaynaklarının metin içi atıflarda, atıf sırasına göre “Web: 1” , “Web: 2”, “Web: 3” ... şeklinde aktarılması; kaynakça kısmında web sayfasının linkine yer verilmesi ve erişim tarihinin eklenmesi gerekmektedir.

Örnek (Metin İçinde): Bir diğer mermer güneş saati de 2022 yılındaki Aizonai kazılarında ele geçmiştir (Web: 1).

(Kaynakçada)

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim Tarihi: 24.03.2024)

6. Tablo, Harita, Çizim, Grafik, Şekil ve Fotoğraflar:

Bildirilerde kabul edilecek görsel sayısı 15 ile sınırlıdır. Kullanılan fotoğraf, şekil, tablo, harita ve benzeri görsellerin alt yazıları dahil olarak bildiri metninin uygun yerine yerleştirilmesi ve ayrıca kullanılan tüm görsellerin metinden ayrı olarak JPEG formatında baskıya uygun çözünürlükte gönderilmesi gerekmektedir. Kullanılacak olan bir fotoğraf ise minimum 300 dpi boyutunda; şekil, harita, plan ve benzeri çizimlerin en az 600 dpi boyutunda olması gerekmektedir. Tasarım aşamasında karışıklıklara yol açmaması açısından her bir görsel metin içerisindeki numarasına uygun biçimde sıralanmalıdır.

Metinde kullanılan harita, resim, çizim ve grafik gibi görseller niteliklerine uygun biçimlerde adlandırılmalı ve ekler kısmında gruplandırılmalıdır. Çizimler (Çizim: 1), Resimler (Resim: 1), Haritalar (Harita: 1) şeklinde isimlendirilmelidir. Ekler kısmında ilk olarak harita, ardından resim, son olarak çizim ve grafiklere yer verilmelidir.

Metin içerisinde kullanılacak tablolarda numara ve başlık verilmelidir. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalı, yatay çizgilerden yalnızca tablo içinde verilen alt başlıkları ayırmak için yararlanılmalıdır. Tablo numarası ve açıklaması üstte ortalanmış olarak verilmelidir. Her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalıdır.

Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğraflar gerekli görüldüğü durumda metin içerisinde kullanılabilmeyle birlikte metnin sonunda “Ekler” başlığı altında yukarıda belirtilen sıralamaya göre verilmesi tercih edilmelidir. Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğrafların numaraları ve adları görsel altına ortalanmış şekilde tümce düzeninde yazılmalıdır. Örneğin: Resim 1: Sipylos Dağı kuzeyden görünüm.

Kapsamı gereği bir arada yer verilmesi gereken resim, çizim ve tablolar haricinde levha sistemi kullanılmamalıdır.

Çoklu görsellerde isimlendirmeler çizim, resim vb. no. ve ardından harf ile verilmeli; metin içerisinde görsellere atıflar da bu şekilde aktarılmalıdır. Örneğin: ...Kazıda ele geçen iki kandilden ilk örnekte bitkisel bezemeler (Çizim: 3a), parçalar halinde ele geçen diğer örnekte ise geometrik desenler (Çizim: 3b) hakimdir...

7. Kaynakça: Metin içerisinde kullanılan kaynaklar, kaynakça bölümünde yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıda verilen örneklere uygun olarak yazılmalıdır. Kaynakça kısmında bir yazarın birden çok yayınının olması durumunda, yayın tarihine göre sıralamaya gidilmeli, bir yazarın aynı yılda basılmış yayınları ise yayın tarihinin yanında harflerle (2001a, 2001b gibi) verilmelidir.

Örnekler:

Tek Yazarlı Kitap	Görkay, K. (2015). <i>Tarihin Hazinesi Zeugma</i> . İstanbul: National Geographic Türkiye. Morrisson, C. (2002). <i>Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik: Genel Bir Bakış</i> (Çev. Zeynep Çizmeli Ögün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
Çok Yazarlı Kitap	Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M. ve Alp, S. (1995). <i>Mersin Evleri</i> . Ankara: Kültür Bakanlığı.
Editörlü Kitap	Uçkan, Y. (ed.) (2017). <i>Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları</i> . İstanbul: AKMED.
Editörlü Kitapta Bölüm	Pekak, S. (2009). Nevşehir’de Osmanlı Döneminde İnşaa Edilen Bir Kilise (Ed. Ahmet Oğuz Alp), <i>Ebru Parman’a Armağan</i> . Ankara: Alter, s.335-341.
Elektronik Baskısı Olan Kitap	Beck, H. (2020). <i>Localism and the Ancient Greek City-State</i> . Erişim: https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/
Tezler	Yıldırım, F. (2013), <i>14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi’ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler</i> . Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Dergiden Tek Yazarlı Makale	Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, <i>Adalya</i> , 8, s. 351-356. (Dergilerin cilt ve sayıları dergi adının ardından verilmelidir. Bir cilde ait birden çok sayı var ise bu sayılar parantez içinde aktarılmalıdır. Örneğin, <i>Belleten</i> , 87(310)

Dergiden Çok Yazarlı Makale	Bennett, J. ve Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skilleets, and the date of P. Cippius Polybius. <i>Britannia</i> , 12, s. 37-44.
Web kaynakları	Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mer-mer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim Tarihi: 24.03. 2024)

Bildiri Metinlerinin Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun hazırlanmış olan bildiri metinleri ile eki görseller, 1 Ağustos tarihine kadar **yayinlar@ktb.gov.tr** adresine Wetransfer ile gönderilmelidir. Wetransfer ile gönderilmeyen metin ve görseller sistem tarafından otomatik olarak silinmektedir.

Bildiri Metinlerinin Değerlendirilmesi

Bildiri metinleri ve eklerinin, belirtilen süre içerisinde Genel Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir. Metinler, ilgili konunun editörleri tarafından yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunlukları açısından incelenir. **İlgili editör**, gerekli durumlarda metin üzerinde düzeltmeler yapabilir veya eksikleri yazardan gidermesini isteyebilir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına gönderilir. Son gönderim tarihine kadar dergi editörlüğüne gönderilmeyen, eksiklikleri bulunan ve konu editörleri tarafından talep edilen düzeltmeler yerine getirilmeyen bildirimler, yayın kapsamına alınmaz.

Etik İlkeler

Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen etik ilkelere uygun olarak hazırlanması zorunludur.

Ortak Yazarlık: Bildirilerin yazarları sunulan çalışmaya katkı sağlayanlarla sınırlı olmalıdır. Çalışmaya katkıda bulunmayan isimlere makalede yer verilmemelidir. Bildirilerin yazar sıralamaları, dergi editörlüğüne gönderilen metindeki sıralamaya uygun olarak yayına alınacaktır.

Teşekkür: Yazarlar, çalışmalarını destekleyen kişi, kuruluş ve finansal kaynakları teşekkür kısmında beyan etmekle yükümlüdür. Teşekkür kısmı, metnin sonunda kaynakça kısmının önünde yer almalıdır.

Özgünlük: Sunulan bildiri, sunumu yapan yazar(lar)a ait olmalıdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına yer veriliyor ise, alıntılarının uygun biçimde aktarılması ve kaynakçada yararlanılan çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir. Gönderilen görsellerin ve metinlerin telif hakkından doğacak hukukî yaptırımlardan bildiri sahipleri sorumludur.

Basılmış Bir Yayının Sunumu: Yazarlar tarafından gönderilen çalışmaların daha önce yayınlanmamış olması beklenir.

İletişim Bilgileri

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Müzeler Dairesi Başkanlığı Yayın ve Tanıtma Şubesi Müdürlüğü

II.TBMM Binası Yanı 06110 Ulus Ankara/TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 470 64 64 - +90 (312) 470 64 65

E-Posta: yayinlar@ktb.gov.tr

web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

İÇİNDEKİLER

Abdullah BAKIR

ISPARTA İLİ ULUBORLU İLÇESİ TÜRKİYE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ 2023 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI.....13

Ahmet MÖREL, Mustafa AKASLAN, Fatih ALTINIŞIK,

Nurittin ÇELİK, Behçet ÇOBAN

ADADA ANTİK KENTİ 2023 YILI MİMARİ BELGELEME VE TEMİZLİK

ÇALIŞMALARI.....31

Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU, Ayşe DENKNALBANT ÇOBANOĞLU

İZNİK VE KÖYLERİNDE TÜRK DÖNEMİ ESERLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2022-2023 YILI ÇALIŞMALARI.....49

Ali YAŞAR

HARPASA 2023 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI.....67

Alper GÖLBAŞ

ARAPGİRARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 SEZONU.....81

Anar AZİZSOY

KASTAMONU'DA TÜRK DÖNEMİ ARAŞTIRMALARI IŞIĞINDA AĞLI VE SEYDİLER İLÇELERİ 2023 YILI ÇALIŞMALARI.....101

Asil YAMAN, Koray KONUK, Anna M. SİTZ, İlayda ALİKAYA,

Münire Rumeysa ÇAKAN, Ashhan GÜÇLÜ, Kübra GÜNBEY, Şeyda SAYIN,

Fatih DELİ, İbrahim AKALIN, Bahar Cansel İTEZ, Sude Nur ALTINDİŞOĞULLARI,

Mehmet Serhat AYDEMİR

PHOENIX VE KASARA 2023.....117

Aydın ERÖN, Suat ATEŞLİER, Murat ÇEKİLMEZ, Nihal AKILLI, Barış SEMİZ,

Çağlar ÇAKIR, Mükerrrem KÜRÜM, Erdal İSBİR, Özgün ÖZ, Kemal ERSAVAŞ,

Recep TAŞKIN, Selin YENİGELEN, Mustafa ÜZÜMCÜ, Merve ZEYBEK

KUŞADASI İLÇESİ VE SAMSUN (MYKALE) DAĞI YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ: 2023 YILI ÇALIŞMALARI.....135

Ayşın ÖZÜGÜL

AYATEKLA(MERYEMLİK) YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023.....149

Barış YENER, Polat ULUSOY, Şeniz YENER, Deniz ETİK, Tolga ABALI, Muhammed ERGENÇ KOLOSSAI ANTİK KENTİ VE TERRİTORYUMU 2023 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI (3. SEZON)	161
Belgin AKSOY 2023 YILI HAVUZ-ASLANTAŞ VE KARASEKİ ÇALIŞMALARI	173
Berkay DİNÇER, Serkan ŞAHİN, Göknur KARAHAN, Fatih İŞLEYEN BATI AFYONKARAHİSAR PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2023 (SANDIKLI, HOCALAR, KIZILÖREN İLÇELERİ)	187
Betül FINDIK, F. Arzu DEMİREL, Serdar MAYDA, Cemile AMAÇ BURDUR İLİ PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2023	203
Bilge YILMAZ-KOLANCI ATTOUDA ARAŞTIRMALARI 2023	217
Billur TEKKÖK KARAÖZ, Deniz TAMER, Ebru TAMER, Serdar AKERDEM KERAMOSANTİK KENTİ 2023 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI	233
Birgül ÖĞÜT, Matthias LANGE 2023 YILI GAZİANTEP İLİ ŞEHİTKAMİL İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI	241
Bülent İŞLER, Nesrin AYDOĞAN İŞLER LİKYA BÖLGESİ ALACADAĞ ÇEVRESİNDEKİ BİZANS YERLEŞİMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 YILI ÇALIŞMALARI	259
Çağrı Murat TARHAN ACIPAYAM (KAZANES) OVASI HÖYÜK YERLEŞİMLERİNİN SİSTEMATİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023	275
Coşkun ERDOĞAN, İbrahim ÜNGÖR, Merve ÖZYİĞİT, Kerra ALTUĞ KAYA 2023 YILI YASSIÇEMEN SAVAŞI'NIN YERİNİN TESPİTİ VE YOL GÜZERGAHLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI	287
Deniz KAPLAN, Şener YILDIRIM, Taner AKAR, Zehra GÜNEŞ TARSUS İLÇESİ HİTERLANDI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI (2023)	303

Derya YILMAZ

NEOLİTİK ÇAĞ'DAN DEMİR ÇAĞI SONUNA KADAR ANKARA İLİ GÖLBAŞI İLÇESİ İLE HAYMANA İLÇESİ DEREKÖY MAHALLESİ 2023 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI (AGHA 2023).....	307
--	-----

Duygu Sevil AKAR TANRIVER, Serhat FOÇA

YAMANLAR DAĞI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 YILI ÇALIŞMALARI	327
---	-----

Ercan ÇALIŞ

VAN GEVAŞ TÜRK İSLAM MEZARLIĞI (2023).....	341
--	-----

Ergül KODAŞ

MARDİN İLİ ARTUKLU, KIZILTEPE, YEŞİLLİ VE NUSAYBİN İLÇELERİ PLEİSTOSEN VE ERKEN HOLOSEN DÖNEMARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 SEZONU	351
--	-----

Ergün KARACA

EDİRNE YÜZEY ARAŞTIRMASI (EYA) – 2023 İLK SEZON	363
---	-----

ISPARTA İLİ ULUBORLU İLÇESİ TÜRKİYE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ 2023 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Abdullah BAKIR*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 25.07.2023 tarih ve E-77734899-161.01-4015963 sayılı izin yazısına istinaden yürütülen yüzey araştırması, 21.08.2023-08.09.2023 tarihleri arasında, “Isparta Uluborlu Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Yüzey Araştırması” konusunda [Proje Numarası-YA013206(2023)] Isparta ili Uluborlu ilçesinde gerçekleştirilmiştir.

Yürütülen çalışmalara Doç. Dr. Abdullah Bakır başkanlığında, Muharrem Demir, Mücella Albayrak, Fatih Demir, Kazım Başkök, Ayşenur Ergün, Kerime Yıldız, F. Esran Arslan, Fatih Karaoğlu, Elif Uysal, Feyzullah Güleç ve Ecem Işılçay Çelik’ten oluşan ekiple Bakanlık Temsilcisi Arkeolog Fatih Yıldırım Sağlam katılmıştır. Sözü edilen bu yerleşim yerlerinde tespit edilen eserlerin kataloğu yapılmış, fotoğrafları çekilmiş ve konumlandırılmıştır. Belirlenen bazı bölgelerde jeoradar uygulaması yapılmıştır.

1. ESKİ ULUBORLU ŞEHİRİ

Türkiye Selçuklu Dönemi eseri olan eski Uluborlu şehrinde bulunan Sultan Hamamı’nda doğal şartlar dolayısıyla duvar çatlakları olduğu, kubbede ve göbek taşı bölgesinde çökmeler meydana geldiği tespit edilmiştir. Selçuklu Dönemi eserlerinden olan Büyük Çeşme’nin üst örtüsünde dökülmeler meydana geldiği ve kubbe kilit taşının düştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca aynı eserin duvarlarında ciddi çatlakların meydana geldiği görülmüştür. Oruç Çeşmesi adı verilen çeşmenin de üst örtü kaplamalarının döküldüğü tespit edilmiştir. Aslanlı Çeşme ile Katırcı Çeşmesi’nde herhangi bir tahribata rastlanmamıştır. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları esnasında tahrip olmuş bir çeşme ve yalak kalıntısı tespit edilerek fotoğraflandırılmış ve koordinatları kayıt altına alınmıştır.

Eski Uluborlu şehri bölgesinde yer alan Bülbül Camii’nin bulunduğu bölge içerisinde araştırmalar yapılmıştır. Halk tarafından Sultan Mezarları olarak adlandırılan ama kimlere ait olduğu tespit edilemeyen iki adet mezar incelenmiştir. Arapçık Çeşmesi olarak adlandırılan Selçuklu Dönemi eseri olan çeşme üzerinde incelemeler yapılmış ve sel baskınları sonucu çeşmenin yalak bölümünün bulunduğu yerin sel tahribatına uğradığı tespit edilmiştir.

Salman Çeşmesi adıyla anılan çeşmenin üzerinde bulunan mezar *steli* ve yazıt fotoğraflandırılmış. Ayrıca çeşme duvarında bulunan devşirme mimari parça fotoğraflandırılmıştır. Çeşmenin ön kısmında dere içerisinde havan olarak kullanılan bir kalıntı tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Hamidoğulları Dönemi eseri olan Şeyh Muhiddin Çeşmesi’nde yapılan

* Doç. Dr. Abdullah BAKIR; Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Ana Bilim Dalı, Isparta/TÜRKİYE, E-posta: abdullahbakir@sdu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8921-4029.

incelemelerde çeşmenin üst örtüsünde tahribatlar tespit edilmiştir. Uluborlu Kalesi içerisinde yüzey araştırma alanı üzerinde seramik, cam obje ve metal objelere rastlanmıştır. Söz konusu objeler kayıt altına alınarak incelemelerde bulunulmuştur. Bunlardan önemli görünenler müzeye teslim amacıyla alınmış ve teslim edilmiştir (Resim: 1).

2. ESKİ ULUBORLU ŞEHRİ BAHÇE MAHALLESİ

Uluborlu ilçesi Bahçe Mahallesi mevkiine gidilmiş ve daha önce tescillenmemiş bölgede yüzey araştırması yapılmıştır. Alanda yapılan incelemeler neticesinde 2 adet mimari blok kalıntısına, 1 adet yarı kısmi toprak altında olan havana ve 1 adet *yuğma* taşına rastlanılmıştır. Bunların yanı sıra alanda çok fazla sayıda seramik parçalarına, cam obje ve demir çivi buluntularına da denk gelinmiştir. Elde edilen buluntular ölçeklendirilip fotoğraflandırdıktan sonra yüzeye geri bırakılmıştır (Resim: 2, Resim: 3). Seramik parçalarının bazılarının Selçuklu Dönemi'ne ait olduğu yapılan incelemeler sonucu tespit edilmiştir (Resim: 4). Ayrıca bölgede yapılan araştırmaların devamında bir adet Osmanlı Dönemi'ne ait sikkeye ve bir adet ise İslami Dönem sikkesine rastlanılmıştır. Sikkeler bilimsel yöntemler ile fotoğraflandırılarak kayıt altına alınıp, Isparta Müzesine teslim edilmek üzere yüzeyden alınmıştır.

Bölgede bulunan Bahçe Camii'ne gidilerek cami yakınında incelemelerde bulunulmuştur. Bahçe Camii'nin yaklaşık olarak 50 metre batısında bulunan mezarlık alanında yapılan incelemelerde 7 adet sütun parçaları ile oluşturulmuş mezara rastlanılmıştır. Mezarların ölçümleri yapıldığında boyutlarının 3 metre olduğu tespit edilmiştir. Bunun neticesinde de mezar sahiplerinin üst *orunlu* kişiler olabileceği kanısına varılmıştır. Mezarlar koordinatlandırılarak bilimsel yöntemler ile fotoğraflandırılmıştır. Bunun yanında mezarlıkta 2 adet günümüz mezarına da denk gelinmiştir. Ayrıca mezarlıkta yapılan incelemelerde Selçuklu Dönemi'ne ait seramik parçalarına rastlanılmış ve bilimsel yöntemler ile kayıt altına alınmıştır.

3. ESKİ ULUBORLU ŞEHRİ BÜYÜKKÖPRÜ MAHALLESİ

Uluborlu ilçesi Büyükköprü Mahallesi'ne yüzey araştırması çalışmaları için gidilmiş ve yapılan incelemelerde bölgede yoğun miktarda seramik parçası ile karşılaşmıştır. Bu bulgular da bilimsel yöntemler ile fotoğraflandırılarak kayıt altına alınmıştır. Bunun yanında bölgede yer alan Cumhuriyet Çeşmesi'nin alt tarafında bir adet Selçuklu Dönemi'ne ait sikke bulunmuştur. Bulunan sikke bilimsel yöntemler ile fotoğraflandırılıp Isparta Müzesine teslim edilmek üzere yüzeyden alınmış ve teslim edilmiştir.

4. ULUBORLU (APOLLONIA) KALESİ

Daha önceki yıllarda da yüzey araştırması yapılan bu bölgeye tekrardan son bir değerlendirme amacıyla gidilmiştir. Kale içerisinde bulunan Efendi Sultan Türbesi incelenmiştir. Daha sonra saha üzerinde yapılan çalışmada Roma, Bizans, Selçuklu Dönemleri'ne ait çok fazla sayıda seramik kalıntısı tespit edilmiştir. Tespit edilen seramik kalıntıları bilimsel yön-

temler ile kayıt altına alınarak saha üzerine bırakılmıştır. Uluborlu Kalesi içerisindeki yapılan çalışmada 3 adet sikke bulunmuş, bulunan sikkeler kayıt altına alınarak Isparta Müzesine teslim edilmiştir. Çalışma alanımıza Uluborlu ilçe kaymakamı ziyaret amacıyla gelmiş ve yüzey araştırması başkanından araştırmayla ilgili sözlü olarak bilgi almıştır.

5. GAVURUN ÇEVİRİĞİ MEVKİİ

Uluborlu'ya bağlı I. derece sit alanı olarak tescili bulunan Gavurun Çevriği olarak adlandırılan sahada yüzey araştırması yapılmıştır. Araştırma İleydağı köyü mevkiine yaklaşık 3 km mesafede yer almaktadır ve ilgili bölgede detaylı bir yüzey araştırması yapılmıştır. Ancak herhangi bir veriye ulaşamamıştır. Yine aynı bölgede ören yeri olarak adlandırılan alan üzerinde yüzey araştırma çalışması yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda bölgede geç dönem İslami yerleşim yerine rastlanılmıştır. Moloz taştan yapılan yoğun yapı kalıntıları ile karşılaşmış, koordinatları alınmış ve bilimsel tekniklerle kayıt altına alınmıştır. Yerleşim yeri üzerinde yapılan araştırmalarda yoğun bir mezar kalıntısıyla karşılaşmıştır. Yapılan incelemelerde mezarın doğu-batı yönünde olduğunu tespit edilmiştir. Koordinatları alınan mezarların bilimsel yöntemlerle kayıtları tutulmuştur.

6. KUYUBAŞI MEVKİİ

Uluborlu ilçesinin Kuyubaşı Mevkii'nde bulunan Selçuklu Dönemi'ne ait bir namazgaha gidilerek bu bölgede de yüzey araştırmaları yapılmıştır. Yapılan incelemelerde bir namazgah üzerinde bulunması gereken bütün unsurların sahada olduğu görülmüştür. Bölge üzerinde bir adet su kuyusu, abdest almak için sütun oyularak su haznesi yapılmış, bir çeşme tespit edilmiştir. Aynı zamanda sahada mimari bloklar kullanılarak oluşturulmuş bir minber ve bir kible taşı tespit edilmiştir. Daha sonradan yapıldığı anlaşılan moloz taştan bir cami yapısı da namazgah kenarında bulunmaktadır. Bu caminin damlı üst örtüsü daha sonra kaldırılarak üzerine kırma çatı yapılmıştır. Ayrıca namazgahın dış kısmında günümüze temelleri ulaşmış olan bir yapının da bulunduğu görülmüştür. Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun izni ile Isparta Müze Müdürlüğü tarafından saha üzerinde yapılan temizlik çalışmasına nezaret edilerek katkıda bulunulmuştur.

7. İLEYDAĞI KÖYÜ

Uluborlu'ya bağlı İleydağı köyü içerisinde yapılan yüzey araştırmaları esnasında ev duvarına konulmuş bir yazıt ile karşılaşmış ve bulgu bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınmıştır. Köy içerisinde muhtelif yerlerinde sütun parçaları ve sütun parçalarından yapılmış *yuğma* taşlarıyla karşılaşmıştır. Aynı sahada pres taşı olarak kullanılan bir adet işlik ile tahıl öğütmede kullanılan iki adet değirmen taşı tespit edilmiştir. Bir evin bahçesinde, sökülerek getirilmiş olan, su künkleri bulunmuştur. Söz konusu buluntular ölçekli olarak fotoğraflandırılarak kayıt altına alınmıştır. Ayrıca mimari parçalardan yapılan çok sayıda su yalağı bulunmuştur.

İleydağı köyü cami duvarında iki adet, cami temel duvarında ise bir adet, mezar *steli* tespit edilerek fotoğraflanıp koordinatları alınarak kaydı tutulmuştur. Bölgede yaşayan halk ile yapılan görüşmeler neticesinde bir cami duvarında çok fazla sayıda mimari bloğun bulunduğu fakat daha sonra sıva ile bu blokların kapatıldığı gözlemlenmiştir. Köy halkı köy içerisindeki devşirme malzemelerin tamamının Büyük Yayla adı verilen bölgeden getirildiğini beyan etmiştir. Köy içerisindeki bir bahçe duvarında üzeri yazıtlı bir *altar* ile karşılaşmıştır. *Altar* üzerinde bir adet kartal kabartma motifi ve *Helios* motifi tespit edilmiştir. Söz konusu eser bilimsel yöntemler ile kayıt altına alınmıştır (Resim: 5). Köy içerisindeki başka bir evin temel duvarında yazıtlı ve üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış tasvirler bulunan 1 adet mimari parça tespit edilmiştir.

İleydağı köyü içerisinde yapılan araştırmalarda karşılaşılan çok fazla sayıdaki mimari devşirme malzemeler değerlendirildiğinde köye yakın bir noktada antik bir yerleşim yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu yerleşim yerinin Büyük Yayla olarak adlandırılan alan olduğu düşünülmektedir.

8. İLEYDAĞI KÖYÜ BÜYÜKYAYLA MEVKİİ

Uluborlu ilçesine bağlı İleydağı köyünün Büyükyayla olarak adlandırılan bölgesinde yapılan araştırma neticesinde antik bir yerleşim yeri kalıntısına ulaşılmıştır. Halk tarafından kilise olduğu iddia edilen yerde, yapı kalıntısına rastlanılmıştır. Ancak kilise yapısı olduğu iddia edilen kalıntının kilise olduğuna dair yoğun bir işarete rastlanılmamıştır. Yapılan araştırma esnasında tespiti yapılan mimari kalıntı ve seramiklerin kayıtları alınmıştır.

Saha üzerinde yapılan araştırma neticesinde su almak amacıyla açılmış olan bir bölgede *in situ* halde insan iskelet kalıntısına ulaşılmıştır. Mezarın altı ve üzerinin kayrak taşlar döşenerek oluşturulduğu görülmüştür. Doğu-batı yönündeki mezarın koordinatları alınarak kayıtları tutulmuştur. Büyükyayla olarak adlandırılan yerde bulunan besi çiftliği bahçesinde dört adet mimari plastik malzeme tespit edilmiştir. Bunların ikisinde Grekçe yazıt tespit edilmiştir. Söz konusu mimari parçaların ölçüleri alınmış, koordinatları tespit edilerek, fotoğraflandırılmıştır (Resim: 6). Büyükyayla bölgesinde mezarlık olduğu iddia edilen saha tamamen incelenmiştir. Ancak herhangi bir bilimsel tespit için gerekli malzemeye ulaşılamamıştır.

9. KÜÇÜKKABACA KÖYÜ EŞYAHİSARI (EŞEKHİSARI) MEVKİİ

Küçükkabaca köyünün Eşyahısı adlı bölgesinde yüzey araştırması yapılmıştır. Eşyahısı (Eşekhisarı) Mevkii olarak adlandırılan bu saha üzerinde de yoğun seramik ile karşılaşmıştır.

10. KÜÇÜKKABACA KÖYÜ KARASENİR MEVKİİ

Karasenir Mevkii adıyla bilinen bölgede yüzey araştırması çalışmaları yürütülmüştür. Yapılan incelemeler neticesinde iki adet mezarlıkla karşılaşmıştır. İlk mezarlıkta mezarların kuzey-güney yönünde yapıldığı, ikinci mezarlıktaki mezarların ise kible yönünde

tanzim edildiği tespit edilmiştir. Yapılan tespitler bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınmış ve fotoğraflandırılmıştır.

11. KÜÇÜKKABACA KÖYÜ KÜÇÜKKÖY MEVKİİ

Yüzey araştırma çalışmaları Küçükkabaca köyü Küçükköy Mevkii'nde gerçekleştirilmiştir. Sahada yapılan bilimsel incelemelerde çok sayıda seramik ile karşılaşmıştır. Bu seramiklerin çoğunluğunun erken döneme ait olduğu kanısına varılmış ve bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınmıştır. Formu olan ve tarihlendirmede yardımcı olacağı düşünülen seramiklerden bir kısmı araştırma bitiminde müzeye teslim edilmiştir.

12. KÜÇÜKKABACA KÖYÜ SİNAPDERESİ MEVKİİ

Araştırmanın bir bölümü de Küçükkabaca köyünün yaklaşık 500 metre doğusunda bulunan Sinapderesi Mevkii'nde gerçekleştirilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde üç adet mimari parçaya ve bir adet işlik (pres) taşına rastlanmıştır. Ayrıca sahada geniş bir alana yayılmış halde yoğun seramik parçaları ile karşılaşmıştır. Bulunan parçalar fotoğraflanıp koordinatları alınarak kayıt altına alınmıştır. Yöre halkı ile yapılan görüşmede saha üzerinden bir mimari parçanın yetkililer tarafından alınarak Uluborlu Müzesine götürüldüğü öğrenilmiştir.

13. KÜÇÜKKABACA KÖYÜ KIZILKAYATEPE MEVKİİ

Küçükkabaca köyünde yapılan yüzey araştırmaları esnasında halk tarafından kült alanı olduğu iddia edilen ve Kızılkayatepe Bölgesi'nde bulunduğu belirtilen yere ulaşmaya çalışılmış. Fakat sözü edilen sahanın yeri tespit edilememiştir.

14. KÜÇÜKKABACA KÖYÜ İNÖNÜ MEVKİİ

Uluborlu Küçükkabaca köyü İnönü Mevkii'nde yüzey araştırmalarında bulunulmuştur. Bu çalışmalar esnasında daha önce tescil önerisinde bulunulmuş olan kaya mezarlar incelenmiştir. Kaya mezarlar ile ilgili gerekli çalışmalar yapılmıştır.

15. DEREKÖY KÖYÜ KALETEPE MEVKİİ

Uluborlu'ya bağlı olan Dereköy köyünde de yüzey araştırması kapsamında çalışmalarda bulunulmuştur. Çalışmalar ilk olarak daha önce tescili yapılan Dereköy köyü Kaletepe Mevkii'nde başlamıştır. Bahsi geçen bu saha içerisinde herhangi bir kaçak kazı çukuruyla ve tahribatla karşılaşmamıştır. Kaletepe Mevkii eteklerinde yapılan bilimsel incelemede Roma Dönemi seramik parçaları tespit edilmiştir. Tespit edilen seramiklerin ölçekli olarak fotoğrafları kayıt altına alınmıştır (Resim: 7). Daha sonra ise Kaletepe'nin alt bölgesinde kuzeybatı istikametinde yer alan tescilli kaya mezarı incelenmiştir. Burada kaya mezarı içerisinde iki yerde, insan eli ile yapılmış, tahribat gözlemlenmiştir (Resim: 8).

16. DEREKÖY KÖYÜ ULUİN MEVKİİ

Dereköy köyünün Uluin Mevkii'nde de yüzey araştırma çalışmaları yürütülmüştür. Bu bölgede 2 adet doğal oluşum mağara ve 1 adet doğal oluşum obruk tespit edilmiştir. Yapılan inceleme neticesinde tarihsel süreçte bu oluşumların insanlar tarafından depolama amaçlı kullanıldığı görülmüştür.

17. DEREKÖY KÖYÜ KÖYÖNÜ MEVKİİ

Dereköy köyü, Köyönü Mevkii'nde yapılan çalışmalarda bir adet tescilli kaya mezar ile karşılaşmıştır. Onun haricinde tescil edilmemiş bir adet daha kaya mezarına rastlanılmıştır. Mezar üzerinde bilimsel yöntemlerle incelemeler yapılmış ve eser ölçeklenerek fotoğraflarla kayıt altına alınmıştır. Ayrıca aynı mevkide bir adet tahrip edilmiş ve bir adet de yapım aşamasında yarım bırakılmış kaya mezara rast gelinmiştir. Tespit etmiş olduğumuz tescilsiz kaya mezarın tescil fişi hazırlanarak rapor ekinde Bakanlığa sunulmuştur.

18. DEREKÖY KÖYÜ TAŞHARMAN MEVKİİ

Dereköy köyü, Taşharman Mevkii'nde yüzey araştırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede çok sayıda seramik ile karşılaşmıştır. Bu seramiklerin birçoğunun erken döneme ait olduğu anlaşılmıştır. Bunların dışında erken döneme ait cam ve metal objelerle de karşılaşmıştır. Elde edilen seramikler ölçekli olarak fotoğraflandırılmış ve form veren dönem tespitinde rehber olacağı düşünülen az sayıda seramik, araştırmaların bitiminde Müzeye teslim edilmiştir. Aynı sahada yapılan incelemeler sonucunda Taşharman olarak adlandırılan alanın bütün köşelerinden koordinatları alınarak alan tespiti yapılmıştır.

19. DEREKÖY KÖYÜ İŞAKLAR MEVKİİ

Dereköy köyü İşaklar Mevkii'nde de yüzey araştırması çalışması yapılmıştır. Saha üzerinde yapılan taramalar neticesinde çok sayıda farklı dönemlere ait seramik ile karşılaşmıştır. Bu seramikler değerlendirildiği zaman Roma, Bizans ve Selçuklu Dönemi'ne ait oldukları görülmüştür. Bulunan bu seramiklerin bilimsel yöntemlerle kayıtları tutulmuş ve sahaya bırakılmıştır. Alan üzerinde moloz taştan imal edilmiş çok fazla yapı kalıntısı ile karşılaşmıştır. 15. yy. kayıtlarında da burada İşaklar adında bir köy yeri geçmektedir. Ancak bu yerleşimin daha sonraki dönemlerde tamamen boşalarak yok olduğu anlaşılmaktadır.

20. DEREKÖY KÖYÜ ÖRENKOZ MEVKİİ

Uluborlu'ya bağlı Dereköy köyü Örenkoz Mevkii'nde yüzey araştırmaları için incelemelerde bulunulmuştur. Söz edilen bu bölgede yoğun seramik parçalarına, çatı kiremidine ve *pithos* parçalarına denk gelinmiştir. Tespit edilen buluntular bilimsel yöntemler ile fotoğraflandırılarak kayıt altına alınmıştır (Resim: 9, Resim: 10) Bununla beraber bölgede 2 adet mimari blok ve bir adet sütun parçası tespit edilerek ölçeklendirilerek fotoğraflandırılmıştır. Örenkoz Mevkii'nin koordinatları alınarak bölgede bir alan tespiti yapılmıştır. Ayrıca Ören-

koz Mevkii'nde bir adet çeşme tespit edilmiştir. Bu çeşmenin de bilimsel yöntemlerle ölçeklendirilmesi yapılarak kayıt altına alınmıştır.

21. DEREKÖY KÖYÜ ÇEVİRİK MEVKİİ

Dereköy köyünün Çevrik Mevkii'nde de yıkık vaziyette bir adet değirmen bulunmuştur. Bu değirmenle ilgili olarak da bilimsel çalışmalar yapılmış ve fotoğrafları çekilmiştir.

22. DEREKÖY KÖYÜ ESKİKÖY MEVKİİ

Uluborlu'ya bağlı olan Dereköy köyü daha önceleri günümüzdeki konumundan daha farklı bir bölgede yer almaktaydı. Bu bölge ile günümüzde köyün yer aldığı bölge birbirlerine yakın bölgelerdir. Ancak köy eski konumundan günümüzdeki alana zorunlu olarak taşınmıştır. Köyün eski konumunda heyelan tehlikesi olduğundan dolayı köyün taşınması kararı alınmıştır. Bu köyün eski yerleşimi Dereköy, eski köy mevkii şeklinde adlandırılmıştır. Dereköy, eski köy mevkiinde de bir adet havan tespit edilmiş ve bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınmıştır. Ayrıca tespit edilen havanın fotoğraflandırma işlemi de gerçekleştirilmiştir.

Bölgede yapılan incelemelerde Dereköy, eski köy mevkiinde bir adet türbe tespit edilmiştir. Bu türbenin de ölçümleri yapılmış ve fotoğraflandırılmıştır (Resim: 11). Ayrıca türbe-*de lidar* çekimi de gerçekleştirilmiştir. Bu türbenin halk arasında kutsal sayıldığı ve büyük öneme sahip olduğu öğrenilmiştir. Eski Dereköy Mevkii'nde bulunan bu türbe evinde bir adet mimari blok da tespit edilmiştir. Bu bloğun da ölçeklendirilmesi yapılarak fotoğrafları kayıt altına alınmıştır.

23. BAŞKÖY (BİSSE) KÖYÜ

Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün E-92039722-160.01.99-3247223 sayılı yazısında Senirkent Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürlüğü'nün Z-82777652-299-3080 sayılı yazısı doğrultusunda Başköy'ün arkeolojik olarak incelenmesi talep edildiği ve inceleme yapılacak tarihlerin Uluborlu sınırları içerisinde faaliyet gösterilen yüzey araştırması çalışması ile aynı olduğu bildirilmiştir. Isparta Müze Müdürlüğü ile karşılıklı olarak yapılan istişareler neticesinde 2020 yılında başlanılan "Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Yüzey Araştırması"na, sözü edilen alanın Uluborlu sınırlarına yakın olması nedeniyle katkı sağlayacağı kanısına varılmıştır. Isparta Müze Müdürlüğünden görevli personel ile köy sınırları incelenmiştir. Daha sonra ise Başköy (Bisse) köyüne gidilerek Başköy köyü camisinde incelemeler yapılmıştır. İncelemeler esnasında camiye yaklaşık olarak 15 metre uzaklıkta bahçe duvarında bulunan bir adet mimari parçaya rastlanılmış ve kayıt altına alınmıştır.

Başköy köyü Köyiçi Mevkii'nde harabe halde bulunan kooperatif binasının köşesinde bir adet *yuğma* taşı tespit edilerek bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınmıştır. Başköy köyü Köyiçi Mevkii'nde rastlanılan köy çeşmesinin inşasında yoğun olarak devşirme taşlar kullanıldığı görülmüştür. Bu devşirme taşların 15 adet olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan bir tanesinde ise Grekçe yazıt bulunmaktadır. Çeşmenin ve üzerindeki devşirme malzemelerin

ölçekli olarak fotoğrafları çekilmiş ve koordinatları alınmıştır. Başköy köyü sınırları içerisinde yer alan bir evin giriş kısmının sağ tarafında ve evin avlusunun yukarı kısmında mimari bloklar tespit edilmiş. Bu bloklar bilimsel yöntemler kullanılarak incelenmiş ve fotoğraflandırılmıştır. Ayrıca köy sakinlerinden birinin evinde, avlu duvarında, üçgen alınlıklı bir mezar *steli* yazıt tespit edilmiştir. Söz konusu *stel* ölçeklendirilerek fotoğraflanmıştır.

24. BAŞKÖY KÖYÜ TAVŞAN DERESİ MEVKİİ

Başköy köyü Tavşan Deresi Mevkii'nde bulunan bir şahsın arsasında bir adet üzüm işliği ile karşılaşmıştır (Resim: 12). Ayrıca yapılan araştırmalarda Başköy köyü Tavşan Deresi Mevkii'nde üç basamaklı kült alanı olduğu düşünülen alanda ve bu alanın çevresinde seramik, çatı kiremidi parçalarına denk gelinmiştir. Tespit edilen seramikler kayıt altına alınarak sahaya bırakılmış, kült alanı olduğu düşünülen alan ise koordinatlandırılarak fotoğraflanmıştır.

Tavşan Deresi Mevkii'nin yamaçlarında üzeri işlemeli bir mimari blok tespit edilmiştir. Aynı sahada yer alan Tavşan Deresi Çeşmesi üzerinde bulunan devşirme malzemeler ve mimari bloklara rast gelinmiş. Bunların da tamamı bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınmıştır. Aynı güzergâh üzerinde yer alan köy mezarlığı duvarında havan olarak kullanılan bir adet mimari bloğa ve mezarlık içerisinde kitabesi bulunan İslami Dönem mezara rastlanılmıştır. Yine bu mezarlık duvarında bir sütun parçası tespit edilmiştir. Söz konusu eserlerin ölçekli olarak fotoğrafları ve koordinatları alınmıştır. Yine aynı mezarlık içerisinde insan eli ile yapılmış dönemi tespit edilemeyen gıda saklama amaçlı bir obruk, halk ile istişareler neticesinde bulunmuş bilimsel yöntemlerle kaydı tutulmuştur.

Köy sakinlerinden birinin evinin bahçe duvarında üzerinde farklı motifler bulunan bir mimari bloğa rastlanılmıştır. Yine köy sakinlerine ait bahçede bir mimari blokla karşılaşmıştır. Bu bloğun bir yüzünde motifler bir yüzünde ise yazıt olduğu anlaşılmıştır. Tespit edilen bu eserler bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınmıştır. Köy içerisinde bulunan bir parka gidilmiş ve burada da beş adet mimari parça ile karşılaşmıştır. Bunlardan iki tanesi *fallus*, iki tanesi havan ve bir adeti de mezar *stel*inden oluşmaktadır. Bunların da tümü koordinatlandırılarak ölçekli fotoğrafları çekilerek kayıt altına alınmıştır.

25. BAŞKÖY KÖYÜ MANASIR MEVKİİ

Başköy köyü Manasır Mevkii'nde yaklaşık olarak yerden yüksekliği 5 metre olan bir kaya mezar gözlemlenmiştir. Kaya mezarın yerden yüksekliği fazla olduğu için detaylı bir inceleme yapılamamıştır. Bunun yerine uzaktan iç kısmına bakılarak fotoğrafları alınmıştır.

26. BAŞKÖY KÖYÜ DİKİLİTAŞ MEVKİİ

Dikilitaş Mevkii'nde yapılan incelemelerde bölgede yoğun bir seramik ve çatı kiremidi buluntuları olduğu gözlemlenmiş ve bu buluntular bilimsel yöntemler ile fotoğraflandırılmıştır. Ayrıca Dikilitaş Mevkii'nde bir adet kaçak kazı yapıldığı gözlemlenmiş ve mimari bloğa

rastlanmıştır. Tespit edilen kaçak kazının gerekli ölçümleri yapılmış ve kaydı tutulmuştur ve daha sonra yetkili mercilere bilgi verilmiştir. Bu nedenlerden dolayı Dikilitaş Mevkii'nde 6 farklı noktadan koordinatlar alınarak bir alan tespiti yapılmıştır.

27. BAŞKÖY KÖYÜ KOZAĞACI VE ASARTEPE MEVKİİ

Dikilitaş adlı bölgenin alt kısmında yer alan Kozağacı ve Asarteppe Mevkii'ne gidilmiştir. Bu bölgede yoğun seramik parçaları, çatı kiremidi, bir adet *pthos* parçası ve bir adet de mermer parçası tespit edilmiş. Bunların da bilimsel yöntemler ile kayıtları tutulmuş ve fotoğraflandırılmıştır (Resim: 13, Resim: 14). Bunun yanı sıra Asarteppe Mevkii'nde iki adet kaçak kazı daha tespit edilmiştir. Aynı zamanda ilk kaçak kazının yapıldığı alanda mimari yapıya denk gelinmiştir. Kaçak kazının ilgili birimlere bildirilmesi için gerekli olan kayıtlar bilimsel yöntemler ile tutulmuştur. Bölgede tespit edilen çok sayıda buluntu sebebiyle bölgede bir alan tespiti yapılmıştır. Önemli bilimsel verilere ulaşılan bu arazilerin yapılan kontrollerde tescilinin olmadığı görülmüştür. Birbirine sınır olan tescilsiz bu sahaların tamamının birleştirilerek tescilinin yapılması kararına varılmıştır. Tescil işleminin yapılabilmesi için gerekli olan ölçümler ve tespitlerin kaydı tutulmuştur.

Yüzey araştırma çalışmaları için Kozağacı Mevkii'ne gidilmiş ve burada da 4 adet kaçak kazı alanı tespit edilmiştir. Bu kaçak kazı bölgelerinde yoğun seramik parçaları ve çatı kiremidi parçalarına denk gelinmiş ve bilimsel yöntemler kullanılarak ölçeklendirilerek fotoğraflandırılmıştır (Resim: 15). Ayrıca Kozağacı Mevkii'nde tespit edilen kaçak kazı alanlarının konumlarının yakınında bir adet pres taşı bulunmuştur ve fotoğraflandırılarak kayıt altına alınmıştır.

28. BAŞKÖY KÖYÜ ÇİMENARDI MEVKİİ

Çimenardı Mevkii'nde bir adet tekne mezarı ve bir adet de oda mezarı tespit edilmiştir. Bu bulguların da gerekli ölçümleri yapılmış ve fotoğrafları çekilerek kayıt altına alınmıştır.

29. İNHİSAR KÖYÜ KİRSEKOYAK TEPESİ

Yüzey araştırma çalışmalarına Uluborlu'ya bağlı İnhisar köyü Kirsekoyak Tepesi'nde başlanılmıştır. Tepede bir kilise kalıntısı olması ihtimali ile ilgili olarak incelemelerde bulunulmuş. Ancak bu mevkideki incelemeler neticesinde herhangi bir buluntuya denk gelinmemiştir.

30. İNHİSAR KÖYÜ KARABAYIR MEVKİ TAVŞANTEPE

İnhisar köyü Karabayır Mevkii'nde bulunan Tavşantepe alanına gidilmiş ve bölgede yapılan incelemelerde az miktarda seramik parçası ve 1 adet *aplik* olduğu düşünülen parça bilimsel yöntemlerle fotoğraflandırılmıştır. Daha sonrasında Tavşantepe alanının karşı tarafında bulunan bölgede kült alanı olarak düşünülen bir yapı ile karşılaşmıştır. Yapılan incelemeler sonucu yapı ölçeklendirilerek kayıt altına alınmıştır.

Tavşantepe Mevkii'ne gidilmiş ve yerel halk tarafından bir kilisenin var olduğu söylenen bölge incelenmiştir. İncelemeler sonucunda bölgede fazla miktarda Roma Dönemi'ne ait seramik, çatı kiremidi ve taban tuğlası parçalarına denk gelinmiştir. Bunun yanında bölgede 1 adet pişmiş toprak ağırşak ile de karşılaşmıştır. Bölgedeki buluntular bilimsel yöntemlerle ölçeklendirilerek kayıt altına alınmış ve sahaya geri bırakılmıştır. Fakat bölgede herhangi bir kilise yapısına veya mimari parçaya denk gelinmemesine rağmen alanın kuzeyinde Kapı Dağı'nın bulunması, yüksek bir noktada yer alması ve alanın doğu-batı yönlü tıraşlanmış olması sebebiyle bölgede bir kilise olabileceği düşünülmektedir.

31. İNHİSAR KÖYÜ KIZILDERE MEVKİİ

Yüzey araştırması çalışmaları İnhisar köyü Kızıldere Mevkii'nde de yürütülmüştür. Bu sahada da kült alanı olduğu düşünülen bir yer ile karşılaşmıştır. Yönü Kapı Dağı'na bakan bu saha üzerinde kült alanında bulunabilecek unsurlara, ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuş, merdiven basamaklarına rastlanılmıştır. Bu alan üzerinde herhangi bir mimari kalıntıya ve seramik buluntularına rastlanılmamıştır. Alan bilimsel yöntemlerle fotoğraflandırılarak ve koordinatları alınarak kayıt altına alınmıştır.

32. ULUĞBEY KÖYÜ

Uluborlu çalışma sınırları içerisinde yer alan Uluğbey köyüne gidilmiş ve daha önceki senelerde tamamlanamayan sahalara gidilerek incelemelerde bulunulmuştur. İncelemeler neticesinde köy içinde çok sayıda *yuğma* taşına ve ev duvarında bulunan bir adet havana denk gelinmiştir. Ayrıca köy içerisinde yer alan bir parkta bir adet havan taşına da rastlanılmış ve ölçeklendirilerek kayıt altına alınmıştır.

EKLER

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

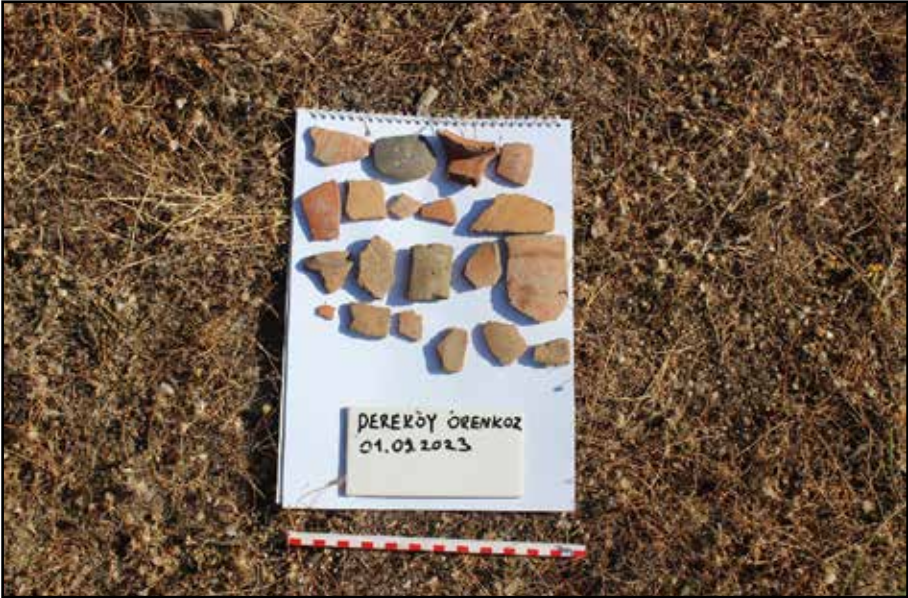
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

ADADA ANTİK KENTİ 2023 YILI MİMARİ BELGELEME VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Ahmet MÖREL*

Mustafa AKASLAN

Fatih ALTINIŞIK

Nurittin ÇELİK

Behçet ÇOBAN

Adada Antik Kenti Isparta ili Sütçüler ilçesi Sağrak köyünde lokalize edilmektedir. Adada Antik Kenti'nin bilinen tarihi, Helenistik Dönem'in erken dönemlerine kadar dayanmaktadır, özellikle de MÖ 2. yüzyılın başlarına, yaklaşık MÖ 190-164 tarihlerine kadar uzanmaktadır. Bu döneme ait antlaşma metinleri ve basılan sikkeler, Adada'nın o dönemde önemli bir kent olduğunu göstermektedir. Adada, Helenistik Dönem'de çeşitli kentlerle yaptığı antlaşmalarla bilinir. Bu antlaşmalar, Termessos gibi önemli kentlerle yapılmış ve dostluk, ittifak ve savunma konularını içermiştir (Heberdey, 1941, s. 394). Görülen o ki, Adada Antik Kenti sadece bir yerel otorite olarak değil, aynı zamanda diğer kentlerle eşit statüde antlaşmalar yapabilen bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. MÖ 4. ve 3. yüzyıllara ait Adada ile ilgili tarihsel açıdan kesin bilgilere ulaşılamamış olsa da bu dönemde Pisidia Bölgesi'nde yaşanan çatışmalar ve değişimlerin etkisi altında olduğu düşünülmektedir. Adada'nın Helenistik Dönem'deki politik ve siyasi olaylardan etkilenmiş olması, bu dönem öncesinde bir kent statüsünde varlığını sürdürdüğü ihtimalini güçlendirmektedir. Bilinen tarihî kayıtlarda, Adada'nın ismi ilk defa MÖ 1. yüzyılda Artemidoros tarafından anılmaktadır. Artemidoros'un bu kenti, Pisidia Bölgesi'ndeki diğer önemli kentlerle birlikte anması, Adada'nın bu dönemde politik ve kültürel bir etkileşim içinde olduğunu gösterir. Adada Antik Kenti, Helenistik Dönem'de yaşanan olaylardan ve siyasi çatışmalardan etkilenmiş olabilir, ancak MÖ 2. yüzyıldan önce varlığını sürdürdüğüne dair güçlü bir belirti olarak Artemidoros'un kaydı ve yapılan antlaşmalar ön plana çıkmaktadır (Strabon, XII, 482). Bu antik kent, sadece politik bir aktör olarak değil, aynı zamanda kendi sikkelerini basabilen bağımsız bir ekonomik güç olarak da önemli bir rol

* Doç. Dr. Ahmet MÖREL; Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32200 Merkez-Isparta/ TÜRKİYE; E-posta: ahmetmorel@sdu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-3051-9626.
Mustafa AKASLAN; Isparta Müze Müdürlüğü, Sanat Tarihçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Isparta Müze Müdürlüğü; E-posta: museci@gmail.com; ORCID: 0009-0004-5872-8907.
Fatih ALTINIŞIK; Süleyman Demirel Üniversitesi, Arkeoloji Uygulama Araştırma Merkezi, 32200 Merkez-Isparta/ TÜRKİYE; E-posta: fatihaltinisik@sdu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-2911-1332.
Nurittin ÇELİK; Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32200 Merkez-Isparta/ TÜRKİYE; E-posta: nurittincelik15@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3946-5123.
Behçet ÇOBAN; Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32200 Merkez-Isparta/ TÜRKİYE; E-posta: stbehcetcbn@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1454-4493.

oynamıştır. Helenistik Dönem sikkeleri, Zeus, Nike, *Bukranion*, *Triskeles*, Herakles ve Ares gibi figürleri içermekte olup, Adada'nın kültürel ve ekonomik zenginliğini yansıtan önemli buluntular arasında yer almaktadır (Aulock, 1977, s. 52-59).

Adada Antik Kenti'nin tarihi, İmparator Augustus ile Nero Dönemleri arasında belirgin bir değişime işaret etmemektedir. MÖ 25'te Galatia Eyaleti'nin kuruluşundan itibaren, Doğu ve Kuzey Pisidia'da bir *praetor* yönetimi benimsenmiştir (Özsait, 1985, s. 90-91). Adada kentinin isminin bu değişikliklerden doğrudan etkilendiği belirtilmemiş olsa da bölgedeki idari yapıdaki değişikliklerin kente yansıdığı anlaşılmaktadır. Adada'nın bu dönemdeki sikkeleri ve yapıları, Roma İmparatorluğu'nun idari değişikliklerinin etkilerini göstermektedir. Bu dönemlerdeki arkeolojik buluntular, Adada Antik Kenti'nin zaman içindeki siyasi ve kültürel evrimini anlamamıza yardımcı olmaktadır. MS 114 yılında Traianus'un Suriye'ye düzenlediği yolculuk sırasında Pisidia Bölgesi'ne uğradığı iddiası bulunmak ile birlikte Traianus'un Pisidia Bölgesi'ne uğramadığı bilinmektedir. Ancak, bu dönemde Roma İmparatorluğu'ndaki değişim sürecine bağlı olarak Termessos, Sagalassos, Apollonia Mordiaion ve Adada, Pednelissos gibi kentlerde dikilen anıtlar ve imparator adına yapılan onurlandırmalar bulunur (Heberdey, 1941, III. I. 98; Büyükkolancı, 1996, s. 22). Adada kentinde ise Traianus'a adanmış bir tapınak ve imparatorun onuruna basılmış sikkeler bulunması, bu döneme ait önemli izlerdir. Hadrianus Dönemi'nde, MS 135 yılında, Pisidia Bölgesi'nde idari değişikliklere gidilmiş ve Güney ve Batı Pisidia'yı içine alan bölge, Lykia-Pamphylia eyaleti idaresi altına alınmıştır. Bu dönemde gerçekleşen söz konusu idari değişiklikler, Adada kentinin yönetim ve etki alanındaki evrimine işaret etmektedir (Web: 1).

MS 395 tarihinde İmparatorluğun ikiye bölünmesiyle Pisidia Bölgesi, Doğu Roma İmparatorluğu yönetimi altına girmiştir. Bu dönemde, özellikle İmparator Constantinus'un Hristiyanlık politikası ve Aziz Pavlus'un bölgeye ve Pisidia Antiocheia kentine gelmesi, resmi kilise örgütünün MS 4. yüzyılda kurulmasına katkıda bulunmuş olmalıdır (Rott vd., 1908, s. 14-18). Bu süreçten sonra Pisidia Antiokheia, Sagalassos, Kremna, Selge ve Adada gibi kentlerin piskoposluk merkezi haline geldiği, piskoposluk kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu dönemde, Adada Antik Kenti'ndeki bazı kamusal yapıların kiliseye dönüştürüldüğü bilinmektedir. MS 4. yüzyılda Pisidia Bölgesi'nde kurulan resmi kilise örgütü içinde Adada kentinin piskoposluk merkezi haline geldiği anlaşılmaktadır. Adada kenti, piskoposluk kayıtlarında MS 4. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar Antiocheia'ya bağlı bir piskoposluk merkezi olarak geçmektedir. Bu durum, bölgenin Hristiyanlık açısından önemini ve Adada kentinin bu dönemdeki dini önemini vurgulamaktadır. Kiliselerin ve piskoposluk merkezlerinin kentteki varlığı, Pisidia'nın Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşma politikaları çerçevesinde dönüşümüne (Belke ve Mersich, 1990, s.134) ışık tutmaktadır.

Adada Antik Kenti, stratejik bir konumda yer alarak Pisidia Bölgesi ile Pamphylia Bölgesi arasındaki kültürel etkileşimi ve Pisidia Bölgesi'nin kuzeyi ile ilişkileri yansıtan kritik bir arkeolojik merkezdir (Harita: 1). Kentin yapısının büyük ölçüde korunmuş olması, Adada'nın Pisidia Bölgesi için hayati bir arkeolojik kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

Tapınaklar, agora, toplantı alanları, tiyatro, gymnasion ve konutlar gibi yapılar, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yapılar bulunmaktadır (Harita: 2).

Adada Antik Kenti'nde 2021 yılında başlatılan arkeolojik kazı ve araştırma çalışmaları, 2023 yılında da devam etmiştir. Bu çalışmalar, özellikle agora, agora Kuzey *Stoa*, Güney Vadi Kilisesi ve Helenistik Dönem'den başlayarak Geç Antik Dönem'e kadar uzanan geniş bir tarih aralığında kullanıldığı anlaşılan konutların belgelenmesi üzerine odaklanmıştır. Ayrıca, 2023 araştırma sezonunda Boğazköy-Kızıltaş, Boğazköy-Postlar Yamacı, Boğazköy-Sapacaoluk, Boğazköy-Kadılar Mahallesi ve Buğday Tarlası mevkilerinde de çalışmalar yürütülmüştür. Bu alanlarda yapılan yüzey araştırmaları, bölgenin arkeolojik potansiyelini belirlemek ve gelecek dönemlerde yapılacak çalışmaların planlanmasına katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu makale, 2023 yılında gerçekleştirilen agora açık hava toplantı alanı ve *Stoalar*, Adada Antik Kenti konutları ve Güney Vadi Kilisesi'nden elde edilen ön değerlendirme sonuçlarına odaklanmaktadır.

1. AGORA AÇIK HAVA TOPLANTI ALANI VE STOALAR BELGELEME ÇALIŞMALARI

Kentin merkezinde bulunan agora, açık hava toplantı alanı ve *stoaların* bir arada bulunduğu bir kompleks olarak inşa edilmiştir. Toplam alanı 51,60 x 47,80 m olan agora, *stoaları* ve açık hava toplantı alanını içerir. Agoranın kuzeyinde ise 36,50 x 14,50 m ölçülerinde çok katlı ve iki nefli bir *stoa* bulunmaktadır. Bu Kuzey *Stoa*'nın inşasında harçsız *isodomik rektogonal* yapı taşları kullanılmıştır. Ayrıca, Kuzey *Stoa*'nın *portikosunun* 0,68 m güneyinde, sonraki bir yapıda düzensiz kesilmiş çift kabuklu harçsız yapı taşları kullanılarak inşa edilmiş bir duvar bulunmaktadır. Agoranın güney tarafında ise 35,60 x 6,30 m ölçülerinde inşa edilmiş bir *stoa* daha yer almaktadır. Kuzey *Stoa*'da Dor düzeninde bir *portiko* bulunurken, Güney *Stoa*'da ise bu tür bir yapı tespit edilmemiştir (Plan: 1).

Agoranın doğu yamacı, açık hava toplantıların düzenlendiği özel bir alanı barındırmaktadır. Bu alandaki toplantı yeri tam olarak 25 basamaktan oluşur ve uzunluğu 25,46 m olarak ölçülmüştür. Oturma basamaklarının yüksekliği 0,40 m ve derinliği 0,60 m olarak tasarlanmıştır. Agoranın ana girişi batı yönündedir ve bu bölgeye ulaşmak için batıya doğru uzanan düzgün kesilmiş taşlarla döşenmiş bir yol kullanılır. Batıda iki giriş bulunur ve her iki girişin yanında toplamda dört oturma sırası tespit edilmiştir. Oturma sıralarının üç oturma basamağı korunsada bu alandaki oturma sıralarının sayısının, doğu yamacındaki açık hava toplantı alanına kıyasla daha sınırlı olduğu düşünülmelidir. Bu bölgedeki oturma sıraları en fazla beş veya altı oturma sırasına sahip olabileceği şeklinde öngörülmektedir. Açık hava toplantı alanının merkezinde bulunan açıklık, 28,95 x 29,50 m boyutlarına sahiptir ve düzgün kesilmiş taş döşemelerle kaplıdır. Açık hava toplantı alanının kuzeyinde, oturma basamaklarına bitişik olarak inşa edilmiş 13.04 x 5,43 m boyutlarında bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının konumu ve açık hava toplantı alanı ile olan ilişkisi, bu bölgenin muhtemelen kararnamelerin saklandığı bir arşiv binası olarak kullanıldığını göstermektedir (Resim: 1).

Kuzey Stoa Temizlik ve Mimari Belgeleme Çalışmaları

Kuzey Stoa'nın temizlik ve belgelendirme çalışmaları, bu alandaki Dor düzenli sütunların ve çevresinin yapısını detaylı bir şekilde incelemek ve bu bölgenin planı hakkında daha fazla bilgi edinmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Agoranın kuzeyindeki "I" formulu, iki katlı ve iki nefli Stoa, 36,50 x 14,50 m boyutlarına sahiptir ve bu yapının inşasında harçsız *isodromik rektogonal* yapı taşları kullanılmıştır (Çizim: 1). Aspendos agora batısı stoa kompleksi, Pergamon Demeter Kutsal Alanı Güney Stoa, Assos Agorası Kuzey Stoa bu plan özelliklerine benzer inşa edilmiş çift katlı stoalardır. (Lauther, 1970; Ersoy, 2017). Kuzey Stoa'nın *portikosunun* 0,68 m güneyine, daha sonraki bir dönemde, düzensiz kesilmiş çift kabuklu harçsız yapı taşları kullanılarak bir duvar inşa edilmiştir.

Agorada gerçekleşen ticari aktivitelerin, Kuzey Stoa'da da gerçekleştiği ve bu alanın Traianus Tapınağı'na kadar hem ticari hem de kamusal bir alan olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Yürütülen çalışmaların bir parçası olarak, bu bölgedeki bitki örtüsü ve otlar temizlenmiştir. Temizlik işlemlerinin tamamlanmasının ardından, Kuzey Stoa içinde sütun başlıklarının ön bölgesinde detaylı incelemeler yapılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde batı cephede bazalt bir *mortar* ele geçmiştir ve aynı cephede yüzey seviyesinde çoğunluğu *amorf* nitelikte seramik parçaları tespit edilmiştir (Resim: 2). Çalışmada alanın güney-güneydoğu kısmında seramik parçaları, güney-güneybatı kısmında seramik ve metal cürufırları yoğun olarak ele geçmiştir. Cam buluntu ve metal buluntular belirlenen alanın merkezinde ve çevresinde seyrek olarak ele geçmiştir (Resim: 3).

2.ADADA ANTİK KENTİ GÜNEY VADI KİLİSESİ

Güney Vadi Kilisesi, yerleşime ulaşımı sağlayan ana antik yol güzergâhının geçtiği Güney Vadi içerisinde, güney yamaçta yer almaktadır. Kilise, üç nefli *bazilikal* planlıdır. *Narteksin* başlangıcından *apsise* kadar toplam 12,3 m uzunluğunda ve 10 m genişliğindedir. *Apsisin* genişliği ise 4,80 m'dir. Kilisenin girişinde büyük bir *atrium* yer almaktadır. *Atriumun* güney duvarı oturma sıraları ile oluşturulmuş olup bu oturma sıraları 2,63 m yüksekliğinde, 15,55 m uzunluğunda, basamak genişliği 0,39 m ve bu oturma sıralarını örmek için kullanılan taşların ölçüleri ise ortalama 2,26 x 0,73 m'dir. Kuzey duvarı yamaca yaslanmış bir şekilde inşa edilmiştir. *Atriumun* girişi de yıkılmış durumdadır. *Atrium* içerisinde bir adet 5,2 x 3,6 m ölçülerinde sarnıç bulunmaktadır (Plan: 2). *Atriumun* güney duvarını oluşturan oturma sıralarının kilise ile çağdaş olmadığı ve Roma Dönemi'nde inşa edilmiş kamusal veya dini bir yapıya ait olabileceği değerlendirilmektedir (Resim: 4). Oturma sıraları, kilisenin *atrium* duvarı boyunca "L" şeklinde tasarlanmış olup, bir aslan ayağı kabartması bulunmaktadır. *Atrium* duvarı, sur duvarı ile birleşmektedir. Kilisede *narteks* bölümü bulunmaktadır ve bu kısmın yoğun tahribata uğradığı görülmektedir. Kiliseye giriş *tribelon* ile sağlanmaktadır. Merkez giriş 1,75 m, kuzey yan giriş 0,9 m ve güney yan giriş 0,84 m ölçülerindedir.

Kilisenin *nef* ayrımları *tribelon* açıklıkları sayesinde tespit edilebilmektedir. *Apsisin* iki yanında *pastophorion* hücreleri bulunmaktadır. *Apsisin* kuzeyinde bulunan *prothesis* kısmı

yamaca yaslanmış şekilde inşa edilmiş olup yıkılmış ve içerisi kaya ve duvar parçalarıyla yoğun tahribata uğramıştır. *Apsisin* güneyinde bulunan *diakonikon* bölümünün duvarlarının bir kısmı yıkılmış durumdadır. Duvar hattı takip edildiğinde, Kuzey Suriye ve Kilikya Bölgesi'nde yerel özellikler çerçevesinde sıkça karşılaştığımız *apsis* ve *pastophorion* hücrelerinin düz bir duvar ile dışarıdan kapatılmış olduğu görülmektedir (Hill, 1996, s. 28). Ancak duvarın büyük bir kısmı yıkılmış durumdadır (Plan: 2). Yapının duvar örgü sisteminin alt bölümlerinde güney ve batı duvarlarının alt seviyelerinde düzgün kesilmiş tek kabuklu harçsız taşlar kullanılmıştır. Söz konusu yapı taşlarının Roma Dönemi'ne ait bir yapıya ait olduğu anlaşılmaktadır. Yapının kuzey ve doğu duvarları, ışıklık katı ve *apsiste* düzensiz kesilmiş bir araya getirilmiş küçük kesme taşlardan oluşan (*opus vittatum*) çift kabuklu duvar örgüsü kullanılmıştır. Yapının güney duvarında ve *atrium* olarak nitelendirilen alanında bulunan kalkan kabartması, sarnıç içerisinde tespit edilen Roma Dönemi sütun başlıkları ve çok sayıda mimari plastik parça, kilisenin güney beden duvarının Roma Dönemi'ne ait bir yapının taşlarının yeniden kullanılarak inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Dor düzeninde yekpare sütunların varlığı, daha önceki dönemlerde burada bulunabilecek kamusal ve dini bir yapının varlığını kanıtlar niteliktedir ve yivsiz sütunların kilisenin *neflerini* ayırmak için kullanıldığı düşünülmektedir. Yapının duvarlarının üst seviyelerine bakıldığında, ikinci bir kat olan galeri katının varlığı, duvardaki ahşap destekler için açılmış olan girişlerden anlaşılmaktadır. Galeri katı tahrip olmuştur. Kilisenin çatı örgüsü tamamen yıkılmış olup, kilise içerisinde ve çevresinde bulunan kiremitler, çatı örgüsünün kiremitlerle örülü kırma çatı olabileceğini göstermektedir. Kilisenin kuzey duvarının dış cephesine, Helenistik Dönem duvar taşları yeniden kullanılarak kilisenin kuzey duvarına bitişik olarak inşa edilmiş bir yapı bulunmaktadır. *Apsis* arkasından gelen bir yol ile ulaşılan yapının girişi doğu yönündedir. Bu seviyede kilisenin galeri katına açılan bir kapı açıklığı bulunmaktadır ve bu açıklığın daha sonraki dönemlerde kapatıldığı görülmektedir. Bir diğer kapı açıklığı ise yapının kuzey *nefi*-ne açılmaktadır. Kiliseye bitişik olan duvar örgüsünde, *in situ* halde Roma Dönemi'ne ait bir *ante* duvarı bulunmakta olup, üzerinde Helenistik Dönem'e ait yapı taşları kullanılarak inşa edilen bir duvar, söz konusu *in situ ante* duvarının üzerine inşa edilmiştir (Resim: 5). Bu durum kilisenin kuzey duvarına Helenistik Dönem yapı taşları devşirme malzeme kullanılarak inşa edilen yapının Roma Dönemi'ne ait olan yapıyı tahrip edilerek inşa edilmiş bir konut olduğunu ve kilise ile aynı döneme tarihlenmesine olanak sağlar.

3. ADADA ANTİK KENTİ KONUTLARI

Adada'daki konutlar, kentin Güney Vadisi'nin batı, doğu ve güney yamaçlarında konumlanmış durumdadır. Yapılan araştırmalarda, bu alanda konut işlevi taşıdığı düşünülen birçok yapı tespit edilmiştir. Ancak, incelemelerin ilk aşamasında, sosyal statüye vurgu yapan konutlar değerlendirmeye alınmıştır (Harita: 3). Değerlendirmeye alınan bu konutlar, yoğun bitki örtüsü ile kaplı olmalarına rağmen, korunmuşluk durumları sayesinde plan kullanım amacının anlaşılması ve mimari tekniklerin incelenmesi açısından önemli veriler sunmaktadır.

3. 1. Helenistik Dönem Konutları

Helenistik Dönem'e ait konutlar arasında, iyi derecede korunmuş üç örnek bulunmaktadır. Bunlar GVK001, GVK003 ve GVK015 olarak adlandırılan konutlardır. Konutlar, güneybatı vadinin batı yamacında, antik yola cephesi olacak şekilde lokalize edilmişlerdir (Harita: 3).

Konutların duvarları, tek sıra, *isodomik*, harçsız, sıvasız, *bosajlı* duvar tekniği ile *isodomik* örgü sistemiyle inşa edilmişlerdir. Konutların tamamının girişleri güneydoğu yönüne bakmaktadır. Konutların tamamının avlulu olduğu tespit edilmiştir. Çok katlı oldukları ve kot farkından faydalanılarak üst kodların kullanılmış olabileceği değerlendirilmektedir. Konutların değerlendirilmesinde CBS sistemlerinden faydalanılmış ayrıca *lidar* sistemi ile gerekli çalışmalar yapılmıştır. Benzer örneklerine, Mersin'in Erdemli ilçesinin 32 km kuzeyinde bulunan Tapureli Mevkii'nde rastlanmıştır (Mörel ve Özdemir, 2022, s. 71-72).

GVK003 konutu, Helenistik Dönem konutlarının içerisinde en iyi korunmuş örnek olma özelliğine sahiptir. 9,5 x 5,5 m ebatlarında toplam 52 metrekare ana zemin mekanına sahip olan konut, çift avlulu ve çok katlıdır. Yapının tüm duvarları, tek sıra, büyük kesme taşlardan oluşan sıvasız, *isodomik*, kuru duvar örgü tekniğinde inşa edilmiştir. Kuzey-güney yönünde konumlanan yapının, iki adet avluya sahip olduğu düşünülmektedir. İlk avlusu yapının kuzeyinde, ikinci avlusu ise güneyinde konumlanmıştır. Güney yöne bakan ana giriş güney avluya açılmaktadır. Konutun kuzey duvarında iki adet pencere açıklığı ve kuzey avluya açılan kapı açıklığı bulunmaktadır (Resim: 6). Yine kuzey duvarın korunmuş üst kısmında, ikinci katın ahşap zeminini döşemek için kullanılan kanallar bulunmakta ve yapının birden fazla katlı olduğuna işaret etmektedir. Konutun, birinci katının üst kotu ile doğal terasın alt kotunun eşit seviyede olması, yerleşim gördüğü dönemde, bu alanın kullanılmış olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Ayrıca doğal terasın dayandığı ana kayada hatıl deliklerinin tespit edilmiş olması, üstünün çatı ile kapatılarak kullanıldığına işaret etmektedir. Yapının iç kısmında tespit edilen, yoğun pişmiş toprak kiremit kalıntıları, üst örtünün çatı kaplamasının kiremit olduğunu göstermektedir.

GVK 015 olarak adlandırılan konut duvar yapısı ve boyutları bakımından oldukça dikkat çekicidir. Yapının korunmuş duvarları, doğu ve kuzey duvarlarıdır. Korunan ölçüleri 13 x 9 m olan yapının, genel hatlarına bakıldığında korunan ölçülerden daha büyük bir yerleşim alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tek sıra, *isodomik*, harçsız, sıvasız ve *bosajlı* kuru örgü tekniği ile dikdörtgen planlı olarak antik yolun hemen kenarında inşa edilmiştir. Konutun arka cephesi eğimli ve kot farkı olan Güney Vadi'nin batı yamacına yaslanmakta ve yapının ikinci katının bu alanda devam ettiğini düşündürmektedir. Büyük kesme taşlardan örülü doğu duvarı, sur duvar sistemi ile benzerlik göstermektedir (Resim: 7).

3.2. Roma İmparatorluk Dönemi Konutları

Roma İmparatorluk Dönemi'nde plan özellikleri anlaşılabilen GVK002 VE GVK004 olarak adlandırılan iki adet konut tespit edilmiştir (Harita: 3). Roma İmparatorluk Dönemi

konutları, Güney Vadi'nin doğu yamacında tespit edilmiştir. Tek sıra, *isodomik*, harçsız, sıvasız ve kuru örgü tekniği ile inşa edilmiş olan konutlar, avlulu ve dikdörtgen planlıdır (Resim: 8). Konutların duvarlarında, Geç Antik Dönem'e ait eklentiler bulunmaktadır. Duvarlarının ana kayaya yaslanmış olarak inşa edilmesi, konutların üst kotta bulunan alanı da kullanılmış olduklarını düşündürmektedir. Konut yıkıntılarının içerisinde yoğun kiremit buluntularının tespit edilmiş olması, taban döşemesi ve üst örtüsünün pişmiş toprak kiremit olduğunu ortaya koymaktadır.

GVK004 konutu, Güney Vadi'nin doğu yamacında, antik yola ve vadiden geçen derenin hemen kenarında inşa edilmiştir. Tek sıra, *isodomik*, harçsız, sıvasız ve kuru örgü tekniği ile inşa edilen yapı, avlulu ve dikdörtgen planlıdır. Yapının sadece güney duvarı korunabilmiştir. Mekânın ana girişi batıya bakmakta olup bir avluya açılmaktadır. Konutun batı ve güney duvarları, Geç Antik Dönem'de onarım gördüğüne işaret eden küçük kesme taş ve harç eklentilerine sahiptir. Doğu duvarı ana kayaya yaslanmış halde olan konutun, üst kotta bulunan alana erişim sağlanması için ana kayaya oyulmuş merdiven eklentisine ait oyuntular bulunmaktadır. Ayrıca üst kotta ana kayaya oyulmuş, hatıl delikleri tespit edilmiştir (Resim: 8). Bu durum, konutun üst kotta bulunan alanı da üstü kapalı şekilde kullandığına işaret etmektedir. Yapıda tespit edilen, yoğun pişmiş toprak kiremit kalıntıları, üst örtünün çatı kaplamasının kiremit olduğunu göstermektedir. Avlulu konut tipi, Akdeniz iklimine uygun olması sebebi ile, Roma İmparatorluk Dönemi'nde de Anadolu'da kullanılmaya devam ettiği düşünülmektedir (Gürler, 1987, 88). Adada Antik Kenti'nde tespit edilmiş, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen konutların diğer benzer örnekleri de, Tapureli'nin, Doğu Tepe'sinin kuzey yamacında yer alan D1 ve D2 olarak adlandırılmış büyük konut kompleksleridir (Mörel ve Özdemir, 2022, s. 72).

3.3. Geç Antik Dönem Konutları

Kentin yerleşim alanında, Geç Antik Dönem'de inşa edilmiş konutlar da tespit edilmiştir. Bu yapılar arasında korunma durumu bakımından öne çıkanlar GVK006, GVK007, GVK008, GVK009, GVK010, GVK011, GVK012, GVK013, GVK014, GVK016 ve GVK017 olarak adlandırılan konutlardır. Plan özellikleri bakımından GVK006, GVK007, GVK009 ve GVK013 konutları ayrıca, detaylı veriler sunmaktadır (Harita: 3).

Geç Antik Dönem konutları Güney Vadi'nin batı yamacında konumlanmışlardır. Çok katlı, avlulu ve dikdörtgen bir plana sahiptirler. Konutların, tüm cepheleri harçlı, çift kabuklu ve küçük kesme taşlar (*opus vittatum*) kullanılarak inşa edilmiştir. Tespit edilen, ana girişler, doğu ve güneydoğu cephelerde yer almaktadır. Konutlara erişim avlu ile sağlanmaktadır. Konutların tamamı, Geç Antik Dönem, sur sisteminin içerisinde konumlandırılmıştır. Konutların su ihtiyacını karşılamak amacı ile avlu içerisinde sarnıçlar bulunduğu tespit edilmiştir. Yoğun olarak ele geçmiş olan taban ve çatı kiremitlerinden hareketle, taban ve tavan malzemesinin pişmiş toprak kiremit olduğu anlaşılmaktadır.

GVK009 konutu, Güney Vadi'nin batı yamacında konumlanmış olup, yerleşimdeki iyi korunmuş Geç Antik Dönem konut örnekleri arasında yer almaktadır. 10 x 17 m ölçülerinde olan yapı, çok katlı, avlulu ve dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapının tüm cepheleri harçlı, çift kabuklu ve küçük kesme taşlar kullanılarak oluşturulmuştur. Doğu cephesinde yer alan ana girişi, tek kanatlı olarak korunmuş ve 52 cm genişliğindeki düz *lentodan* inşa edilmiştir. Ana girişe, avludan erişim sağlanmaktadır. Avlu takribî 17 x 9 m ölçülerinde ortalama 150 metre-karelik bir alana sahiptir. Yapının en iyi korunmuş duvarı, kuzey duvarıdır ve doğu ile kuzey duvarın birleştiği köşe yaklaşık 6 m yüksekliğindedir. Bu durum konutun çok katlı olduğunu göstermektedir. Kuzey duvarda bulunan, kemerli pencere oldukça dikkat çekicidir. Konutun kuzey duvarının güney cephesinden konutun ortasına doğru, 3,4 m uzaklıkta, doğu-batı yönlü iki adet kemerli geçit bulunmaktadır. Bu kemerli açıklıklar bağımsız bölümler arasındaki geçişi sağlamaktadır. Avlunun güney duvarının, güney cephesinin, bulunduğu alanda konutun su ihtiyacını karşılayan bir adet sarnıç bulunmaktadır. Konutun batı duvarı yoğun tahribat nedeniyle tespit edilememiştir. Yapının iç kısmında tespit edilen, yoğun pişmiş toprak kiremit kalıntıları, üst örtünün çatı kaplamasının kiremit olduğunu göstermektedir (Resim: 9).

Konutların sosyal statüyü belirlemedeki etkisi, Geç Antik Dönem boyunca, Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri'nde olduğu gibi, özel konutlarda etkileyici ve gösterişli bir dekorasyon eğilimine yol açmıştır (Uytterhoeven, 2007, s. 38-39). Sagalassos Antik Kenti'nde bulunan "Kent Konağı" Helenistik, Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem boyunca kullanılan bir konut olmasının yanı sıra dönemler arasındaki mimari ve dekoratif değişiklikleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ayrıca, Geç Antik Dönem duvar teknikleri, Adada konutlarıyla benzerlikler göstermektedir (Uytterhoeven vd., 2013. s. 373,374). Lykia ve Doğu Dağlık Kilikia'da, Geç Antik Dönem'e ait oldukça iyi korunmuş, iki katlı konut örneklerinin bulunması, o dönemdeki mimari ve sosyal yapıya dair önemli ipuçları sunmaktadır (Eyice, 1996, s. 211). Ayrıca, Adada'da bulunan Geç Antik Dönem'e tarihlenen konutların benzer örnekleri, Tapureli yerleşmesinin, Batı Tepe'sinde inşa edilen, B4, B7, B18 ve B20 olarak adlandırılmış büyük konut kompleksleridir (Mörel ve Özdemir, 2022, s.75-77).

TEŞEKKÜR

2023 yılı çalışmalarında sağladığı destekler için Bakanlık Yetkili Uzmanı Yıldız Ölper'e teşekkür ederiz. Süleyman Demirel Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Lisans öğrencileri Nursima Kalaoğlu, Havvanur Aktürk, Oğuz Emre Acer ve Eftelya Denizhan'a da özverili çalışmaları için teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Aulock, H. V. (1979). *Münzen und Städte Pisidiens*. Tübingen: E. Wasmuth.
- Belke, K. ve Mersich, N. (1990). *Tabula imperii Byzantini 7, Phrygien und Pisidien*. (Ed. Herbert Hunger, Johannes Koder) *Tabula imperii Byzantini*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften: Wien.
- Büyükkolancı, m (1996). *Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ersoy, A. (2017). *Batı Anadolu Helenistik Stoaları Seçilmiş Örneklerle*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Eyice, S. (1996). Türkiye’de Bizans Yerleşimi Hakkında Notlar, (Ed. Y. Sey), *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme-Housing and Settlement in Anatolia a Historical Perspective*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, s. 206-220.
- Gürler, B. (1987). *Anadolu’da Roma Dönemi evleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Heberdey, R., Akademie der Wissenschaften in Wien. (1941). *Tituli Asiae Minoris*. Vol. 3, *Tituli Pisidiae linguis Graeca et Latina conscripti*. Fasc. 1. *Tituli Termessi et agri Termessensis*: Hoelder-Pichler-Tempsky.
- Hill, S. (1996). *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Britain: Variorum.
- Lauther, H. (1970). “Die hellenistische Agora von Aspendos”, *Bjg*, 170, s. 77-101.
- Mörel, ve Özdemir, O. (2022). *Tapureli Konutları: Doğu Dağlık Kilikia Bölgesinden Yeni Örnekler*, *Arkeoloji Dergisi* 2, 29, s. 69-116.
- Özsait, m (1985). *Helenistik ve Roma Devri’nde Pisidya Tarihi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Rott, H., Michel, K., Messerschmidt, L., Weber, W. (1908). *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*. Leipzig: Dieterich.
- Strabon, *Geographika* XII-XIII-XIV (1987). *Antik Anadolu Coğrafyası* (çev. A. Pekman). Arkeoloji Ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Şimşek, C. (2015). *Laodikeia Kilisesi Lykos Vadisi’nde Hristiyanlık*. Denizli: Etiket Yayınları.
- Uytterhoeven, I. (2007). “Housing in Late Antiquity: Regional Perspectives”, *Housing in Late Antiquity. From Palaces to the Shops* (ed. Luke Lavan, Lale Özgenel, Alexander Sarantis), Leiden, s. 67-96.

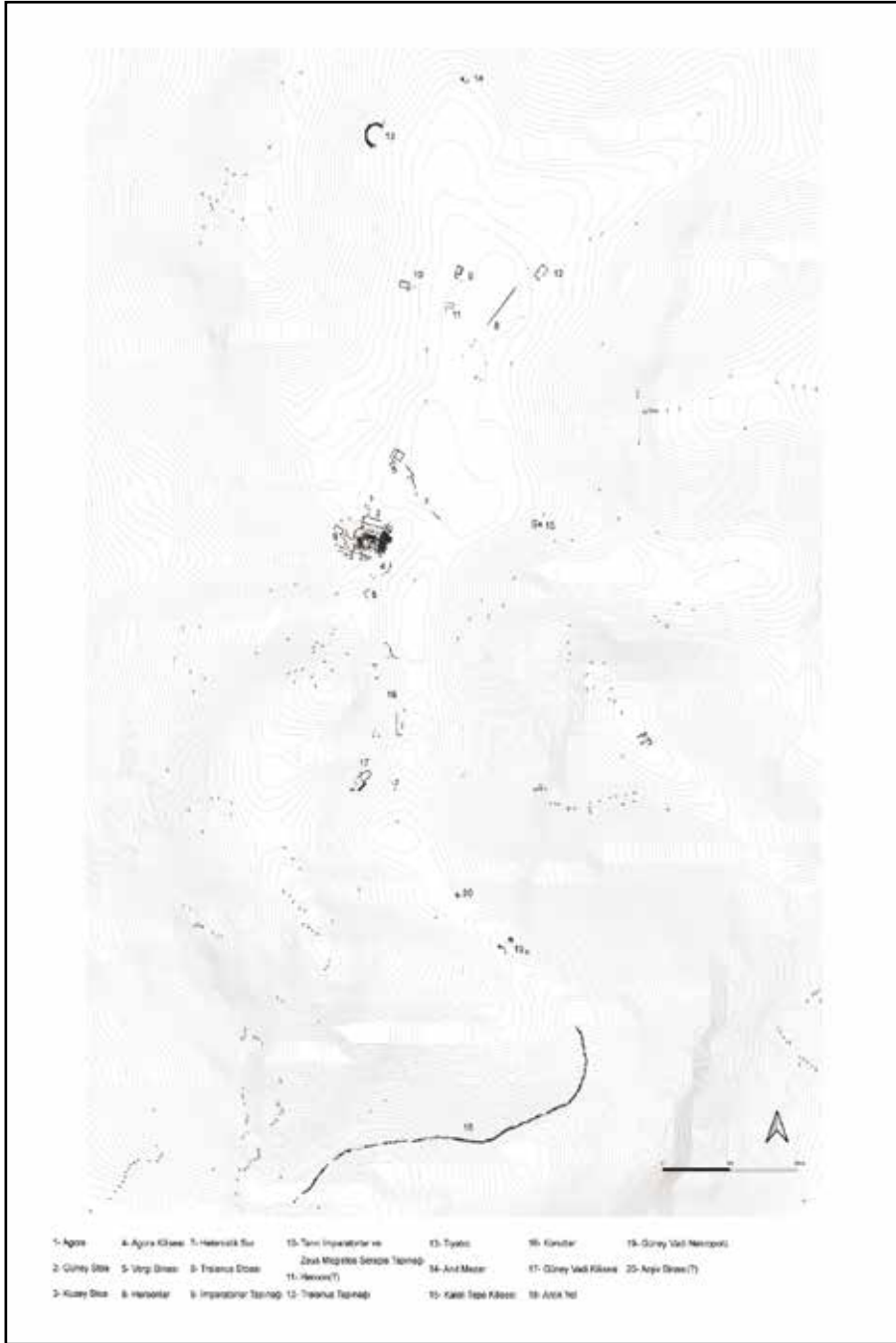
Uytterhoeven, I., Kökten, H., Corremans, M., Poblome, J., ve Waelkens, M., (2013). Late antique private luxury. The mosaic floors of the Urban Mansion of Sagalassos (Ağlasun, Burdur). *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts*, 82, s. 373-407.

Web 1: Cassius Dio, Rhomaika. [http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius Dio](http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius%20Dio/) (Erişim Tarihi 16.07.2024).

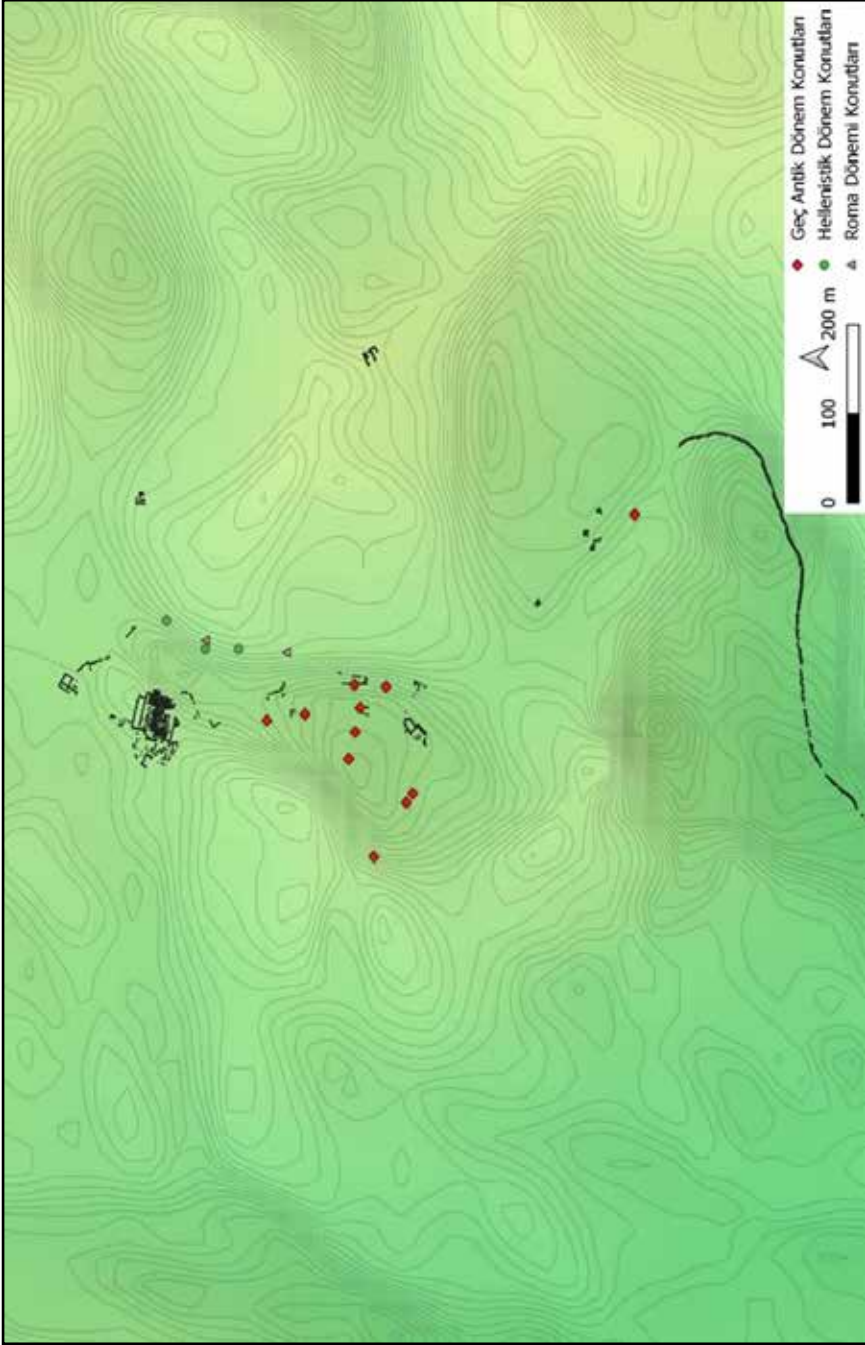
EKLER

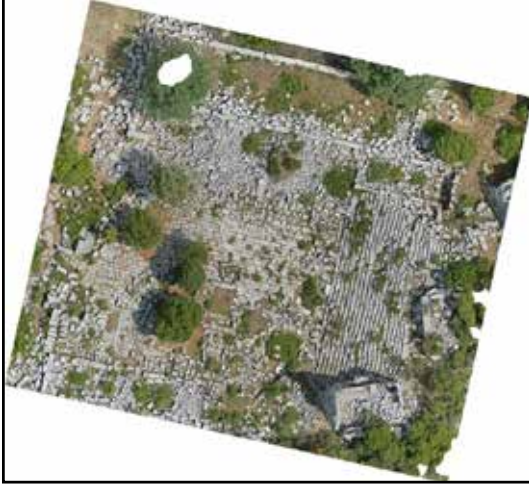
Harita 1: Pisidia Bölgesi kentleri haritası.

Harita 2: Adada Antik Kenti kent planı.

Harita 3: Adada Antik Kenti konutlarının konumları.

Resim 1: Agora hava fotoğrafı.

Resim 2: Mortar parçası.

Resim 3: Kuzey Stoa çalışma alanı.

Resim 4: Adada Antik Kenti Güney Vadi Kilisesi oturma sıraları.

Resim 5: Adada Antik Kenti Güney Vadi Kilisesi batı cephesinden hava fotoğrafı.

Resim 6: GVK003 Helenistik konutun *lidar* ile oluşturulmuş görüntüsü.

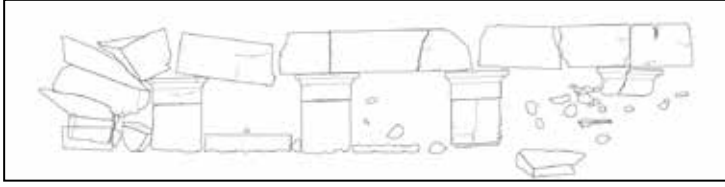
Resim 7: GVK015 konutunun doğu duvarı.

Resim 8: Roma İmparatorluk Dönemi konutlarından örnek.

Resim 9: GVK009 konutu.

Çizim 1: Kuzey *Stoa* sütun kaide çizimi.

Plan 1: Adada Antik Kenti agora planı çizimi.

Plan 2: Adada Antik Kenti Güney Vadi Kilisesi.

İZNİK VE KÖYLERİNDE TÜRK DÖNEMİ ESERLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2022-2023 YILI ÇALIŞMALARI

Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU*

Ayşe DENKNALBANT ÇOBANOĞLU

Kültür ve Turizm Bakanlığı izni doğrultusunda YA011603 proje numaralı “İznik ve Köylerinde Türk Dönemi Eserleri” başlıklı yüzey araştırmamıza 2022 yılında başlamış olup 2022 ve 2023 yılı çalışmaları İznik ilçe merkezinde ve köylerinde yürütülmüştür.

2022 YILI ÇALIŞMALARI

29 Ağustos – 09 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmamızda İznik merkezinde Mustafakemalpaşa, Beyler, Eşrefzade, Yeşilcami Mahalleleri ile İznik merkezi dışında Drazali, Çamdibi, Hocaköy ve Çiçekli köylerinde incelemeler yapılmıştır. 2022 yılı çalışmalarımızda elde edilen bulgulara dayanarak ortaya çıkan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Çalışmanın ilk haftası İznik merkezinde yürütülmüştür. Bu aşamada Mustafakemalpaşa Mahallesi’nde Sevindik Sultan Sokak’tan devam ederek göle paralel giden sur hattı incelendi. Sur içinde 19 ada, 123 parselde zeytin bahçesi içinde kalan ve batı yönde sura doğru uzanan Bizans Devri’nden iki duvar kalıntısı tespit edilmiştir. İznik Belediyesi İmar İşleri Müdürlüğünden alınan güncel koruma amaçlı imar planında bu duvar kalıntılarının işlenmemiş oldukları (parsel tescilsiz) anlaşılmıştır. Duvar 1 olarak kodladığımız parça sura çok yakın konumdadır. Duvar 2 olarak tespit edilen duvarın üstü söz konusu planda sokak olarak işlenmiştir¹. Ayrıca yine aynı mahallede İskele Sokak No: 54 Yalman Apartmanı bahçesinde Roma Dönemi’ne ait figürlü bir mermer parça tespit edilmiştir².

Mustafakemalpaşa Mahallesi 1 ada, 27 parselde yer alan Rüstem Paşa Kervansarayı’n- dan günümüze ulaşan kuzey ve batı duvarları incelenmiştir. Parsel sorgulamada duvarların konumu doğru olarak işlenmiş olmasına rağmen koruma amaçlı imar planında tescilli duvarın konumunun haritaya yanlış işaretlendiği görülmüştür. Kervansarayın kuzey ve batı duvarları içten ve dıştan komşu parsellerle çevrelenmiş, duvara bitişik yapılaşmadan dolayı da artık pek görülemez olmuştur. Koruma amaçlı imar planında yapının batı duvarı işlenmemiş olup kuzey duvarı da kırılarak batıya doğru gerçeğe uymayacak şekilde uzatılarak

* Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 34134 Fatih-İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: avefacob@istanbul.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9696-2647.

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe DENKNALBANT ÇOBANOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 34134 Fatih-İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: aysednb@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5091-4877.

1 Araştırma sonrasında ilgili Koruma Kurulunda dosyalar incelenmiş ve bu duvarların tescili yönünde Kurul uzmanları bilgilendirilmiştir.

2 İznik Müze Müdürlüğüne bilgi verilmiş olup daha sonra eser müze tarafından teslim alınmıştır.

yanlış şekilde işlenmiştir. Parsel sorgulamada görüldüğü şekilde duvarların koruma amaçlı imar planına doğru işlenmesi gereklidir³.

Mustafakemalpaşa Mahallesi Atatürk Caddesi üzerinde 1 ada 19 parselde yer alan ve tescilli olan Huysuzlar Türbesi içerisinde var olan üç kabir ile günümüze gelen bir ziyaret alanıdır. İznik halkının teveccüh ettiği (huysuzluk yapan küçük çocuklarla bu türbeye gelinip dua edilmekte) bu kabir alanı briketle çevrelenmiş basit duvarlarıyla özensiz görülmektedir. İznik içindeki Alaeddin Ali Esved Türbesi örneğinde olduğu gibi bu türbenin de ele alınarak düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Beyler Mahallesi'nde Hüseyin Oktay Sokak'ta 11 ada, 15 parsel üzerinde yer alan ve vakıtle bir konağa ait olduğu düşünülen hamam yapısı tescilli kültür varlığıdır. Yakın geçmişte müdahale görmüş olan yapı bugün parseldeki kafenin kapalı mekânı olarak kullanılmaktadır. Kubbeli birime bitişik hamamın su deposuna kafenin atık eşyaları istiflenmiş olup içine girilememiştir. Mekânların ziyaret edilebilir şekilde düzgün kullanılması daha uygun olacaktır. Ayrıca hamamın bulunduğu bahçede bazı tarihi eserler bulunmaktadır. Kafe olarak kullanılan parselde bulunan yetkili, eserlerin müzede kayıtlı olduğunu belirtmiştir.

Eşrefzade Mahallesi, Akçeşme Sokak üzerinde 59 ada, 24 parsel önünde yer alan ve tescilli kültür varlığı olan Ak Çeşme, yıkık durumda iken yakın geçmişte çeşmenin alt kısmı çimento esaslı harç ile taştan yeniden örülerek yok olması engellenmiştir. Bulunduğu sokağa adını veren çeşmenin projelendirilerek onarımının yapılması uygun olacaktır.

Eşrefzade Mahallesi, Afyon Sultan Sokak'ta 68 ada, 30 parsel üzerinde yer alan ve 17. yüzyılda İznik'te yaşadığı bilinen, bazı hastalıkları tedavi ettiği rivayet edilen Afyon Sultan ziyaret alanında iki kabir bulunmaktadır. Tescilli kültür varlığı olan kabirlerin bulunduğu parsel tapu kaydında "Metruk Mezarlık" olarak geçmekte olup günümüzde park alanı olarak düzenlenmiştir. Halkın teveccühü ile varlığını sürdüren ve ziyaret edilen kabirlerin basit ve özensiz durumu dikkati çekmektedir. Halkın teveccühü ile varlığını sürdüren kabirlerin Alaeddin Ali Esved Türbesi örneğinde olduğu gibi yeniden düzenlenmesi uygun olacaktır.

Eşrefzade Mahallesi'nde 71 ada, 4 parsel üzerinde yer alan Şeyh Kutbüddin Camii'nin haziresinde cami mihrabı önündeki kısmında yer alan 4 kabir ile türbenin batısında bulunan 1 kabir hızla yok olmak üzeredir. Yakın geçmişte caminin yeniden yapımı esnasında kazılarak ortaya çıkartılan 4 kabirde gerekli koruma önleminin alınmaması (en azından mevcut hali ile konsolide edilmemesi) ve onarımlarının yapılmaması bu tahribatın artarak devam etmesine vesile olmuştur. Ayrıca caminin güneyinde yer alan 71 ada, 6 parselden yine caminin yapımı esnasında kazı yapılarak on kadar mezar taşı ve bir kısım kabirlere ait başlık ve diğer taş malzemeler ortaya çıkarılmıştır. Cami inşası sonrasında hazirenin yeniden düzenlenmesine kadar güvende olması için şahideler ve diğer malzemeler müzenin bahçesine geçici olarak bırakılmıştır. Fakat hazirenin yeniden düzenlenmesi ihmal edilmiş ve taşlar daha sonra müzeye

3 Araştırma sonrasında ilgili Koruma Kurulunda dosyalar incelenmiş, yanlış işaretlenmiş olan duvarların parsel sorgulamadaki şekilde işlenmesi için Kurul uzmanlarına bilgi verilmiştir.

gelen yeni uzmanlar tarafından depo buluntusu ibaresiyle müze envanterine kaydedilmiştir. 21. yüzyılda kazılarak ortaya çıkartılan, bir kısmı bakımsızlıktan yok olmaya bırakılan, bir kısmı da taşları sökülüp yerinden alınarak yok edilen hazirenin projelendirilmesi, bu esnada on kadar şahidenin çıktığı 71 ada, 6 parselin bir bölümünün de hazineye dâhil edilecek şekilde düzenlenmesi uygun olacaktır.

İznik merkezde eski dokudan günümüze az sayıda sivil mimarlık örneği ulaşmıştır. Evlerin çoğu ilgili kurul tarafından tescil edilmiştir. Bu evlerin büyük bir kısmı günümüzde terk edilmiş durumda, kullanılmamakta olup harap haldedir. Genelde taş temeller üzerine ahşap hatıllı, kerpiç duvar örgülü ve kerpiç sıvalıdır. Tescilli evlerin dışında kalan evlerin bir kısmı yakın zamanda çimento ve yeni tuğla malzeme ile elden geçirilerek kullanılmaktadır.

Çalışmanın ikinci haftasında sırasıyla Drazali, Çamdibi, Hocaköy ve Çiçekli köyleri ziyaret edilmiştir.

Drazali köyünde köyün 1,6 km güneyinde, Drazali Pınarı ve Delikli Kaya mevkilerinden farklı olarak bir gözetleme tepesi daha bulunmaktadır. Köylülerin Haşhaşlık Mevkii dedikleri (çevresi tapu kayıtlarında Eski Mezarlık Mevkii) bölgede, zeytin ağaçlarının dikili olduğu arazi ile sınır H-23-A-15-A pafta, 373 parsel olan tepe üzerinde moloz taş ile örülmüş gözetleme yapısı olduğu tahmin edilen kalıntılar tespit edilmiştir. Ayrıca çevrede Bizans ve Türk Dönemleri'ne ait parça tuğlaların varlığı da tespit edilmiştir. Tescilli olmayan mevkinin tarihi kaynak araştırması ve kalıntıların bitki örtüsünün azaldığı bir zamanda incelenmesi ile durumun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır⁴.

Drazali köyü mezarlığında H 1320 ve R 1322 (M 1902-1903) tarihli bir mezar taşı ile kitabesiz olan iki tanesi sütun parçası, iki tanesi profilli şahide olmak üzere dört adet devşirme şahide tespit edilmiştir. Kabir taşındaki yazı şöyledir:

“Hüve’l Baki

Hacı Mustafa o-

ğlu Hacı Ömer Ağa

Arabi - Rumi

1322 – 1320 (1902-1903)”

4 Araştırma sonrasında ilgili Koruma Kurulunda dosyalar incelenmiş ve Kurul uzmanları bilgilendirilmiştir.

Resim 1: Drazali köyü mezarlığında Hacı Ömer Ağa'nın şahidesi.

Çamdibi köyü mezarlığında ikisi yazılı (1. Kabir H 1104 / M 1692-3 tarihli, 2. Kabir H 1142 / M 1826-7 tarihli) biri devşirme sütun başlıklı üç adet eski kabir tespit edilmiştir. 1. kabir kare formulu yazılı başlıklı şahideden oluşmuştur. Kabrin baş taşındaki yazı şöyledir:

“Merhum

Hacı

Ali Ağa'nın

ruhu için

fatiha

1104 (1692-93)”

Resim 2: Çamdibi köyü mezarlığında Hacı Ali Ağa'nın şahidesi.

2. kabirde *pehle* taşı ile baş ve ayak şahideleri vardır. Baş şahidesi altı parça halinde kırılmış olup basit şekilde birleştirilmiştir. Dokuz satır halindeki yazısı yıpranmış olmakla birlikte kısmen okunabilmektedir. Ayak şahidesinin iç yüzünde zarif bir servi işlenmiştir. H 1142 / M 1826-27 tarihli kabrin baş taşındaki kitabe şöyledir:

“Merhume ve mağfur leha

...

Cennet mekân Firdevsi aşiyân

Aişe hanımın ruhu için

el Fatiha 1242 (1826-27)”

Resim 3: Çamdibi köyü mezarlığında Aişe Hanım'ın kabri.

Çiçekli köyünde Kısıklar Mevkii'nde Osmanlı Dönemi'ne ait bir yapı kalıntısı (su deposu olmalı) tespit edilmiştir. Almaşık örgülü duvarları, sivri kemerli tonozu ve üst örtüsü nispeten ayakta olan yapı 3,60 x 3,80 m ölçüsünde dikdörtgen planlıdır. Yerinde alınan koordinat parsel sorgulama sisteminde 1547 ve 1548 parsellerin kesiştiği köşe ile örtüşmektedir. Parselin üst kotunda yer alan kalıntının tescilinin olmadığı daha sonra yapılan inceleme ile anlaşılmıştır⁵.

5 Yapı kalıntısının yeri ve durumu hakkında ilgili Kurulun uzmanlarına daha sonra bilgi verilmiştir.

Resim 4: Çiçekli köyü Kısıklar Mevkii'nde Osmanlı Devri yapı bakiyesi- kuzeydoğudan görünüm.

Ayrıca Çiçekli köyü içinde iki, köyün batı yönünde ise bir adet kabir incelenmiştir. Köydeki her üç kabir de köy halkının teveccühü ile varlıklarını sürdürmektedir. Köyün batısında yerleşim alanı dışında Zeynep Deresi Mevkii'nde 1525 parsel üzerinde yer alan ve köy halkının “Erenler” olarak tanımladığı kitablesiz bir kabir bulunmaktadır. Kabrin etrafı briket ile çevrelenmiştir.

Köy içinde 2112 numaralı parsel önünde yer alan kabir moloz taş örgülü duvarla çevrili iken zamanla tahrip olmuş, tuğla ve briket ile yıkılan kısımlar tamamlanmıştır. Kabrin kime ait olduğu bilinmemektedir. Kabir içinde muhtemelen 15. yüzyıl sonu veya 16. yüzyıl başına tarihlenebilecek iki yüzü yazılı alt kısmı kırık bir şahide parçası bulunmaktaydı⁶. Ölçüleri h.45, en 34, kalınlık 6,5 cm'dir.

6 Yazısı tam olarak okunamayan şahide parçası daha sonra İzmit Müzesi tarafından koruma altına alınmıştır.

Resim 5 ve 6: Çiçekli köyü 2112 nolu parsel önünde kabirde yer alan şahidenin her iki yüzü.

Köy içinde 2329 parsel üzerindeki evin ön bahçesinde bulunan kabrin üzeri sanduka şeklinde düzenlenmiş olup çimento sıvalıdır. Kitabesiz kabrin kime ait olduğu bilinmemektedir.

İznik'in köylerinde yer alan ve eski dokuyu oluşturan evler genellikle taş temel üzerine ahşap hatıl ve kerpiç ile inşa edilmiştir. Bu evlerin bir kısmında zemin katları depolama birimleri, arsası küçük olan bir kısmında ise ahır olarak düzenlenmiştir. Üst katlar ise yaşama birimleri olarak planlanmıştır. Avlularında beslenen hayvanlar için ağıl ve çeşitli depolama birimleri de evlerin planına dâhil olmuştur.

Resim 7: Hocaköy'de Veli Ağa Evi olarak tanınan konut.

2023 YILI ÇALIŞMALARI

31.07.2023- 11.08.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmamızda İznik merkezde ilçe mezarlığı ve yakın çevresinde incelemeler yapılmıştır. İznik dışında ise Kaynarca, Yenişerefiye, Çampınar (Nüzhetiye), Şerefiye, Çamoluk, Karadin (Karatekin), Derbent, İhsaniye, Sansarak, Dereköy ve Hisardere köylerinde incelemeler yapılmış olup elde edilen bulgulara göre ortaya çıkan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

İznik Mezarlığı'nın olduğu alanda az sayıda kalan Osmanlı Dönemi'nden mezar taşları ve sanduka biçimli kitabeli mezarların tespiti yapılmıştır. Mezarlık alanının güneydoğu köşesinde, yaklaşık olarak Çandarlı Türbesi'nin 100 metre kadar doğusunda, üstten geçen çevreyolu köprüsünün dibinde Osmanlı Dönemi'nden baş ve ayak taşları olan bir kabir tespit edilmiştir. Kabrin etrafı yakın geçmişte müdahale görerek yenilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayak taşı sade olan kabrin fes başlı ve Osmanlıca yazılı Molla Şakir Efendi'ye ait 1346 (1930) tarihli şahidesinde son satır kısmen kabrin çimentolu duvarına gömülmüştür.

Resim 8: Molla Şakir Efendi'nin şahidesi.

Bu kabrin biraz kuzeyinde bir sütundan üretilmiş mezar taşı dikili halde durmaktadır. Konumu bulunduğu yerde bir kabrin varlığına işaret etmemektedir. Yani sonradan buraya dikilmiş olduğu izlenimi vermektedir. Üzerinde yer alan yazı iri harflerle ele alınmış olup iki satır hainde düzenlenmiştir. Yazının yer aldığı iki satır pahlanarak oluşturulmuştur. Bir ucu kitabeyi kısmen kapatacak şekilde toprağa gömülüdür. Harfler kısmen yıpranmış, kısmen çok katmanlı kireç badana ile zeminleri dolgulanmış olduğundan okunamamaktadır. Mevcut hali ile toprağa gömülü kısım hariç 127 cm uzunlukta ve üstten 40 cm çapında olan taş üzerinde satırlar 19 cm genişlikte ölçülmüştür.

Çandarlı Türbesi'nin doğusunda sıralı halde yer alan yeni kabirlerin arasında mermerden işlenmemiş bir sanduka tespit edilmiştir. Yine Çandarlı Türbesi'nin doğusunda sıralı halde yer alan yeni kabirlerin arasında kitabeli mermer sanduka tespit edilmiştir. Kenarları desenli, baş tarafından ucu hafif kırık halde olan sanduka şeklindeki taş yön itibarıyla doğru konumda değildir. Her iki yönde ikişer kartuş içinde istiflenmiş olan yazı yer almış, orta kısımları rozet çiçek ve bitkisel kıvrımlarla dolgulanmıştır. Uzunluk 198 cm, baş genişlik 45 cm, ayak genişlik 35 cm, baş yükseklik 23 cm, ayak yükseklik 18 cm'dir.

Resim 9: İznik Mezarlığı, yazılı taş sanduka

Çandarlı Türbesi'nin doğusunda H 1326 (1910) tarihli Canbaz Hacı Mustafa Ağa'ya ait bir kabir vardır. Dolama *destar*lı başı olan şahide de *talik* hatlı kitabe vardır. Ayak taşının iç yüzünde stilize hayat ağacı formunda lale ve çiçeklerden oluşan bitkisel bir kompozisyon işlenmiştir.

Resim 10: Hacı Mustafa Ağa'nın şahidesi

Çandarlı Türbesi'nin kuzey yanında kitabeli bir mermer sanduka daha vardır. Her iki yüzünde üçer kartuş içinde kitabe yazılıdır. Uzunluk 186 cm, baş genişlik 46 cm, ayak genişlik 33 cm, yan yükseklik 20 cm, baş yükseklik 41 cm, ayak yükseklik 32 cm'dir.

Çandarlı Türbesi'nin batı yönünde iki yüzü kitabeli bir şahide tespit edilmiştir. Şahidenin her iki yüzünde de Arapça Hadis-i Şerif yazılı olan taşın 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarına ait olması muhtemeldir.

Resim 11 ve 12: İznik Mezarlığı'nda her iki yüzü Arapça Hadis-i Şerif yazılı olan şahide.

Çandarlı Türbesi'nin güneyinde mezarlık girişi ile türbe arasında solda iri çaplı bir sütun parçası kısmen yere gömülü olarak durmaktadır. Zemine gömülü olan yerde kısmen belirgin olan bir yazı seçilebilmekle beraber çok yıpranmış olduğu için tam olarak anlaşılamamıştır. Vaktiyle bir kabrin başında şahide olarak kullanılmış olabileceği tahmin edilebilir. Mevcut hali ile üstten 57 cm çapında olup yaklaşık 60 cm yükseklik ölçülmüştür.

Çandarlı Türbesi'nin güneyinde yer alan H 1129 (1716-17) tarihli Şeyh Mürsel Efendi'nin sonradan yenilenmiş olan kabrindeki mezar taşı tespit edildi. Şahidenin alt kısmında köşeler kum saatli *sütunçeli* olarak ele alınmıştır.

Resim 13: Şeyh Mürsel Efendi'nin şahidesi.

Mezarlık alanı içinde bulunan Çandarlı Türbesi'nin içindeki mezar taşlarının bir kısmının özellikle başlık kısımlarının kırık olduğu, her an düşerek daha büyük tahribata sebebiyet verebileceği görülmüştür.

Lefke Kapısı dışında Dereköy tarafından gelerek İznik'e ulaşan su yolunun doğu yönünde açı yaparak devam eden köşesine yakın kısmında var olan tarihi çeşmenin yok olmak üzere olduğu görülmüş, ölçüleri alınmış ve son durumu tespit edilmiştir.

Yine bu civarda biraz güneydoğuda su yoluna bitişik olarak var olduğu Berggren'in fotoğrafında görülen eski mezarlıktan ise günümüze bir izin ulaşmadığı görülmüştür.

Lefke Kapısı dışında su yolunun güneyinde Sarı Saltuk Türbesi tescilli kültür varlığıdır. Türbede kabrin baş taşının kırık olduğu (iki parça halinde eski kırık) gözlemlendi. Şahidenin üst kısmı kabrin başına sabitlenmiş, alt kısmı ise türbe içinde yerde durmaktadır. Kabre sabitlenen kısım yeşil renkte yağlı boya ile boyanmış ve süslemeli olan tepelik kısmı saç levha ile kaplanmış haldedir.

Su yolunun güneyinde, Lefke Kapısı dışında, kapıya yakın konumda yer alan ve harap olmaya başlamış bulunan namazgâhın çalışma sırasında ölçüleri alınarak son durumunun tespiti yapılmıştır. Namazgâhın doğusunda varlığı bilinen mezarlığa ait olduğu tahmin edilen şahide olması muhtemel bir taşın ve profilli mermer söve parçalarının tespiti, bu alanda daha etraflıca bir çalışmanın gerekliliğini göstermiştir.

2023 döneminde köylerde yapılan çalışmalarda köy mezarlıkları, cami, çeşme gibi yapılarının yanı sıra kırsal mimari dokusunu oluşturan ev, ağıl, samanlık, depo birimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Köylerin imar sınırları belediyede mevcut olmakla birlikte, Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği'ne tabi durumları buralarda dokunun değişmesi tehlikesini oluşturmaktadır. Bazı köylerde sivil mimari doku nispeten varlığını muhafaza etmiş iken, bazılarında yapıların çok harap olduğu, bazılarında ise betonarmeye ve 3-4 katlı apartman görünümüne yapılaşmaya doğru hızlı bir geçişin olduğu görülmüştür. Yapıların hızlı tahribatı göz önünde bulundurularak fotoğraf ile tespitleri yapılmıştır.

Çalışmada ele alınan köylerden Kaynarca'da sivil mimari doku için tespitler yapılmıştır. Kaynaklarda Kaynarca civarında olduğu bahsedilen bir kule kalıntısının ise tarif edilen bölgenin yoğun bitki örtüsü nedeniyle gidilmesi mümkün olmamıştır. Yaprakların tamamen döküldüğü ve yoğun çalı benzeri bitki örtüsünün nispeten kurduğu önümüzdeki günlerde tekrar ziyareti planlanmaktadır. Köyün yakınlarında yer aldığı yine kaynaklarda belirtilen Antik Dönem kalıntıları ise, söz konusu bölgenin artık Karayolları tarafından kullanıldığı alan içinde kalmakta olup, köy sakinleri kalıntılarının üzerlerinin kapatıldığı bilgisini vermişlerdir.

Karatekin (Karadin) köyü doğu yönde İznik'e bağlı son köy olup kaynaklarda Erken Osmanlı Dönemi'nde kuşatmalar esnasında kullanılan bir kuleden bahsedilmektedir. Bu yerin, Karatekin köyü girişinde kalan Karatekin Höyüğü üzerinde olduğu tahmin edilmekle

beraber, duvar benzeri bir doku görülememiş, ancak civarda ve höyük üzerinde az miktarda bazı taşlar ve ufak tuğla kırıkları görülmüştür. Höyük üzerinde ve etrafında tespitler yapılmaya çalışılmış olmakla birlikte, yine yoğun bitki örtüsü nedeniyle bu tam olarak gerçekleştirilememiştir. Yağışsız kış aylarında belki daha sıhhatli veriler mümkün olabilir. Karatekin köyünde de sivil mimarlık dokusu için tespitler yapılmış olup her iki köyün de camileri yakın zamanda yapılmış betonarme camilerdir. Kaynarca köyünde, hane halkının verdiği izinler doğrultusunda bazı evlerin içini görmek, özelliklerini nispeten koruyan bir evin de ölçülerini almak mümkün olmuştur.

Çalışma kapsamında incelenen Şerefiye ve Yenişerefiye köyleri yerleşim alanı olarak küçük ve az haneye sahip köylerdir. Günümüze ulaşmış ev ve depo, ağıl, fırın gibi birimlerin tespiti yapılmış olup her iki köyde de eski camiler günümüze ulaşamamıştır, eski camilerin yerinde ya da yakınında Şerefiye'deki kubbeli, Yenişerefiye'deki çatılı olmak üzere betonarme camiler inşa edilmiştir. Söz konusu köylerin mezarlıkları da ziyaret edilmiş olup köyün tarihi geçmişiyile ilgili kitabeli bir mezar taşı tespit edilememiş, eski mezarlarda mezar taşı olarak amorf taşların dikilmiş olduğu, yalnız Yenişerefiye köyünde caminin avlusunda, köyün kurucuları olarak geçen iki kabrin varlığı görülmüştür.

Çamoluk köyü de nüfus ve hane bakımından küçük köylerden olup sivil mimari ve ilgili birimlerden günümüze ulaşanlar tespit edilmiş, Çamoluk köyünde tamir edilmiş olmakla birlikte ahşap tavanlı camisi nispeten korunmuştur, yanında kitablesiz bir çeşme yer almaktadır.

Çampınar (Nüzhetiye) köyünde cami betonarme ve kubbeli olarak yeni yapılmış, köyün sivil mimarlık dokusuna işaret edebilecek eski ev kalmamıştır. Yalnızca büyük bir avlu içinde ahır ve konutu ile bir yapının var olduğu anlaşılmakla birlikte hane halkı olmadığı için bu alan incelenememiştir.

İhsaniye, az nüfusa sahip küçük bir köy olmakla birlikte sivil mimarlık dokusu içindeki evlerin, samanlık ve ağıl gibi birimlerin de çoğunlukla bakımsız, harap ve terkedilmiş durumda olduğu görülmüştür. Köyün 19. yüzyılın sonundan kalan camisi ahşap tavanlı olup çimentolu müdahalelerle özgünlüğünü kısmen yitirmiştir⁷.

7 İhsaniye köyü sivil mimarisi hakkında Gamze Özmertyurt tarafından 2021 yılında bir makale yayınlanmıştır. Bu makale için kaynakçaya bakınız.

Resim 14: İhsaniye köyünde terkedilmiş evler.

Sansarak, ziyaret edilen köyler içinde diğerlerine oranla büyükçe bir yerleşime sahip olup yine sivil dokunun, kısmen harap olmakla birlikte yoğunluğu ile görülebildiği bir köydür. Küçük köy meydanındaki cami betonarme olarak yenilenmiştir. Eskiden köy meydanının ortasında bulunan ve üç yüzlü olduğu söylenilen çeşme zamanla araç geçicini zorlaştırdığı için sökülmüş, 1940 tarihli kitabesi yeni çeşmeye konmuştur. Sansarak köyü mezarlığında Osmanlı Dönemi'ne ait kısmen tahrip olmuş bir adet yazılı mezar taşı tespit edilmiştir⁸.

8 Sansarak köyü sivil mimarisi için Burak Can Gün tarafından hazırlanmış bir çalışma ön makale olarak internete yüklenmiş fakat daha sonra bu makale yayınlanmamış ve internetten kaldırılmıştır.

Resim 15: Sansarak köyünde terkedilmiş evler.

Dereköy de İznik'in mevcut köyleri içinde orta büyüklükte bir yerleşim alanı olup sivil mimarlık dokusu nispeten korunmuştur⁹. Benzer şekilde Hisardere köyü de daha küçük olmakla birlikte yine kırsal mimari unsurları olan evler ve diğer birimler kısmen de olsa varlıklarını muhafaza edebilmiştir¹⁰. Dereköy'ün camisi betonarme ve kubbeli olarak yenilenmiş, Hisardere köyünün camisi ise ahşap tavanlı ve çatılı olarak yenilenmiştir. Her iki köyün de meydanına yakın konumda tarihsiz birer kabir bulunmaktadır. Hisardere'nin mezarlığında da bir adet Osmanlı Dönemi'ne ait yazılı mezar taşı tespit edilmiştir.

İznik merkeze 7-10 km gibi daha yakın olan köylerde İznik'e de ulaşımın kolaylığı sebebiyle yaz-kış oturan yerleşik nüfus biraz daha fazla olmaktadır. Sansarak, İhsaniye ve Yenişerefiye gibi yüksekteki ve merkeze 25-30 km uzaklıktaki köylerde ise yerleşik nüfusun daha az olduğu, çoğunluğun İznik merkezde oturduğu, özellikle zeytin işlerinde ya da yaz aylarında tarla ve bahçe işleri için köy evlerinin kullanıldığı görülmüştür. Evler az kullanılmaktan ve içlerinde devamlı yaşayan bulunmadığı için çoğunlukla harap olmuş ve olmaktadır.

9 Dereköy sivil mimarisi hakkında Sude Erkmen tarafından 2024 yılında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışma için kaynakçaya bakınız.

10 Hisardere köyü sivil mimarisi hakkında Münire Rumeysa Çakan ile Damla Arıbaş Ulukol tarafından 2019 yılında birer yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmalar için kaynakçaya bakınız.

Köy sakinleriyle yapılan sohbetlerde çoğunluğunun vefat eden büyüklerine ait olduğu, aile içinde varisli ve ortak mal olma durumlarından dolayı da bu evlerin kullanımı ve tamirinin çoklukla gerçekleşmediği görülmektedir. Köylerde hayvancılık, zeytin, meyve, diğer tarla ve bahçe işleriyle uğraşan devamlı oturan sakinlerin çoğunlukla eski evlerinin bulunduğu avluda eski evi terk ederek ikinci bir betonarme ev yaptıkları ve bunlarda ikamet ettikleri görülmektedir. Ailelerin eski evleri çoğunlukla tarla bahçe işlerinde kullanılan alet ve benzeri malzemelerin, fazla eşyaların konulduğu depolama alanlarına dönüşmüştür. Bazı ev sahipleri eski evlerini tamir ettirmek istediklerinden ancak ortak mal olduğu için herkesin masraf etmek istememesi nedeniyle yaptıramadıklarından da bahsetmektedir.

Bölgenin İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Yalova gibi şehirlere olan yakınlığı, ayrıca Os-mangazi Köprüsü'nün de sağladığı ulaşım kolaylığı sebebiyle bu şehirlerden gelenlerin köy evi, arazi gibi mülkleri edindikleri, bunun da özellikle *pandemi* sırasında ve sonrasında fazlalaştığını söylemek mümkündür. Arazilerin çoğunluğunun imarsız olması sebebiyle büyük inşaatlar yapılamamakta ancak Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği'ndeki maddelere tabi olarak belli şartları sağlayan arazilerde *tiny house* şeklinde konteyner ya da ahşap *bungalov* tarzında yapıların gittikçe çoğaldığı görülmektedir. Bu tür bir gelişmenin, bölgenin kendine özgü kırsal mimarlık öğelerinin artık kullanılmadığı, birbirlerinden farklı modelleri olmakla birlikte birbirine benzeyen *bungalov* ya da konteynerlerin bölgesel, yöresel ve yerel mimari ve süsleme özellikleri gibi unsurları gözetmeden ve artık bunların kullanılmadığı tekdüze görüntülere ve farklı bir çevrenin oluşmasına da yol açtığı izlenmektedir. Çevrede neden bu yapıların tercih edildiğini sorduğumuzda, artık eskisi gibi yapı yapan ustaların bulunmaması sebep olarak söylene de, usta olduğu takdirde yaptırılıp yaptırılmayacağı sorulduğunda, ekonomik sebepler ileri sürülerek, *tiny house* ya da konteyner tercih edildiği, inşaa maliyeti olarak bunların daha uygun olduğundan da bahsedilmiştir. Bu hızdaki bir değişimle, kerpiç, taş ve ahşap malzemenin kullanıldığı kırsal mimari örneklerinin harap halde bir süre kaldıktan sonra yok olacakları ve “yeni nesil” *tiny house* ve konteyner evlerin bunların yerini alacağı bir gidişat izlenmektedir.

Bunların yanı sıra, bazı köy evlerinin de satın alınarak orijinal dokularını korumak üzere tamirat uygulamaları yapıldığı ve bu şekilde kırsal mimari dokusuna nispeten daha uygun olarak yaşatıldıkları da görülmüştür. Bir kısım evlerin de sahipleri tarafından hala oturulduğu için ufak bakım ve tamirlerle iyi durumda varlıklarını sürdürdükleri de görülmüştür. Bu sene ziyaret edilen köyler içinde Hisardere, İhsaniye ve Sansarak köylerinin yerleşimleri ve evlerin yapıları üzerine bazı çalışmalar yapılmış olup köylerde tarafımızdan yapılan tespitlerle karşılaştırılarak değerlendirme çalışmaları devam etmektedir. Köylerde özellikle çalışılabilecek sivil mimari unsurlarının ön tespitleri bile yoğunluğu göstermekte, köylerin tek başlarına tez konusu olabilecek kapsamda ele alınabilecekleri öngörüsüyle söz konusu çalışmaların tespitle kalmayıp etraflıca araştırılarak yayına dönüşecek nitelikte projeler oluşturulması üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

Arıbaş Ulukol, D. (2019). İznik *Hisardere* Köyü Geleneksel Mimarisinin İncelenmesi ve Kırsal Bağlamda Değerlendirilmesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Çakan, R. m (2019). İznik *Hisardere* Köyü’nde Kırsal Mimarinin Korunması ve Sürdürülebilirliği, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimari Koruma ve Restorasyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Erkmen, S. (2024). İznik *Dereköy* Kırsal Mimari Mirasının Korunması ve Geleneksel Bir Konut Örneği Koruma Projesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Koruma-Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi.

Özmertyurt, G. (2021). İznik-İhsaniye Köyü Yöresel Mimarisinin İncelenmesi, *Uluslararası Doğu Anadolu Fen Mühendislik ve Tasarım Dergisi*, 3(1), s.21-42.

HARPASA 2023 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Ali YAŞAR*

GİRİŞ

Aydın ili Nazilli ilçesi Esenköy sınırları içerisinde bulunan Harpasa Antik Kenti Arkeolojik YüzeY Araştırmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 22.12.2022 tarih ve E-27848278-604.99-304691 sayılı yazısı ile 10.07.2023 tarihli 94949537-161.01-3963086 sayılı izin belgesine istinaden Aydın Arkeoloji Müzesi Müdürlüğüne bağlı Bakanlık Yetkili Uzmanı Yusuf Çorbacıoğlu temsilciliğinde 01.08.2023-18.09.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Harpasa, T.C. Kültür Bakanlığı İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 23.3.1988 gün ve 171 sayılı kararı ile tescillenmiştir. Yine İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 1.4.1998 tarih ve 7632 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir.

Harpasa Antik Kenti, Aydın ili Nazilli ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Nazilli ve Bozdoğan ilçelerini birbirine bağlayan kara yolunun, Nazilli'ye yaklaşık 10 km'lik mesafeden doğu yönüne sapan ve ortalama 3 km sonra ulaşılan Esenköy Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Antik kent, Büyük Menderes Nehri'nin güneyinde, Akçay Vadisi'nin kuzeydoğu köşesinde, Esenköy'deki Arpaz Konağı ve Kulesi'nin doğusundaki yaklaşık 320 m yüksekliğindeki yüksek tepe ve yamaçlarına konumlanmaktadır (Harita: 1, Resim: 1).

Harpasa Antik Kenti ile ilgili olarak antik kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle kentin kuruluş tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Plinius, Ptolemaios ve Bizanslı Stephanos gibi antik kaynaklar dışında, 19. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Avrupalı seyyahlar ile araştırmacılar Harpasa'dan kısaca bahsetmektedir (Akkurnaz ve Çorbacıoğlu 2021, 20). Plinius (MS 61-113), Harpasa'dan şöyle bahsetmektedir: “Bu yerlerin ötesinde Koskinos ve aynı eski Trallikon şehrinin kalıntılarından da geçen Harpasa Nehri kıyısındaki Harpasa uzanır”, “...*harpasa, adposita fluvio harpaso, quo et trallicon, cum fuit, adluebatur*” (Plin. Nat. V.29.; Yüksel 2001, 46). Antik Dönem'de kuzeyde Karia, Lydia ve Ionia Bölgeleri sınıırını oluşturan Büyük Menderes Nehri bu yörede doğu-batı doğrultusunda uzanarak, güneyden kuzeye doğru akan üç büyük akarsu ile beslenmektedir. Güneyden kuzeye doğru akan bu akarsular: Morsynos (Vandalas), Harpasos (Akçay) ve Marsyas'tır (Çine Çayı). Bu iki nehrin ortasında bulunan Harpasos, güneyden kuzeye doğru akararak derin ve bereketli bir vadi oluşturur. Harpasos (Akçay) tarafından sulanan bu bereketli vadi, içerisinde Harpasa Antik Kenti'nin de bulunduğu çok sayıda höyük, antik kent ve kale yerleşimi bulunmaktadır. Bu bağlamda Harpasa çevresindeki en erken yerleşim izlerinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Harpasa Antik Kenti'ne oldukça yakın mesafede bulunan Toygar ve Kavaklı Kahve

* Doç. Dr. Ali YAŞAR, Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Kınıklı-Denizli/TÜRKİYE; E-posta: ayasar0120@gmail.com / ayasar@pau.edu.tr; ORCID: 0000-0003-1705-3611

Höyükleri bölgenin Erken Tunç Çağı'na ışık tutması açısından büyük önem taşımaktadır. Tarımsal faaliyetler nedeniyle tahrip edilmiş olan Nazilli-Bozdoğan Yolu üzerindeki Kavaklı Kahve Höyüğü (80 m çap, 3-4 m yükseklik), 1960 yılında D. French tarafından tespit edilmiş (French 1965, 15 vd. Fig. 1), sonrasında Lloyd ve Mellaart tarafından tekrar araştırılmıştır (Lloyd ve Mellaart 1962, 196-197; Çörtük 2021, 57 vd.). Araştırmalar ile Kavaklı Kahve Höyüğü'ne ait erken dönem buluntularının Hacılar VI-IX tabakalarına ait malzeme grupları ile çağdaş olduğu düşünülmektedir (Özdöl 1997, 138, Lev. 31 çiz. 1-3). Ayrıca, Erken Tunç Çağı ile daha geç dönemlere ait yüzey seramik buluntularına da rastlandığı ifade edilmektedir (Akdeniz 1996, 239-240, Resim: 10). Harpasos Vadisi'ndeki erken dönem buluntu merkezlerinden bir diğeri de yine Nazilli-Bozdoğan Kara Yolu üzerindeki Toygar Mahallesi sınırları içerisindeki Toygar Höyük'tür. Tarım arazilerinin ortasında kalmış, yaklaşık 100 m çapında, 6-7 m yüksekliğindeki höyükten French bahsetmektedir (French 1965, 15 vd.). Höyüğe ait malzemelerin de tıpkı Kavaklı Kahve seramikleri gibi Hacılar VI-IX tabaka seramikleri ile benzer olduğu belirtilmektedir (French 1965, 21). Vadideki diğer erken dönem buluntu merkezleri arasında bulunan Alamut Höyük önemlidir. Bu höyükte de Erken Tunç Çağı'ndan daha geç dönemlere uzanan seramik malzemeler tespit edildiği belirtilmektedir (Akdeniz 1996, 239-240; Çörtük 2021, 57).

Kuzey Karia Bölgesi'nde yer alan Harpasa kenti, yapı kalıntıları bakımından zengindir. Kentte bulunan kalıntı ve bulgular üzerine yapılan araştırmalar sonucunda Akçay (Harpasos) Vadisi'nin en erken yerleşimlerinin Erken Tunç Çağı'na, vadinin kuzey doğusundaki yüksekçe tepe üzerine konumlanan Harpasa kentinin ise erken dönem kalıntıları MÖ 6. yüzyıla kadar gitmektedir (Çörtük 2004, 5). Harpasa Antik Kenti'nin de içinde bulunduğu Harpasos (Akçay) Vadisi'nde Orthosia (Yenipazar/Donduran Mahallesi), Bargasa/Piginda (Bozdoğan/Haydere Mahallesi), Xystis (Bozdoğan/Körteke Mahallesi Körteke Kalesi), Neapolis (Bozdoğan/Yazıkent Mahallesi) Antik Kentleri yer almaktadır (Akkurnaz-Çorbacıoğlu 2021, 19-29), (Bkz. Harita: 1). Dolayısıyla bizler bölgenin bu kısa tarihçesi içinde MÖ 6. yüzyıldan beri varlığının bilinmesi dışında tarihi hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız Harpasa kentini, ancak MÖ 229/228 yıllarında Harpasos kıyısında yapılan Pergamon Kralı Attalos'un Seleukos Devleti'ni yendiği savaş dolayısıyla tanıyabilmekteyiz (Magie 2001, 15; Montagu 2000, 119; Malay 1992, 30-31).

Kent, fiziksel kalıntılar bakımından zengindir. Özellikle etrafını çevreleyen güçlü surları, Kuzey Karia kenti olan Harpasa'nın savunma sistemleri ile ön plana çıkmasını sağlamaktadır (Resim: 2-3). Konumlandığı kayalık tepenin akropolisi ile kuzey ve batı yamaçları yerleşime elverişli gözükmektedir. Bu nedenle surlar, doğudan itibaren başlayıp kentin kuzey ve batı kesimlerini çevrelemektedir. Güney bölüm, doğal tahkimat özellikleri taşıdığından yerleşime uygun olmayıp, dik yamaç özelliğiyle kendiliğinden doğal bir savunma hattı oluşturmaktadır. Savunmaya yönelik olarak inşa edilmiş olan Arkaik sur duvarları Harpasos Vadisi'nden bakıldığında kolaylıkla fark edilebilmektedir. Tamamı yerel *gnays* taşından inşa edilmiş olan surların küçük bir bölümünde Bizans Dönemi onarımları bulunmaktadır. Giriş kapıları henüz

tam olarak bilinmemekle birlikte batı cephede sura bitişik kule kalıntıları bulunmaktadır. Dönemine göre oldukça titiz bir işçilik ürünü olan sur yapısı, tek sıra halindeki kaba yonu ve farklı boyutlardaki blokların üst üste bindirilmesiyle inşa edilmiştir. Sura ait blokların çıkarıldığı ve işlendiği çok sayıda yatak izine rastlanmaktadır.

Arazinin topoğrafik özellikleri nedeniyle kent, teras duvarları üzerine inşa edilmiştir (Resim: 4). Özellikle batı yamaçta farklı boyutlarda çok sayıda teras duvarına rastlanmıştır. İnşasında yerel *gnays* taşının kullanıldığı teras duvarlarında bağlayıcı harç kullanılmamış olması erken dönem özellikleri taşıdığından göstergelerinden biridir.

Kentin doğusunda, mimari özellikleri Arkaik surdan inşa tekniği olarak farklılık gösteren ve literatüre beşgen (*pentagonal*) planlı kule olarak geçmiş bir yapı bulunmaktadır. Arkaik surun doğusuna daha geç dönemde inşa edilmiş olan kule, 2,62 m yüksekliktedir. Giriş bölümünün batı cephesinde olduğu ve doğu-batı uzantılı olarak inşa edilmiştir. Eğimin azaldığı yerde inşa edilmiş olan kulenin doğusu ana kaya üzerinde, batısı ise yamaçta. Kulenin doğu bölümündeki uç kısmı, kuleyi iki bölüme ayıran duvar kalıntısı ile üçgen şeklini alarak son bulmaktadır. İnşa malzemesi olarak Karia Bölgesi mimarisinde tipik ve yerel taş kullanım türü olan *metamorfik gnays* taşı kullanılmıştır. Surlar etrafında olduğu gibi Beşgen Kule etrafındaki ana kayalarda da taş çıkarıldığına dair yatak izleri gözlenmiştir. Büyük bir bölümü korunmuş olan duvarların yıkılan blokları etrafa dağılmıştır. Duvarlar kulenin taban seviyesine kadar büyük ölçüde korunmuştur. Kulenin kuzey duvarı 3,80 m yüksekliğe ve 8 duvar sırasına; doğu duvarı, 4,80 m yüksekliğe ve 10 duvar sırasına, güneydoğu duvar 4,30 m yüksekliğe ve 10 duvar sırasına; güney duvar 3,30 m yüksekliğe ve 8 duvar sırasına; batı duvar yaklaşık 1 m yüksekliğe (Arkaik sura ait) ve korunmuş 3 duvar sırasına sahiptir. Duvar kalınlıkları, genel olarak eşit kalınlıklardadır. Duvar örgü tekniği *isodomiktir*, ancak bazı bölümlerde *isodomik-trapezoidal* teknik bir arada kullanılmıştır. Bir kenarı düz, bir kenarı yamuk (*trapez*) veya her iki kenarı yamuk olarak kesilmiş *rektogonal* bloklar tercih edilmiştir (Resim: 5).

Harpasa Antik Kenti'nin akropolünde yer alan Bizans Kalesi yükselen eğimli bir arazi üzerine konumlanmaktadır (Resim: 6-7). Gerek duvar yapım teknikleri gerekse de malzeme özellikleri ve seramik buluntularından hareketle kalenin Bizans Dönemi'nde (MS 11- 12. yy.) inşa edildiği söylenebilir. Duvarlarında inşa malzemesi olarak moloz taşlar ve bağlayıcı harç kullanılmıştır. Kalenin etrafını çeviren surda oval ve köşeli kuleler bulunmaktadır. Kale içerisinde, yine kale ile çağdaş garnizon yapısı bulunmaktadır.

Nekropol alanları kentin kuzeyinde ve güneydoğu bölümünde yoğunlaşmıştır (Resim: 8). Özellikle Lydia sınırında bulunması nedeniyle Lydia etkili tümülüslerle ayrıca oda mezarlara ve basit kayaya oygu tekne şeklinde mezarlara rastlanmaktadır. Nekropol alanındaki mezarların büyük oranda tahrip edildiği anlaşılmaktadır.

Harpasa Antik Kenti ve çevresinde farklı dönemleri simgeleyen yapı kalıntıları bulunmaktadır. Bunlar arasında kentin batı yamacına inşa edilmiş tiyatro binası önemlidir. Yerel

gnays taşı kullanılarak, dik bir yamaca inşa edilmiştir (Debord ve Varinlioğlu 2010, 69-76). Geçmişte Esenköy'e (Arpaz) su temini için tiyatro binasının orkestra bölümüne büyük bir su deposu inşa edilmiş ayrıca *cavea* oturma sıralarının büyük bir bölümü kayıptır. Bu durum yapının zarar görmesine sebep olmuştur (Resim: 9).

Özellikle Osmanlı Dönemi'nde merkezi yönetimin zayıfladığı dönemlerde *ayanlık* sistemi güçlenmiştir. Arpaz'da inşa edildiği bilinen Arpaz Beyler Konağı, burçlu çevre duvarları, payandalı duvarları, kulesi (Resim: 10) ile bölgedeki en iyi korunmuş yapılar arasındadır (Arel 1989, 174-181; Arel 1993, 232). Harpasa Antik Kenti'nde yapılmış olan araştırmalara bakıldığında 1896 yılında, (19. yüzyılın sonlarına doğru) Meyers, Paton'la beraber Harpasa Antik Kenti'ndeki kalıntılar üzerine yoğunlaşıldığı anlaşılmaktadır. Meyers'ten sonra 1900 yılında bölgede tek başına keşif yapan Paton, Harpasa ve çevresinde bulunan mezarlık alanları ile ilgili olarak araştırmalar yapmıştır. Harpasa Antik Kenti'nin üzerinde yer aldığı Esenköy'de Geç Osmanlı Dönemi'ne ait (19. yy.) Beyler Konağı (Arpaz Konağı) ve Menderes Nehri'nin Akçay Nehri ile birleştiği yerde bulunan Donduran Mahallesi'ndeki kule A. Arel tarafından 1985 yılında çalışılmıştır (Arel 1986, 39-78). 1992-1994 yılları arasında Harpasa'ya gelen Marchese, kentteki sur ve surlara ait kulelerde ve tiyatro binasında incelemelerde bulunmuştur (Varinlioğlu 1996, 123-130). 1994'lü yıllarda E. Varinlioğlu ile P. Debord Harpasos ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında bölgenin epigrafik ve mimari yapılarına yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir (Varinlioğlu 1996, 123-130; Varinlioğlu ve Debord 2000, 133-142; Varinlioğlu ve Debord 2010, 23-117). Harpasa Antik Kenti'ndeki araştırmalara, uzun bir aradan sonra 2023 yılında Dr. Ali Yaşar başkanlığındaki bir ekip tarafından yeniden başlanmıştır. 2023 yılında başlayan araştırmalarımızdaki öncelikli hedefimiz, antik kentin planının çıkarılmasıdır. Devamında mevcut yapı kalıntılarının tespiti ve belgelenmesine yönelik çalışmalar ile küçük eser tarama çalışmaları, Esenköy'deki (Arpaz) modern köy evlerinin inşasında kullanılmış olan devşirme malzeme kullanımlarının tespiti, kentte yapılmış olan kaçak kazıların tespiti ile yapı kalıntılarının mevcut korunma durumlarının tespitine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

2023 YILI KENT PLANININ ÇIKARILMASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Yöntem: Kent planına yönelik belgeleme çalışmalarında, *CHC X91 Gps Rtk* aleti kullanılarak antik kentteki yüzey mimari yapı kalıntılarının *GNSS* ölçüleri alınmış, alınan veriler araştırma evinde öncelikle NetCAD programına aktararak çizilmiş, daha sonra AutoCAD programında işlemden geçirilerek yapı kalıntılarının planları oluşturulmuştur. 2023 yılı çalışmalarında akropolde bulunan Bizans Kalesi, kentin kuzeydoğusunda bulunan Beşgen Kule, kenti çevreleyen Arkaik Dönem sur duvarları ile teras duvarlarına ait yapı kalıntıları belgelenip, birleştirilerek kentin ana planı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu kent planı eş yükselti eğrilerinden oluşan harita üzerine işlenmiş, böylece Harpasa'nın Arkaik Dönem'den itibaren yapı kalıntıları genel hatları ile kent planı üzerinde gösterilmiştir. İlk etapta farklı dönemleri temsil eden yapı kalıntıları ele alınmış, kent planında lejant oluşturularak tamamlanmıştır. Harpasa Antik Kenti zorlu bir parkura sahip olup geniş bir alana yayıldığı için gerek yapı

bazında plan çalışmaları gerekse de kentin ana plan çalışmaları bu yıl tamamlanamamıştır. Çalışmaların gelecek araştırma sezonlarında tamamlanması hedeflenmektedir. 2023 yılı çalışmaları, Bizans Kalesi, Arkaik sur duvarları ile Beşgen Kule olmak üzere 3 farklı sektörde gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1).

KÜÇÜK ESER TARAMA VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

Yöntem: Antik kentte arazi tarama faaliyetleri esnasında yüzeyde görülen seramik parçaları koordinat esasına göre toplanmış, belgeleme çalışmaları sonrasında, tekrar bulundukları alanlara bırakılmışlardır.

Taşınabilir kültür varlıklarının belgelenerek dönemsel analizlerinin yapılması, özellikle varlığını bildiğimiz Arkaik Dönem ve sonrasına dayanan buluntuların tespitine yönelik çalışılmıştır. Bu bağlamda kentin akropolünde bulunan Bizans Kalesi ve çevresinde, kalenin doğu, kuzey ve batı yamaçlarında incelemelerde bulunulmuştur. Elde edilen verilere göre, yüzeyde tespit edilen seramikler Arkaik Dönem'den Bizans Dönemi'ne dek uzanan bir seramik çeşitliliği sunmaktadır. Genel anlamda Harpasa'da görülen seramik tipleri içinde en erken malzeme grubunu MÖ 6. yüzyıl banthı seramik gövde parçaları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra az sayıda Klasik Dönem siyah *firisli* seramikleri buluntu grupları arasındadır. Helenistik Dönem'e özgü seramikler arasında az sayıda ve küçük amorf parçalar olarak korunabilmiş kalıp yapımı kabartmalı kâse parçaları, tespit edilmiştir. Roma Dönemi seramikleri arasında günlük kullanım kaplarına ait olabilecek çok sayıda amorf parçalara, kırmızı astarlı seramik parçası örneklerine rastlanmıştır. Bizans Dönemi seramikleri en geç tarihli seramik buluntulardır. Bezeme ve formlarının genel karakteriyle bu grup MS 12. ve 13. yüzyıllara tarihlenmektedir. Farklı dönem seramik parçalarının bir arada bulunması, kentte yoğun bir Bizans yerleşimi olması ayrıca kentin yüksek bir dağ yerleşimi olması nedeniyle buluntuların akıntı yoluyla yer değiştirmesine bağlanabilir. Çalışmalarda toplanan seramik parçaları, kiremit ve tuğla parçaları ile diğer eserler öncelikle detaylı şekilde incelenmiş, fotoğrafları çekilmiş, profil veren eserler (öncelikle el ile milimetrik kâğıda, sonrasında ise dijital ortama aktarılarak) çizilerek belgelenmiştir. Envanterlik ve etütlük nitelikte olmayan bu eserler daha sonra toplandıkları alanlara geri bırakılmıştır (Resim: 11).

ESENKÖY'DEKİ KÖY EVLERİNDE DEVŞİRME MALZEME KULLANIMLARI İLE KAÇAK KAZI TESPİT ÇALIŞMALARI

2023 yılı araştırmalarında yapılan çalışmalardan birisi de Harpasa Antik Kenti'nin yanı başında bulunan Esenköy'deki modern yapıların inşasında kullanılmış olan Antik Dönem mimari parçalarının tespiti olmuştur. Bu çalışma kapsamında Harpasa Antik Kenti'ne komşu Esenköy (Arpaz) Mahallesi'nde taramalar yapılmış, Antik Dönem'e ait mimari parçalar olduğu tespit edilmiştir. Bu mimari parçaların ölçüleri alınıp, fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Harpasa Antik Kenti'nde uzun yıllar herhangi bir çalışma yapılmadığından, kent kaçak kazılara maruz kalmıştır. Kent sınırları içerisinde ve kent çevresindeki (kuzey nekropol)

geçmiş yıllara ait kaçak kazılar tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olarak hazırlanan raporda; kaçak kazı alanlarının koordinat bilgileri alınmış tanımlamaları yapılmıştır (Resim: 12).

YAPI KALINTILARININ MEVCUT KORUNMA DURUMLARININ TESPİTİ

2023 yılı çalışmalarında Harpasa Akropolü'ndeki Bizans Kalesi'ne ait surlar detaylı olarak incelenmiştir. İlk etapta kalenin yalnızca güney bölümde yer alan duvarlar ele alınmıştır.

Kale duvarlarının doğal olarak kullanım dışında olması, çevresel ve iklimsel etkilere maruz kalmasıyla birlikte ortaya çıkan bozulmalar nedeniyle değişime uğradığı; mevcut duvardan da anlaşılabileceği üzere mimari bütünlüğünü kısmen de olsa koruyarak günümüze ulaştığı görülmektedir. Bizans Kalesi'nin duvarları mevcut halleriyle bir takım bakım, onarım ve koruma müdahalelerine ihtiyaç duymaktadır. Çalışmadaki, koruma/tahribat raporu, bu duruma istinaden hazırlanmıştır. Duvar malzemeleri üzerinde meydana gelen bozulma türleri ve sebepleri tespit edilmiş ve ortaya çıkan mevcut sorunların giderilmesine yönelik olarak çözüm önerileri sunulmuştur (Resim: 13).

TEŞEKKÜR

2023 yılı Harpasa Arkeolojik Yüzey Araştırmaları için gerekli izni veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, sağladığı destekler dolayısıyla Aydın Valiliğine, Aydın Müzesi Müdürlüğüne, Pamukkale Üniversitesine, Bakanlık Yetkili Uzmanı Yusuf Çorbacıoğlu'na ve Harpasa Yüzey Araştırması ekibine desteklerinden ötürü çok teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Akdeniz, E. (1996). 1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzey Araştırmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 14, Cilt 2, Ankara, s.233-154.

Akkurnaz, S., Çorbacıoğlu, Y. (2021). Aydındaki Antik Yerleşimler, *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.9-54.

Arel, A. (1986). Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi Hakkında Bir Ön Araştırma, IV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 39-78.

Arel, A. (1989). Arpaz Beyler Konağı, Tarih ve Toplum, Cilt 12, Sayı 69, s.174-181.

Arel, A. (1993). Ege Bölgesi A'yanlık Dönemi Mimarisi: 1986-1991 Çalışmaları, X. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s.231-.247.

Çörtük, U. (2004). *Kuzey Karia Akçay Vadisi ve Çevresinin Arkeolojik Araştırması*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

Çörtük, U. (2021). Harpasos (Akçay) Vadisi'nin Tarihsel Süreci Üzerine Notlar, *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Editörler: Sedat Akkurnaz, Yusuf Çorbacıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.55-72.

Debord, P., Varinlioğlu, E. (2010). Cités de Carie Harpasa, Bargasa, Orthosia Dans L'antiquité, Presses Universitaires De Rennes.

French, D. (1965). Early Pottery Sites From Western Anatolia, *BIAL* 5, s.15-24.

Lloyd, S., Mellaart, J. (1962). *Beycesultan I: The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, Londra.

Magie, D. (2001). *Anadolu'da Romalılar I: Attalos'un Vasiyeti*, Çev. N.Başgelen – Ö. Çapar, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2001.

Malay, H. (1992). Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması, İzmir.

Montagu, J. D. (2000). Battles of the Greek and Roman Worlds: A Chronological Compendium of 667 Battles to 31 BC, from the Historians of the Ancient World, London.

Özdöl, S. (1997). *Ege Bölgesi Neolitik ve Kalkolitik Çağ Kültürleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

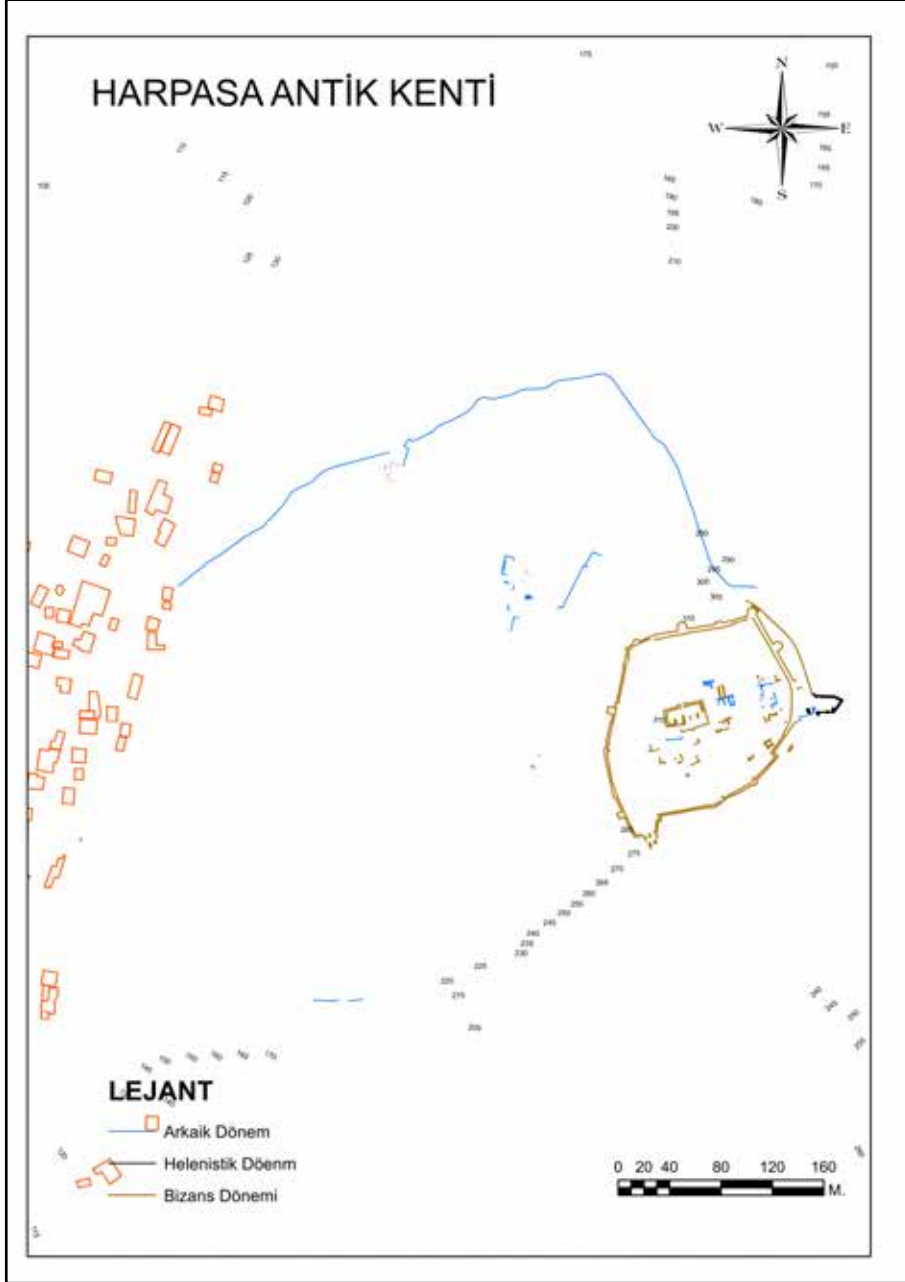
Pliny Natural History. (Plin. Nat.) With an English Translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz, Cambridge – London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).

Varinlioğlu, E. (1996). Harpasa'da Açmalar, 13. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s.123–130.

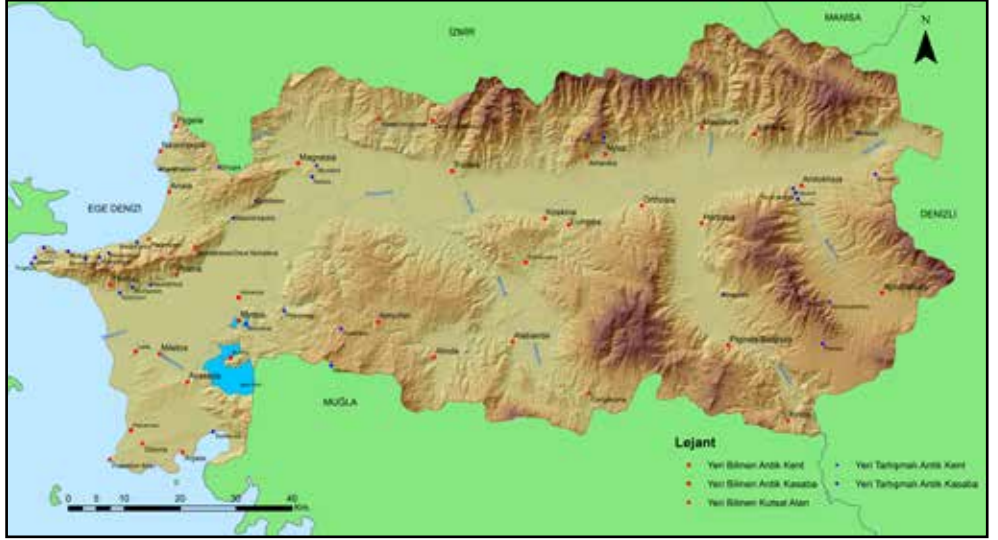
Varinlioğlu, E., Debord, P. (2000). “Mission Archeologique Et Epigraphique En Carie Campagne 1998”, s.21. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt, Ankara, 133-142.

Yüksel, A. (2001). *Antik Kaynaklarda Karia Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

EKLER

Çizim 1: 2023 yılı çalışmaları sonucunda oluşturulan Harpasa kent planı.

Harita 1: Harpasa Antik Kenti'nin konumu.

Resim 1: Harpasa Antik Kenti'ne batıdan bakış.

Resim 2: Harpasa Antik Kenti ve surlarının havadan görünümü.

Resim 3: Arkaik surdan detay görüntüler.

Resim 4: Teras duvarı, Batı Yamaç.

Resim 5: Beşgen Kule.

Resim 6: Harpasa Bizans Kalesi, havadan görünüm.

Resim 7: Bizans Kalesi'nin kuzeyden görünümü.

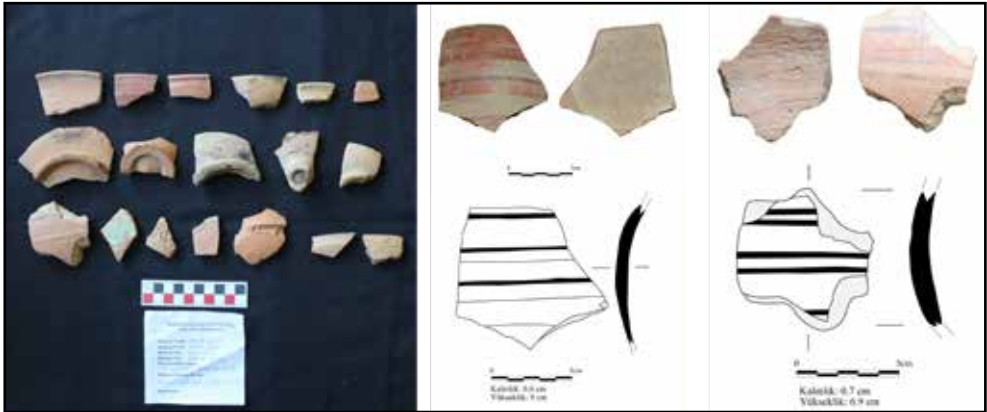
Resim 8: Kuzey nekropol alanlarına bakış.

Resim 9: Tiyatro binası, havadan görünüm.

Resim 10: Arpaz Beyler Konağı ve kulesi.

Resim 11: Yüzey seramik buluntuları.

Resim 12: Batı Yamaç, kaçak kazı örneği.

Resim 13. Bizans Kalesi'ne ait duvar ve korunma durumu.

ARAPGİR ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 SEZONU

Alper GÖLBAŞ*

Kültür ve Turizm Bakanlığının 18.07.2023 tarihli E-77734899-161.01-3993468 sayılı izni çerçevesinde Malatya İli, Arapgir İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması [Proje Numarası-YA014403(2023)] bu yıl 01.08.2023-15.08.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu dönem Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ortaca MYO Turist Rehberliği Programından Öğr. Gör. Dr. Alper Gölbaş başkanlığında yürütülen araştırmaya, ekip listesinde yer alan Fırat Üniversitesinde görevli öğretim üyesi arkeolog olan Dr. Öğr. Üyesi Meral Başaran Mutlu ve Arkeolog Mehmet Sağır katılmıştır. Ekip listesinde yer almasına rağmen çeşitli mazeretlerle çalışmaya katılamayan üyelerle de sürekli olarak diyalog halinde olunmuş ve tespit edilen buluntular hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştur. Çalışmaya Bakanlık temsilcisi olarak Sivas Koruma Bölge Kurulu uzmanlarından Yasin Karagöz eşlik etmiştir.¹

Çalışma süresince hem daha önceden tescilli olan bazı alanlar ziyaret edilmiş hem de tescilli olmayan çeşitli alanlar tespit edilmiştir. Saha çalışması 01.09.2022-12.09.2022 tarihleri arasında yürütülmüş diğer günlerde ise yazışma ve harita üzerinde işaretleme gibi işler gerçekleştirilmiştir. Arazide tespit edilen bütün buluntular yerinde belgelenmiş ve ardından bulundukları yerde bırakılmışlardır. Arapgir ilçesi sınırlarında bulunan Onar, Kayakesen, Cömertli, Eğnir, Çiğnir, Taşdibek, Tarhan, Aktaş ve Zorhap Mahalleleri'nde araştırma yapılmıştır. Geçtiğimiz yıl numaralandırılan 20 adet buluntu yerinin kodlama sayısından devam edilerek ilk bulunan merkez 21 numara olarak adlandırılmış ve bu şekilde kodlama devam ettirilmiştir.

1. ONAR MAHALLESİ ARAŞTIRMASI

Arapgir-Malatya Kara Yolu'nun 16. km'sinde bulunan Onar Mahallesi sınırlarındaki rüzgar enerji santralinin bulunduğu alana gidilmiş ve geçen yıl taranan alan ziyaret edilmiştir. Geçen yıl tespit edilen Onar RES 1 Mağarası ziyaret edilmiş ve civarında tarama yapılmıştır. Bu alanda antik bir taş ocağı ve Onar RES 2 Mağarası olarak adlandırdığımız iki nokta tespit edilmiştir.

Onar RES Sahası Antik Taş Ocağı (AAYA 23.21)

Geçtiğimiz yıl burada tespit edilen mağara ve kaya altı sığınakları ziyaret edilerek yeni tahribat izi olup olmadığı kontrol edilmiş ve herhangi yeni bir tahribata rastlanılmamıştır. Mağaralardan ilki olan geçtiğimiz yıl Onar RES 1 Mağarası olarak adlandırılan mağaranın

* Öğr. Gör. Dr. Alper GÖLBAŞ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu Turist Rehberliği Programı, 48600 Ortaca, Muğla /TÜRKİYE; E-posta: alpergolbas@mu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-2234-482X.

1 Çalışma süresince geçtiğimiz yıl olduğu gibi yine Arapgir Belediyesinin sağladığı konaklama alanı olan Millet Han'da konaklanmış ve Arapgir Belediyesinin tahsis ettiği araç kullanılmıştır. Bu vesile ile çalışma sırasında desteklerini esirgemeyen Arapgir Belediyesine teşekkürü borç bilirim.

140 m doğusunda ana kayanın taş ocağı olarak kullanıldığı buradan çıkarılan taşların yuvaları ve yarı işlenmiş taş kütlelerinden anlaşılmıştır. Çıkarılan taşlar bölgenin doğal kireç taşı formasyonu olan Ali Bonca Formasyonu ile uyumludur (Türkmen vd. 2011) (Resim: 1).

Onar RES 2 Mağarası (AAYA 23.22)

Daha doğuya ilerlediğimizde Onar RES 1 Mağarası'ndan 230 m doğuda Onar RES 2 olarak adlandırabileceğimiz yeni bir mağara tespit edilmiştir. Bu mağara *karstik* biçimde oluşmuş ve yağmur ve yeraltı suları ile şekillenmiş bir görünüm vermektedir. 4 m yükseklikteki tavanı kısmen mağaranın ağzına çökmüş durumdadır. Genişliği 3 m iken korunmuş derinliği ise 2 m'dir. Mağaranın hemen ağzına iri taş bloklarla bir duvar sırası örülmüştür. Ayrıca mağaranın önü teraslandırılmış ve toplam 35 m uzunlukta seçme taşlarla örülmüş ama günümüzde dağılmış görüntü veren bir duvara daha sahiptir. Alanda yoğun ot bulunması nedeni ile çalışmalar güçlükle yürütülmüş ve herhangi bir çakmak taşı alete rastlanmamıştır. Alanın sahip olduğu yüksek potansiyelden dolayı daha sonraki sezonlarda tekrar ziyaret edilmesi düşünülmektedir (Resim: 2).

KAYAKESEN MAHALLESİ ARAŞTIRMALARI

Geçen yıl taramaya başladığımız Kalesu Deresi Vadisi'nin kuzey yamacı taranmıştır. Vadinin içinde yapılan araştırmalarda 2 adet ine rastlanırken bir adet de tümülüs olduğu tespit edilmiştir. Kuzey yamaç doğal bir taraçaya sahip olup tarım faaliyetleri nedeni ile de insan eli ile şekillendirilmiştir.

Kalesu Vadisi Mağaraları ve Dere Yatağı Buluntuları (2 Adet Kaya altı Sığınağı) (AAYA 23.23)

Vadinin içine doğru inildiğinde vadinin kuzey duvarı boyunca iki yeni kaya altı sığınağına rastlanmıştır. Bu alanlar çok sık olup derinlikleri ancak 1 m, yükseklikleri ise 1,5 m kadardır ve tabanında dolgu da bulunmaktadır. Ana kaya duvarının *karstik* yapısı ve sürekli erimeye bağlı olarak akması nedeni ile geçmişteki durumu kullanım amacı net olarak anlaşılamamaktadır. Tespit edilen ilk kaya altı sığınağı güncel olarak çiftçilik faaliyetlerinde kullanılan eşyaların depolanması amacı ile kullanılmaktadır. İkinci kaya altı sığınağının ise önüne tek sıra taş dizili biçimde olduğu görülmüştür. Bu alanda bir adet çakmak taşı buluntu tespit edilmiş olup yonga olduğu değerlendirilmektedir.

Öğlelik Tepesi Tümülüsü (AAYA 23.24)

Kalesu Deresi Vadisi boyunca ilerlendiğinde Öğlelik Tepesi Mevkii olarak adlandırılan alanda taşlık bir tepe olduğu görülmüş üzerine çıkıldığında buranın bir tümülüs yapısı olduğu anlaşılmıştır. Tümülüs üzerinde gezildiğinde tümülüsün birden fazla defa tahrip edildiği görülmüştür. Bu tahribatlar arasında ana kayaya daha doğrusu mezar odasına ulaşmak için açılmış derin bir çukur bulunmaktadır. Tümülüs yüzeyini gezdiğimizde kesme taştan yapıl-

miş üzerinde murç izleri bulunan bir taş olduğu görülmüş bu taşın tümülüsün mezar odasının duvarına ait bir parça olabileceği değerlendirilmiştir. Tümülüs üzerinde ve çevresinde dolaştığımızda birkaç adet çanak çömlek parçasına rastlanmıştır. Bunlardan biri bir şeritli *pithos* parçası, bir adet kırmızı hamurlu çark yapımı bir çömlek gövde parçası, bir adet de portakal renkli çark yapımı bir çömleğe aittir. Çanak çömleklerin dönemleri belli değildir (Resim: 3) burada tespit ettiğimiz tümülüs yapılış özellikleri açısından geçtiğimiz yıl tespit ettiğimiz Kalesu Mevkii-Tümülüs (AAYA 22.04) ile benzerlikler taşımaktadır (Gölbaş, 2024: 153).

Kalesu Vadisi Batı Yamaç ve Sırt Buluntu Alanı (AAYA 23.25)

Tümülüsün tespitinden sonra vadinin gittikçe sarplaşmasından dolayı vadinin yamacına çıkılmıştır. Kalesu Deresi Vadisi'nin batı yamaç ve sırt alanlarında dolaşarak alan taranmıştır. Tarama sonucunda bu alanda dağınık vaziyette tek tük çakmak taşı buluntulara rastlanmıştır aynı zamanda defineciler tarafından tahrip edildiği düşünülen mezar olabilecek çukurluk alanlar olduğu görülmüştür. Alanda ayrıca taş sıraları ile oluşturulmuş mezar olması muhtemel çok sayıda alan olduğu da tespit edilmiştir. Söz konusu mezar yapılarının dönemleri hakkında net tarih verilmesini sağlayacak buluntular mevcut değildir. Alanda farklı dönemlere ait buluntular dağınık vaziyette ele geçmiştir (Resim: 4).

EĞNİR MAHALLESİ ÇALIŞMALARI

Geçtiğimiz yıl ziyaret ettiğimiz Eğnir Mahallesi'ne gidilerek yerel halk ile görüşmeler yapılmıştır. Mahallede yerel halk ile yapılan görüşmeler sonucunda burada 2 adet kutsal kabul edilen ziyaret noktası bulunduğu öğrenilmiş ve bu 2 noktaya gidilerek arkeolojik incelemelerde bulunulmuştur. Ayrıca köyün altında ovalık kısmında Ahurungöl veya Sülüklügöl adıyla bilinen gölün etrafı taranarak arkeolojik varlık olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Köy muhtarının verdiği bilgiye göre alanda bir adet de tümülüs olduğu öğrenilmiş ve tümülüs olduğu iddia edilen tepeye de incelemek amacıyla gidilmiştir. Kutsal ziyaret noktalarından biri olan Yağmurbaba Türbesi'nin yanında Sulugöl Mevkii kutsal alanına gidilerek bölgenin su kültü hakkında bilgiler de toplanmıştır. Tümülüs olduğu iddia edilen tepeye gidildiğinde ise buranın doğal bir alan olduğu insan eli ile oluşturulmuş bir kültürel yapısı olmadığı görülmüştür. Geçtiğimiz yıl tespit ettiğimiz bazı noktalara uğranarak burada yeniden toplama yapılmış fotoğraflanan buluntuları tekrar alındıkları yere bırakılmıştır.

Yağmur Baba Türbesi (AAYA23.26)

Eğnir Mahallesi halkının Yağmurbaba olarak adlandırdığı ve zaman zaman yağmur duası yapmak için gittikleri noktada etrafı çevrili bir adet yakın dönemde inşa edilmiş mezar yeri olduğu görülmüştür. Söz konusu mezar alanının etrafı incelenerek sıra veren taşlardan yapılmış bazı duvarların bulunduğu görülmüş fakat etrafta herhangi bir çakmak taşı ya da çanak çömlek buluntusuna rastlanılmadığı için bu duvar sıralarının hangi tarihte yapıldığı anlaşılamamıştır. Türbenin bulunduğu alan mahalleye hâkim olup mahallenin batısında 3

km mesafedeki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Günümüzde betonarme bir duvarla çevrilen mezarın orijinal yığma taştan oluşturulmuş tümülüsü andıran görüntüsü bulunmakla birlikte taşlar etrafa atıldığından bu alanın niteliğini bütüncül biçimde anlamak mümkün olmamıştır.

Yazı Mevkii Nekropol Alanı (AAYA 23.27)

Arapgir'e dönüş yolunda daha önceden Eğnir Mahallesi sınırları içerisinde fark ettiğimiz fakat inceleme fırsatı bulamadığımız 2 noktaya da ziyarette bulunulmuştur. Eğnir Mahallesi Yazı Mevkii olarak adlandırılan noktada yer almaktadır. Bu alana ilk girdiğimizde yakın zamanda otların arasından kepçe tarafından açılmış bir yol olduğu görülmüş ve kısa bir süre önce olmuş bir tahribatin izlerine rastlanılmıştır. Kepçe ile tarla içerisinden geçilerek ortalama 30 cm x 30 cm ebatlarında yassı ve iri taşların bulunduğu olasılıkla nekropol olan bir alan tahrip edilmiştir. Kepçe tarafından tahrip edilen alanın genişliği yaklaşık olarak 50 metreye 30 metrelik bir alanı kapsamaktadır. Tahrip edilen alanda yüzeyde yassı taşlar çeşitli bireylere ait iskelet parçaları olduğu gözlemlenmiştir. Tahrip edilen mezar sayısının kaç tane olduğu anlaşılmakla birlikte en az 3 veya daha fazla mezar tahrip edildiği alanda bulunan kemik yoğunluğunun dağılım alanının 3 ayrı noktada olmasından dolayı söylenebilmektedir. Hem uzun kemikler hem parmak kemikleri hem de kafatası ve çene kemiklerine dair parçalar alanda görülebilmektedir. Bu noktanın bir nekropol olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Henüz tahrip edilmemiş çok sayıda farklı mezarında bölgede bulunduğu yüzeyde yapılan inceleme sonucunda anlaşılmıştır. Alanda yüzeyde bulunan çanak çömlek parçaları tarafımızca fotoğraflanarak oldukları yerde bırakılmışlardır (Resim: 5).

Yazı Mevkii Arkeolojik Yerleşim Yeri (AAYA 23.28)

Yazı Mevkii'nde tespit ettiğimiz nekropol alanının yaklaşık 150 m doğusunda bulunan alana gidilerek burası da incelenmiştir. Yapılan inceleme sırasında yüzeyde kiremit parçaları tuğla parçaları çanak çömlek kalıntıları kap dudak ve ağız parçaları dip parçaları olduğu görülmüştür. Yüzey buluntusu için ilk yorumlarımız bunların Orta Çağ veya daha öncesine ait olabilecek çömlek parçaları olduğunu göstermektedir. Zaten kullanılan kiremit tipi en erken Roma Dönemi itibarıyla kullanılmaya başlayan bir çatı kiremidi tipidir. Aynı alanda bir el değirmenine ait olduğunu düşündüğümüz işlenmiş bir taş parçası da bulunmuştur. Ot yoğunluğundan ve alanın tarla olarak yakın zamana kadar kullanılmasına bağlı olarak düzlenmiş olmasından dolayı alanın genişliği net anlaşılamamıştır (Resim: 6).

ÇİĞNİR MAHALLESİ ARAŞTIRMASI

Çiğnir Mahallesi'nde öncelikle geçtiğimiz yıl tespit ettiğimiz Çiğnir Höyük civarında araştırma yapılmıştır. Çiğnir Höyük'ün güneyinde bulunan tarlada toplama yapılmış ayrıca Eğnir ve Çiğnir Mahalleleri'ni birbirinden ayıran Suceyin Deresi kıyısında tarama yapılarak 2 noktada buluntu tespiti yapılmıştır.

Çiğnir Höyük Güney Tarla (AAYA 23.29)

Geçen yıl gezilen tarlanın daha detaylı taranması yapılmış ve höyükten güneye doğru 500 m mesafeye kadar çakmak taşlarının devam ettiği görülmüştür. Tarladaki otların çok yüksek olması ve tarlanın bu yıl sürülmemiş olmasından kaynaklı olarak toplanan çakmak taşı sayısı görece az olmuştur. Çakmak taşlarının çoğunlukla amorf olduğu görülmüştür. Yongalar, dilgiler ve çekirdekler tespit edilmiş ayrıca alana yayılmış iri ebatlı işlenmemiş çok sayıda çakmak taşı olduğu da görülmüştür. Höyüğe yakın alanda geçtiğimiz yıl Epipaleolitik ve Neolitik Dönemlere tarihlendirilebilecek çakmak taşı buluntulara rastlanmıştır. Bu yıl ise höyükten güneye doğru uzaklaştıkça ele geçirilen buluntuların döneminin de daha eskiye gittiği gözlemlenmiştir. Ele geçirilen parçalar olasılıkla Orta Paleolitik Dönem'e aittir (Resim: 7).

Çiğnir Sülük Gölü Mevkii Yerleşim Alanı (AAYA 23.30)

Sülük Gölü mevkiinde hemen Kozluk Çayı'nın güney kıyısında bir yerleşim alanı olduğu görülmüştür. Kaçak kazılar sonucunda tahrip edilmiş olan alanın bir kısmında bina yapımında kullanılan tuğlalar ve çatı kiremitleri tespit edilmiştir. Kozluk Çayı kıyısı boyunca yürüldüğünde yerleşim alanının en az 200 metrelik bir alanda devam ettiği görüldü. Yerleşim alanından geriye kalan duvar kalıntıları ve enkazlar tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu alanda farklı dönemlere ait çanak çömlek parçaları olduğu da tespit edilmiştir (Resim: 8).

Çiğnir Sülük Gölü Mevkii Tümülsü (AAYA 23.31)

Çiğnir Sülük Gölü mevkiinde tespit ettiğimiz yerleşim alanından yaklaşık olarak 600 m ileride, yine Kozluk Çayı'nın güney yakasında bir adet tümülsü tespit edilmiştir. Tümülsünün üstünde ve eteklerinde defineciler tarafından yapılmış olması muhtemel tahribatlar mevcuttur. Tümülsünün korunmuş yüksekliği 2 m, çapı 4 m civarındadır (Resim: 8).

TAŞDİBEK MAHALLESİ ARAŞTIRMASI

Bugün Arapgir'in kuzeyinde yer alan Taşdibek ve Tarhan köylerine gidilerek geçen yıldan belirlenmiş bazı noktalar taranmıştır. Havanın sabah saatlerinde çok rüzgârlı olmasından dolayı çalışmalarda güçlük çekilmiştir. Karagöl Tepesi'ne çıkmak amacıyla aracın bırakıldığı alandan kuzeye doğru ilerlemiş tepeye çıkmak için en uygun yol araştırılırken Komönü Mevkii adıyla bilinen noktaya ulaşılmıştır. Burada yer alan ve uzaktan bakıldığında şüpheli görülen noktaya gidilmiş ve buranın doğal bir alan olduğu anlaşılmıştır. Herhangi bir çakmak taşı ya da çanak çömlek parçası gibi bir kültür varlığına rastlanılmamış olup araştırmaya devam edilmiştir.

Karagöl Tepesi 1 (Höyük ve Tümülsü) (AAYA 23.32)

Karagöl Tepesi'ne ulaşıldığında tepenin sırtında 2 farklı yükselti olduğu görülmüş bunlardan ilkinde Karagöl Tepesi 1 ikincisine ise Karagöl Tepesi 2 ismi verilmiştir (Resim: 9). Karagöl Tepesi 1 olarak adlandırdığımız alan, tepenin güneydoğu noktasında vadiye hâkim bir

şekilde yükselen küçük bir tepecik (höyük) ve üzerinde yer alan geç dönemde avlak olarak kullanılan dairesel planlı bir yapı ile güneydoğu yamacı boyunca uzanan dörtgene yakın plan veren ve gözetleme kulesi ya da savunma duvarı olarak nitelendirilebilecek mimari kalıntılardan oluşmaktadır. Karagöl Tepesi 1 üzerinde yapılan incelemelerde bu alanın bir höyük olduğu hem yüzeyde hem yamaçlarda hem de etraftaki köstebek yuvalarında bulunan çanak çömlekler üzerinde yapılan ön inceleme sonucunda anlaşılmıştır.

Höyüğün tepe noktasında ve tepe noktasının diğer yamaçlarında geç dönemde avlak olarak kullanılmış en büyüğü 3 m çapında olmak üzere dairesel planlı yapılar tespit edildi. Bu alanda bulunan taş yoğunluğu buranın geç dönemde avlak olarak kullanılmasından daha eski bir süreçte tümülüsü olarak kullanıldığını düşünmemizi sebebiyet vermiştir. Tümülüs olarak kullanıldığı düşünülen bölge üzerinde kesme blok taşlar olduğu görülmüştür. Höyüğün üstünde, yamaçlarında ve bazı köstebek yuvalarında çok sayıda çanak çömlek parçası ele geçirildi. Ele geçirilen çanak çömlek parçaları arasında 1,5 cm cidara sahip iri taşlık ve saman katkılı, düşük kalitede fırınlanmış *pithos* olarak kullanıldığı düşünülen çanak çömleklere ait gövde, boyun, dudak parçaları tespit edilmiştir.

Dış ve iç siyah renkli açıklığı ve astarlı, 1 cm kalınlığa sahip görece iyi fırınlanmış ve Karaz çömleğinin tanımlarına uyan bir adet çömlek parçası tespit edilmiştir. Bunun yanında dış siyah iç kırmızı renkli hamurlu bir buçuk santimetre cidara sahip iri taşlık ve saman katkılı siyah yüzlü kırmızı hamurlu mal (*red burnished ware*) andıran çanak çömlek parçalarına ait çeşitli parçalar dudak boyun gibi parçalarda tespit edilmiştir (Coşkun, 2019; Dönmez, 2019).

Ayrıca portakalımsı kahverengi renge sahip iyi ağırlıklı 1,5 cm cidarlı bir çömlek parçası da ele geçirilmiştir. Ele geçirilen çanak çömlek parçalarının tamamı el yapımı olup imalat özellikleri açısından Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı özellikleri göstermektedir (Coşkun, 2018; Coşkun, 2019; Dönmez, 2022) (Resim 10).

Höyüğün zirve noktasında taş yığınları olduğu görülmüş ve bu alanda düzgün kesme taş parçalarının da bulunduğu tespit edilmiştir. Bu noktada yer alan tahribat çukurları gözlemlendiğinde bu alanın bir tümülüs olduğu ve defineler tarafından tahrip edildiği sonucuna varılmıştır. Karagöl Tepesi 1 Höyüğü'nün güneybatısında kalan alanda 1 m kalınlıkta 25 m uzunlukta ve köşe yaptığı yerden itibaren 15 m daha devam edecek şekilde inşa edilmiş olan toplam uzunluğu 40 metreye varan bir savunma duvarı tespit edilmiştir. Duvarın enkaz durumunda olması gerçek yükseklik ve genişliğini anlamamızı mümkün kılmamaktadır. Bu noktanın bir savunma duvarı veya gözetleme kulesine ait olduğu sonucuna varılabilir.

Karagöl Tepesi 2 (Höyük ve Tümülüs) (AAYA 23.33)

Karagöl Tepesi 1'den 180 m kuzeybatıda doğal tepenin zirve noktasında ikinci bir höyük olduğu gözlemlenmiştir. Höyüğün genişliği kapladığı alan net olarak anlaşılamamış olmakla beraber höyükten yayılan buluntuların dağılım alanı toplamda 60 m çapında bir alana dağılmış durumdadır. Ayrıca höyüğün doğu sınırında 25 m uzaklıktan sonra köşe

yaparak 15 m güneye doğru devam eden sonra buradan tekrar köşe yapıp 10 m doğuya doğru devam eden bir duvar sırası olduğu da gözlemlenmiştir. Tespit edilen duvar sırasında toplam uzaklığı 50 metreyi bulmakta olsa da Karagöl Tepesi 1'den görece daha küçük ebatlı taşlarla yapılmış ve daha zayıf bir duvardır.

Tepenin zirve noktasında yaklaşık 4 m çapında geç dönemde avlak olarak kullanılmış olan üst üste 8 sıra taş örgünün sağlam durumda gözlemlendiği bir mekân tespit edilmiştir. Avlak olduğu değerlendirilen bu mekânın içinde ve dışında düzgün kesme kireç taşı bloklara ait parçalar olduğu görülmüştür. Söz konusu kireç taşı blokların burada yer alan bir tümülüsün mezar odasına ait olabileceği değerlendirilmiştir. Tümülüsün genişliği net olarak anlaşılmakla birlikte etrafa dağılmış vaziyetteki taş kütlesi yaklaşık olarak 10 m çapındadır. Tümülüs büyük oranda tahrip olmuş durumdadır.

Höyüğün üstünde avlak alanının içinde tümülüsün etrafında höyüğün yamaç kısımlarında ve köstebek yuvalarında çok sayıda çanak çömlek parçası tespit edilmiştir. Tespit edilen çanak çömleklerin tamamı el yapımı, farklı form ve hamur yapılarına sahip, farklı dönemlere ait çanak çömlek parçalarıdır. Ele geçen çanak çömlek parçalarının çoğunluğu Karagöl Tepesi 1 Höyüğü ile uyumludur. Ayrıca tuğla ve harç parçaları gibi yapı malzemesi öğeleri de tespit edilmiştir. Karagöl Tepesi 2 Höyüğü'nde ayrıca Orta Paleolitik Dönem'e özgü *levallois* tekniği ile yapıldığını düşündüğümüz çakmak taşından bir çekirdek de tespit edilmiştir (Kökten, 1971; Şahin, 2020). Bölgede daha önceden de benzer örneklerine rastlanmış olan *levallois* çekirdek fotoğraflandıktan sonra alana geri bırakılmıştır (Resim: 11).

Karagöl Tepesi Güney Yamacı Buluntu Alanı (AAYA 23.34)

Karagöl Tepesi'nden iniş sırasında tepenin güney yamacı taranmış ve bu alanda çeşitli taş yığınları ve taş sıraları olduğu görülmüştür. Tepenin zirve noktasına yakın ve dik eğimli olan bu bölgenin tarım faaliyetleri amacıyla kullanılmış olma ihtimali çok düşüktür. Olasılıkla bu taş yığınları ve sıraları da Karagöl Tepesi 1 Höyüğü ile ilişkili savunma yapılarına aittir.

AKTAŞ MAHALLESİ ARAŞTIRMASI

Yerel halktan gelen bilgi üzerine Aktaş Mahallesi'ne gidilmiştir. Bu alanda yapılan incelemelerde defineciler tarafından tahrip edilmiş bir yerleşim alanı olduğu görülmüştür. TGM'den yapılan sorgulamada bu alanın Gebenağzı Mevkii olduğu anlaşılmıştır. Aynı mahallede yapılan incelemeler sonucunda Koçyurdu Ziyaret Mevkii'nde de bir tümülüs olduğu fakat aynı şekilde defineciler tarafından tahrip edildiği görülmüştür.

Gebenağzı Yerleşim Alanı (AAYA 23.35)

Gebenağzı olarak bilinen alanda derin bir kanyonun kenarında toplam uzunluğu 500 metreye 100 metre olan genişçe bir alana yayılmış yerleşim alanı tespit edilmiştir. Hem seçme taş hem de kesme taş yapı taşlarının dağınık vaziyette bulunduğu alanda kesme taş blokların üst üste dizilmesiyle oluşturulmuş mekanlara dair kalıntılar da gözlemlenmiştir. Alandaki

yapı taşlarının büyüklüğü inşa edilen binaların da büyüklüğü hakkında fikir vermiştir. Söz konusu alanda tapınak yapısı, gözetleme kulesi gibi mimari öğelere ait olabilecek izler veren temel yapıları gözlemlenmiştir. Ayrıca silindirik biçiminde şekillendirilmiş yaklaşık 1 m çapında monolit bir blok taş olduğu da görülmüştür. Bu blok olasılıkla at-eşek gücüyle çalışan bir değirmene ait değirmen taşıdır.

Yüzeyde yapılan toplamada düzensiz bir şekilde kırılmış ve düven parçasına ait olabilecek çakmak taşı parçalar farklı dönemlere ait çanak çömlek kırıkları olduğu görülmüştür. Bir köstebek yuvasına bakıldığında aynı alanda hem bir kemik parçası hem bir cam koku şişesi veya farklı bir objeye ait parça hem de bir adet pişmiş toprak kandil parçası bir arada tespit edilmiştir. Söz konusu noktanın bir mezar yeri olduğu tahmin edilmektedir. Gezilen alanda tespit edilen diğer çanak çömlek buluntuları arasında Geç Roma veya Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenebilecek pişirme kabı parçaları, *terra sicilatayı* andıran kırmızı astarlı bir tabağın dudak parçası gibi buluntular mevcuttur. Bütün bu veriler Gebenağzı Mevkii'nde bulunan yerleşim alanının Orta Çağ'da iskân gördüğü ve vadiye hâkim bir yamaca kasıtlı olarak kurulduğu yönündedir. Vadi içerisinde ve yamaçlarında daha erken döneme tarihlenebilecek potansiyel alanlar olduğu görüldüğünden önümüzdeki yıllarda detaylı araştırma yapılacaktır (Resim: 12).

Aktaş Mahallesi Koçyurdu (Ziyaret) Mevkii Tümülsüsü (AAYA 23.36)

Aktaş Mahallesi Koçyurdu (Ziyaret) Mevkii'nde yerel halkın Çemberoğlu Tepesi olarak adlandırdığı tepenin kuzeydoğu yamacında yer alan bir adet tümülüs tespit edilmiştir. Tümülüsün taş, moloz ve toprak yığılmasıyla oluşturulmuş bir tümülüs olduğu çok yakın bir tarihte kepçe kullanılarak tahrip edildiği gözlemlenmiştir. Tümülüsün hem yamaç hem de zirve noktasında yakın döneme ait tahribatlar olduğu görülmüştür (Resim: 13).

ZOHRAP MAHALLESİ ARAŞTIRMASI

Kaleciktepe Tümülsüsü (AAYA 23.37)

Geçtiğimiz yıl ziyaret edilen Zohrap Mahallesi Kuyulan Mevkii'ne yeniden gidilmiştir. Bu alanda bulunan Karababa Çeşmesi'nin sırtına dayandığı Kaleciktepe adlı tepe üzerinde geçtiğimiz yıl şüpheli olarak görülen ve tümülüs olduğu tahmin edilen alanın incelenmesine karar verilmiştir. Tepeye tırmanıldığında tamamıyla yığma taşlardan oluşturulmuş bir tümülüs olduğu görülmüştür. Tümülüsün büyük oranda defineciler tarafından tahrip edildiği, küçük bir kısmının ise ellemeden bırakıldığı görülmüştür. Tahrip olmamış kısmındaki yükseklik yaklaşık 6 m olup tümülüsün toplam çapının minimum 15 ile 20 m civarında olduğu düşünülmektedir. Tamamıyla seçme taşların yığılmasıyla oluşturulmuş olan tümülüsün mezar odasının tahrip edilmiş olmasından dolayı durumu net olarak anlaşılamamıştır. Tümülüs civarında herhangi bir çanak çömlek parçası veya çakmak taşı gibi buluntulara rastlanılmamıştır. Tümülüsün büyük bir ihtimalle kepçe yardımıyla tahrip edildiği ve tam merkezinde yaklaşık 2 m derinlikte ana

kayanın oyularak bir çukur açıldığı görülmüştür. Hemen kuzeyindeki boğazda kuş uçuşu 500 m mesafede tescilli Roma Yolu kalıntıları bulunmaktadır (Resim: 14).

Kuyulan Mevkii Mezarlık Alanı ve Vadi Taraması (AAYA 23.38.)

Tümülüs üste yapılan tespit çalışmalarının ardından yamaçtan aşağıya inilerek Roma Yolu'nun kuzeyinde bulunan alan incelenmiştir. Alana inildiğinde tescil önerisinin daha önceden Malatya Müzesi uzmanları tarafından verildiği bilinen Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek çok sayıda ana kayaya oyulmuş mezar yapısı olduğu görülmüştür. Alanın daha kuzeyindeki dar ve derin yeni oluşmak evresindeki 2 vadi taranmış bu alanda birkaç parça çanak çömlek parçası olduğu görülmüştür. Çanak çömlek parçaları çark yapımı olup çoğunlukla iyi hamurlu bazıları ise kötü hamurlu büyük ihtimalle Orta Çağ veya biraz daha öncesine tarihlenebilecek çömleklerdir (Resim: 15).

DİĞER ARAŞTIRMALAR

Bu yılki çalışmalarımız sırasında önceki yıl tespitini yaptığımız Karataş Höyük, Karataş 2 Yamaç Yerleşimi ve Karataş 3 Tepe Höyük tarafımızca tekrar ziyaret edilmiş ve yüzeyde tekrar incelemelerde bulunulmuştur (Gölbaş, 2024). Geçtiğimiz yıl demirden yapılmış bir ok ucu tespit ettiğimiz Karataş Höyük'te bu yıl demir cevheri olabilecek ham maddeye rastlanılmış ayrıca bileği taşı ve kalıp olabilecek taş bulgularla karşılaşmıştır. Demir cevheri olabilecek kayaç yapısı yerleşimin kurulduğu vadinin sırtlarını oluşturan temel formasyondur. Önümüzdeki yıl alanın tekrar ziyaret edilmesi planlanmaktadır. Yerleşimin güneyinde Arapgir Aşağı Yabanlı köyü civarında daha önceden Kılıç Kökten'in tespit ettiği savunma duvarına benzer bir duvar yapısı da bulunmaktadır (Kökten, 1972). Alanın yüzeyinde İTÇ, OTÇ ve Demir Çağı seramiklerinin de yaygın bulunduğu görülmektedir (Kökten, 1974). Bu veriler alanda en azından Demir Çağı sırasında metal işleme amaçlı yerleşilmiş olabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Bu yıl ikincisini gerçekleştirdiğimiz Arapgir Arkeolojik Yüzey Araştırması, hem geçen yıl tespit edilen noktaların ziyareti hem yeni alanların taranarak tespit edilmesi hem de sonraki yıllar için potansiyel alanların belirlenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Artık daha iyi tanımaya başladığımız bölgede çalışma iznimizin dönemsel kapsamına uyacak alanların daha ziyade vadi içi ve yamaçlarında bulunduğu gözlemlendiğinden önümüzdeki yıllarda söz konusu coğrafi oluşumların bulundukları alanlara yoğunlaşılması ön görülmektedir.

Bu yılki çalışmalarımızda Paleolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar buluntu veren çok çeşitli alanlar tespit edilmiştir. Çalışma iznimizin sınırları içerisindeki (Epipaleolitik, Neolitik ve Kalkolitik) dönem aralığını veren alanlar incelenmiş çalışma iznimizin dışında kalan fakat arkeolojik değeri olan alanlar için sit önerileri hazırlanmıştır. Söz konusu alanlardan tescillenmesi gerekli görülenler de aşağıda listelenmiş ve sit fişleri Sivas Koruma Bölge Kurulu

Müdürlüğünden Bakanlık Temsilcisi Yasin Karagöz ile hazırlanarak Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne iletilmiştir.

TEŞEKKÜR

Çalışmamız süresince sağladıkları olanaklar için başta Belediye Başkanı Haluk Cömer-toğlu ve Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Mesut Kavas olmak üzere katkı sunan bütün Arapgir Belediyesi personeline çok teşekkür ederim. Çalışma sırasında fiilen arazi çalışmasına katıl-mamasına karşın Paleolitik Çağ buluntularının tarihlendirilmesi sırasında verdikleri değerli bilgilerle çalışmaya katkı sunan Doç. Dr. Berkay Dinçer'e ve yine bu yıl fiilen katılamasa da özellikle madeni buluntuların yorumlanmasında katkı sunan Doç. Dr. Zeynel Başbüyük'e teşekkür ederim. Çalışma boyunca beni yalnız bırakmayan eşim Arkeolog Arzu Toksoy Göl-baş'a ve kızım Toprak Gölbaş'a teşekkürü borç bilirim.

KAYNAKÇA

Coşkun, N. (2018). Keban Projesi: Ağın Hoşrik Mevki ve Kalecikler Kurtarma Kazıları-na Yeni Bir Bakış. *Anadolu Araştırmaları* (21), 124-153.

Coşkun, N. (2019). Keban Projesi: Ağın-Kalaycık Höyüğü Kurtarma Kazısının Yeniden Değerlendirilmesi. *Belleten*, 83(296), 25-46.

Dönmez, S. (2019). 2017 Malatya Arkeolojik Yüzey Araştırması, 36. *AST, C 3*, 371-390.

Dönmez, S. (2022). Akçadağ (Malatya) Demir Çağı Araştırmaları: Geç Bronz Çağı'ndan Demir Çağı'na Kültürel Devamlılık ve Değişim. *Cedrus*, 10, 23-46.

Gölbaş, A. (2024). Arapgir Arkeolojik Yüzey Araştırması 2022 Sezonu, 39. *AST, C2*, 151-167.

Kökten, K. (1969). Keban Baraj Gölü Altında Taş Devri Araştırmaları 1969, *Keban Pro-jesi 1972 Araştırmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri 1, No:2*, 13-21.

Kökten, K. (1972). Keban Baraj Gölü Altında Taş Devri Araştırmaları 1970, *Keban Pro-jesi 1972 Araştırmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri 1, No:3*, 1-11.

Kökten, K. (1974). Keban Baraj Gölü Altında Dip Tarih Araştırmaları 1971, *Keban Pro-jesi 1972 Araştırmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri 1, No:5*, 1-5.

Şahin, S. (2020). 2019 Yılı Malatya İli Yüzey Araştırması. *Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi* (2), 6-18.

Türkmen, İ., Taşgın, C. K., Avşar, N., & Aksoy, E. (2011). Alibonca Formasyonu'nun (Üst Oligosen-Alt Miyosen) Sedimentolojik Özellikleri (Arapgir-Yoncalı (Malatya)). *Yerbi-limleri*, 32(3), 141-168.

EKLER

Resim 1: Onar RES Sahası antik taş ocağı.

Resim 2: Onar RES 2 Mağarası.

Resim 3: Öğlelik Tepesi Tümülüsü ve buluntuları.

Resim 4: Kalesu Vadisi batı yamaç ve sırt buluntu alanı mezarlar ve küçük buluntular.

Resim 5: Eğnir Mahallesi Yazı Mevkii nekropol alanı buluntuları.

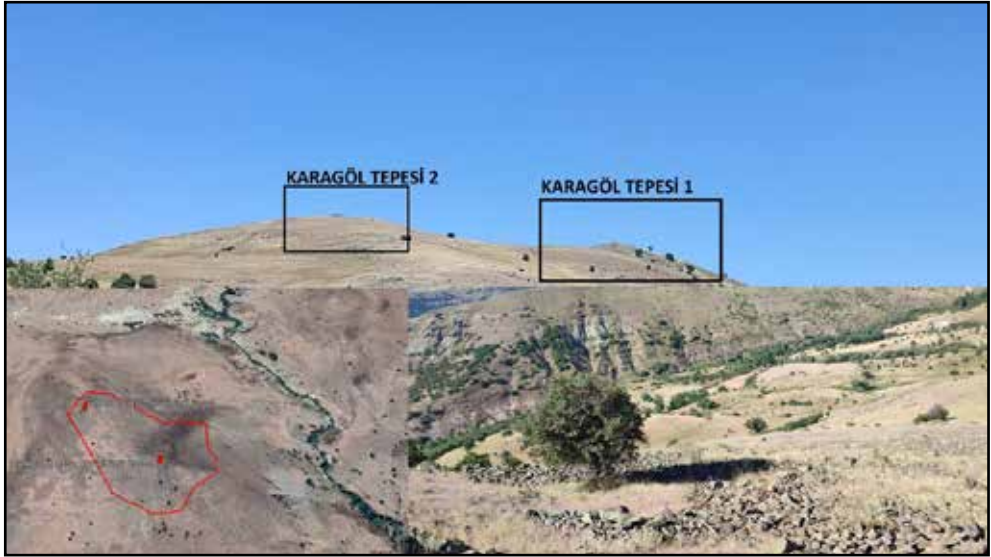
Resim 6: Eğnir Mahallesi Yazı Mevkii arkeolojik buluntu alanı buluntuları.

Resim 7: Çiğnir Höyük.

Resim 8: Çiğnir Sülük Gölü Mevkii yerleşim alanı, tümülüs ve küçük buluntular.

Resim 9: Karagöl Tepesi Yerleşimi genel görünüm, sağ altta savunma yapısı kalıntıları.

Resim 10: Karagöl Tepesi 1 Höyük ve tümülüs genel görünüm ve küçük buluntular.

Resim 11: Karagöl Tepesi 2 Höyük ve tümülüs genel görünüm ve küçük buluntular, solda savunma duvarı, sağ altta *levallois* çekirdek.

Resim 12: Aktaş Mahallesi Gebenağzı yerleşim alanı buluntuları.

Resim 13: Koçyurdu Ziyaret Mevkii Tümlüsü.

Resim 14: Kaleciktepe Tümlüsü.

Resim 15: Kuyulan Mevkii mezarlık alanı.

KASTAMONU'DA TÜRK DÖNEMİ ARAŞTIRMALARI IŞIĞINDA AĞLI VE SEYDİLER İLÇELERİ 2023 YILI ÇALIŞMALARI

Anar AZİZSOY*

GİRİŞ

Arkeolojik yüzey araştırmalarının kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili mevzuatına uygun olarak Türk-İslam Dönemi'ne ait taşınmaz kültür varlıkları ile taşınır kültür ve tabiat varlıklarının tespiti, tanımlanması, incelenmesi ve belgelenmesi amacını taşıyan araştırmanın 2023 yılı için kapsamı, Ağlı ve Seydiler ilçeleri merkez mahalleleri ile bağlı bulunan köylerinde yürütülmek üzere sınırlandırılmıştır¹.

1. ARAŞTIRMANIN AMAÇ, YÖNTEM VE KAPSAMI

Antik Dönem'de Paphlagonia sınırları içinde Roma'nın önemli yerleşimlerinden olup, devamında Doğu Roma (Bizans) sınırlarını oluşturan ve Türk Dönemi'nde ise yeni bir mimari/kültürel dokunun oluşmasını sağlayan evrelerin gelişmesi, sözü edilen coğrafyadan günümüze ulaşmayı başarmış zengin kültür mirasının tespitinin önem ve zarureti ortaya koymaktadır. Aynı zamanda gelişmekte olan sanayileşmenin şehir olanaklarının değişiminde oynadığı rol ve yeni demografik koşulların kırsal yaşamdan uzaklaştırdığı bu süreç, yerleşimlerin terk edilmesiyle yapılarda oluşan doğal yıkımın yanı sıra, kaçak kazıların verdiği tahribatları da hızlandırmaktadır. Bu bağlamda yaptığımız yüzey araştırmasının temel amacı, özellikle Türk-İslam Dönemi esas olmak üzere il sınırları içinde korunabilen kültür varlıklarının tespiti, belgelenmesi ve kayıt altına alınarak sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Buradan hareketle 2023 yılı eylül ayında yaptığımız ikinci sezon yüzey araştırmasının yürütüldüğü Ağlı ilçe merkezi mahalleleri ve ilçeye bağlı 13 köyün tamamı ve Seydiler merkez mahalleleri ile ilçeye bağlı toplam 15 köy gezilerek hedeflenen tüm yerleşim birimleri incelemeye tabi tutulmuştur (Harita: 1-2).

Araştırma sırasında uygulanan yöntem olarak “yaygın yaya yüzey araştırması” (*extensive pedestrian survey*) tercih edilmiştir. Yüzeyde saptanan taşınır ve taşınmaz bulguların türü, dönemi, mimari ve estetik (sanatsal) özellikleri, tespit edildiği alanda dönemin uzmanı ekip üyeleri tarafından ön değerlendirmeye tabi tutularak gerekli notlar alınmış; tespit edilen bil-

* Prof. Dr., Anar AZİZSOY; Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Balıklar Kayası Mevkii/Merkez Kampüs, Karabük; anarazizsoy@karabuk.edu.tr; ORCID: 0000-0001-8667-2729.

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 09/08/2022 tarih ve 2788984 sayılı izni ile ikinci sezonu 2023 yılında yürütülen “Kastamonu İli ve İlçeleri (Araç, Devrekani, Seydiler, Ağlı, Küre, İnebolu) Türk-İslam Dönemi Yüzey Araştırması” (YA013701-2022) Karabük Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Anar Azizsoy başkanlığında ve Kastamonu Müzesinden Uzman İsmail Çoban eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya arazide aktif katılım sağlayan ekip üyeleri, Karabük Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü doktora öğrencisi Muhammet Özkurt, Yüksek Lisans öğrencisi Ahmet Çölgeçen, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü doktora öğrencisi Sakine Aytac Topuz olmuştur.

giler daha önceden hazırlanan bilgi fişlerine aktarılmıştır. Araştırma alanındaki mimari eser veya yapı kalıntısı ve mimari parçalarla birlikte yüzey buluntularının niteliği ve tarihlendirme önerilerine ilişkin veriler, inceleme sırasında sahada toplanmıştır. Yerinde yapılan detaylı inceleme sırasında alanda tespit edilen yapı ve/veya kalıntıları, koordinat bilgileri alınarak belgelenmiştir. Ayrıca Bakanlık yetkilileri eşliğinde alanda tespiti yapılan tüm kültür varlıkları kayda geçirilmiştir.

Gezilen alanlar ve tespit edilen yapı veya kalıntıların buluntu noktaları, konum belirleme cihazları (GPS) yardımıyla kaydedilmiştir. Gezilen alanlarda düzenli olarak fotoğraflar çekilmiş; yapıların fotoğraflarla belgelemenin yanı sıra rölöveleri çıkarılmış, bilgisayar ortamında çizimleri tamamlanmıştır.

Arazi çalışması sırasındaki tespitlerimiz doğrultusunda Ağlı ilçesine bağlı mahalle ve köylerde toplamda 2 taşınmaz kültür varlığı hakkında, Seydiler ilçesine bağlı mahalle ve köylerde ise 6 taşınmaz kültür varlığı hakkında Bakanlık yetkili uzmanı ile hazırlanan anıt fişleri, ön görülen tescil önerisi amaçlı Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna iletilmek üzere kayda geçilmiştir.

2. ARAZİ ÇALIŞMASI SÜRECİ: GENEL BİR BAKIŞ

Araştırmanın 4 Eylül 2023 tarihli ilk günü yapılan çalışmalar Ağlı ilçe merkezinde gerçekleştirilmiştir. Merkezde yürütülen tespit ve belgeleme çalışmalarında anıtsal mimarinin cami örnekleri dışında, konut ve mezar taşları gibi Türk-İslam Dönemi'ne ait eserlere rastlanmıştır.

Çalışmanın ikinci günü merkeze bağlı Dikmen Mahallesi, Kuyucu Mahallesi ile Tunuslar köyü, Gölcüğöz köyü Eseoğlu Mahallesi, Gölcüğöz köyü Tepe Mahallesi, Çataltepe Mevkii ve Adalar köyü incelenmiştir. Sözü edilen köylerde tespit edilen eserler cami ve az miktarda mezar taşlarından oluşmaktadır.

Merkez, Kuyucu Mahallesi Mezarlığı tescilli olup, Osmanlı Dönemi mezar taşlarının 19. ve 20. yüzyıl örneklerini içermektedir. Gölcüğöz köyünde yer alan Köprübaşı Cami ahşap yığma (*çanti*) tekniği ile inşa edilmiş, ancak caminin örtüsü yıkılmış olduğundan dolayı sadece duvarları günümüze gelebilmiştir.

Tunuslar köyünde yaptığımız araştırmada 1765 tarihli olduğu aktarılan ve fakat hâlihazırda taşındığı yerinde 1942 yılına ait taştan bir cami incelenmiştir. Ahşap işçiliğini geleneksel yapım yöntemine uygun özellikle tavan işçiliği açısından koruyan yapının bu yönü ile mimari estetiği dikkat çekmektedir.

Araştırmaya Akdivan köyü merkez, Fırıncık köyü Hatipler Mahallesi, Fırıncık köyü Deli Hasan Mahallesi, Fırıncık köyü Kalta Mahallesi, Akçakese köyü Öcür Mahallesi, Akçakese köyü Kocabaş Mahallesi, Akçakese köyü Kocabey Mahallesi, Akçakese köyü Paşalar Mahallesi, Oluközü köyü Keller Mahallesi, Selmanlı köyü Merkez Mahallesi ile devam edilmiştir.

Bu bölgede elde edilen eserler arasında geleneksel konut, *çantı* tekniği ile inşa edilmiş ahşap samanlık ve asli yapısı bozulmuş olan kâgir özellikli camiler bulunmaktadır.

Çalışmanın dördüncü günü; Bereketli köyü, Bereketli köyü Kesim Mahallesi, Bereketli köyü Şeyh Mahallesi, Bereketli köyü Merkez Mahallesi, Yeşilpınar köyü Dana Mahallesi, Örencik köyü Aşağı Örencik Mahallesi, Örencik köyü Örencik Mahallesi ve Ağıl Kerkez Alınca Mahallesi'nde çalışmalar sürdürülmüştür. Dördüncü gün saptanan eserler arasında; konut, samanlık, çeşme, mezarlık ve cami örnekleri yer almaktadır. Bereketli köyünde bulunan Molla Recep Konağı, bölgenin geleneksel konut mimarisinin özgün örneklerinden olması bakımından tescil önerisinde bulunulmuştur.

Çalışmanın beşinci günü Ağıl merkez Selmanlı Mahallesi, Ağıl merkez Sinan Mahallesi, Turnacık köyü, Ağıl merkez Yağlıca Mahallesi ile devam edilmiş ve Ağıl ilçesinde yapılan araştırmaların sonuna gelinmiştir. Ağıl merkezde yer alan Ağıl Kalesi'nin tescili mevcuttur.

Araştırma kapsamında saha çalışmaları 11.09.2023 tarihinden itibaren Seydiler ilçe merkezinde; merkez mahalleler ile ilçeye bağlı köylerde gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın birinci günü Seydiler ilçe haritasından belirlenen koordinatlar doğrultusunda- mesafe yakınlıkları da göz önünde bulundurularak aynı güzergâhta olmak üzere Çerçiler köyü, Karaçavuş köyü ve Kepez köylerinde yürütülmüş olup, burada saptanan cami, konut, mezar taşı gibi eserler belgelenecek kayıt altına alınmıştır.

Çerçiler köyünde yapılan incelemede, bir zamanlar yaklaşık on köy halkının ibadet ettiği ve Divan Camii olarak isimlendirilen köy camii incelenmiştir. Ancak tescilli olan caminin üst örtüsü tamamen çökmüş ve taştan yapının hâlihazırda yıkıntı halinde olduğu görülmüştür.

Araştırmanın ikinci günü ise belirlediğimiz hedefler doğrultusunda gittiğimiz köy ve mahalleler şunlardır; Çiğilerlik köyü, İmrenler köyü ve Seydiler merkez Batı Örcünler Mahallesi ile Yukarı ve Aşağı Aslanlı köyleri. Bu çalışma alanlarındaki cami, konut, çeşme ve mezar taşları teknik, malzeme ve kullanışları bakımından değerlendirilip çizimleri ve fotoğrafları ile birlikte gerekli notlar alınarak incelenmiştir.

Çiğilerlik köyü Ödemiş Pazar Camii 1952 tarihli olup, kâgir yapı mimari özelliğini koruyamamıştır. Aynı şekilde Yukarı Aslanlı Camii'de yine 1975 yılında çimento sıvalı taş yapısı ile tamamen yenilenmiştir. Ancak aynı yerleşimin Aşağı Aslanlı Camii, geleneksel malzeme ve tarihi yapı tekniği bakımından ahşap mimari özelliğini ilçede koruyan nadir örneklerden olması bakımından önemli olup daha önce tescili yapılan caminin bakımsızlığı dikkat çekmektedir. Yapının içinde ayrıca dönemiyle uyuşan döküm madeni avize, maden sanatı açısından oldukça değerlidir. Ahşap işçiliğinin caminin iç mekân estetiğine kattığı değeri de mühimdir.

11.09.2023-12.09.2023 tarihlerinde Yolyaka köyü, İncesu köyü, Höyük köyü ve Şalgam köyünde yürüttüğümüz incelemelerde tespit edilen cami, konut, köprü ve mezar taşlarının fotoğrafları kaydedilip çizimleri yapılmak üzere dijital arşivimize eklenmiştir.

1955 tarihli Höyük Köyü Camii önemli ölçüde yenilenerek özgünlüğü yitirilmiştir. Ancak Şalgam köyü (Böcek) camii farklı olarak Osmanlı Dönemi özelliğini korumuştur. Cami tescillidir.

Saha araştırmasının dördüncü günü Mancılık köyü, Odabaşı köyü, Sabuncular köyü ve Seydiler ilçe merkezine bağlı Ayvatlar Mahallesi ile Demirciözü Mahallesi'nde sürdürülmüştür. Bu mahalle ve köylerdeki anıtsal nitelikli cami yapısı dışında, geleneksel konut yapıları ile köprü, samanlık ve mezar taşları incelemeye tabi tutulmuştur. Sözü edilen yapılardan Sabuncular Camii (XIX. yy.) mimari estetik özelliğini koruyarak ulaşmış tescilli yapılar grubundadır.

Çalışmamızın Seydiler ilçesindeki beşinci ve aynı zamanda son gününde (18.09.2023), araştırmamıza dâhil edilen mahalle ve köyler; Emreler köyü, Ericcek köyü, Seydiler merkez Hacıkayalar Mahallesi, Seydiler merkez Delihacılar Mahallesi, Seydiler merkez Yağlar Mahallesi ve Seydiler merkez Yayla Mahallesi olmuştur.

3. DEĞERLENDİRME

3.1. Savunma Yapıları/Ağlı Kalesi

Mimari dokunun geçirmiş olduğu evrenin erken örneği olan savunma yapıları arasında tek örnek olarak inceleme kapsamına alınan Ağlı Kalesi, Türk Dönemi'nde de muhtemel kullanımı ile çok evreli bir süreç geçirmiş olup, konumundan hareketle ilçenin bir dönem önemli bir ulaşım ağında yer aldığını akla getirmektedir. Yüksek bir tepeye tahkim edilen kalenin bazı cepheleri sarp ve dik yamaca kurulu iken, çevre bölgelerle irtibatlı kuruluşu, aynı zamanda stratejik önemi ve güçlü istihkâm özelliğini de ön plana çıkarmaktadır.

İncelemesi zor olan engebeli alanda, yaklaşık 15 hektarlık bir alana yayılan kale sınırları içinde yapı kalıntıları ve sarnıç türlerinin yanı sıra, yüzeyde bir hayli sırlı seramik parçalarına rastlamak mümkündür.

3.2. Camiler

Bölgenin sık ormanlık alana sahip olması nedeniyle burada özellikle ahşap yığma (*çantı*) ve ahşap karkas teknikleri ile kâğır yapı sisteminin gerek anıtsal cami mimarisinde gerekse de konut yapılarının inşa tekniğinde uygulandığı bilinmekte ve bu örnekler ilk sezon çalışmasının yürütüldüğü Araç'tan bu yana tespit edilmektedir. Araç'ta bu yapıların (cami ve konutların) aynı zamanda duvar resimlerini koruyarak ulaşan örnekleri de tespit edilmiş idi. Bu örneklerle 2023 yılı araştırmalarında rastlanmamakla birlikte, Seydiler ilçesi Şalgam köyünde yer alan Böcek Mahallesi Camisi (1592), dönemle ilgili estetik özelliklerini iyi düzeyde muhafaza etmiş olması bakımından önemlidir (Resim: 1). Türk mimarisinde Beylikler Dönemi özelliği gösteren yapı², araştırma kapsamında ele aldığımız kırsal mimari örneklerden yapım

2 Beylikler Dönemi mimarisi hakkında başlıca kaynaklar için bkz.: A. Kuran, (1964). İlk Devir Osmanlı Mimarisi, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları; Y. Demiriz, (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*

teknîği ve mimari estetik değeri yönünden farklılık göstermektedir. Duvar dokusunu hareketlendiren tuğla istifli örgü düzeni, kâgır kütle yapısının taş *lentolu* dekoratif açıklıkları ve cephe kuruluşunda yer yer izlenebilen taş kabartma rozetler ile iç mekânda oluşturulan tezyinat anlayışındaki merkezi üslup özellikleri, yerel mimari özelliklerden farklı karakterde ve başlıca kent merkezlerindeki cami karakterine atıfta bulunan değere sahiptir. Döner eksenli bindirme ahşap tavanı, alçı süslemeli mihrabı, cephelerde almaşık teknikli taş-tuğla işçiliği ve sandık duvar tekniğinde beden duvarları, Beylikler Dönemi'ne karakteristik özgün estetik değerlerden bazıları olarak göze çarpmaktadır (Resim: 2, Çizim: 1). Araştırma bölgesinde yürüttüğümüz örnekler arasında benzer karakterde başka bir yapı örneği, Kastamonu merkezine bağlı Kasabaköyü'nde, Saray Camii'nde (15. yy.) görülmekle birlikte, bölgede özellikle yaygın olarak kullanılan "divan camileri" arasında yer almış olmalarından da kaynaklı bir merkezi üslup vurgusuyla ele alınan yapıım karakteri taşımış olmaları ihtimali kuvvetlidir. Divan camileri ayrı bir araştırmanın konusu olmakla birlikte aynı adla anılan ve aynı zamanda tescilli olduğu da teyit edilen Çerçiler Camii'nin (19. yy. sonları-20. yy. başı) bir divan camisi olarak tanındığı ve bir zamanlar Karayazı, Yolyaka, İmrenler, Höyük, Çiğillerik gibi birkaç köyün ibadet yapısı olduğu yerel halk tarafından bildirilmektedir (Resim: 3). Tarihlendirme yapılamayacak durumdaki caminin günümüzdeki harap hali dikkat çekmektedir. Hâlihazırda meskûn mahalden uzak ve terkedilmiş bir alanda, ağaç ve çalılar içinde kaybolmuş durumdaki caminin üst örtüsü tamamen yıkılmış ve mevcut yapısı hızla tahrip olmaktadır. Kâgır mimariye sahip ve nitelikli dönem özellikleri ile ulaştığı halde, birkaç yıldır kaderine terkedilmiş camilerden birisi olarak Batı Örcünler Camii (1273/1856) de, ahşap minaresi ve ahşap tavan konstrüksiyonundaki geleneksel işçiliği, tavanın çökmesi ve mevcut halde beden duvarının da bir bölümünün (kuzeydoğu) yıkılması sonucu, bakımsız hali nedeniyle hızla yok olma tehlikesi taşımaktadır (Resim: 4).

Seydiler ilçesine bağlı Şıhlar Camii (1457/58), bölgede yaygın karşılaşılan örnekler bağlamında bir tip model/modelleme yapılacak cami örneği olarak kareye yakın kütlesi ve taştan düzgün istiflenmiş duvar dokusu, içten ise ahşap işçiliği ve mimari özelliği (mahfil katı ve tavan göbeği) itibarıyla *vernaküler* tarzı iyi korumuş eserlerdendir (Resim: 5).

Cami mimarisinde geleneksel yapıım tekniği ve malzeme olanakları ile özgün halini koruyarak ulaşan *çantı* camiler arasında ise Aşağı Aslanlı Camii (20. yy. başı) ve örtüsü yıkık durumda olup sadece beden duvarları ile ulaşan Gölcügez, Köprübaşı Camii tespit edilmektedir. Aşağı Aslanlı Camii ahşap minaresinin yanı sıra ahşap konstrüksiyonlu tavandan asılı avizesi ile maden işçiliğinin de kıymetli sanat eseri olarak göze çarpmaktadır (Resim: 6).

Seydiler Merkez Mahalle'de yer alan Hamidiye Camii (1906), başkent İstanbul'un 18. yüzyılda değişen etkilerini taşımakta ve özellikle Sultan II. Abdülhamit Dönemi mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır (Resim: 7). Cephe kuruluşunda büyük boy ve çok

1- *Erken Devir (1300-1453)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; A. Altun (1988). "Orta Asya Türk Sanatı ile Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Mimarisi", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, s. 33-44; G. Öney, (1989). *Beylikler Devri Sanatı (1300-1453)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

sıralı pencere açıklıkları, yüksek tavanlı iç mimari yapısı, bu benzerliğin en yakın mukayyesini teşkil etmektedir. Aynı zamanda son selatin camii de olan Yıldız Hamidiye Camii (1885/6) ile başladığı *neogotik* üslubun 1880’li yıllardan itibaren, 1918’e kadar devam ettiği bir dönem üslubu (*revival*) ve mimari tarzı şeklinde görülen Seydiler Hamidiye Camii dışında Kastamonu merkezin yanı sıra aynı zamanda İnebolu’da ve yine ülkenin çeşitli yerlerinde aynı isimle ortak üslup karakteri sergileyen Hamidiye Camilerine de atıfta bulunmak gerekir. Elbette bu yapı tespitten ziyade belgeleme amacını taşımakta olup, araştırma kapsamında incelemeye tabi tuttuğumuz örneklerin olabildiğince tespit ve gözleme dayalı (geleneksel yapım tekniği, malzeme, süsleme vs.) sonuçlarının burada paylaşımı hedeflendiğinden yine merkezde bulunan kimi cami örnekleri bu yazıda kapsam dışı bırakılmıştır.

3.3. Konutlar

Yukarıda sözü edilen tespit ve gözlemler üzerinden fikir yürütebileceğimiz örneklerden bir grubunu ise halk mimarisinin özgün yapıları olan konut türleri oluşturmaktadır. *Vernaküler* mimarinin en iyi temsilcileri durumundaki konutlar ağırlıklı olarak ahşap mimarinin olanakları ile biçim (form) kazanmışlardır. Konut mimarisi üzerinden yapılaşma, topoğrafyanın belirlediği şekil yüzeyinde; yöre insanının gereksinimlerini karşılamak üzere örgütlenen plan şeması ve strüktürüne uygun olarak doğal çevrenin yer ve iklim koşullarına doğrudan duyarlı biçim arz etmektedir.

Konutlar aynı zamanda kırsal yerleşimin Türk Dönemi’nde olduğu tarihsel/geleneksel topoğrafyaya sundukları katkı yönünden, yapı grubunun sayı bakımından da belirleyen örnekleridir. Ancak bu sezon yapılan araştırma sırasında bu gruptaki bir hayli örneğin yok olduğu veya yenilendiği, kısmen ayakta kalanları ise hızla tahrip olduğu gözlenmiştir. Buna rağmen sınırlı sayıda nitelikli örnekler de tespit edilmiş ve konut mimarisi bağlamında Molla Recep Konağı (20. yy.ın ilk çeyreği) için tescil önerisinde bulunulmuştur. Ahşap karkas sistemde inşa edilen ve bağdadi sıvalı yapım tekniğindeki konutun çok katlı tasarımı ve çıkmalı cepheli kuruluşunun yanı sıra iç mekânında korunan ahşap işçiliğinin bölgenin geleneksel sanatlarına atıfta bulunan örnekleri barındırması bakımından önemlidir (Resim: 8-9).

Ahşap malzemenin geleneksel yapım yöntemine uygun özellikle tavan işçiliği açısından koruyan konutların bu yönü ile mimari estetiği dikkat çekmektedir (Resim: 10). Yapım tarihleri genellikle 19. yy. sonu-20. yy. başlarından ulaşan bu örnekler, özellikle ahşap strüktürlü mimarilerinin iç mekânlarında korudukları ahşap işçilikli yapı elemanları ve özellikle tavanları açısından nitelik taşımaktadır. Konut mimarisinde gözlenen hususlardan biri de, çeşitli sebeplerle kentlere göçün zorlamasından kaynaklı kırsalda yaşamın azalması ve birçok konutun bu durumdan kaynaklı hızla yok olma tehlikesi taşımalarıdır.

3.4. Mezarlıklar ve Mezar Taşları

Birisi tescilli olmakla birlikte araştırma kapsamında mezarlıklar da incelemeye alınmış, Türk Dönemi mezar taşları içerisinde nitelikli örnekler belgeleme kapsamında değerlendiril-

miştir. Bunlar arasında Ağlı'da merkez, Kuyucu Mahallesi Mezarlığı tescilli olup, Osmanlı Dönemi mezar taşlarının 19. ve 20. yüzyıl örneklerini içermektedir. Mezar taşlarında yazı tekniği genelde kabartma, sınırlı kimi örneklerde ise kazıma tekniğine sahiptir. Yapısal anlamda çeşitli özellikte taşların kullanıldığı örneklerden tahrip olanların sayısı yeterince fazladır (Çizim: 2-3). Mezar taşlarının büyük çoğunluğunun yüzeyi aynı zamanda aşınmış ve bir kısmı kırık halde bulunmuştur.

Oldukça sınırlı sayıda ve özgün hali neredeyse yok olan çeşme yapıları dışında araştırma kapsamında ayrıca şanlı Cumhuriyetimizin kuruluş sürecine tanıklık eden “İstiklal Yolu” üzerindeki köprü kalıntılarına da rastlanmıştır.

4. SONUÇ

Ağlı ve Seydiler ilçe merkezi mahalleri ile bunlara bağlı köylerde 04 Eylül-18 Eylül 2023 tarihleri arasında yürüttüğümüz saha çalışması ile tespit ve gözleme dayalı ilk neticelere varılmıştır. Bunlar ilki 2022 yılında başlanılan Araç merkez ve kırsalında tespit edilen sonuçlarla benzerlik ve süreklilik arz etmektedir.

A) Fiziki Yapı Bazında;

-Türk Dönemi öncesine (Roma ve Bizans) ait yerleşim yerlerinin genelde şimdiki meskûn mahalden birkaç kilometre uzaklıkta kurulmuş olup, Türk Dönemi'nde oluşan fiziki yapı ile bağlantılarının kopuk olması ve bu nedenle yeni alanların elde edilmesiyle Türk Dönemi evrelerinin yeni belirlenen yaşam alanlarında gelişmesi;

-Dini mimarinin anıtsal nitelikteki simge örneklerinden olan camilerin, köy yerleşiminin mekânsal yapısında çekirdek dokuyu oluşturması ve böylece tarihi çevre sınırlarının belirlenmesi ile Türk Dönemi'ndeki mimari evrenin gelişiminde oynadığı rolü;

-İlk yapıldıklarında köy camilerinin genellikle bir köy konağı ile birlikte inşa edilmiş olması ve de topoğrafik koşulların da gereği olarak birkaç köyün ibadeti için yerel terminolojide divan camileri kavramının oluşması;

B) Mimari Yapı (strüktür) ve Mimari Eleman Olarak;

-Konutların genelde ormanlık alan sıklığına göre belirlenen *çantı* ve/veya *hımış* yapım tekniğine sahip ve bazen bağdadi sıvalı evlerden ibaret oluşu;

-Konutların plan şemasında genelde köyün yaşam biçimine uygun gelişen alt katı hayvancılığa ait gereksinimleri karşılayacak donatı elemanları ve üst katları daha çok yaşam alanına hitap eden fonksiyonellikte ve özellikle de evin başodalarında kısmen korunan estetiğin ahşap işçiliği üzerinden anlatıldığı nitelikte örneklerden ibaret olması;

-Şehir yaşamının konforuna öykünen sınırlı sayıda örneklerde, başlıca sokağı çıkmalı ve çok katlı cephe kuruluşlarıyla hareketlendiren Türk evi kavramına uygun biçimleniş ve estetiğe sahip konak niteliğinde ev türleri ile karşılaşılması;

-Yangın ihtimaline karşılık konutlardan belli uzaklıklarda; harman yerlerinde yine geleneksel *çantı* yapım tekniğine sahip ortalama 150 yıllık tarihi samanlık/ambarların bulunması;

-Camilerde uygulanan geleneksel yapım tekniği (*çantı* ve kâgir yapım sistemi) ve mimari estetiğin (ahşap minare, ahşap konstrüksiyonlu çökertme tavan sistemi ve ahşap işçilikli tavan göbeği ile sıva üzerine yapılan bezeme türü olarak boya/duvar resimleri), XX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği süreklilik çizgisi ile bölgeye özgü belirli bir üslubun oluşması;

-Camilerin yanında/yakınında, birkaç konut yapısının birleştiği parselde denk gelecek şekilde ve çoğunlukla meydan şeklinde açık alanlarda birer çeşmenin inşa edilmiş olması;

-Mezar taşlarında yazılı örneklerle çoğunlukla XIX. yüzyıl ortalarından başlamak üzere rastlanmış olup, harf inkılabı sonrası değişen yazı diline karşın aynı başlık formu ve biçimlerin 1940'lı yıllara kadar bir gelenek halinde kullanımına devam edilmesi;

-Yine mezar taşlarında belirtilen tarihten daha eskiye ait olduğu saptanan örneklerde -okuryazarlıkla ilintili olması muhtemel- genelde yazının bulunmayışı; araştırmanın ilk sonuçları olarak aktarılabilir.

TEŞEKKÜR

Araştırmanın yürütülmesi için sağladığı izin ve desteklerinden dolayı başta T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere, Kastamonu Valiliği ve Vali Yardımcısı Sayın Ahmet Atılkan'a, Karabük Üniversitesi Rektörlüğüne, Ağlı Belediye Başkanı Sayın Şahin Çolak'a ve Seydiler Belediye Başkanı Sayın Mehmet Erdoğan'a, araştırma ekibi üyeleri adına sonsuz teşekkürler.

EKLER

Harita 1: Ağlı ilçe haritası (Harita Genel Müdürlüğünden işlenerek; <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Bolgeler/15Bolge/Iller/IKastamonu.aspx>).

Harita 2: Seydiler ilçe haritası (Harita Genel Müdürlüğünden işlenerek; <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Bolgeler/15Bolge/Iller/IKastamonu.aspx>).

Resim 1: Şalgam köyü, Böcek Camii (1592), genel görünüm.

Resim 2: Şalgam köyü, Böcek Camii, alçı mihrabı.

Resim 3: Çerçiler Camii (19. yy. sonları-20. yy. başı), genel görünüm.

Resim 4: Batı Örcünler Camii (1856), genel görünüm.

Resim 5: Şıhlar Camii (1457), genel görünüm.

Resim 6: Aşağı Aslanlı Camii (20. yy. başı), genel görünüm.

Resim 7: Seydiler Merkez Camii (1906), genel görünüm.

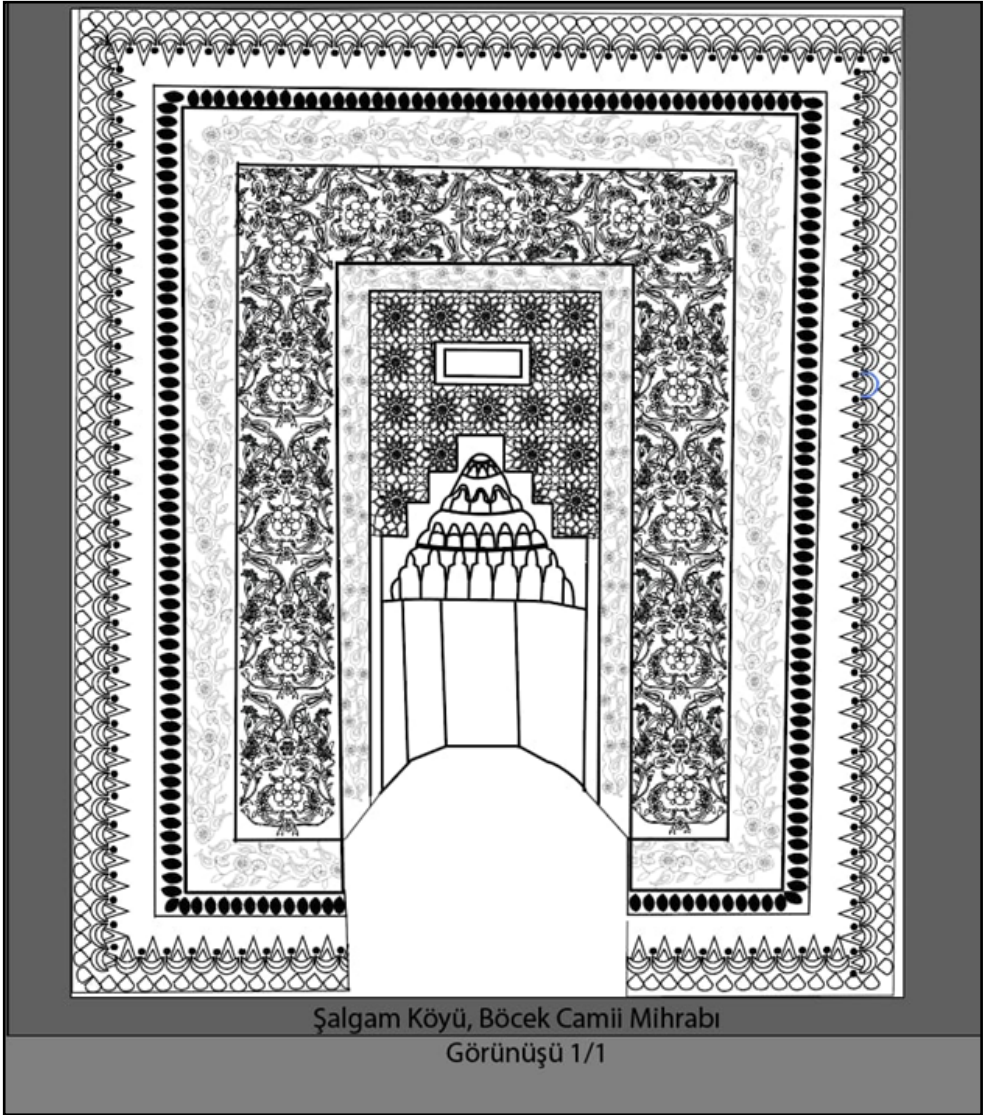
Resim 8: Molla Recep Konağı, ahşap karkas yapılı ve bağdadi sıvalı cephe, XX. yy. başları.

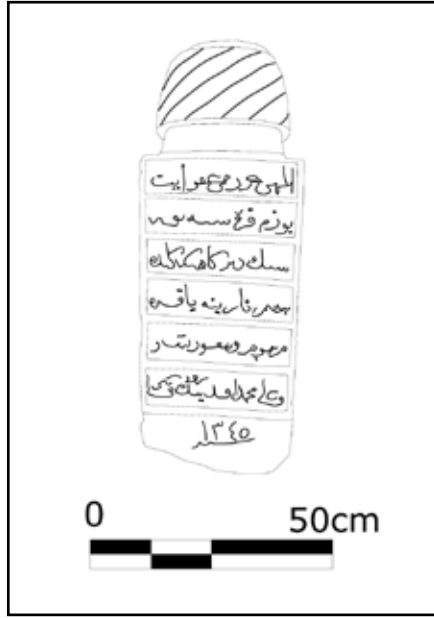
Resim 9: Molla Recep Konağı, tavan işçiliği-oda ayrıntısı.

Resim 10: Seydiler, Ercek köyü, konut cephe örneği, genel görünüm.

Çizim 1: Şalgam köyü, Böcek Camii mihrabı.

Çizim 2: Ağlı, Tunuslar köyü mezarlığı, mezar taşı tipi.

Çizim 3: Seydiler, Seyyid-i Zülfikar Türbesi, mezar taşı örneği.

PHOENIX VE KASARA 2023

Asil YAMAN*

Koray KONUK

Anna m SİTZ

İlayda ALİKAYA

Münire Rumeysa ÇAKAN

Aslıhan GÜÇLÜ

Kübra GÜNBEY

Şeyda SAYIN

Fatih DELİ

İbrahim AKALIN

Bahar Cansel İTEZ

Sude Nur ALTINDİŞOĞULLARI

Mehmet Serhat AYDEMİR

Phoenix/Phoinix (*Φοῖνιξ*) ve Kasara Antik Kentleri günümüzde, Muğla ili, Marmaris ilçesi, Taşlıca Mahallesi sınırlarında yer almaktadır. Bozburun Yarımadası'nın güney batısında konumlanan yerleşimler, Arkaik Dönem'den itibaren politik, ekonomik ve dini bakımdan Karia Khersonesos, Helenistik Dönem'den itibaren de Rhodos karşı yakasının bir parçası olmuştur. 2021 yılından bu yana Taşlıca ve Söğüt kırsal mahallelerinde yürütülen sistematik ve *entansif* yüzey araştırmaları,¹ yarımada arkeolojisine katkı sunmak, bilimsel sorulara yanıt

* Dr. Asil YAMAN (Proje Başkanı), The University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Mediterranean Section, ABD, E-posta: ayaman@upenn.edu
Doç. Dr. Koray KONUK (Başkan Yardımcısı), Université Bordeaux-Montaigne, Institut Ausonius, Centre National de la Recherche Scientifique, Bordeaux, Fransa, E-posta: koraykonuk@gmail.com
Dr. Anna m SİTZ, Universität Tübingen, Philosophische Fakultät, Tübingen, Almanya, E-posta: anna-marie.sitz@uni-tuebingen.de
İlayda ALİKAYA, Uzman Arkeolog, E-posta: ilayda.alikaya1@gmail.com
Öğr. Gör. Münire Rumeysa ÇAKAN, Mimar, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Tasarım Bölümü, Antalya, E-posta: rumeysa.cakan@alanya.edu.tr
Aslıhan GÜÇLÜ, Uzman Arkeolog, E-posta: aslihanguclu@gmail.com
Kübra GÜNBEY, Peyzaj Mimarı, E-posta: gunbeykubra@gmail.com
Şeyda SAYIN, Uzman Arkeolog, E-posta: synseyda0@gmail.com
Fatih DELİ, Arkeolog, E-posta: fatihdeli854@gmail.com
İbrahim AKALIN, Arkeolog, E-posta: ibrahimakalin@gmail.com
Bahar Cansel İTEZ, Şehir Plancısı, E-posta: baharitez@gmail.com
Sude Nur ALTINDİŞOĞULLARI, Öğrenci, E-posta: sudenurraltindis@gmail.com
Mehmet Serhat AYDEMİR, Harita Mühendisi, E-posta: mehmetserhataydemir@gmail.com

aramak ve kültür varlıklarının korunması adına çok yönlü olarak ele alınmaktadır.²

Phoenix ve güney komşusu Kasara'yı içine alan 2023 yılı arkeolojik yüzey araştırmaları doğuda Gedik, kuzeyde Yeşilgelme Limanı, güneyde Serçe Limanı ve batıda Hisardibi/Asardibi olmak üzere yaklaşık 750 hektarlık kırsal ve dağlık alanda yürütülmüştür (Harita: 1). Çalışmalar Phoenix *Khorası* 'nda vadinin güneyinde doğal koy olan Gedik ile Kasara'nın kuzeydoğu, doğu ve güney çeperine dağılmış olan çiftlik, zeytinyağı işliği ve şarap üretim düzeneklerinden müteşekkil kırsal yerleşim peyzajını belgelemeye odaklanmıştır. Geçtiğimiz yılların verileriyle yörenin tarım organizasyonu bakımından analojik değerlendirme yapabilmek, Phoenix ve Kasara arasındaki politik sınırları belirleme, yerleşimlerin antik yol ağları ve Serçe Limanı ile ilişkisini değerlendirme ve Orta Çağ Dönemi bulgularını bağlamsallaştırma bakımlarından yeni veriler sunmuştur. Özellikle Kasara Akropolü ve Güney Nekropolü'nün sistematik olarak belgelenmesi, yerleşimin dip tarihini tespit etmek ve yerleşim dokusunu ortaya koymak açısından dikkate değer olmuştur.

2023 yılı saha çalışmalarının bir diğer ayağında Taşlıca köyü geleneksel *vernaküler* kırsal mimari mirası belgelenmiş, geçtiğimiz yıllarda tespit edilen Phoinikoudi/Fenaket köyü kalıntıları ile tipo-kronolojik bakımdan benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur.³ Yöredeki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarına yönelik bilimsel çabalar, epigrafi araştırmaları⁴, Bizans Dönemi araştırmaları ve flora çalışmaları⁵ eşzamanlı olarak desteklenmiş ve çalışmalar sonucunda elde edilen çok katmanlı veriler dijital bir veri tabanında kayıt altına alınmıştır.

GEDİK VADİSİ

2023 yılı arkeolojik yüzey araştırmalarının ilk fazında çalışmalar Phoenix Akropolü'nün yaklaşık 2 km güneyindeki Gedik Sahili'ne uzanan, 600 metre uzunluğunda ve yer yer 15 m genişliğe ulaşan kuzey-güney doğrultulu dar vadi ve güneyindeki doğal koya yoğunlaştırılmıştır (Resim: 1-2). Prinari/ Pınarlıbükü olarak da bilinen alan, Rhodos'a 19 km mesafesi ile yarımadanın adaya en yakın noktalarından birini teşkil etmektedir.⁶

1 Geçtiğimiz yıllarda yürütülen araştırmalara ait veriler için ayrıca bakınız; Yaman & Konuk et al. 2022; Yaman & Konuk vd. 2023; Yaman 2022. 2023 yılı çalışmaları ayrıca 04-07 Ocak 2024 tarihinde Chicago, IL'da düzenlenen 125. Annual Meeting of the Archaeological Institute of America'da ve 27-31 Mayıs 2024 tarihlerinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde gerçekleşen 44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sözlü tebliğ olarak bilim dünyasına sunulmuştur.

2 Resmi izin ve desteklerinden ötürü T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne teşekkür ederiz. 2023 yılı çalışmalarına temsilci olarak iştirak eden İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü Uzmanı Sayın Avni Tarık Güçlütürk'e değerli katkıları için teşekkür ederiz.

3 Yörenin kırsal mimari mirası 2022 yılından bu yana Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Öğr. Gör. Münire Rumeysa Çakan tarafından yürütülmektedir.

4 Epigrafi araştırmaları Bordeaux Üniversitesi, Ausonius Enstitüsü öğretim üyesi Doç. Dr. Koray Konuk ve Tübingen Üniversitesinden Dr. Anna Marie Sitz tarafından yürütülmektedir.

5 Flora araştırmaları Peyzaj Mimari Kübra Günbey tarafından gerçekleştirilmektedir.

6 Gedik'in de içinde bulunduğu alan Strabon tarafından *Paralia Tracheia* olarak anılmaktadır. Bk. Str, XIV 2, 4 (652) *εἶτα Λόρυμα, παραλία τραχεῖα καὶ Φοῖνιξ, καὶ ὁρος ὑψηλότερον τῶν ταύτης ἐπ' ἄκρῳ δὲ προύριον*

2022 yılında alanın kuzeyinde yürütülen araştırmalar, Akropol Hisartepe yönünden gelip güneyde Gedik Sahili'ne uzanan bir antik patikayı ortaya çıkarmış, antik patika etrafında konumlanan MÖ 4. yüzyıla tarihli çiftlik ve zeytinyağı işlikleri olduğunu ortaya koymuştu. Bu işliklerin yanı sıra, çiftlik sahiplerine ait olması muhtemel müstakil mezarlar, bu kültürel peyzajı Gedik'te tamamlayan unsurlar olarak tanımlanmıştı. Bu alanda yürütülen çalışmalar tarım üretim düzenekleri ve mezarların yanı sıra vadinin batı yamaçları üzerinde Helenistik Dönem'e tarihli bir kamusal/kutsal alan (?) olduğunu gösterdi.⁷

2023 yılında saha araştırmaları alanın sahile uzanan güney kısmında genişletilmiştir. Gedik Vadisi'nin güneyi ile koyda sürdürülen çalışmalar, vadinin güneyinde dar kuzey-güney yönlü hat boyunca Helenistik Dönem'e tarihli *khamosorion*lu mezar, basamaklı piramidal mezar ve bir mezara ait görünen yazıtlı niş gibi çeşitli mezar tipleriyle çevrili olduğunu ortaya koymuştur. Bahse konu mezarların Helenistik Dönem'de yoğun olarak kullanıldığı ancak, tespit edilen bir duvar resmi üzerindeki figürden hareketle, mevcut alanın Geç Antik Çağ boyunca da aynı amaca matuf kullanıldığı anlaşılmıştır (Resim: 3). Bu veriler, güneyde Rhodos'a en yakın koylardan birini teşkil eden Gedik Koyu'nda Helenistik Dönem'den itibaren ürün, mal ve insan taşındığına ancak koyun bir "liman" işlevinden uzak olduğuna işaret eder. Bu bağlamda Gedik Koyu'ndan kuzeyde Hisartepe üzerinde yer alan Phoenix Akropolü'ne bir antik yol ile bağlanan alanın yalnızca çiftliklerden gelen ürünleri taşımakla kalmadığı, ayrıca Rhodos'tan gelen ziyaretçilere de bir geçit imkânı sunduğu düşünülmektedir.

Alanda belirlediğimiz mezarlar, Gedik Vadisi'nin güneydeki kuzey-güney doğrultulu dar alanın bir nekropol olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Tespit ettiğimiz *bastion* ve diğer savunma birimlerine ilişkin veriler, coğrafi yapıyla bağlamsallaştırdığında, Phoenix Antik Kenti territoryumunun güneyde Akgeri Tepesi ve Gedik Vadi ile sınırlandığını, bu hattın güneyinde Kasara Antik Kenti idari alanı olduğunu ifade etmektedir. Helenistik Dönem'de inşa edilmiş savunma organizasyonunun, Erken ve Orta Bizans Dönemleri'nde güçlendirilerek, yarımada'nın kuzey-güney hattını denetlediği tespit edilmiştir.

KASARA

Kaynarlıktepe: Akropol

2023 yılı arkeolojik yüzey araştırmalarının ikinci fazı Serçe Limanı ve Hisardibi çöküntü ovasının kuzeyinde, Symi/Söğüt Körfezi'ne, kuzey komşu Thysannous'a bakan Yeşilgelme Koyu'nun hemen doğusunda yer alan Kaynarlıktepe ve çevresinde yürütülmüştür (Resim: 4). Epigrafik bulgular ve tespitler surlarla tahkim edilmiş, deniz seviyesinden yaklaşık 100

ὁμώνυμον τῷ ὄρει· πρόκειται δ' ἡ Ἐλαιούσσα νῆσος ἐν τέτραισι σταδίοις, κύκλον ἔχουσα ὅσον ὀκταστάδιον. Ayrica bk. Hild 2019, 85. Gedik'in varlığı yazıtlardan bilinen Tlos ya da Gelos olabileceğine dair görüşler mevcuttur. Bk. Fraser & Bean 1954, 58; Bresson 1991, 251; Foss & Reger 2000, 947. Eleussa ve Loryma arasında bulunan Prinari Koyu'nda bulunan koyun Phoenix'in limanı olduğu önerilmiştir. Bk. Spratt 1886, 356.

7 Yaman & Konuk et al. 2022, 291; Yaman & Konuk et al. 2024, 189.

m yükseklikteki Kaynarlıktepe'nin Kasara (*Kασαπέυς*) *deme* merkezi ve akropolü olduğuna işaret etmiştir.⁸ 2023 yılı çalışmalarında özellikle tepenin güney kısmında tespit edilen çokgen bloklardan müteşekkil sur duvarları (Resim: 5) ve Geometrik Dönem'e tarihli seramikler (Resim: 6), akropolün MÖ 8. yüzyıldan itibaren kullanıldığını kanıtlayan veriler olmuştur. Surların iç ve dış olmak üzere iki katmanlı oluşu, Phoenix ve yarımada'nın diğer yerleşimleriyle benzerdir.⁹ Kuzey ve batı yamaçların dik ve yalçın oluşu dolayısıyla bu kısımlarda duvar örülmediği anlaşılmış, genel manada surların yoğun olarak tahrip edildiği gözlenmiştir. Kasara Akropolü üzerinde tespit ettiğimiz gözetleme kuleleri, sur duvarları üzerindeki ek düzenlemeler ve seramik veriler, Akropol'ün Geç Antik Dönem ve Orta Çağ boyunca kullanım gördüğünü kanıtlar.

Akropol'ün güneyinde yürütülen belgeleme çalışmaları Hisardibi çöküntü ovasına yakın, ulaşılabilir bir konumda, üç *nefli* ve bazilikal planlı bir kilise olduğunu ortaya koymuştur (Resim: 7).¹⁰ Doğu-batı doğrultulu uzanan ve 8,40 x 11 m ölçülerindeki kilisenin, doğusunda 3,20 x 1,60 m ölçülerinde, 2,50 m derinliğinde, duvar kalınlığı 80 cm olan bir *apsis* tespit edilmiştir. Çalışmalar kilise duvarlarında yoğun olarak devşirme malzeme kullanıldığını, bu devşirme malzemeler içerisinde yer alan basamaklı piramidal mezar bloklarının Güney Nekropol'den bu alana taşındığını göstermiştir. Geç Roma C (LRC) üretimi *Hayes Form 3*, Geç Roma D üretimi Form 2 gibi tarihlenebilir seramik ve diğer veriler kilisenin MS 5. yüzyıl ikinci çeyreğinde bina edildiğini düşündürmektedir. Devşirme malzemelerin yoğunluğu, yöre ahalisiyle yapılan sözlü tarih verileri ve V. Ruggieri'nin tespitleri, kilisenin bulunduğu alanda erken evrede kime adandığı henüz anlaşılamayan bir tapınak bulunduğunu düşündürmektedir.¹¹

Deniz kıyısında yer alan Kasara, Phoenix'ten farklı olarak bir liman yerleşimidir ve hemen kuzeybatısındaki bir çanağa benzer yapıdaki doğal Yeşilgelme Koyu, Kasara'nın kuzey komşusu Thysannous/Saranda ve batıdaki en yakın ada Symi ile ticaretinde kullanılmış görünür. Yerleşimin yaklaşık 2 km güneyinde yer alan Serçe Limanı¹² ise Phoenix ile Rhodos ticaretinde ortak ticari ve askeri liman olarak işlev görmüş olmalıdır.

Hisardibi/Asardibi: Güney Nekropol ve Çiftlikler

Araştırmalar kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu uzanan verimli Hisardibi/Asardibi Ovası'nın Kasara için *deme* merkezinin çekirdek yerleşim alanı olduğunu ve tarımsal üretim bakımlarından önemini ortaya koymuştur. Kuzeyde Kaynarlıktepe yamaçlarından Hisardibi

8 Kasara ilk kez T. Bent tarafından 1888 yılında lokalize edilmiştir. Bk. Bent 1888, 82-83. Kasara'daki bulgu ve tespitler için ayrıca bk. Durrbach & Radet 1886, 260; Bresson 1991; Fraser & Bean 1954, 59, 140; Atauz 1992. V. Ruggieri Akropol'de bir Bizans Dönemi yerleşimi olduğunu ifade eder. Ayrıca bk. Ruggieri 1989, 358.

9 Bk. Pimouget 1994.

10 Kilise için ayrıca bk. Ruggieri 1989, 359-360, Pianta 7.

11 Kasara'nın kültürleri için bk. Bresson 1991, 153-160.

12 Kressa Limanı, Portus Cressa.

ile Güneyde Serçe Limanı'na doğu ve batı yamaçlar boyunca uzanan *in situ* çiftlik ve zeytin-yağı işliği kompleksleri tespit edilmiştir (Resim: 8). Veriler, bu çiftlik ve işliklerin kuzeyde Yeşilgelme Limanı'ndan gelip güneyde Serçe Limanı'na ve güney komşu Loryma'ya doğu ve batı olmak üzere iki koldan uzanan antik yolların etrafında yer aldığını göstermiştir.¹³ MÖ erken 4. yüzyıldan itibaren kullanıldığı anlaşılan *ktemata* ve *villae rustica/pars rustica*lardan müteşekkil üretime dayalı yerleşimsel sistemin, kuzey komşu Phoenix ile benzer yapıda kurgulandığı anlaşılmıştır. Ele geçen buluntular, çiftliklerin MS 5. yüzyıldan itibaren yeniden işlerlik kazandığına ve Orta Çağ Dönemi boyunca benzer bir organizasyon içerisinde kullanıldığına işaret etmektedir.

Hisardibi boyunca yürütülen saha çalışmaları, kırsal yerleşim organizasyonunun yanı sıra, çiftliklerle iç içe konumlanmış çok sayıda mezar bulunduğunu ortaya koymuştur. Hisardibi'nin doğu ve batı yamaçları boyunca Serçe Limanı'na kadar uzanan alanda, kuzey-güney doğrultulu uzanan mezar terasları üzerinde *khamosorion*, basamaklı piramidal ve Rhodos tipi oda mezarı gibi farklı tipte mezarlar içerdiği tespit edilmiş, bu alan Kasara 'Güney Nekropol' olarak adlandırılmıştır (Resim: 9).

SERÇE LİMANI: PORTUS CRESSA

Hisardibi'nin güneyinde yer alan Serçe Limanı, bölgenin en korunaklı ve önemli doğal limanlarından birisidir (Resim: 10).¹⁴ 2023 yılı saha çalışmalarının üçüncü fazı, Phoenix ve Kasara'nın limanla ticari bağıntısını anlamak ve limanın savunma organizasyonunu tespit etmek gibi amaçlarla Serçe Limanı ve çevresinde yoğunlaştırılmıştır. Araştırmalar, coğrafi olarak Kasara *deme* merkezine bağlı olan ve konumu itibarıyla Rhodos Adası'na dönük olan Serçe Limanı'nın tarihsel süreçte ticari amaçlar doğrultusunda Phoenix ile ortak kullanıldığına işaret etmektedir.¹⁵

Serçe Limanı'nı çevreleyen Çatal Dağı'nın doğu yamaçları, güneyde Dişli Burnu ve Kor-san Koyu ile Kurmacıktepe'nin batı yamaçları boyunca yürütülen araştırmalar, limanın doğal olarak korunduğunu ve Kurmacıktepe'nin güneybatısında Helenistik Dönem'e tarihli bir karakol dışında savunma amaçlı yapı bina edilmediğini göstermiştir.

Saha araştırmalarında, Serçe Limanı'nın doğusundaki yamaç üzerinde, doğu-batı doğrultulu, bazilikal planlı, üç nefli, doğuda *apsis* çapı 2,87 x 2 m olarak ölçülen, girişi ve nar-

13 Ayrıca bk. Spratt 1886, 359; Hild 2007, 239-240. Loryma ile Serçe Liman arasında tespit edilen antik yolun *viae publicae* olduğu *Tabula Peutingeriana* haritasında işaretlenmiştir ve bu veri mevcut yolun MS 4. yüzyıl ikinci yarısında işlek olduğunu göstermektedir. Bk. Tab. Peut. IX 1; Hild 2019, 87.

14 Serçe Liman'da bulunan batıklar için ayrıca bk. Bass et. al. 1984, 161-182; Pulak et al. 1987, 31-57.

15 Rhodos ile yarımada arasında kalan koylar Herodotos'ta *Τραχέας κόλπος* olarak anılıyor ve burada iyi limanlar ve sığınılacak koylardan bahsediliyor. Bk. Herod., I 174.3. Limanın antik adı, epigrafik bakımdan veri olmadığı için, net olarak bilinmemekle beraber Antik Yunanca Kressa Limen (Ptolemaios, V.2, 8) ve Latince Portus Cressa (Plinius, NH, V, 104) olarak kabul görmektedir. Orta Çağ denizcilik *portulan* haritalarında ise Serçe Limanı'nın adı Anconitanlar'ın limanı olarak anılmaktadır. Liman, Piri Reis'te Çay Gemlik olarak anılmıştır, toplamda 30 gemi alabildiği ve ancak tatlı suyun olmadığı aktarılmaktadır. Ayrıca bk. Hild 2007, 239; Hild 2014, 32; Hild 2019, 88-89; Atauz 1997, 62; Carter 2004.

teksi batıda bulunan 12, 80 x 10 metre boyutunda Bizans Dönemi'ne tarihli bir şapel tespit edilmiştir. Yoğun bitki örtüsü ve taş moloz arasında kalan şapelin planı zorlukla okunmaktadır. Harçlı duvarlarla çevrili şapel çevresinde herhangi bir ek yapı veya çevre duvarı tespit edilememiştir. Serçe Limanı'na hâkim, denizciler tarafından görülebilecek ve denize yakın konumu dolayısıyla Aziz Nikolaos'a adanmış olması muhtemel yapının 12. yüzyıl sonrası kullanım dışı kaldığı anlaşılmaktadır.

Serçe Limanı'nın batı yamaçlarında sürdürülen çalışmalar limanın kuzey batısında genişlikleri 7- 8 metreyi bulan ve kuzey-güney doğrultulu uzanmış antik tarım terasları olduğunu ortaya koymuştur. Batı yamaç boyunca sürdürülen çalışmalarda herhangi bir kültür varlığına rastlanılmamıştır. İskelesi bulunan restoran ve koyun hemen batısında, Loryma yönünde ilerleyen kurumuş bir su kaynağı ile dar bir vadi tespit edilmiştir. Bu vadinin doğusunda âtil durumda bulunan restoranın konumlandığı deniz kıyısındaki alanda bazı yapı temelleri tespit edilmiş, ancak alanın oldukça tahrip edildiği, değiştirildiği gözlenmiştir. Söz konusu alanda mantar ağızlı amphoralar ve Foça Hayes Form 3 formuna ait seramikler gibi tarihlenebilir buluntular âtil durumdaki restoranın bulunduğu koyun Antik Dönem'de ürün sevkியatında kullanım gördüğüne işaret etmektedir.

Liman çevresinde ürün regülasyonuna yönelik depo/silo ya da benzeri yapı izlerinin bulunmaması, Phoenix ve Kasara tarımsal üretim düzeneklerinde üretilen ürünlerin limanda doğrudan sevk edildiğine işaret etmektedir. Tespit edilen çiftlik komplekslerinde de depo işlevi gören mekânların yokluğu, bu görüşü destekler niteliktedir.

Serçe Limanı çevresinde gerçekleştirilen araştırmaların bir diğer ayağında kuzeyde Dişli Koyu ile güneyde Korsan Koyu'nu gören hâkim bir noktada, yamacın sırtında, günümüzde hayvan ağılı olarak kullanılan bir kompleks tespit edilmiştir. Çevrede yoğun olarak gözlenen MÖ 2. yüzyıla tarihli Rhodos amphora kaidesi gibi tarihlenebilir seramik veriler, çatı kiremitleri ve temel seviyesinde korunmuş yapı duvarları, bu alanın Helenistik Dönem'de bir çiftlik olabileceğine işaret etmektedir. Tespit edilen iki ana kayaya oyulmuş sarnıç ve doğal bir rezervuarın duvarla çevrilerek su deposu işlevinde kullanılmış olması, kompleksin kuzey-güney doğrultulu antik patikanın yanında konumlanması, kuzeyde Dişli Koyu, güneyde Korsan Koyu'na erişebilir ve hâkim noktada bulunması ki bu durum diğer çiftlik kompleksleriyle benzer bir yapıdadır. Bu görüşleri destekleyen diğer unsurlardır.

EPİGRAFI ÇALIŞMALARI: KASARA'YI OKUYABİLMEK

2023 yılında Kasara territoryumunda yürütülen araştırmaların bir diğer ayağında epigrafi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Önceki yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde yayınlanan az sayıdaki yazıt *deme* merkezini lokalize etmek ve kültlerini belirlemek bakımlarından katkı sunmuştur.¹⁶

16 Yazıtlar için ayrıca bk. Blümel 1991; Bresson 1991.

Kasara *deme* merkezinde yürütülen çalışmalar neticesinde altı yeni yazıt keşfedilmiş ve halihazırda yayınlanmış bir dizi yazıt yeniden incelenmiştir. Veriler, Kasara’da bilinen on dokuz yazıt içerisinde en az on bir mezar yazıtı bulunduğu işaret etmektedir. 2023 yılında keşfedilen mezar metinleri arasında “Daskyl[os?] oğlu Dioskuridas” ismi önemlidir, zira Daskylos baba adı, esas olarak Gyges masalından (Herod., I, 8.1) bilinen nadir bir isimdir.¹⁷ Çalışmalar neticesinde tespit edilen dört yazıt, kadınlarla ilgili mezar metinleri veya isimleri olarak nitelendirilmektedir.¹⁸ Ele geçen yazıtlar arasında bulunan Ephesoslu Thessalia adlı bir kadın, kocası Selgeli Xenon ile birlikte *Asklapiastai*’nin bir *koinon*u tarafından onurlandırılmış görünmektedir.¹⁹ Mevcut veriler, Kasara’da kadınların epigrafik olarak öne çıktığını göstermektedir.

2023 epigrafik belgeleme çalışmaları, mezar metinlerinin yanı sıra Kasara’nın kültürlerini anlamaya da katkı sunmuştur. Daha önceden yerleşimde varlığı bilinen *Eueteria* ve *Asklapiastai*’nin yanı sıra, ‘Apollon’ adını taşıyan içbükey yapıda, kireç taşı bir bloğa ait olması muhtemel yazıt tespit edilmiştir. Ele geçen yazıtın okunması ve yorumlanmasına yönelik araştırmalar hâlen devam etmektedir. Ancak mevcut veri komşuları Phoenix ve Loryma’da olduğu gibi Kasara’da da Apollon kültüne işaret ediyor olabilir.²⁰

PHOENIXBYZ: PHOENIX VE KASARA KİLİSELERİ VE DEVŞİRME MALZEMELER

Kasara ve Phoenix’te yürütülen saha çalışmaları, önceki raporlarda da yer aldığı üzere, Helenistik Dönem’e tarihli ve iyi korunmuş kırsal yerleşim sistemini ve bu sistemin önemli unsurları olan çiftlik kompleksi ve zeytinyağı işliklerini ortaya koymuştur. Bizans Dönemi araştırmaları bu tarımsal üretim düzenekleri ve yerleşimlerin Geç Antik Dönem’den itibaren (MS 4-7. yüzyıl) yeniden kullanıldığına işaret etmektedir. Araştırmalar neticesinde elde edilen veriler, Geç Antik ve Bizans yaşamına dair en görünür kanıtın, çeşitli yerlerde inşa edilen kilise ve *şapeller* olduğunu ortaya koymuştur. 2021 yılından bu yana yürütülen belgeleme çalışmaları Phoenix ve Kasara territoryumunda Erken Bizans Dönemi’ne tarihli altı kilise olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, 2023 PhoenixByz araştırma programı kapsamında, dört dini yapı (biri hariç daha önce yayınlanmamış) ve ayrıca yöredeki Hristiyan varlığının diğer izleri olan çapraz grafiti gibi veriler elde edilmiştir.

2023 sezonunda belgelenen en büyük kilise Kasara Akropol Tepesi’nin güney eteğinde yer alan Kasara Kilisesi’dir (Resim: 7). Bu kilise, 1989 yılında Vincenzo Ruggieri tarafından

17 Alternatif olarak isim, Dioskuridas’ın Daskyleion’dan olduğunu gösteren etnik bir isim olabilir.

18 Blümel 1991, no. 59, Nikomakha ya da “falancanın karısı” olarak belirtilmiştir. Bk. Bresson 1991, no. 164= no. 170; Blümel 1991, no. 62 = no. 64 ve yeni buluntu PHX.23.446. Wolfgang Blümel’in daha önce şüphelendiği gibi, zaten tek ve aynı yazıt olduğu ortaya çıktı. Karışıklık, J. Theodore Bent’in harflerin “yarı Karya” olduğuna inanmasından kaynaklanıyordu. Aslında bunlar yalnızca düzensiz Yunan harf biçimleridir. Ayrıca bk. Hicks 1889, no. 5; Blümel 1991, no. 62 ve 64; Bresson 1991, no. 164 ve 170.

19 Bresson 1991, no. 169; Blümel 1991, no. 52.

20 T. Bent, 1888’de Kasara’da bir Apollon tapınağı önermiş ancak E. L. Hicks, yazıtın hatalı okunmasına dayanarak bunun Timopolis’in mezar yazıtı olduğunu ortaya koymuştur. Bk. Bent 1888, 82-87; Hicks 1889, 46-50.

kısaca anlatılmış ve MS 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir.²¹ Araştırmalarda elde edilen tarihle-
nebilir seramik buluntular yapının MS 5. yüzyıl ilk yarısı içerisinde yapılmış olabileceğine
işaret eder.²² Kasara Kilisesi'nde, yapının batısındaki giriş çevresinde devşirme olarak yazıtlı
mezar blokları tespit edilmiştir. Bu durum, Phoenix'te Apollon ve İlihyia Kutsal Alanı'nda
yer alan Kızlan Kilisesi'nde de benzerdir ve yazıtların görülmesi için bu şekilde düzenlenmiş
olmalıdır.

Bizans Dönemi belgeleme çalışmaları esnasında Kasara Akropolü üzerinde de yerleşimin
Orta Çağ Dönemi'ni temsil eden, 4,63 x 7,25 m genel ölçülerinde bir yapı ve doğusunda 1,78
x 1,00 m ölçülerinde *apsise* benzer kavisli bir duvar belirlenmiştir (Resim: 11). Oldukça tah-
rip olmuş bu *apsise* benzer duvarın bir *şapele* ait olması muhtemeldir. Çevrede toplanan sırlı
seramikler ve akropolün diğer Bizans Dönemi bulguları bu görüşü destekler mahiyettedir.

Hisardibi'nde yürütülen çalışmalar, biri ovanın güneyinde, Serçe Limanı'nın hemen
kuzeyinde ve diğeri de limanın hemen doğusunda olmak üzere iki adet Bizans Dönemi'ne
tarihli *şapel* bulunduğunu ortaya koymuştur (Resim: 12). Söz konusu veriler, Phoenix ve
Kasara kırsalında, Helenistik Dönem'de yoğunlaşan tarımsal üretim organizasyonunun, Orta
Çağ Dönemi'nde piskoposluk tarafından yeniden ele alındığını ve çevreye yayılan kiliselerce
denetlendiğini düşündürmektedir.²³ Önümüzdeki yıllarda yürütülecek çalışmalar, Phoenix'in
kuzey komşusu Thysannous'taki durumu da ortaya çıkaracaktır.

SOSYAL SORUMLULUK: EĞİTİM VE ETKİNLİK

2023 yılı bilimsel saha çalışmalarının yanı sıra, kültürel ve ekolojik miras farkındalığını
arttırmak için sosyal sorumluluk programına yönelik etkinlikler düzenlenmiştir.²⁴ Bu bağ-
lamda, Marmaris Evrenpaşa Ortaokulu öğrencilerine eğitim seminerleri gerçekleştirilmiştir
(Resim: 13). Öğretmenleri gözetiminde öğrencilere Phoenix Antik Kenti gezdirilmiş, etkin-
liğin bir diğer ayağında ise katılımcılara 'Bir Arkeoloğun Günü' deneyimi yaşatılmıştır. Bu
programın önümüzdeki yıllarda da sistematik olarak sürdürülmesi yöredeki kültür varlıkları-
nın korunması adına önemlidir.

21 Ruggieri 1989, 359. Ruggieri öncesinde Theodore Bent, 1888'deki seyahatlerinde bir "Bizans Kilisesi" gör-
düğünü iddia etmiş, ancak haritası onu vadinin daha güneyine yerleştirmiştir. T. Bent'in talep ettiği amirallik
haritalarına zamanında ulaşamadığı için haritasını yolculuğunun ardından çizmiş olması ve haritalarını yolculuk
sonrası çizmesi yapının yanlış yerde lokalize edilmesinde bir etken olabilir. Bk. Bent 2006, 226.

22 Geç Roma C Form 3, Geç Roma D Form 2, LR1 Amphorasi gibi tarihleyici veriler bu görüşü destekler nitelikte
buluntulardır. Hayes 1972; Hayes 2008.

23 Orta Çağ Dönemi'nde Bozburun Yarımadasının Knidos/Stadeia Piskoposluğuna bağlı olduğu anılmaktadır. Bk.
Ruggeri 1996, 233.

24 Bu program T.C. Marmaris Kaymakamlığı izinleriyle, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ile yapılan protokol kapsa-
mında gerçekleştirilmiştir. İzinleri sağlayan tüm kurum ve kuruluşlara teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Atauz, D. (1997), Asardibi (Casara), A Classical, Hellenistic and Early Roman Harbor in the Rhodian Peraea. Bilkent University MA thesis. Ankara.

Bass, G. F., Steffy, J. R. & van Doorninck, Jr., F. H. (1984). Excavation of an 11th-Century Shipwreck at Serçe Limanı, Turkey. *National Geographic Society Research Reports*, 17, 161-182.

Bent, m (2006), The Travel Chronicles of Mrs J. Theodore Bent. Volume I: Greece and the Levantine Littoral. Mabel Bent's diaries of 1883-1898, from the archive of the Joint Library of the Hellenic and Roman Societies, London. Brisch, G. (Ed.), Oxford.

Bent, J. T. (1888). Discoveries in Asia Minor. *JHS*, 9, 82-87.

Blümel, W. (1991). Die Inschriften der rhodischen Peraia, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 38. Bonn.

Bresson, A. (1991). Recueil des inscriptions de la Pérée rhodienne (*Pérée intégrée*). Paris.

Carter, R. S. (2004). The Region of Serçe Limanı in Classical Times. In: Bass G. F. et al. (Eds), Serçe Limanı. An Eleventh Century Shipwreck I. The Ship and its Anchorage, Crew and Passengers. College Station, Texas 2004, 14-16.

Durrbach, F. & Radet, G. (1886). Inscriptions de la Pérée rhodienne. *BCH*, 10, 1886, 245-264.

Foss, C. & Reger, G. (2000). Map 61 Ephesus Introduction, 1994 (vol. 2, part 4: Graecia-Asia Minor)". In: Talbert, R. J. A. (Ed), Barrington Atlas of the Greek and Roman World. Princeton, 937-957.

Fraser, P. m & Bean, G. E. (1954). The Rhodian Peraea and Islands. Londra.

Hayes, J. W. (1972). Late Roman Pottery, Londra.

Hayes, J. W. (2008). Roman Pottery Fine Ware Imports. Athenian Agora Vol. XXXII, Princeton.

Herodotos, Historia.

Hicks, E. L. (1889). Inscriptions from Casarea, Lydae, Patara, Myra. *JHS*, 10, 46-50.

Hild, F. (2007). Stadia und Tracheia in Karien. In: Belke, K., Kislinger, E., Külzer, A., Stassinopoulou, m A. (Eds.), Byzantina Mediterranea: Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag. Viyana.

Hild, F. (2014). Meilensteine, Straßen und das Verkehrsnetz der Provinz Karia, Veröffentlichungen zur Byzanzforschung 33. Viyana.

Hild, F. (2019). Karien in Portulanen und Portulankarten von der Antike bis in die frühos-

manische Zeit. Viyana.

Pimouget-Pédarros, I. (1994). Les fortifications de la Pérée rhodienne *REA*, 94, 243-271.

Plinius, *Naturalis Historia*.

Pulak, C., & Townsend, R. F. (1987). The Hellenistic Shipwreck at Serçe Limanı Turkey: Preliminary Report. With Appendix. The Transport Amphoras: Description and Capacities. *AJA*, 91, 31-57.

Ruggieri, V. (1989). Rilievi di architettura Bizantina nel golfo di Simi, II parte. *Orientalia Christiana. Periodica*, 56, 345-373.

Ruggieri, v. (1996). A Historical Addendum to the Episcopal Lists of Caria. *Revue des Etudes Byzantines*, 54, 221-234.

Spratt, T. A. B. (1886). Remarks on the Dorian Peninsula and Gulf, with Notes on a Temple of Latona there. *Archaeologia*, 49, 345-365.

Stephanos Byzantinos, *Ethnica*.

Strabon, *Geographica*.

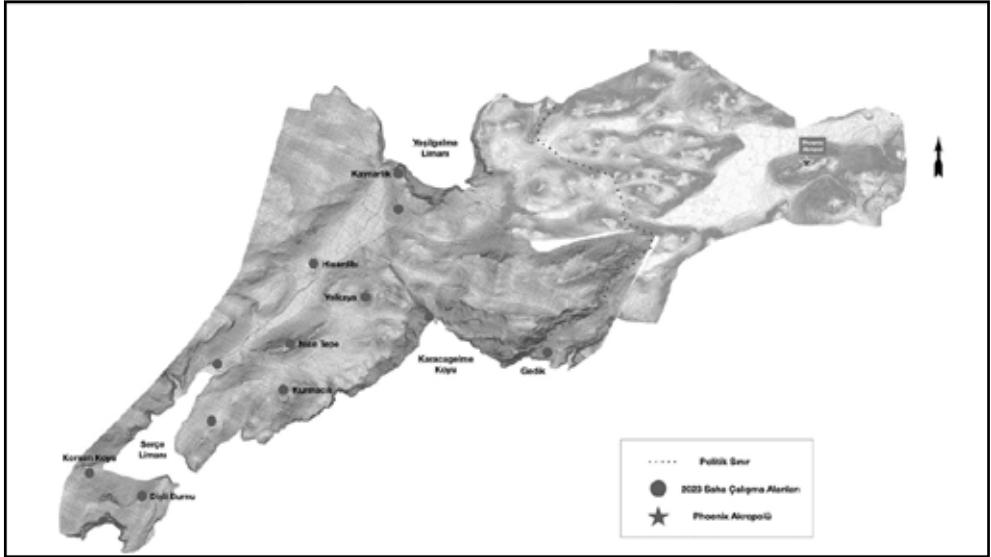
Yaman, A. (2022). Fieldwork at Phoenix 2021. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 38(1), 105-125.

Yaman, A., Konuk, K., Doğan, T., Sitz, A., Yeşil, M., Alikaya, İ., Takı, D., Güçlü, A., Dinç, A., Okyay, Z., Özaydın, A., Konuk, T., & Aydemir, M S. (2022). Preliminary Report on the 2021 Fieldwork at Phoenix. *Anatolia Antiqua*, 30, 185-202.

Yaman, A., Konuk, K., Sitz, A., Doğan, T., Yeşil, M., Alikaya, İ., Takı, D., Çakan, m R., Ulu, İ., Günyasar, K., Karadağ M., Daltekin, A. S., & Aydemir, m S. (2023). A Preliminary Report on the 2022 Fieldwork at Phoenix. *Anatolia Antiqua*, 31, 277-297.

Yaman, A., Konuk, K., Doğan, T., Sitz, A. M., Yeşil, M., Alikaya, İ., Takı, D., Çakan, R., & Aydemir, m S. (2024). Fieldwork at Phoenix 2022. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 39(1), 185-198.

EKLER

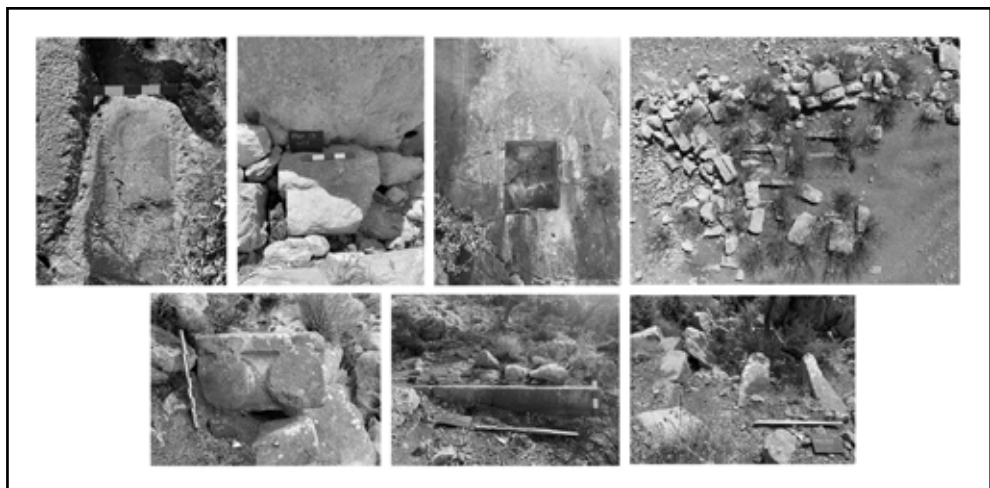
Harita: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

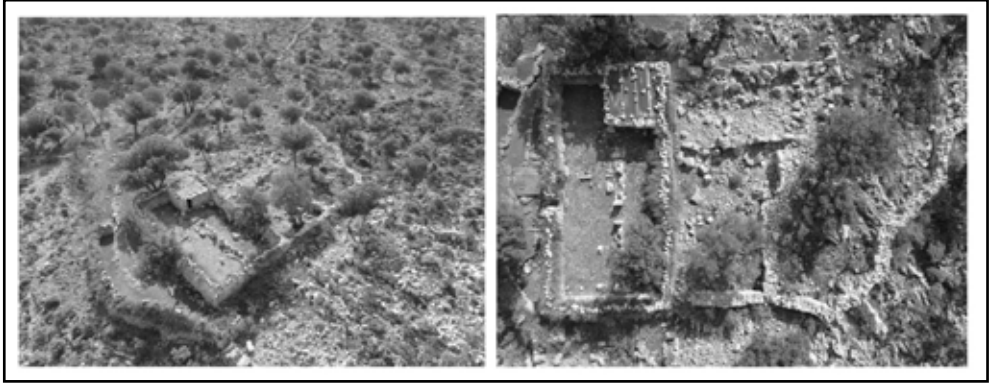
Resim: 5

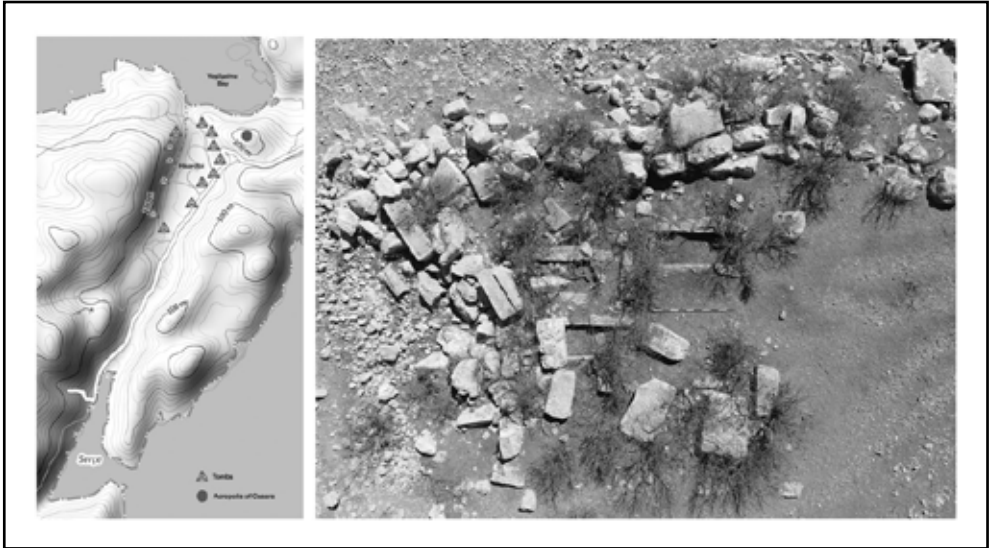
Resim: 6

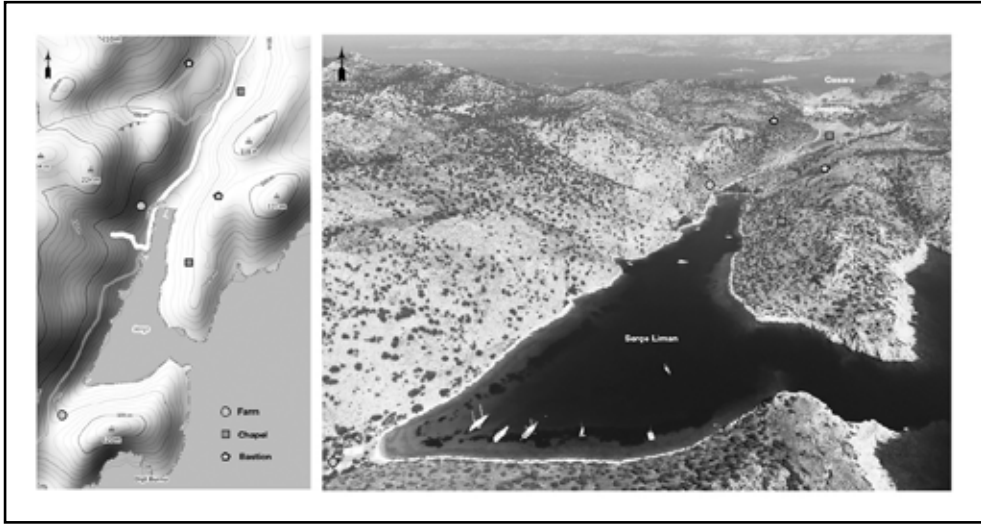
Resim: 7

Resim: 8

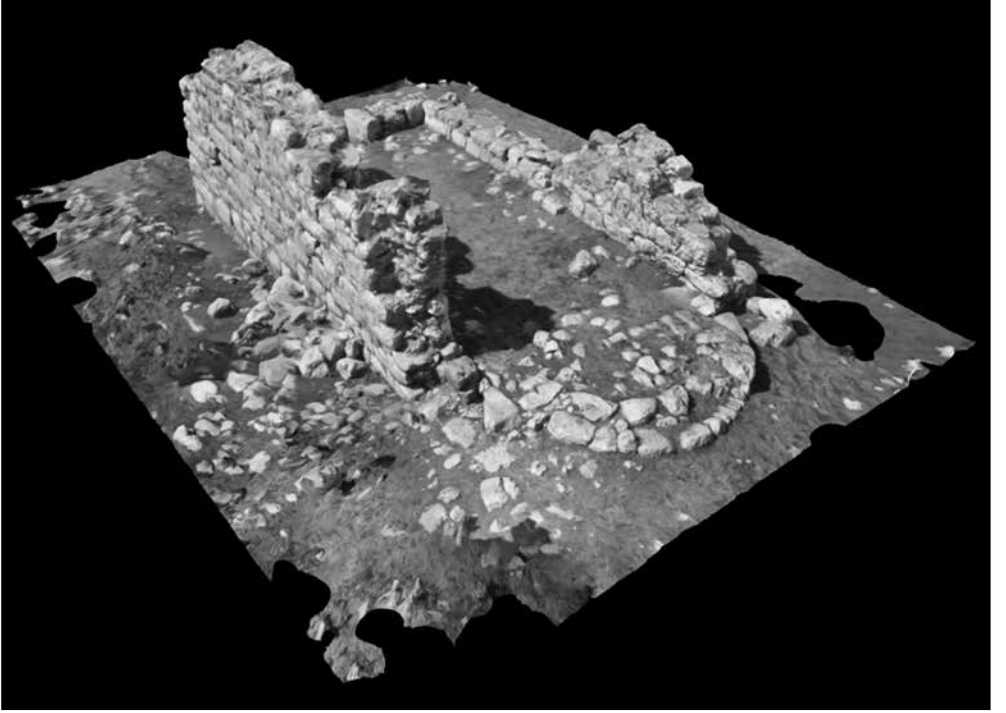
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

KUŞADASI İLÇESİ VE SAMSUN (MYKALE) DAĞI YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ: 2023 YILI ÇALIŞMALARI

Aydın ERÖN*
Suat ATEŞLİER
Murat ÇEKİLMEZ
Nihal AKILLI
Barış SEMİZ
Çağlar ÇAKIR
Mükerrem KÜRÜM
Erdal İSBİR
Özgün ÖZ
Kemal ERSAVAŞ
Recep TAŞKIN
Selin YENİGELEN
Mustafa ÜZÜMCÜ
Merve ZEYBEK

Kuşadası İlçesi ve Samsun (Mykale) Dağı Arkeolojik YüzeY Araştırması çalışmalarının dördüncü sezonu 19.07.2023-09.08.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir (Harita: 1)¹.

- * Doç. Dr. Aydın ERÖN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, aeron@adu.edu.tr
Prof. Dr. Suat ATEŞLİER, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, sateslier@adu.edu.tr
Prof. Dr. Murat Çekilmez, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, mcekilmez@adu.edu.tr
Araş. Gör. Dr. Nihal AKILLI, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, nihal.akilli@adu.edu.tr
Doç. Dr. Barış SEMİZ, Pamukkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, barissemiz@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÇAKIR, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, caglarcakir55@gmail.com
Araş. Gör. Mükerrem KÜRÜM, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, mkurum@adu.edu.tr
Doç. Dr. Erdal İSBİR, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, eisbir@adu.edu.tr
Dr. Özgün ÖZ, ozgun.oz@outlook.com
Kemal ERSAVAŞ, Arkeolog (MA), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Aydın/TÜRKİYE, kmersavas@gmail.com
Recep TAŞKIN, Arkeolog (MA), taskinrecep26@gmail.com
Selin Yenigelen, Arkeolog (MA), selinyenigelen@hotmail.com
Mustafa ÜZÜMCÜ, Arkeolog (MA), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Aydın/TÜRKİYE, mustafauzumcu95@gmail.com

Çalışmada T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak İstanbul 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Selda Yıldız Kat görev almıştır. Yüzey araştırması çalışmalarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı, Aydın Valiliği² ve Kuşadası Belediyesi³ tarafından desteklenmiştir. Kuşadası İlçesi ve Samsun (Mykale) Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması çalışmalarında araştırma evi olarak Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Davutlar Meslek Yüksek Okulu Kütüphanesi kullanılmıştır⁴.

Kuşadası İlçesi ve Samsun (Mykale) Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırma projesinin 2023 yılı çalışmaları kapsamında ilk olarak arazinin topografyasının ve plankarelerinin hazırlanması çalışmalarına öncelik verilmiştir. Söz konusu alanın uydu görüntüleri, 1/25000’lik haritaları ve 1/1000’lik kadastral paftaları temin edilerek haritalar üzerinden planlama gerçekleştirilmiştir.

Yüzey araştırması projesinin son sezonunda ağırlık kırsal yerleşim dokusunun tespitine ayrılmıştır. Kuşadası ilçe sınırları içerisinde yer alan Kirazlı, Yeniköy, Yaylaköy ve Caferli Mahallelerinde yapılan incelemeler sırasında, günümüzde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı alanların yakın çevrelerinde Antik Dönem çiftlik evi kalıntı ve buluntularıyla karşılaşmıştır.

KUŞADASI İLÇE SINIRLARI İÇERİSİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

Adagöl (Resim: 1)

Adagöl çalışma sahamızın en kuzeyinde yer almaktadır. Çalışmalar genel olarak liman çevresinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kalıntıların Pygela yerleşiminin limanına ait olduğu düşünülmektedir. Liman içerisindeki mekanlarda yer alan mermer kaplamalar fotoğraflanmıştır. Ardından aynı alanda bulunan Mozaikli Alan I ve Mozaikli Alan II olarak adlandırılan mekanlarda belgeleme işlemleri yapılmıştır (Resim: 2). Ayrıca söz konusu alanın zirve noktasında yapılan incelemeler sırasında Bizans ve Osmanlı Dönemleri’nde kullanıldığı düşünülen bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Yapının etrafında Bizans ve Osmanlı Dönemleri’ne tarihlenebilecek seramik, çatı kiremidi ve tuğla parçaları gözlemlenmiştir.

Merve ZEYBEK, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Aydın/TÜRKİYE, merve.zeybek@hotmail.com

- 2023 yüzey araştırması çalışmalarına Prof. Dr. Suat Ateşlier, Prof. Dr. Murat Çekilmez, Doç. Dr. Erdal İsbir, Doç. Dr. Barış Semiz, Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Çakır, Araş. Gör. Dr. Nihal Akıllı, Araş. Gör. Mürkerrem Kürüm, Dr. Özgün Öz, Kemal Ersavaş (MA), Recep Taşkın (MA), Selin Yenigelen (MA), Mustafa Üzümcü (MA) ve Sanat Tarihçi Merve Zeybek heyet üyesi olarak katılmıştır. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi öğrencileri Melda Özcan ve Hamit Doğukan Çupur çalışmalarda görev almışlardır. Ekip üyelerine özverili çalışmalarından dolayı teşekkürü borç biliriz.
- Aydın Valiliğimizin 2022 yılı içerisinde sağladığı ödeneğin bir bölümü 2023 yılı çalışmaları sırasında kullanılmıştır. Eski Aydın Valimiz Hüseyin Aksoy’a yardım ve destekleri için teşekkürü bir borç biliriz.
- 2023 yılı yüzey araştırması çalışmaları Kuşadası Belediyesinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Kuşadası Belediye Başkanı Ömer Günel’e, Kuşadası Belediyesi Özel Kalem Müdürü Cevat Gögez’e ve Yıkım İşleri Müdürü Cengiz Erdenk’e yardım ve destekleri için teşekkürü bir borç biliriz.
- Ofis çalışmaları için okul kütüphanesini araştırma ekibine açan ve her türlü yardımı sağlayan Yüksekokul Müdürü Prof. Dr. Pınar Altuok Gürel’e teşekkürü bir borç biliriz.

Bayraklıdede

Bayraklıdede Mevkii⁵ olarak adlandırılan alan çalışma sahasının yine kuzeyinde yer almaktadır. Alanda yoğun olarak çatı kiremidi ve az sayıda seramik buluntusu gözlemlenmiştir. Tepenin batısına doğru taramalar yapılmış, yapı kalıntısı tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Söz konusu alanda ticari amphora dip parçası ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirebileceğimiz kırmızı astarlı seramik parçaları bulunmuştur.

Damlacık Mevkii

Türkmen Mahallesi Damlacık Mevkii'nde yapılan incelemeler sırasında MÖ 5-4. yüzyıl arasına tarihlendirilebilecek kireç taşından yapılmış bir mezar tespit edilmiştir⁶ (Resim: 3-5). Söz konusu mezarın kuzey ve güney yönlerden olmak üzere iki girişinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mezar içerisinde doğu ve batı yönlerinde toplam 12 adet dikdörtgen formlu tekne mezar tespit edilmiştir. Mezarların ortak bir duvar ile kuzey-güney doğrultusunda iki ayrı odaya ayrıldığı ve bu odalarda altışar mezar olduğu görülmüştür. Söz konusu mezarlar kaçak kazılar sebebiyle tahribata uğramıştır. Ayrıca alanda kemik kalıntıları ve seramik parçaları da tespit edilmiştir.

Çalışmalara mezar yapısının kuzeyine doğru olan alanlarda devam etmiştir. Damlacık Mevkii'ndeki arazinin özellikle Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde kullanılmaya devam ettiğini kanıtlayan seramik buluntuları tespit edilmiştir.

Athena Kabartması (Resim: 6)

Athena kabartması, Kalafat Dağı'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır⁷. Günümüzde kapalı bir taş ocağı içinde kalan Athena kabartması zeminden yaklaşık 6 metre yüksekliktedir. Kuzeydoğu yönüne bakan Athena kabartmasının bulunduğu kayalığın bir açık hava kutsal alanı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca söz konusu kabartmanın bulunduğu yerin yakınında, kutsal alan ile ilişkili olabileceği düşünülen bir alan tespit edilmiştir. Söz konusu alanda Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur.

Ambartepe Mevkii (Nötestik) (Resim: 7)

Ambartepe Mevkii olarak adlandırılan alan günümüzde Nötestik Sitesi sınırları içerisinde yer almaktadır⁸. Yüzey araştırması çalışmaları kapsamında alanda incelemelerde bulunulmuştur. Alanın batısında gerçekleştirilen çalışmalar sırasında seramik ve çatı kiremidi parçalarına rastlanılmıştır. Ambartepe Mevkii'nin güneydoğu eteklerinde yapılan incelemeler sırasında alanda yoğun miktarda seramik buluntuları tespit edilmiştir. Buluntuların önemli

5 Bayraklıdede Mevkii 37°52'59"K, 27°16'10"D koordinatlarında yer almaktadır.

6 Söz konusu mezar 37°50'40"K, 27°16'33"D koordinatlarında yer almaktadır.

7 Athena kabartması 37°50'02"K, 27°16'30"D koordinatlarında yer almaktadır.

8 Ambartepe Mevkii olarak adlandırılan alan 37°49'30"K, 27°15'07"D koordinatlarında yer almaktadır.

bir bölümünü ticari amphora parçaları oluşturmaktadır. Söz konusu alanda MÖ 7. yüzyıldan başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi sonuna kadar kültürel devamlılığı işaret eden seramik parçaları bulunmuştur.

Kalafat Tepesi

Kalafat Tepesi olarak adlandırılan arazi, Kalafat Dağı'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır⁹. Arazide yapılan incelemeler sırasında iki adet sütun tambur parçası bulunmuştur. Arazinin genel konumu ve buluntular dikkate alındığında alanın bir bağ/çiftlik evi olarak kullanılmış olma ihtimali oldukça yüksektir. Sütun parçalarının ölçümleri ve fotoğraflama işlemlerinin tamamlanmasının ardından çalışmalara söz konusu alanın güneydoğusunda devam edilmiştir. Söz konusu alanda seramik buluntularının daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir.

Kalafat Dağı Mağarası (Resim:8)

Kalafat Dağı Mağarası, Kalafat Dağı'nın güneyinde deniz seviyesinden yaklaşık 60 m yükseklikte bulunmaktadır¹⁰. Mağaranın ön cephesi güneyinde yer alan vadiye bakar. Oldukça korunaklı bir konumda yer alan mağaranın genişliği 9,55 m, uzunluğu 23,20 m ve yüksekliği ise 3,10 m'dir. Mağaranın içerisinde iki mekana yarıldığı tespit edilmiştir. Mekan 1'in içerisinde çok sayıda tuğla taban döşemesi ve çatı kiremidi parçası bulunmuştur. Mekan 2'de ise seramik parçaları ve kemik buluntuları ele geçmiştir. Ayrıca mağara içerisinde bir adet ezme (öğütme) taşı bulunmuştur. 69 cm çapında ve 21,5 cm yüksekliğinde olan ezme taşının dört parçaya ayrıldığı tespit edilmiştir. Mekan 2'nin geç dönemlerde sarnıç veya işlik olarak kullanıldığı düşüncesi üzerinde durulmaktadır. Duvarlardaki sıva kalıntıları ve Mekan 1'den Mekan 2'ye inmeye yardımcı olan merdiven bu düşüncüyü kanıtlar niteliktedir.

Şarlaktepe Mevkii

Şarlaktepe Mevkii, Kuşadası-Çamlık Kara Yolu'nun güneyinde yer almaktadır¹¹. Arazide yapılan incelemeler sırasında ana kayaya oyulmuş bir mezara rastlanılmıştır (Resim: 9). Mezarın ölçüleri alınmış ve fotoğraflama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu mezarın hemen yanında ana kayaya oyulmuş dairesel formlu sunu çanağı gözlemlenmiştir. Mezar genel işçilik özellikleri dikkate alınarak Helenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Ayrıca yakın çevrede yapılan incelemeler sırasında Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen sırlı seramik ve çatı kiremidi parçalarına da rastlanılmıştır.

9 Kalafat Tepesi olarak adlandırılan arazi, Kalafat Dağı'nın kuzeydoğusunda 37°49'52"K, 27°16'55"D koordinatlarında yer almaktadır.

10 Kalafat Dağı Mağarası 37°49'36"K, 27°16'23"D koordinatlarında yer almaktadır.

11 Şarlaktepe Mevkii 37°50'53"K, 27°18'38"D koordinatlarında yer almaktadır.

Yeniköy Sarıalan Mevkii

Yeniköy Mahallesi 37°51'35"K, 27°21'22"D koordinatlarında yapılan incelemeler sırasında arazide az sayıda seramik ve çatı kiremidi parçası ele geçmiştir. Arazinin genel özellikleri dikkate alındığında alanın Roma ve Bizans Dönemleri'nde bir çiftlik evi olarak kullanılmış olması muhtemeldir.

Kirazlı Altepe Mağarası (Resim: 10-11)

Kirazlı Mahallesi'nin kuzeyinde gerçekleştirilen incelemeler sırasında Altepe Mevkii olarak adlandırılan alanda bir mağara tespit edilmiştir¹². Prehistorik Dönem'de bir su kaynağı yakınında yer aldığı anlaşılan mağara içerisinde yapılan incelemeler sırasında Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağlarına tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur. Mağara 5 m genişliğinde, 13 m uzunluğunda, 5,60 m yüksekliğindedir. Mağaranın giriş bölümünün yüksekliği ise 2,70 m'dir. Kuşadası Körfezi çevresindeki erken dönem iskan ile bağlantılı olarak ele alınabilecek olan mağarada *lidar* taraması yapılmıştır.

Kirazlı Mescitler Mevkii

Kirazlı Mescitler Mevkii 37°48'18"K, 27°22'42"D koordinatlarında yer almaktadır. Mescitler Mevkii'ndeki buluntu ve kalıntıların genel yapısı da bir çiftlik evi olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Alanda yapılar incelemeler sırasında az sayıda Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek seramik ve çatı kiremidi parçalarına rastlanılmıştır.

Yaylaköy Narlıdere Mevkii

Yaylaköy Narlıdere Mevkii 37°47'27"K, 27°19'44"D koordinatlarında yer almaktadır. Söz konusu alanda da kırsal yerleşim izleri tespit edilmiştir. Alanda yapılan incelemeler sırasında yoğun olarak çatı kiremidi ve az sayıda seramik parçası bulunmuştur.

Caferli Zerdalilik Tepesi Mevkii

Caferli Zerdalilik Tepesi Mevkii 37°43'57"K, 27°15'50"D koordinatlarında yer almaktadır. Alanda yapılan incelemeler sırasında arazide yoğun olarak seramik ve çatı kiremidi parçaları ile karşılaşmıştır. Alanın kuzeyi ve kuzeybatısında herhangi bir buluntu veya kalıntıya rastlanılmamıştır.

Caferli Mahallesi Çömlekçi Mevkii

Caferli Mahallesi Çömlekçi Mevkii'nde yapılan incelemeler sırasında alanın güney eteklerinde *pithos* ve çatı kiremidi parçalarına rastlanılmıştır¹³. Arazinin batı ve kuzeyinde ise herhangi bir buluntu tespit edilmemiştir. Ayrıca alanda bir adet yeşil taş (*serpentin*), çok sa-

12 Kirazlı Altepe Mağarası, 37°50'19"K, 27°20'32"D koordinatlarında yer almaktadır.

13 Caferli Çömlekçi Mevkii 37°46'02"K, 27°19'51"D koordinatlarında yer almaktadır.

yıda çatı kiremidi ve seramik parçası bulunmuştur. Seramik buluntularının içerisinde *pithos* parçaları dikkat çekicidir. Alanın güneydoğusuna doğru buluntu yoğunluğu dikkat çekici bir şekilde artmaktadır.

Caferli Köy Civarı Mevkii

Caferli Köy Civarı Mevkii 37°45'27''K, 27°19'29''D koordinatlarında yer almaktadır. 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilen arazide yapılan incelemeler sırasında 37°45'29''K, 27°19'30''D koordinatlarındaki tepe üzerinde çatı kiremidi ve seramik buluntularının yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Alanın kuzeyinde ve güneybatısında buluntuların azaldığı görülmüştür. Arazinin genel konumu ve buluntular çiftlik evi olabileceğini düşündürmektedir.

Caferli Kıranta Mevkii

Caferli Kıranta Mevkii 37°45'58''K, 27°20'18''D koordinatlarında yer almaktadır. Söz konusu alanda yapılan incelemeler sırasında az sayıda seramik buluntusu ele geçmiştir. 37°45'52''K, 27°20'18''D koordinatlarındaki alanda çatı kiremidi parçaları ve bir adet *pithos* parçası bulunmuştur.

Urgancı Su Kemer (Resim:12)

Urgancı Su Kemer kalıntıları, Nuri Küçükbayram Park'ı içerisinde 37°50'56''K 27°15'12''D koordinatlarında yer almaktadır. Almaşık duvar tekniğiyle inşa edilmiş olan (taş, tuğla ve harç) su kemeri yakın zamanda restorasyon görmüştür. Belgeleme çalışmaları kapsamında su kemerinin GNSS aracılığı ile ölçümleri yapılmıştır. Su kemerinin üstünde yer alan su kanalının genişliği 35 cm, yüksekliği ise 48 cm'dir. Bu kanalın oluşumunda etkili olan sol ve sağ duvar payandasının genişliği 37 cm olarak ölçülmüştür. Söz konusu su kemeri Geç Bizans/Osmanlı Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Andız Mevkii

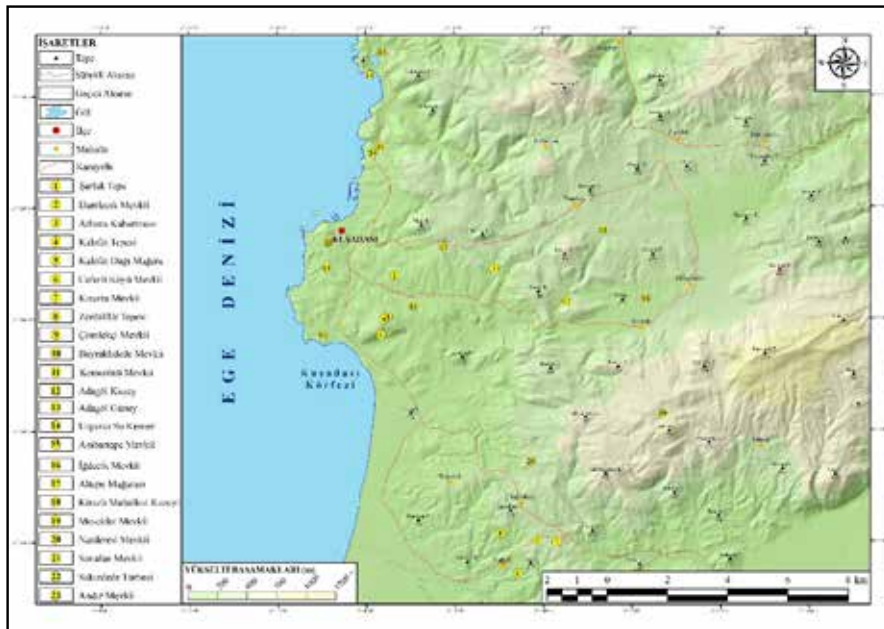
Andız Mevkii 37°51'16''K, 27°17'43''D koordinatlarında yer almaktadır. Söz konusu mevkide yapılan incelemeler sırasında Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen mimari parçalar saptanmıştır. Gerekli belgeleme çalışmalarının tamamlanmasının ardından Andız Kule olarak adlandırılan yapıda incelemelerde bulunulmuştur (Resim: 13). Yapı kalıntısının güney ve batı duvarları yıkılmış olup, kuzey ve doğu duvarlarının bir kısmı korunmuştur. Duvar örgü tekniği Beylikler Dönemi içerisinde inşa edildiğini kanıtlar niteliktedir. Yapının Geç Osmanlı Dönemi'ne kadar onarımlarla birlikte kullanım gördüğü düşünülmektedir. Kulenin üst örtü sistemi tamamen çökmüştür.

Sakız Dede Türbesi (Resim:13)

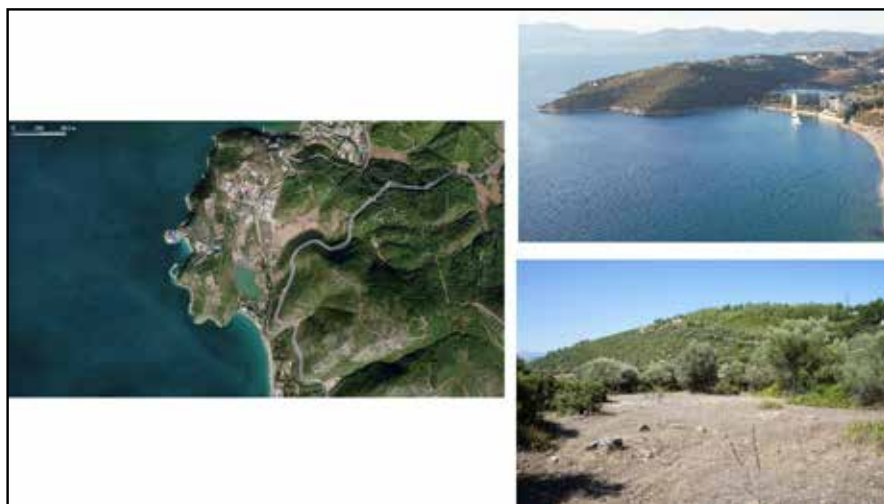
Sakız Dede Türbesi 37°51'24''K, 27°15'09''D koordinatlarında yer almaktadır. Kübik gövdeli tek kubbeli plan yapısına sahip olan türbenin kubbesi çökmüştür. Türbenin 14-15. yüzyıl arasında inşa edildiği düşünülmektedir. Beylikler Dönemi'nin özelliklerini yansıtan türbede ölçüm ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kuşadası ilçesi ve Samsun (Mykale) Dağı yüzey araştırması çalışmaları sırasında bulunan seramik ve küçük buluntuların belgeleme çalışmaları Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Davutlar Meslek Yüksek Okulundaki çalışma ofisinde gerçekleştirilmiştir. 2023 yılı araştırması, gerekli fotoğraflama ve belgeleme çalışmalarının tamamlanmasının ardından 09 Ağustos 2023 tarihinde sonlandırılmıştır.

EKLER

Harita 1: 2023 yılında incelenen alanlar.

Resim 1: Adagöl Mevkii'nin genel görünüşü.

Resim 2: Limanda yapılan belgeleme çalışmalarından örnekler.

Resim 3: Damlacık Mevkii oda mezarının doğudan görünüşü.

Resim 4: Damlacık Mevkii oda mezarının güney odası.

Resim 5: Damlacık Mevkii oda mezarının kuzey odası.

Resim 6: Athena kabartmasının yer aldığı kayalık alanın ve kabartmanın genel görünüşü.

Resim 7: Ambartepe Mevkii'nin genel görünüşü ve seramik buluntularından örnekler

Resim 8: Kalafat Dağı mağarası.

Resim 9: Şarlaktepe mevkii mezarı.

Resim 10: Kirazlı Altepe mağarası.

Resim 11: Kirazlı Altepe mağarasının genel görünüşü ve seramik buluntularından örnekler.

Resim 12: Urgancı su kemeri genel görünüşü.

Resim 13: Andız Kulesi ve Sakız Dede Türbesi

AYATEKLA (MERYEMLİK) YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023

Ayşın ÖZÜGÜL*

Mersin'in Silifke ilçesinin yaklaşık iki km güneyinde yer alan Ayatekla Örenyeri'nde 1996'dan itibaren aralıklı olarak Prof. Dr. Metin Ahunbay tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasını (Ahunbay, 1998; Ahunbay, 1999; Ahunbay ve Saner, 2000) tamamlamak amacıyla, 2014 yılından bu yana Doç. Dr. Umut Almaç başkanlığında yürütülen çalışmalar, 2023 sezonunda İstanbul Teknik Üniversitesi ve Bursa Uludağ Üniversitesinden öğretim üyesi, araştırma görevlisi, lisans ve lisansüstü öğrencilerinden oluşan bir ekip tarafından, Bakanlık temsilcisi olarak Özlem Evci'nin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Alanın topografik haritası ve yerleşim planı, yüzeyde görülebilen tüm yapı kalıntıları ve mezarların ayrıntılı belgelenmesi, bunların vaziyet planına işlenmesi, yapı kalıntılarının yapım tekniği, malzeme vb. bakımından değerlendirilmesi, ayrıca alanda dağınık halde bulunan mimari plastik veya *litürjik* mobilyalara ait parçaların kapsamlı kataloğunun hazırlanması bugüne kadar büyük ölçüde tamamlanan çalışmalardır. 2023'te yaklaşık iki hafta boyunca devam eden alan çalışmasında başlıca hedef daha önceki yıllarda başlanan belgeleme çalışmalarından eksik kalanların tamamlanması olarak belirlenmiştir. Ayrıca son yıllarda, örenyerinin nispeten sağlam ve tanımlı yapılarından sadece bitişik açık sarnıçların ve Thekla Bazilikası'nın *temenos* duvarının bir kısmının yer aldığı, ikinci derece sit alanı Becili köyünü de içine alan batı yamaçlarında daha yakından bakılması gereken bazı kalıntılar farkedilmiş, araştırma bu alanda yoğunlaştırılmıştır. Çok sayıda, ancak iyi korunamamış duvarlardan başka, bazıları merdivenli sokaklar tespit edilebilmiş, köy sakinleri tarafından tarla veya zeytinlik olarak kullanılan arsalar ile evlerin bahçelerinde Ayatekla'daki yapılara ait çok sayıda mimari süsleme elemanına rastlanmıştır.

TEMENOS BATI SINIRI KALINTILARI

Hac yolculuğu sırasında 384 yılında Seleukeia'ya uğrayıp Ayatekla Kutsal Alanı'nda konaklayan Egeria'nın övgü ve hayranlıkla bahsettiği, manastırın iri kesme taştan özenli işçilikle örülmüş çevre duvarı Ayatekla'nın erken kalıntılarındandır (Wilkinson, 1999, s. 140-141). Ernest Herzfeld ve Samuel Guyer'in yüzyılın başlarındaki çalışmalarını içeren 1930 tarihli yayınlarında yer verdikleri vaziyet planında *temenos* duvarının büyük kısmı çizilmiştir (Her-

* Dr. Öğretim Üyesi Ayşın ÖZÜGÜL, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Görükle Kampüsü 16059, Nilüfer- Bursa/TÜRKİYE; E-posta: ozugul@uludag.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5347-2640

Doç. Dr. Bilge AR, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Taşkılla, 34437 Beyoğlu-İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: bar@itu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5852-1779.

Doç. Dr. Umut ALMAÇ, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Taşkılla, 34437 Beyoğlu-İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: almacum@itu.edu.tr., ORCID: 0000-0002-9038-2502

Ar. Gör. Mustafa SAYAN, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Taşkılla, 34437, 34437 Beyoğlu-İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: sayanm@itu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-2046-8789

zfeld ve Guyer, 1930, s.2) Metin Ahunbay ve Turgut Saner 1998 yılı araştırmalarında kuzey-doğu ve güneydoğu köşelerdeki burçlar, kuzey duvarının bugün Becili köyündeki birkaç evin bahçe sınırı boyunca batıya doğru uzanan bölümü, batı ile güney duvarlardan küçük kalıntılar tespit etmiş, vaziyet planına işlemişlerdir (Ahunbay ve Saner, 2000, s. 45, Çiz.7, Res.6).

Silifke’yi Taşucu Limanı’na bağlayan yolun kutsal alanın içinden geçmesine ve batıda kapı olarak nitelendirilebilecek herhangi bir ize rastlanmamasına dayanarak genellikle kutsal alana giriş-çıkışların kuzeyden ve güneyden sağlandığı görüşü kabul edilir. Ahunbay ile Saner, batıdaki kalıntıları kapı, burç, yapı benzeri açık bir tanımlamadan kaçınarak “*temenos* batı sınırı kalıntısı” olarak nitelemekle yetinmişlerdir (Ahunbay ve Saner, 2000, s. 40, Res. 6). 2023 yılında alan çalışmasında elde edilen koordinat verileri Ahunbay’ın vaziyet planı ile örtüşmektedir. Guyer’in planına göre burada herhangi bir açıklık yoktur, duvar daha güneydeki küçük bir kırılma ile kesintisiz devam eder.

2023 çalışmaları kapsamında, *temenos*un batı duvarı kalıntılarının 1/200 ölçeğinde belgelenmesine başlanmış ve mevcut vaziyet planı güncellenmiştir. Thekla Bazilikası’nın orta ekseninin güneyine yerleşmiş olan, çevre duvarının görünen diğer kısımları ile benzer karaktere sahip kalıntılar *temenos*un batı sınırını vurgulamakta, ancak burada bir kapı ve ilişkili yapılar olduğunu kesin olarak kanıtlayan yeterli veri sunmamaktadır (Resim: 1).

DUVAR ÖRGÜ TEKNİKLERİ VE MALZEME ÖZELLİKLERİ

Yüzeyde tek veya daha fazla sırası görünecek şekilde korunabilen ve belirli bir doğrultu veren duvarların topografik ölçümlerine, yapı tanımlayabildikleri durumlarda detaylı taş planı (1/50 ölçekli) diğer durumlarda ise sadece doğrultu ve boyut ifade edecek şekilde 2022 yılında başlanmıştı. 2023 çalışmalarında ölçümlere devam edilerek yeni tespit edilen duvarlar vaziyet planına işlenmiş; kilise, sarnıç gibi görece ayakta kalan yapılar haricinde kalan ve alanın yerleşim karakterini anlayabilmek adına önemli veriler sağlayan bu duvarlarla ilgili belgelemeler, malzeme ve yapım özellikleri odağa alınarak detaylandırılmıştır. Muhtemel bir şehir tahkimatının varlığı, konut dokusunun konumu ve sınırları, ana sokakların doğrultuları ve şehir dokusunu şekillendiren setlemelerin niteliği gibi konular, yapılan incelemelere yön veren temel soruları oluşturmuştur.

Bu doğrultuda esas olarak, duvar örgülerinin yapım ve malzeme özellikleri; kullanılan taş blokların boyut ve dizilişleri; bağlayıcı malzemenin niteliği yakından incelenerek alanda mevcut duvar tiplerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Her bir duvar kodlanarak tüm bu yapım özellikleri dikkatlice not edilmiş, duvarların detaylı *deskripsiyon*ları hazırlanmış ve çizelgeler yardımıyla alan içerisindeki dağılımları incelenmiştir.

Doğal aşınma ve insan tahribatı nedeniyle kireç taşı blok yüzeyleri/köşelerinin tanımsızlaşması (Resim: 2) ve birçok durumda bağlayıcı malzemenin de ortadan kalkmış olması, çalışmadaki temel güçlükleri teşkil etmiştir. Bu nedenle ihtiyatlı davranılarak, duvar hattı olması muhtemel birçok örnek değerlendirme dışında tutulmuştur.

Ancak kalıntı düzeyinin imkan verdiği ölçüde (büyük oranda tek sıra duvar örgüleriyle) yapılabilen bu değerlendirmeler, sıralanan sebeplerden dolayı henüz kesin tanımlar üretebilmek için yeterli değildir. Yine de alandaki yerleşimin genel karakterini oluşturan duvarların büyük çoğunluğunun tek cidar kesme taş bloklarla örüldüğü söylenebilir. Bu blokların kimi durumda yanaşık derz arasında ince, kimi durumda ise kullanılan blokların yatay ve dikey yüzlerindeki uyumsuzlukları tesviye edecek kalınlıkta kireç esaslı bir derz harcı ile örüldüğü de birçok noktada tespit edilebilen kalıntılar sayesinde anlaşılmaktadır (Resim: 3). Yukarıda bahsedilen genel korunmuşluk düzeyi nedeniyle sayıları çok fazla olmamakla beraber farklı boyutta ve nitelikteki duvarlarda (örneğin: “Kubbeli” kilisenin kuzeyinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu uzanan çift cidarlı set duvarı; açık (güney) rezervuarın güneydoğu köşesindeki dış cidar örgüsü; ya da kuzey nekropolün güney yamaçlarında bulunan ve bir konuta ait olabilecek birbirini dik kesen duvarlar, (Resim: 4a) tespit edilen ve yatay ve/veya düşey derz harcı içine kakılmış/yerleştirilmiş olarak kullanılan küçük taşların (*helik*) varlığı (Resim: 4b) da not etmeye değer bir başka özelliktir.

2023 yılı çalışmaları ışığında çizilen bu genel şemanın dışında kalıp farklı tiplere işaret eden duvarların sayısı da az değildir. Bununla birlikte tüm bunların vaziyet ölçeğinde değerlendirilerek anlamlı bir sonuca ulaşılabilmesi için daha fazla belgeleme ve tespiti ihtiyaç duyulmaktadır.

İŞLİK (?)

Köyün batısında, sit sınırının dışında mezarlara ve şimdilik işlik olarak adlandırılan ana kayaya oyma kalıntılara rastlanmış, belgelenmiş, ancak parçası oldukları yapı ve işlevleri belirlenememiştir (Resim: 5). Bu tespitler, önümüzdeki dönemde arkeolojik sit sınırının yakın çevresinde de incelemelerin yapılması gerektiğini göstermektedir.

MİMARİ PLASTİK

2017 yılında başlanan bezemeli ve/veya profilli mimari süsleme elemanlarının belgeleme çalışmaları, 2023’te bir önceki yıl tespit edilip konumları belirlenen parçalar ile köy içinde ve çevresindekilerin ayrıntılı ölçümleri ile devam etmiştir. Daha önceki yıllarda belgelenen sütun başlığı, sütun gövdesi, kaide, çifte sütun gövdesi, korniş, *söve*, *lento*, eşik çeşitlerine ölçü, biçim ve malzeme bakımından farklılaşan yenileri eklenmiş, ayrıca farklı işlevli fragmanlar envantere katılmıştır.

Belgelenen mimari elemanlardan en fazla sayıda olanı sütun gövdeleridir. Çapları 21 cm ile 55 cm arasında değişen monolitik, yivsiz gövdelere ait otuz altı parçanın nispeten büyük sütunlara ait olan bir kısmı Prokonnesos mermerinden, çoğunluğu pembemsi veya sarı, pembe damarlı kireç taşındandır. Daha önceki yıllarda belgelenen farklı taştan işlenmiş, biri yeşil Tesselya mermeri, diğeri gri granit iki sütun gövdesinin başka örneğine rastlanmamıştır. 2023 sezonunda belgelenen farklı profillere sahip on dört sütun kaidesinin hepsi kireç taşından işlenmiştir (Resim: 6). Üst çapları 22-47 cm arasında değişmektedir. Bir kısmı, farklı

işlevlerle köyde kullanılmaya devam etmektedir. Kilikia Geç Antik Çağ mimarisinin yaygın öğelerinden ikiz pencerelerde bölme sütunu olarak kullanılan çift *sütunce* gövdeleri Ayatekla'da çok rastlanan mimari öğelerdendir (Resim: 7). 2013 yılında on üç bölme sütunu gövdesi belgelenmiştir. Pembemsi kireç taşından sütunlardan bir kısmının derinlikleri yaklaşık 40 cm ile 50 cm arasındadır. Tüm örnek ele geçmemiştir.

Ayatekla sütun başlıklarının çoğu Geç Antik Korint başlıkları türevleridir. Becili köyünde içi oyularak sumak ve biber dövmekte kullanılan yaprakları düz yüzeyli bir örnek ve mermer bir *paye* başlığına ait parça 2023'te belgelenen dokuz örnek arasındadır.

Son belgelenen on bir korniş bloğu önceki yıllardan bilinenlerden farklı tipte değildir. Benzer silme sıralamasına sahip, oran ve boyutları ile farklılaşan kornişlerden Thekla Bazilikası'na ait olanlar ile Kuzey kiliseye ait olabilecekler bu yapıların yakınlarında bulunan benzerlerine dayanarak ayırt edilebilmektedir.

Örenyerinin çeşitli noktalarında eşik, *söve* ve *lento* blokları bulunmaktadır. Belgelenen altı eşik taşı da bölgenin ve dönemlerinin özelliklerini taşımaktadır. Bazıları bahçe duvarlarında yapı taşı olarak kullanılmaktadır. *Söve* ve *lento* parçalarından özgün yerlerinde olanlar ait olduğu yapıya ve kısmen yapının niteliğine referans oluşturması bakımından önemlidir. Bunlar, yüzeyleri bezemesiz fakat zengin silmeleri, yerel kireç taşından üretilmiş olmaları ve yapısal özellikleri ile bölgedeki Geç Antik örneklerle paralellik göstermektedir (Resim: 8).

Alanın doğu kanadındaki araştırmalar sırasında zeytinlik duvarının örgüsü içinde ve Thekla Bazilikası'nın güneyindeki sütun kaidesi ile yekpare işlenmiş benzer iki küçük *postamentin* Ayatekla'da başka örneğine rastlanmamıştır (Resim: 9).

Korkuluk levhalarına ait parçalar, Ayatekla'da çok sayıda görülen yüzey buluntularındandır. Bilinen anıtsal yapı sayısına göre fazla çeşitli görünmektedir. Birçoğu mermer, bir kısmı kireç taşındandır.

KÜÇÜK BULUNTULAR

2023 yılı çalışmaları kapsamı dışında kalan küçük yüzey buluntuları yerleşim karakteri konusunda bilgi vermesi bakımından önemlidir. Sıkça karşılaşılan fragmanlar arasında daha çok kireç taşından yapılmış *mortar* parçaları da bulunmaktadır. Köy içindeki araştırmalar sırasında yakın zamanlara kadar kullanıldığı belli olan tutamaksız, granit, tüm bir *mortara* rastlanmış, belgelenerek Silifke Müzesine teslim edilmiştir (Resim: 10). Yüksekliği 18,8 cm, ağız dış çapı 42,7 cm, dip çapı 16 cm.dir. Önceki yıllarda bulunmuş olup Yeraltı Kilisesi'nde korunan *mortar* parçalarının kireç taşından ve tutamaklı olmaları, başka amaçla kullanılmak üzere üretilmiş olma ihtimalini de ortaya koymaktadır.

Örenyerinin güneybatısında bulunan 13,5x12,2 mm çapında, yüzeyi büyük ölçüde aşınmış ve korozyona uğramış, okunamayan bronz sikke de müze yetkililerince teslim alınmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2014 yılından bu yana kısa aralıklarla toplam yedi çalışma sezonu boyunca Doç. Dr. Umut Almaç başkanlığında yürütülen Ayatekla YüzeY Araştırmaları 2023'teki çalışmalarla büyük ölçüde tamamlanmıştır. Araştırmanın özellikle son iki yılında hem örenyerinin bir parçası olan Becili köyü ve çevresindeki tarım alanı olarak kullanılan alanlarda, hem de sit alanının geniş çevresinde Ayatekla'dan taşınmış olma olasılığı yüksek çok sayıda mimari elemanın bulunduğu dikkat çekmiştir. Bunu yanı sıra ören yerini ikiye bölen Silifke-Taşucu Yolu'nun batısında kalan, bitişik açık sarnıçlar ve mezarlar dışında tanımlı yapıların bulunmadığı doğu yamaçlardaki bazı buluntular buralarda daha ayrıntılı araştırma yapılması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Sağlıklı bir değerlendirme için 2024 yılından itibaren Ayatekla'nın da içinde bulunduğu Silifke'nin Mukaddem Mahallesi'nde Dr. Aşşın Özügöl başkanlığında yüzeY araştırmasına devam edilmesine karar verilmiş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne başvuruda bulunulmuş, gerekli izin alınmıştır.

Önemli ve acil müdahale gerektiren bir konu Ayatekla'nın hızlı tahribatıdır. Antik yerleşimin bugünkü sit alanının dışına taşıdığı bellidir. Bununla birlikte modern kent yapılaşması günden güne sit alanının içine girmekte, arkeolojik kalıntıları geri dönüşü olmayacak biçimde yok etmektedir. Diğer yandan kaçak kazılar ve alandan malzeme taşınması uzun yıllardır süregelmektedir. Sit alanı içinde ekili ve dikili tarım bir başka tahribat nedenidir. Çok küçük bir bölümü dışında sit alanının tamamının özel mülk olması, korunmasını güçleştiren faktörlerden ve önemli bilgileri gün yüzüne çıkaracak kazı çalışmalarının önündeki en büyük engeldir. Sit alanının kamulaştırılması, hala büyük kısmı toprak altındaki Ayatekla'daki tahribatın önüne geçilmesi, korunması ve gün yüzüne çıkarılması için gereklidir.

TEŞEKKÜR

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, maddi destekleri ile çalışmaya katkı sağlayan Mersin Büyükşehir Belediyesine, teknik ve hizmet destekleri için Silifke Belediyesine, ayrıca Silifke Müze Müdürlüğüne teşekkürü borç biliriz.

KAYNAKÇA

Ahunbay, m (1998). Binbirkilise ve Ayatekla 1996 YüzeY Araştırmaları. *15. Araştırma Sonuçları Toplantısı: Ankara, 1998* (Vol. 1, s. 59-69). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ahunbay, m (1999). Binbirkilise (Karaman) ve Ayatekla (Silifke) Araştırmaları. *16. Araştırma Sonuçları Toplantısı: Tarsus, 25-29 Mayıs 1998* (Vol. 1, s. 95-104). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ahunbay, m ve Saner, T. (2000). Binbirkilise ve Ayatekla'da (Meryemlik) 1998 Araştırmaları. *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı: Ankara, 24-28 Mayıs 1999* (Vol. 1, s. 39-48). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Herzfeld, E. ve Guyer, S. (1930). *Meriamlik und Korykos: Zwei christliche Ruinenstätten des Rauhen Kilikiens*. Monumenta Asiae Minoris Antiqua, 2. Manchester: Manchester University Press.

Wilkinson, J. (1999). *Egeria's Travels*. England: Aris & Phillips LTD Warminster.

EKLER

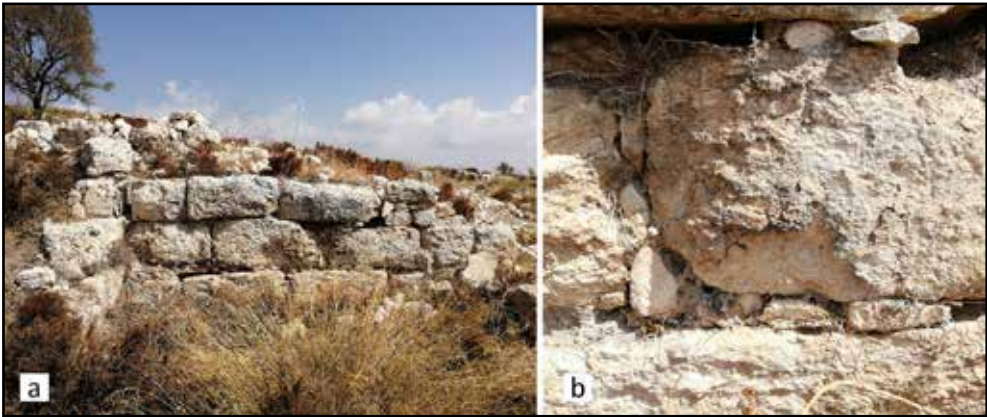
Resim 1: *Temenos* batı duvarı cephesi.

Resim 2: Alandaki duvar örgülerinin genel korunmuşluk durumunu gösteren bir örnek.

Resim 3: İki sıra korunmuş bir duvarın irice dere taşı *agregalarla* hazırlanmış kireç esaslı derz harcı.

Resim 4: a) Genel yapım ve malzeme özelliklerini taşıyan bir duvar örneği. b) Duvarın yatay ve düşey derzlerinde kullanılan *helikler*.

Resim 5: Becili köyünün batısında kaya oyma işlik.

Resim 6: Becili köyünde bulunan sütun kaidesi örnekleri.

Resim 7: Çifte *sütunce* gövdesi fragmanları.

Resim 8: Bir yapının kapısına ait *in situ* söve.

Resim 9: Bahçe duvarında devşirme olarak kullanılan *postament*.

Resim 10: Granit *mortar*.

KOLOSSAI ANTİK KENTİ VE TERRİTORYUMU 2023 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI (3. SEZON)

Bariş YENER*

Polat ULUSOY

Şeniz YENER

Deniz ETİK

Tolga ABALI

Muhammed ERGENÇ

GİRİŞ

Kolossai Antik Kenti ve Territoryumu 2023 yılı Arkeolojik YüzeY araştırmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 24.07.2023 tarih ve 4010066 sayılı izin belgesine istinaden 15-30 Ağustos 2023 tarihleri arasında Denizli ili, Honaz ilçesi sınırları içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Kolossai Antik Kenti, Denizli ilinin yaklaşık 25 kilometre doğusunda, Honaz ilçesinin yaklaşık 5 km güneyinde ve Aksu Çayı kenarında konumlanmaktadır. Antik kent ve çevresi ilk kez; Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 30.10.1986 gün ve 1530 sayılı kararı ile 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiş, Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 25.10.2013 tarih ve 2082 sayılı kararıyla 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit sınırları yeniden değerlendirilerek genişletilmiştir. Kente ait 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit sınırları Denizli ili, Honaz ilçesi/Merkez; M22-b-16-d, M22-b-21-a, M22-a-25b paftaları içerisinde yer alır. Antik kentin akropolü olarak nitelendirilmesi uygun olan çift konili tepe, kente ait günümüze kadar korunabilmiş en belirgin arkeolojik panoramayı sunmaktadır. Söz konusu tepe, güneyde Denizli-Afyon karayolunu (D320), Honaz kent merkezine bağlayan ara yolun 3. kilometresinde, hemen yola

* Dr. Öğr. Üyesi Barış YENER, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 20160 Pamukkale-Denizli/TÜRKİYE; byener@pau.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8019-1753.
Dr. Öğr. Üyesi Polat ULUSOY, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000 Kötekli-Muğla/TÜRKİYE; polatulusoy@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2765-6144.
Dr. Şeniz YENER, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, 20160 Pamukkale-Denizli/TÜRKİYE; seniz-varmaz@gmail.com; ORCID: 0009-0006-2791-5392.
Deniz ETİK, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü-YL Öğrencisi, Arkeolog, 20160 Pamukkale-Denizli/TÜRKİYE; varmazdeniz@gmail.com.
Tolga ABALI, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü-YL Öğrencisi, Arkeolog, 20160 Pamukkale-Denizli/TÜRKİYE; abalitolga99@gmail.com.
Muhammed ERGENÇ, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Arkeolog-YL Öğrencisi, Kımlıklı Kampüsü, Denizli/TÜRKİYE; mergenc17@posta.pau.edu.tr.

bitişik bir konumda yer almakta ve yerli/yabancı turistler tarafından Kolossai Antik Kenti olarak ziyaret edilmektedir. Kentin 1 ve 3. Derece Arkeolojik Sit alanlarının tamamı ise 93 parsel ayrımı ile toplamda 172,82 hektarlık bir alana yayılmaktadır (Resim: 1).

Batıda Ephesos ve kuzeyde Sardeis'e ulaşan yol güzergahının önemli bir noktasında yer alan Kolossai, bereketli su kaynaklarına ve verimli topraklara sahipti (Resim: 2). Antik yazar Ksenophon, MÖ 5. yüzyılda kaleme aldığı "Onbinlerin Dönüşü" adlı eserinde Kolossai'den bahsederken, Phrygia'nın 6 önemli kentinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Hellenistik Dönem'e gelindiğinde, Laodikeia ve Hierapolis kentlerinin etkinliğinin giderek artmasıyla Kolossai eski önemini kaybetmiş, yine de Laodikeia ve Hierapolis ile birlikte yün üretimi ve tekstil ticaretinde anılmaya devam etmiştir.

Resim 1: Kolossai Antik Kenti havadan görünüm.

Resim 2: Kolossai Antik Kenti batıdan görünüm.

Lykos Vadisi'nin *triadı* olarak bilinen söz konusu üç kent, MS 60 yılında Roma İmparatoru Nero Dönemi'nde meydana gelen depremle sarsılmış, Kolossai kenti ancak Hadrianus Dönemi'ne (MS 117-138) gelindiğinde tekrar toparlanabilmiştir. Yaşanan büyük deprem sonrası Roma Dönemi'nde eski gücüne tekrar kavuşamayan Kolossai'nin, MS 7 ve 8. yüzyıllarda yaşanan Arap istilaları sonucunda 4 km güneydeki Kadmos (Honaz) Dağı eteklerinde Khonai adıyla yeni bir yerleşime taşındığı düşünülmektedir (Resim: 3).

Resim 3: Kolossai Antik Kenti ve Khonai (kuzeyden bakış).

AKROPOLİS ÇALIŞMALARI

Honaz halkı tarafından “Höyük” olarak adlandırılan ve kadastral haritada Honaz Merkez, Dedepınarı Mevkii, M22-b-21-a paftası 377/5 – 377/6 – 377/7 numaralarıyla üç parsel ayrılan çift konili tepe, vadi tabanından yaklaşık 30 m yükseklikte oluşu ve yerleşimin merkezi olma niteliği sebebiyle araştırma ekibi tarafından “Akropolis” olarak adlandırılmıştır. Yaklaşık 9 hektarlık bir alanı kaplayan akropolis, en alt kodda 354 m en üst kodda ise 383 m arasında değişen yüksekliklere (ods) sahiptir.

2023 yılı çalışmalarında, tepenin yükseklik bakımından en üst noktasının (378,700-383,100 m) güneyinde ve 377/5 numaralı parsel sınırları içerisinde yer alan 7.000 m² ölçüsündeki “Güney Teras 1” isimli alanda “Yoğun Yüzey Araştırması” (*Intensive Survey*) çalışmaları yapılmıştır. Buna göre, söz konusu alanın tamamı 20x20 metre ölçülerinde gridlere ayrılarak, seramik toplama alanlarına dönüştürülmüştür (Resim: 4). Bölünen alanlar

içerisinde yüzeyde belirlenen seramikler bulundukları koordinatlar içerisinde fotoğraflanmış ve çizilmeye uygun görülen parçalar bulundukları noktalarda çizilerek yerlerinde bırakılmıştır. Bu çalışmalar yüzey araştırmasının ilk gününden son gününe dek sürdürülmüş, “Güney Teras 1” olarak adlandırılan ve yaklaşık 7.000 m²lik alanda “Yoğun Yüzey Araştırması” çalışmaları 2023 yılı itibariyle tamamlanmıştır (Resim: 5). Akropolis üzerinde gridlenen alanlardan değerlendirmeye alınan toplam 2.200 parça seramik; Geç Kalkolitik Dönem’den başlayarak Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri’ne kadar uzanan kesintisiz bir kronolojiye sahiptir. Değerlendirilen seramikler arasında en erken tarihli buluntu grubunu oluşturan Geç Kalkolitik Dönem örnekleri grimsi siyah, siyah ve kahverengi mal gruplarından oluşmakta ve büyük çoğunluğu perdahlıdır. Söz konusu çanak çömleğin hamurunda saman ve kum katkısı görülmektedir. Erken Tunç Çağı’na tarihlenen örnekler siyah, kahverengi-siyah, kırmızı ve kırmızı-kahverengidir. Yüzeyleri perdahlı olan bu gruba ait kapların hamurunda ince kum, nadir olarak da taş ve saman katkısı görülmektedir. Yaptığımız değerlendirmelerde Orta Tunç Çağı ile Geç Tunç Çağı’na tarihlenen örneklerin yüzeyleri koyu kırmızı, kahverengi ve devetüyü renginde bir karakter sergilerken, hamurda saman katkısının tamamen kaybolduğu izlenmektedir. Demir Çağı’na gelindiğinde erken ve orta safhalara ait ayırt edilebilir birçok örneğe rastlanmıştır.

Resim 4: Güney Teras 1 *intensive survey* çalışmaları.

Resim 5: Kolossai Akropolisi Güney Teras 1.

Akropol toplama alanları üzerinde tespit edilen buluntuların önemli bir bölümünü Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemi seramikleri oluşturmaktadır. Söz konusu gruplar içerisinde Hellenistik Dönem’e tarihlenen gri hamurlular, kalıp yapımı kaseler ve kurşun sırlı seramikler yer alırken Roma Dönemi’ne ait “Kırmızı Astarlı” seramikler bulunur. Toplama alanlarında yine büyük bir grubu oluşturan Bizans seramikleri daha çok kaba mal gruplarıyla temsil edilirken bu alanda Selçuklu Dönemi’ne ait bir buluntuya rastlanmamıştır. “Güney Teras 1” seramik belgeleme çalışmaları esnasında bulunan tama yakın bir adet Roma Dönemi kandili KLS.23.02 envanter numarası ile Denizli Müzesine teslim edilmiştir. Eser yüzeyinde aşınma ve yer yer çatlaklar bulunurken, kulp üst kısmı ile *diskustan* burna doğru olan kısım kırık ve eksiktir. *Diskusta* iki adet yağ doldurma deliği ve *diskus* merkezinde ayakta leylek figürü ile leyleğin ayağından başlayarak boynuna doğru dolanmış yılan figürü yer alır (Resim: 6).

Resim 6: KLS.23.02 Envanter numaralı Roma Dönemi kandili.

AKROPOLİS JEOFİZİK ÇALIŞMALARI

2023 yılında Akropolis’in 377/5 numaralı parsel sınırları içerisinde yer alan “Güney Teras 1” olarak adlandırılan alanda Laodikeia Kazı Başkanlığının sağladığı destek neticesinde jeofizik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Buna göre, üst terasın taranabilir durumdaki 6.000 m² ölçüsündeki bölümü ile “Güney Teras 2” nin doğu yarısı (2.500 m²) jeoradar ile taranmıştır (Resim: 7).

Yer radarı (*ground-penetrating radar*, GPR), yüksek frekanslı (10-2000 MHz) elektromanyetik (EM) dalgaları kullanarak, sıgı yeryüzünü yüksek ayrımlılıkta görüntüleyebilen, jeofiziğin veri ölçümü hızlı, kolay uygulanabilir ve tahribatsız yöntemlerinden biridir. Bu yöntemde genel olarak, EM radar sinyali, bir verici antenden yere iletilir. Tabaka sınırlarından ve/veya gömülü nesnelerden yansıyarak ve saçılarak şekil değiştiren sinyal, alıcı antenler tarafından zamanının bir fonksiyonu olarak kaydedilir. Böylece, radar dalgalarının gidiş-geliş zamanlarından yararlanılarak bir derinlik kesiti (*radargram*) elde edilir. Jeoloji, çevre ve mühendislik problemleri, buzul araştırmaları, adli bilimler ve özellikle arkeolojik araştırmalar yöntemin uygulandığı temel alanlardır. Yöntemde kullanılan cihazlar üreticilere ve uygulama alanına göre çeşitlilik gösterebilir. Ancak en genel olarak bir tekerlek tarafından tetiklenen, dış etkenlerden etkilenmemesi için korumalı ve kapalı bir sistem içindeki anten-

lerden oluşan modeller kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları tekerlekli bir sistem üzerinde sürülürken, bu çalışmada kullanılan modelde olduğu gibi yere doğrudan temas eden ve bir operatör tarafından çekilen cihazlar da yaygındır. Bu çalışmada kullanılan cihaz 270 MHz anten frekansında bir sistemdir. Araştırma derinliği 3-3,5 m dolayındadır.

Resim 7: Kolossai Akropolisi “Güney Teras 1” jeoradar çalışmaları.

Ölçümler 270 MHz frekansında radar cihazı ile gerçekleştirilmiştir. Bu sayede ideal koşullarda yüzeyden 2,5 m derinliğe kadar olası yapıların araştırılması olanaklı olmuştur. Ölçümler fiziki yüzey koşulları ile uyumlu olacak şekilde konumlandırılmıştır. Profil ölçüm aralıkları 1 m (100 cm) ve hat üzerindeki ölçüm aralığı 10 cm olarak ayarlanarak oldukça sık bir örnekleme yapılmıştır. Elde edilen yer radarı verileri tekniğine uygun olarak güncel yöntemlerle işlenmiştir. Veriler, aşağıdaki veri işlem adımları uygulanarak işlenmiştir:

Statik düzeltme (*move start time*)

Çok düşük frekanslı sinyallerin giderilmesi (*dewow*)

Bant geçişli süzgeçleme

Genlik kazancı (*gain*)

Göç (*migration*, alandaki EM dalga hızı hiperbol çakıştırma yöntemi ile belirlenmiştir: (0,11 m/ns)

Çalışma alanının tarihi göz önüne alınarak düşey kesitler (*radargram*) ve harita (derinlik dilimleri) halinde sunulacak olası tüm *antropojenik* kalıntılar görülmeye çalışılmıştır.

Çalışma alanı fiziksel koşullar ve kot farkları göz önüne alınarak 3 parçaya bölünmüş ve ölçümler, her bir alanda ayrı ayrı profiller üzerinde gerçekleştirilmiştir (Resim: 8). Farklı doğrultu ve uzunluklarda toplam 400 profilde toplanan veriler iki ve üç boyutlu görüntüleme yapılabilecek şekilde toplanmıştır. Araştırma kapsamındaki alanların farklı derinlikler için oluşturulmuş jeoradar haritaları oluşturularak yüzeyden itibaren 3,5 m derinliğe kadar yorumlanabilir bilgiler elde edilebilmiştir. Tüm profillerde ölçülen radar verileri önceki bölümde açıklandığı gibi işlenmiş ve değerlendirilmeye hazır hale getirilmiştir. Sunum etkinliği ve anlaşılabilirlik açısından sonuçlar plan görüntüsünde yani harita düzleminde sunulmuştur. Araştırma kapsamındaki alanların farklı derinlikler için oluşturulmuş jeoradar haritaları oluşturulmuştur. Bu çerçevede kayda değer belirti ve durumların izlenmesine olanak sağlayacak şekilde derinlik haritaları hazırlanmıştır. Haritada kuvvetli yansıma veren alanlar kırmızı renkler ile gösterilirken mavi ve beyaz tonlarda görünen alanlardan herhangi bir yansıma alınamadığı ya da çok zayıf yansıma alınabildiği anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak haritalarda kırmızı renkler ile görülen alanlarda doğal ve/veya insan yapımı gömülü nesne veya cisimlerin bulunduğu düşünülebilir.

Resim 8: Kolossai Akropolisi “Güney Teras 1” jeoradar çalışmaları.

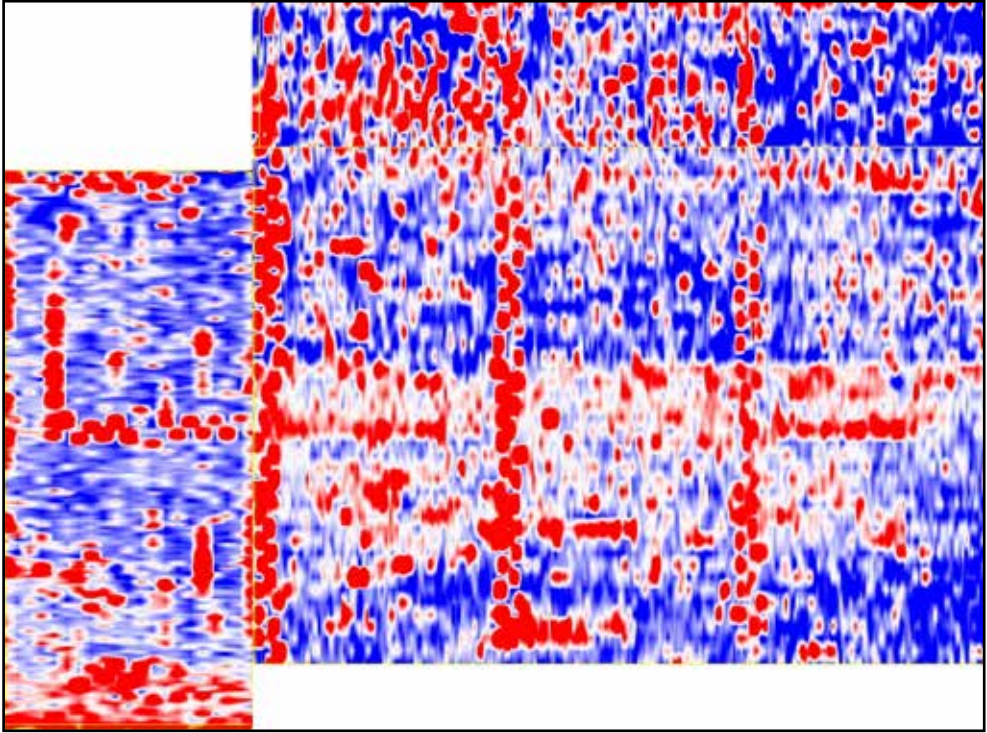
Jeoradar taramalarının genel bir değerlendirmesi yapıldığında;

Mimari yapılar alanın tamamına oturmaktadır.

Alanın kuzeyi haricinde yan yana mimari yapılar izlenmektedir. Söz konusu yapıların ölçüleri yaklaşık 20x20 m olarak belirlenmiştir.

Yapılar oldukça sıkıda gömülüdür. Yüzeyden 0,5 m derinlikten itibaren yapı kalıntıları ile karşılaşılacaktır.

2,5 m ve daha derinde bir yapı izine rastlanmamıştır (Resim: 9).

Resim 9: Kolossai Akropolisi “Güney Teras 1” jeoradar sonuçları ve elde edilen duvar/mekân görüntüleri.

AŞAĞI KENT YERLEŞİMİ (GÜNEY BÖLÜM) ÇALIŞMALARI

Akropolis çevresinde yapılan “yaygın yaya yüzey araştırması” (*extensive pedestrian survey*) neticesinde daha çok kuzey, kuzeydoğu ve batı yönlerde takip edilen nekropolis yayılımının güney ve batı yönlerde takip edilmediği anlaşılmıştır. Akropolis’in güney yönünde ilerlendiğinde genellikle meyve bahçeleri şeklinde düzenlemelere sahip alanlar arasında yer yer korunabilmiş düzgün kesilmiş traverten, *postament* kaide veya sütun parçaları gibi olası kent yapılarına ait mimari bloklara rastlanmaktadır. Bu alanda yürüttüğümüz çalışmalarda

368/159 parsel numaralı bahçede 1 adet Bizans Dönemi sikkesi bulunmuştur. Sikkenin ön yüzünde; inci diademli, zırhlı büst sağa. Baş çevresinde yazıt: DNCONSTAN TIVSPFAVG. Arka yüzünde ise olasılıkla atından düşen süvariye mızrak saplayan Virtus. FELTEMP REPERATIO yer alır. Sikke II. Constantius (337-361) Dönemi'ne ait olup, KLS.23.01 envanter numarası ile Denizli Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir (Resim: 10).

Resim 10: KLS.23.01 Envanter numaralı Bizans Dönemi sikke.

Akropolis'in güneybatısında yapılan araştırmalarda bir diğer önemli veri, kente bu yönden su sağlayan su hattına ait traverten bloklar içerisine yerleştirilmiş künk sisteminin belgelenmesidir (Resim: 11). 2021 yılı çalışmalarında yeni bulunan alanın batısında belgelenen künk hattından farklı olarak batı yönde yerel halk tarafından "Dedepınarı" olarak adlandırılan kaynağa bağlı olan bu künk hattı, kentin önemli su sistemlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Lykos Vadisi kentlerinin en dikkat çekici başarılarından biri, kent sakinlerinin yaşamını sürdürmesinde çok önemli bir rol oynayan su hatlarının kentlere bağlanabilmesidir. Vadi kentlerinin tamamında izlenen su hatlarına ait sistem, mineral bakımından zengin suyun çökmesiyle oluşan tortul bir kayaç olan travertenden inşa edilmiş ve suyun önemli mesafelere verimli bir şekilde taşınmasını kolaylaştırmıştır. Travertenin sağlam yapısı onu aşınmaya karşı dirençli hale getirerek su altyapısının uzun ömürlü olmasını sağlamış, boruların bütünlüğünü tehlikeye atabilecek dış etkenlerden korumuştur. Ancak, güneybatı yöndeki yoğun tarımsal faaliyetler neticesinde tahrip edilmiş olan söz konusu boru hattı takip edilememektedir.

Kolossai Antik Kenti ve Territoryumu Arkeolojik Yüzey Araştırmaları'nın 2023 yılı sezonunda; yoğunlukla kentin akropolisinde çalışılmış, seramik buluntuların değerlendirilmesi sonucunda kentin kronolojik gelişiminin belirlenmesi çalışmaları yürütülmüştür.

Resim 11: Kolossai Akropolisi güneybatısı su künkleri.

Kolossai’de 2021-2023 yılları arasında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları neticesinde kısıtlı bir alanda yapılan seramik analizleriyle ortaya konan Geç Kalkolitik (MÖ 4000-3000), Erken Tunç Çağı (MÖ 3000-2000), Orta Tunç Çağı (MÖ 2000-1600) ve Geç Tunç Çağı (MÖ 1600-1200) Dönemleri’ne ait yerleşim modellerinin yanı sıra ilk kez alanda Erken Kalkolitik Çağ’a ait maddi kültür izlerine rastlanmıştır. Kentte daha önce yazılı kaynaklar üzerinden yapılan araştırmalarda yalnızca olası lokalizasyon ve fonetik benzerlikle açıklanmaya çalışılan kentteki olası Hitit varlığına ait bir iz bulunmasa da elde edilen seramik bulgular yerleşimin bu dönemde yoğun olarak iskân gördüğünü kanıtlamaktadır. Anadolu’yu MÖ 546 yılından itibaren domine eden Pers İmparatorluğu için Kolossai kentinin stratejik önemi, kentteki Pers etkisi ve Kolossai’nin diğer bölge kentlerinde yapılan kazı/araştırmalarda günümüze kadar herhangi bir veriye ulaşamayan Arkaik ve Klasik Dönem kent niteliğine dair yine elde edilen seramik verileri önemli sonuçlar elde etmemizi sağlamıştır. Kentin Helenistik Dönem ile birlikte önem derecesinin azaldığına dair sunulan teorik bilginin doğruluğu test edilmiş, yaptığımız yüzey araştırmaları neticesinde kentin Helenistik Dönem’de de güçlü bir şekilde seramik üretimine devam ettiği anlaşılmıştır.

Bu sayede daha önce hiçbir araştırmada yanıt bulmamış sorunlar ve kronolojik boşluklar arkeoloji disiplininin somut veri değerlendirme metodolojisi kullanılarak bütüncül bir mal-

zeme analiziyle (mimari, seramik, sikke vb.) ve disiplinler arası iş birliği içerisinde incelenmiştir. Araştırma projemizin ana amacı olan Kolossai Antik Kenti ve teritoryumunun yer aldığı mikro bölgede; kültürel tabakalanmaya ait kronolojinin belirlenmesi ve bölgenin zaman içindeki yerleşim modeline ait gelişim ve değişimlerin saptanması gibi amaçlar yaptığımız bu çalışmayla hedefine ulaşmıştır. Kolossai Antik Kenti ve Teritoryumu Arkeolojik Yüzey Araştırması, görünür kalıntıların haritalanması ve dokümantasyonu, uzaktan algılama, jeofizik araştırma, yüzey buluntularının toplanması ve incelenmesi sonucunda uzun vadeli bir koruma ve yönetim planının geliştirilmesi hedeflerine ulaşmıştır.

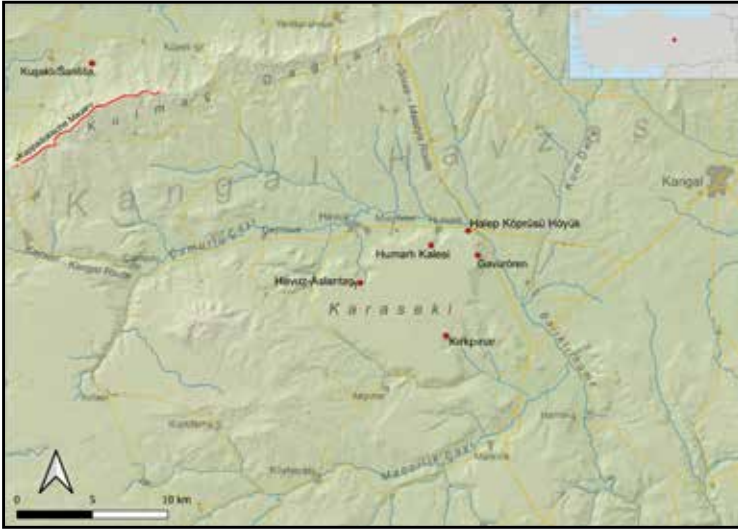
TEŞEKKÜR

Pamukkale Üniversitesi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürüttüğümüz Kolossai Antik Kenti ve Territoryumu 2023 yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları için Bakanlığımız ve Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğüne verdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederiz. Çalışmalarımız boyunca gösterdikleri ilgi ile araştırmalarımıza katkı sağlayan 2023 yılı Bakanlık temsilcimiz Canan Aksoy’a teşekkür borçluyuz. 2023 yılı çalışmalarına büyük destek sağlayan Honaz Belediye Başkanlığına ve Denizli Organize Sanayi Bölge Müdürlüğüne teşekkür ederiz.

2023 YILI HAVUZ-ASLANTAŞ VE KARASEKİ ÇALIŞMALARI

Belgin AKSOY*

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün vermiş olduğu izinle 2023 yılında Havuz Aslantaş ve üzerinde kurulu olduğu Karaseki Platosu ve onun çevresinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalar, 4-29 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.¹ Çalışmalarımız iki kolda ilerlemiştir. Öncelikle geçen yıl Havuz-Aslantaş'ta gerçekleştirilen ilk gözlemlerimizi derinleştirmek amacıyla burada arazi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Kangal bölgesindeki konumu itibarıyla oldukça dikkat çekici olan Karaseki'deki yerleşimler ziyaret edilmiştir (Harita: 1). Hem Yağdonduran Geçidi'ne hem de Kulmac Dağları'nı aşarak Şarkışla üzerinden Kayseri'ye uzanan yola hâkim olan bu yüksek düzlük, Fırat Havzası'na dahil akarsu vadileri üzerinden güneye doğru uzanan yolları da kontrol etmektedir. Orta ve Doğu Anadolu arasındaki bu sınır bölgesinin yerleşim geçmişini aydınlatmak amacıyla çalışmalara devam edilmiştir.

Harita 1: Kangal Havzası ve 2023 yılında ziyaret edilen Karaseki yerleşimleri.

* Doç. Dr. Belgin AKSOY; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Görükle-Bursa, TÜRKİYE; E-posta: belaksoy@uludag.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0946-4808.

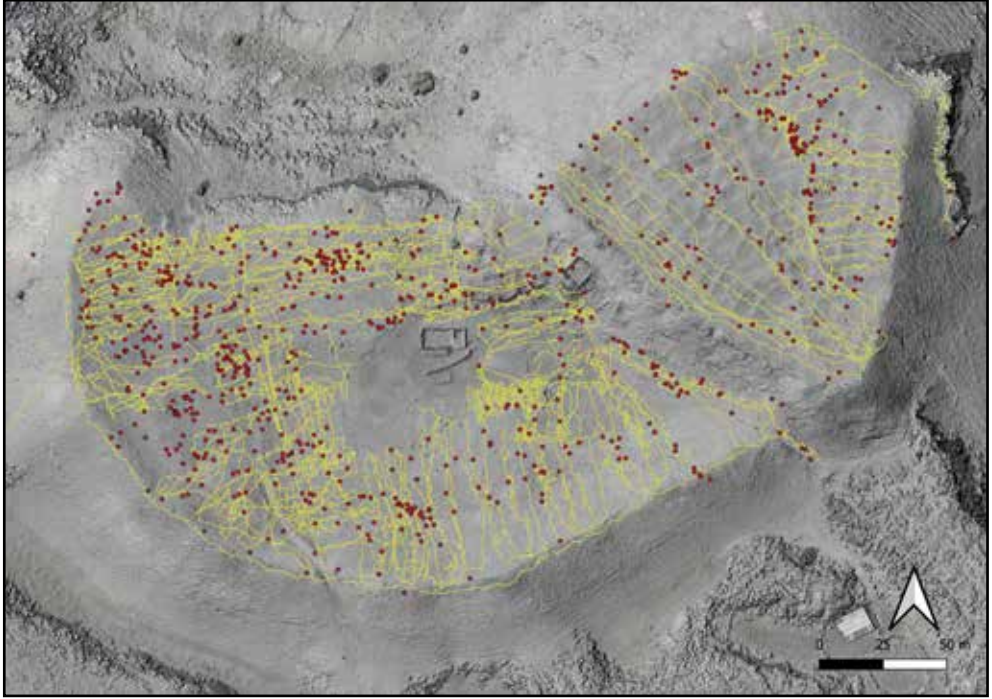
1 Çalışmalarımıza Bakanlık Temsilcisi olarak katılan Sivas Arkeoloji Müzesi Uzmanı Sayın Yavuz Akkaya'ya gösterdiği iş birliğinden dolayı teşekkürlerimizi sunarız. Almanya Münster Üniversitesi'nden Prof. Dr. Dirk Paul Mielke, Arkeolog Christine Kersting, Bursa Uludağ Üniversitesi lisans ve yüksek lisans öğrencileri Ekin Hekimoğlu ve Hüdanur Boztaş heyetimizin üyeleri olarak çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Araştırma alanının sayısal modelleri Harita Mühendisi Sefa Sarı tarafından gerçekleştirilmiştir. Projemiz Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı (SGA 2022-703) ve Deutsche Orient-Gesellschaftın destekleri ile yürütülmüştür. Ancak Kangal Kaymakamı Sayın Onur Aykaç ve Havuz Muhtarı Sayın Savaş Atmaca'ya araştırma boyunca ortaya çıkan tüm sorunların çözümünde ivedilikle gerçekleştirdikleri yardımlardan dolayı özellikle teşekkür etmek isteriz.

1. HAVUZ-ASLANTAŞ

Geçtiğimiz yıl kısa süre içerisinde yerleşimin kısımlarını kabaca tanımlayabilmıştık (Resim: 1). Ayrıca kale ve aşağı kent alanlarının sayısal modelleri oluşturulmuştu. Aynı çalışmalar sırasında plato üzerinde keşfettiğimiz yerleşim kalıntıları dolayısıyla haritalama ve model oluşturma işini bu alana doğru genişlettik. Geçen yıl tam olarak tespit etme ve tanımlama şansı bulmadığımız kale kapılarının yerlerini bu yıl somut verilerle belirleyebildik. Bu yılın öncelikli bir hedefi de yukarı ve aşağı kalelerin surlarının detaylı olarak incelenmesi, ölçümlerinin yapılması, oluşturduğumuz arazi planına işlenmesiydi. Görünen diğer mimari kalıntıların da aynı şekilde kaydı gerçekleştirilmiştir. Surla çevrili alan içerisinde koordinatları alınarak seramik toplanmıştır (Resim: 2). Kimi yerlerde dikenlerden oluşan bitki örtüsü yüzünden malzeme toplamak mümkün olmadıysa da, görünürlüğün yüksek olduğu her kısım dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Böylece görünen kalıntıların Demir Çağı ile ilişkili olduğunu net olarak anlaşılmıştır.

Resim 1: Havuz-Aslantaş yerleşim kısımları.

Resim 2: Yukarı ve aşağı kalede seramik toplanan noktalar ve yürünen doğrultular.

Yukarı Kale

Yukarı kale surları içinde yer alan mimari kalıntılar küçük mekanlar olarak dikkat çekmektedir (Resim: 1, 2 ve 3). Bu yapıların çoğunun surlara bitişik olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Duvarlar içinde kalan kısımda erozyon etkisi sınırlı görünmektedir. Bu nedenle yapıların duvar yüksekliklerini kısmen korumuş olmaları beklenebilir. Bu mekanların daha büyük bir yapı kompleksinin parçaları olup olmadıklarını saptamak mümkün olmamıştır. Bu küçük ölçekli yapılaşma, Anadolu'daki Demir Çağı yerleşimlerinin tipik bir örneği olup, yer üstünde gözlemlenebilen diğer yapılar nedeniyle öncelikle Kerkenes Dağı'ndaki bulgularla karşılaştırılabilir (Summers & Summers, 2013; Genz, 2011, ss. 336-343). Yukarı kale 6 ile 10 metre arasında değişen bir dolguya sahip bir höyük görünümü sergilemektedir. Plato yüzeyinin güneyde kalenin altında devam ederek dışarı doğru çıkıntı yaptığı noktada bu durum görülmektedir. Havuz-Aslantaş'ta bulduğumuz en erken malzemelerin çıktığı alan da bu alan olup, adı geçen malzemeler Erken Tunç Çağı'na işaret etmektedirler.

Yukarı kale ile ilgili en önemli sorulardan birisi bu alana girişin nereden sağlandığıydı. Surlara bitişik olarak inşa edilmiş yapı kalıntılarının görünmediği yegâne alan güneybatı duvarının plato kenarına yaklaştığı kısımdır. Bu duvar düzensiz aralıklarla uzanan kulelerle tahkim edilmiş bir duvardır ve bu özelliği ile yukarı kaleyi üç yandan çeviren surlar için-

de en dikkat çekici olan taraftır (Resim: 3 ve 4). İlginç olan husus en iyi tahkim edilmiş duvar bölümünün aşağı kaleye bakan tarafta olmasıdır. İlk bakışta geçiş noktasını anlamak kolay olmamıştır. Surlara dayanmış yapıların olmadığı kısım aynı zamanda iki kule arasındaki açıklığın en geniş olduğu alandır. Bunun dışında burada görece küçük taşların öbek oluşturması da diğer kısımlarla karşılaştırıldığında dikkat çeken bir durumdur. Aşağı kaleden bakıldığında bu kısma ulaşımın kolay olduğu da anlaşılmaktadır. Diğer kısımlarda bir geçişi barındırabilecek topografik ve mimari özellikler görülmediğinden yukarı kalenin tek girişinin burada olması gerektiğini düşünüyoruz. Dron ile farklı açılardan gerçekleştirilen çekimler ve mimari yapıların ölçümleri de bu kanımızı güçlendirmiştir.

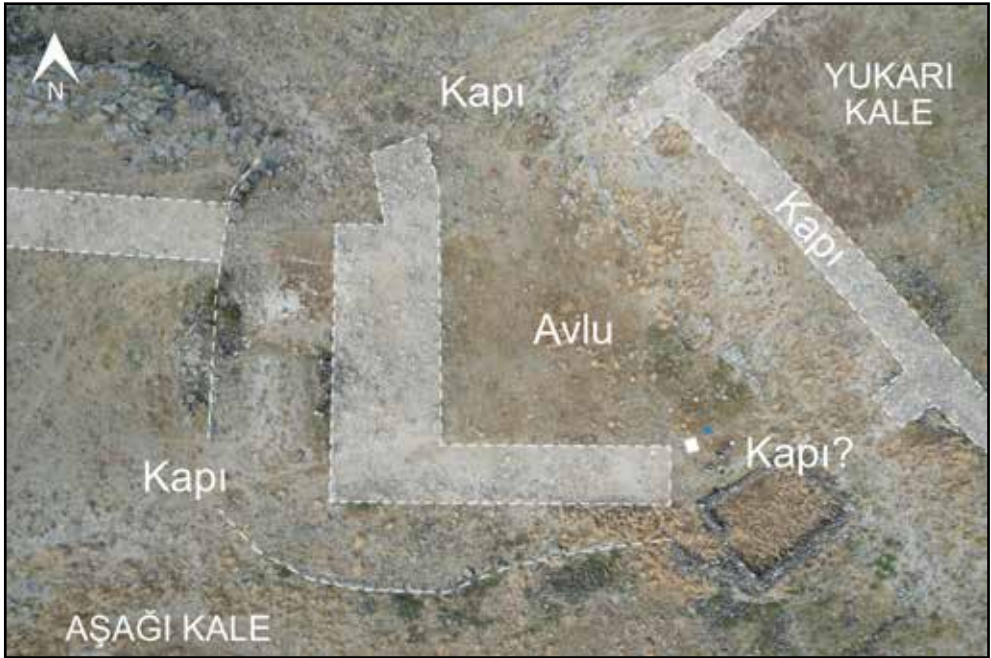
Resim 3: Kuzeydoğudan yukarı kaleye bakış.

Resim 4: Yukarı kale güneybatı duvarı kalıntıları.

1. 2. Kuzey Kapısı

Platonun kuzey yamaçlarında kurulan aşağı kentten kaleye açılan kapılardan birisi de kuzeyde yer almaktaydı. Burada yukarı kalenin batı ucunun hemen altında ilk bakışta karmaşık görünen bir yapı sistemi vardır (Resim: 5). Açık bir şekilde bir platform üstünde olduğu anlaşılan L şeklinde bir plan gösteren bu yapı yukarı kaleye girişleri kontrol eden bir noktadadır. Aşağı kentten gelen yol bu binanın hemen batısındaki bir avluya ulaşmakta olup, olasılıkla aşağı kalenin farklı noktalarından gelen yolların birleştiği bir nokta olabilir. Gene bu alandan yukarı kale girişine doğru rampaların da uzandığı muhakkaktır. Çünkü yukarı kalenin yamacı burada daha alçaktan ilerlemektedir.

Resim 5: Yerleşimin farklı noktalarından gelen yolları kontrol eden L biçimli binanın havadan görünümü.

1. 3. Güneydoğu Kapısı

Havuz-Aslantaş yerleşiminin daha önce biri Meriggi (1965, s. Cartina XXXI) diğeri ise Boehmer (1967, s. 135, Abb.3) tarafından iki farklı krokisi yapılmıştır. Boehmer'in yayınladığı çizim, ikisi plato tarafında, biri ise aşağı kentten aşağı kaleye doğru uzanan bir yolun sonunda bulunan toplam üç giriş göstermektedir. Bu kroki üzerinde güneyde yer aldığı düşünülen girişin yakın dönemde oluşturulmuş bir giriş olduğu anlaşılmış, ancak güneydoğuda aşağı kale surlarının üzerinde kurulu olduğu setin, yukarı kale yamaçlarına dayandığı noktada gösterilmiş olan diğer girişin platoya açılan tek kapı olduğu görülmüştür. Aşağı kalenin güney setine gerek içeriden gerek dışarıdan bakıldığında, setin bu noktaya doğru alçalarak

geldiği görülmektedir. Dronla çekilen fotoğraflar da burada yerleşimin girişlerinden birisinin olduğunu ortaya koymuştur. Ancak yüzeydeki kalıntılar kapının detaylı bir mimari planını ortaya koymaktan uzaktır (Resim: 6).

Resim 6: Güneydoğu kapısının havadan görünümü.

1. 4. Dış Yerleşim

2022’de yaptığımız çalışmalarda en dikkat çekici keşiflerden birisi, plato üzerindeki yapı gruplarından oluşan bir dış yerleşimin varlığıydı. Özellikle dron fotoğrafları sayesinde bu alanın sınırları konusunda daha net bir izlenim edindik (Resim: 7). Platonun bazalt yüzeyinin altındaki kireç taşı tabakası bu alanda yer yer yüzeye çıkmıştır. Yapıların bu kireç taşı yüzeylerde bulunuyor olması bir tercihe işaret ediyor olabilirler. Geçen yıl bu alanda ilk tespitini yaptığımız büyük yapının (A binası) ölçümleri yapılarak sayısal plana aktarılmıştır. Burada toplanan seramik örnekleri kaledekilerden daha farklı görünmediği için yerleşimle eş zamanlı olduğu tahmin edilmektedir.

Resim 7: Güneydoğudan dış yerleşim alanına bakış.

2. KARASEKİ ÇALIŞMALARI

Kangal'daki pek çok yerleşim bölgede T. Ökse tarafından daha önce yapılan çalışmalarla kayıt altına alınmıştı (Ökse, 1995, ss. 321-323; 1994, ss. 246-247). Ancak 2023 yılındaki çalışmalarımız Karaseki'nin Kangal'daki merkezi konumu ile buna bağlı olarak yerleşimlerin dağılımına etkisini ortaya koymuştur. Bu platonun hem yerleşim özelinde hem de stratejik bakımdan önemli bir birim olması gerektiği yolundaki kanımız, bu yıl yaptığımız çalışmalarla daha da güçlenmiştir.

2. 1. Halep Köprüsü Höyüğü

Halep Köprüsü, Karaseki'nin kuzeydoğu ucundan yaklaşık 700 m ötede bulunan küçük bir höyük görünümündeki bir yerleşimdir (Resim: 8). Ziyarettepe olarak da bilinmektedir. Esasen doğal bir tepe üzerinde yer alır ve bu tepe de platonun ayrıık bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Tepenin kuzeydoğusu, Altınyayla yönüne doğru uzanan doğu-batı rotası ile Malatya yönüne doğru uzanan kuzey-güney rotasının oluşturduğu bir kavşağa bakmaktadır (Harita: 1). Ayrıca burada doğudan gelen Çamurlu Çayı, kuzey-güney doğrultusunda akan Balıklıthoma'ya karışır ki her iki akarsu da Fırat sistemine dahildirler. Bölge sakinleri bu noktada eski bir kervansaray olduğunu belirtsele de buna işaret eden kalıntıları tespit etmek mümkün olmamıştır. Buna karşın mevkiye verilen "Halep Köprüsü" ismi, buranın tarihsel dönemlerde de güneye gitmek için geçilen bir uğrak yeri olduğuna işaret etmektedir. Höyük yakınından platoya uzanan bağlantı yolu yakın zamanda platodaki taş ocakları için açılmıştır.

Resim 8: Halep Köprüsü Höyüğü (Ziyarettepe) güneyden görünüm.

Burayı ziyaret eden H. H. von der Osten, tepede kuru duvar tekniğinde kaliteli bir işçilik gösteren kalıntıların yanı sıra, köprüye yerleştirilmiş iki bazalt taştan da *stel* olarak bahsetmiştir (von der Osten, 1929, s. 65). Çok daha sonra alanı inceleyen J. Yakar ve A. Gürsan-Salzmänn ise Orta ve Geç Tunç Çağı seramiklerinden bahsetmişlerdir (Yakar & Gürsan-Salzmänn, 1979, ss. 39, 44 ve Fig 6).

Yaklaşık 50 metre yüksekliğindeki tepe, tabanında yaklaşık 300 x 250 metre genişliğindedir. Kalın bir kireç taşı kayadan oluştuğu özellikle güney cephesinde belirgindir (Resim: 8). Bitki örtüsü dolayısıyla buradan az sayıda malzeme toplanabildi. Ancak erozyonun gö-

rünür olduğu güney ve güneydoğu yamaçta topladığımız seramik malzemenin çoğu, yukarıdaki yerleşimden buraya taşınmış olmalıdır. Esas yerleşim alanı tepenin üst kısmındadır. Bu alanda, çevre duvarı, kule ve binalardan oluşan kalıntılar tespit edilmiştir. Tepede iki tümülüs mezar yapılmış olabilir. Bazı bölümler, ağır ekipman kullanılarak tahrip edilmiş olduğundan bu durum çok net değildir. Kuzey yamaçta ise yukarıdan yuvarlanmış büyük bir dikdörtgen şekilli bazalttan bir blok yer almaktadır ve tahribat öncesi yapıların niteliği hakkında bir izlenimi mümkün kılmaktadır. Toplanan 150 seramik parçasının çoğu Demir Çağı'na aittir. Ancak dikkate değer miktarda Erken Tunç Çağı seramiği de ele geçmiştir. Bunun yanı sıra, Orta ve Eski Hitit Dönemleri'ne tarihlendirilebilen malzeme de ele geçmiş olup İmparatorluk Dönemi'ne işaret eden malzemenin olmayışı dikkat çekmiştir. Son olarak, Orta Çağ / Bizans seramikleri bu döneme ilişkin yerleşimin kanıtı olarak kayıt altına alınmıştır.

Yerleşim alanının küçük boyutu ve konumu, buranın Karaseki'nin kuzeydoğu ucundaki kavşağı kontrol etmek amacıyla yapılmış bir kale olduğunu düşündürmektedir.

2.2. Humarlı Kalesi

Kimi eski harita ve kaynaklarda Kumarlı olarak geçen Humarlı Halep Köprüsü Mevkii'ndeki kavşaktan batıya döndükten sonra, Altınyayla istikametine devam eden yolun ikinci kilometresinde bulunan bir köydür. Kale, köyün 1,5 km güneyinde yer almaktadır (Harita: 1). Köy içinden platoya doğru yaklaşık bir kilometre kadar ilerleyen ve su ile aşınma neticesinde olduğu anlaşılan derin bir yarığın plato yüzeyi ile birleştiği kısımda yer alır. Plato içine doğru daralarak uzanan bu vadinin batı yamacındaki bir patikadan düzlüğe çıkıldığında Humarlı Kalesi'nin kalıntıları görülebilmektedir (Resim: 9). Yaklaşık 4-5 hektarlık bir alan içinde yüzeyde yapı kalıntıları vardır. Bunlar büyük bir ihtimalle birden fazla döneme ait yapılardır. Bazı yapılar birbirinin üstüne binmişe benzer. Ayrıca hayvan barınağı haline getirilmiş kısımlar da vardır. Kalıntıların bulunduğu alanda seramik çok fazla bulunmamıştır. Ancak aşağıdan buraya ulaşan yol üzerinde çok sayıda seramik ele geçmiş olup, erozyon etkisi ile yukarıdan sürüklendikleri anlaşılmaktadır. Bulunan seramik malzemenin çoğu Demir Çağı'na tarihlenebilmektedir. Bunun dışında az sayıda Hitit, Erken Tunç ve Orta Çağ Dönemi seramik parçaları da bulunmuştur.

Resim 9: Humarlı Kalesi havadan görünümü.

Alanın kuzeyinde ve batısında, Havuz-Aslantaş'ın dış yerleşiminde rastladığımız türden yapıları hatırlatan kalıntılar mevcuttur. Ayrıca tahkimata benzer duvar kalıntıları net bir şekilde belli olmaktadır. Bir noktada ise bir giriş tanımlanabilmektedir. Kuzeyindeki geniş bir tümülüs mezar alanı yaklaşık 350 metre boyunca plato kenarına kadar gözlenebilmektedir. Bu durum, Havuz-Aslantaş ile önemli paralellikler göstermektedir. Maalesef buradaki tümülüsler de neredeyse tamamen tahrip edilmiştir. Yerleşim alanının içindeyse, belirgin bir şekilde *apsidial* nitelikte iki büyük yapının kalıntıları tespit edilmiştir. Duvarlarda yer yer harç izleri de görülmektedir. Bunların geç döneme ait olması muhtemeldir. Plato kenarının hemen alt kısmında çeşitli kaya yüzeylerine kazınmış hac çizimleri ise bu durumla uyum içinde görünmektedir.

2.3. Gavurören

Humarlı Kalesi'nin üç kilometre doğusunda, platonun doğu kenarında yer alan ve Gavurören olarak adlandırılan daha küçük bir yapı da tespit edilmiştir (Harita: 1). Bu yapı, Orta Çağ izlenimi veriyor olmakla birlikte, büyük ölçüde modern faaliyetlerle- muhtemelen hayvan ağılları veya çoban barınakları- örtülmüş durumdadır. Konumu itibarı ile bir gözetleme kulesi söz konusu olabilir. Herhangi bir malzeme toplamak mümkün olmadığından nihai bir çıkarım şu an için mümkün olmamıştır.

2.4. Kırkpınar

Havuz-Aslantaş'tan yedi kilometre uzaklıkta plato üzerinde Havuz'dakine benzeyen bir diğer girinti bulunmaktadır (Harita: 1). Kırkpınar adı verilen bu yer Mancılık köyüne bağlı bir mezradır. Bu yerleşim T. Ökse tarafından ziyaret edilmiş, Erken ve Geç Tunç Çağları ile Orta Çağ'a ait malzemeler saptanmıştır (Ökse, 1993, s. 247, 1994, s. 247). Daha sonra Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından sit alanı olarak tanımlanırken, Frig ve Hitit seramiklerinin varlığından söz edilmiş ve hemen yakınındaki geniş bir tümülüs alanı da sit alanı içine dahil edilmiştir. Google Earth görüntülerinden de oldukça geniş bir alana yayıldığı anlaşılan yerleşimin 25 hektara ulaştığı görülmektedir. Havuz-Aslantaş'ta olduğu gibi burada da yamaç ve platoya dağılmış arkeolojik kalıntılarla birlikte bir kale mevcuttur (Resim: 10). Havuz-Aslantaş'ta plato üzerinde kısmen setlerle çevrelenerek oluşturulan kale, burada höyük üzerinde inşa edilmiş bir tahkimat olarak karşımıza çıkmaktadır. Höyüğün tamamı 1,3 hektardır. Havuz-Aslantaş yerleşimi ile gördüğümüz bir diğer benzerlik burada da yamaçların taşlarla kaplanmış olmasıdır. Bu durum Demir Çağı yerleşiminin önemli bir göstergesidir. Tepenin zirve kısmındaki surlarla çevrili alanın büyüklüğü ise 0,3 hektar olup görece küçük bir kaleye işaret etmektedir. Surlarla çevrili alan içinde oldukça yoğun bir yapılaşmaya işaret eden kalıntılar mevcuttur ve toplanan malzemeler arasında Demir Çağı'na ait olanlar dikkat çekmektedir. Bu alana girişin tek bir kapı ile mümkün olduğu görülmektedir. Platodan geçerek höyüğün kuzeybatı yamacı boyunca uzanan bir patika bu girişe doğru uzanmaktadır. Kale oldukça küçük olmasına rağmen güçlü bir şekilde tahkim edilmiştir. Yapı malzemesi çoğunlukla bazalttır. Surlar neredeyse kesintisiz bir şekilde takip edilebilmekte-

dir. Bu kesintiye bozan tek şey ne yazık ki kaçak kazı çukurlarıdır. Bu çukurlar içinde kalenin daha erken bir aşamasına işaret eden ancak yapı malzemesi olarak genelde açık renkli kireç taşının kullanıldığı bir erken aşama da tespit edilmiştir. Birlikte ele geçen Erken Tunç Çağı malzemesinden ötürü bu döneme ait olması ihtimal dahilindedir.

Resim 10: Kırkpınar, güneydoğudan görünüm.

Kırkpınar'daki arkeolojik alanın en dikkat çekici kısmı bu kale ile ilişkili gibi görünen aşağı kent alanlarının varlığıdır. Sadece dron çekimlerinde değil aynı zamanda uydu görüntülerinde de bariz bir şekilde höyüğün doğu ve batısında yamaca dağılmış yerleşim alanları mevcuttur. Ancak genel olarak kalıntıların ovaya doğru ilerlediği izlenimi de edinilmektedir. Genel görünüm itibarı ile bu alanlar aşağı kent görüntüsü vermektedirler. Ancak bu iki alan yapısal olarak farklılıklar da sergilemektedir. Batıdaki yerleşim 3-4 hektar kadar bir alanı kaplamaktadır. Sık ve düzenli bir plan izlenimi vermekte olup kalıntılar görece daha iyi durumda korunagelmışlerdir. Helenistik-Roma ve Bizans'a kadar uzanan bir tarihlendirme aralığı mümkün görünmekle birlikte şu aşamada kesin bir kanı için erkendir. Doğu yamaçta uzanan diğer yerleşim alanı batıdakinden çok daha farklı bir görünüm sergilemektedir. Genel izlenimlerimiz bu alanın Havuz-Aslantaş'taki plato dış yerleşimi ve aşağı kent ile benzer özellikler sergilediğidir. Höyüğün güneydoğusuna dayanmış olan kısımda (Resim: 11) daha büyük bir tahkimatın kalıntılarını görmek mümkündür. Bu alanda bulunmuş olan bir sikke ve seramik Bizans Dönemi'ne işaret etmektedir. Bu durum Kırkpınar'ın oldukça uzun bir yerleşim geçmişine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Gerek höyüğün doğusunda gerekse

höyüğe platoda bitişen kısımlarda büyük taşlarla çevrelenmiş alanlar vardır. Ancak bu alanlar ağıl olarak kullanılmış olabilirler.

Resim 11: Kırkpınar, höyük ve güneydoğusundaki tahkimat kalıntıları.

Kırkpınar’da dikkate değer bir diğer alan da nekropoldür. Neredeyse bir kilometreyi bulan bir doğrultu boyunca çok sayıda mezar dikkati çekmiştir. Havuz-Aslantaş çevresinde gördüğümüz türden tümülüsler dışında, farklı dönemlere işaret eden başka tip mezarların da kalıntıları mevcuttur. Bunlar arasında Helenistik ve Roma Dönemleri ile ilişkili görünen lahit mezarlar ile Hıristiyanlara ait mezar taşı kalıntıları da gözlemlenmiştir. Bunları tüm ayrıntıları ile kayıt altına almak maalesef mümkün olmamıştır. Ne yazık ki kaçak kazıların yarattığı tahribata uğramamış herhangi bir mezar bulmak imkânsız görünmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Havuz-Aslantaş ve yakın çevresinin özellikle Demir Çağı'nda yoğun bir yerleşime uğradığı anlaşılmaktadır. Karaseki'nin tüm Kangal Havzası'nın kontrolünü sağlayan bir konumda olması ve mevcut arkeolojik alanların özellikle Demir Çağı'na ait yerleşimlere işaret etmesi ve bu yerleşimlerin birer tahkimat olması burayı kontrol eden siyasi ve askeri bir gücün varlığına da işaret etmektedir. Gelecekteki çalışmalarımızla şimdiye kadar edindiğimiz izlenimleri daha net bir halde ortaya koymayı ve böylece bölgenin yerleşim geçmişini aydınlatmayı hedefliyoruz. Platonun etrafındaki yerleşimlerin incelenmesi çalışmalarımızı henüz bitirmemiş olmakla birlikte, plato kenarındaki merkezlerin hemen yakınında mezar alanlarının olduğunu görüyoruz. Karaseki'nin kendi içinde bütünlük sergileyen bir arkeolojik peyzaj olduğu izlenimini edinmek mümkündür. Ancak maalesef çok büyük bir tahribat problemiyle de karşı karşıyayız. Kontrolü oldukça zor görünen bu alanın en azından belgelenmesini sağlamak da önemli bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Boehmer, R. m (1967). Havuzköy in Ostkappadokien. *Archäologischer Anzeiger*, 132-141.
- Genz, H. (2011). The Iron Age in Central Anatolia. (Ed. G. R. Tsetskhladze), *The Black Sea, Greece, Anatolia and Europe in the First Millennium BC*. C. 1, ss. 331-368.
- Meriggi, P. (1965). Quarto viaggio anatólico. *Oriens antiquus*, 4, 263-315.
- Ökse, A. T. (1993). Sivas İli 1992 Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XI, 243-258.
- Ökse, A. T. (1994). Sivas İli 1993 Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XII, 317-329.
- Ökse, A. T. (1995). Sivas İli 1994 Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XIII(1), 205-228.
- Summers, G., & Summers, F. (2013). The kale at Kerkenesdağ: An Iron Age capital in central Anatolia. İçinde (Ed. S. Redford & N. Ergin), *Cities and citadels in Turkey: From the Iron Age to the Seljuks* ss. 137-159.
- Von der Osten, H. H. (1929). *Explorations in Hittite Asia Minor 1927-28* (C. 6). University of Chicago Press.
- Yakar, J., & Gürsan-Salzmann, A. (1979). Archaeological Survey in the Malatya and Sivas Provinces – 1977. *Tel Aviv*, 6, 34-53.

BATI AFYONKARAHİSAR PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2023 (SANDIKLI, HOCALAR, KIZILÖREN İLÇELERİ)

Berkay DİNÇER*

Serkan ŞAHİN

Göknur KARAHAN

Fatih İŞLEYEN

Afyonkarahisar, günümüzde Batı Anadolu'daki neredeyse tüm kara yollarının birbirine bağlandığı bir kavşak noktasıdır. Bu durum yer şekillerinin zorunlu kılmasından dolayı oluşmuştur. Dolayısıyla Afyonkarahisar'ın Paleolitik insan hareketleri açısından da bir kavşak noktası olabileceği düşünülmüştür. Bu ilden bir el baltası (Taşkiran ve Taşkiran 2011) hariç 2022 yılına dek hiçbir Paleolitik buluntunun bilinmiyor olması nedeniyle Afyonkarahisar'ın Paleolitik açısından taşıdığı potansiyelin keşfedilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İlin doğu ilçelerinde Ankara Üniversitesi DTCF Tarihöncesi Arkeolojisi Anabilim Dalından Dr. Yavuz Aydın (Aydın vd. 2024) ve batı ilçelerinde ise ekibimiz tarafından Paleolitik yüzey araştırmaları başlatılmıştır. Böylelikle Paleolitik Çağ arkeolojisi açısından neredeyse hiç araştırılmamış Afyonkarahisar ili bir anda iki Paleolitik yüzey araştırmasının yapıldığı bir il olmuştur.

2022 yılı arazi çalışmaları Merkez, Şuhut ve Sinanpaşa ilçelerinde gerçekleştirilmiştir (Dinçer vd. 2024). 2023 yılı çalışmaları Sandıklı, Hocalar ve Kızılören ilçelerinde daha önceden harita üzerinde her 10 km²'de bir olacak şekilde (Harita: 1 ve 2). UTM koordinat sistemine göre rastgele sistematik olarak yerleştirilmiş örneklem gözlem noktalarının ziyaret edilmesine ve buralarda Paleolitik Çağ arkeolojisi açısından gözlemler yapılmasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem daha önce ayrıntılı olarak açıklandığı için burada yeniden açıklanmayacaktır (Web: 1, Dinçer vd. 2023). Burada amaç bölgenin herhangi bir önyargı olmadan, objektif olarak taranabilmesini sağlamaktır. Amacımız sadece bu ilimiz için değil, tüm Türkiye için uygun bir Paleolitik Çağ sistematik yüzey araştırması yöntemi geliştirmek olduğu için noktaların nerede konumlandığına bakılmaksızın ziyaret edilmeleri hedeflenmiştir.

Söz konusu ilçelerde G07- 08, F06-10, E06-10, D07-11 ve B09 numaralı noktalar yer almaktadır. Bunlar 19 adettir.

* Doç. Dr. Berkay DİNÇER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Laleli, Fatih, İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: berkay.dincer@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8240-5973.
Doç. Dr. Serkan ŞAHİN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Merkez, Kırşehir/TÜRKİYE, E-posta: serkansahin@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5137-805X.
Arş. Gör. Dr. Göknur KARAHAN, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ardahan/TÜRKİYE, E-posta: goknurkarahan@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0228-1702.
Fatih İŞLEYEN, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Dört Yol Mah. Turgut Özal Bulvarı No:28 Merkez, Afyonkarahisar/TÜRKİYE E-posta: afyonmuzesi@ktb.gov.tr.

2023 yılı araştırması da önceki yılda da olduğu gibi araştırma başkanına ait binek otomobil kullanılarak yapılmıştır. 2023 yılı araştırmasının yapıldığı alanlarda yer alan bazı noktalar ulaşımı kara yoluyla mümkün olamamış yerlerde konumlanmıştır. İlçelerin sınırları içinde olmasına rağmen 2023 yılı çalışmalarında B09, D09, D10, D11, F06, G07, G08 ve H07 noktalarına ulaşılması mümkün olmamıştır. Bunlar 8 adettir. Bunun nedeni bu noktaların sarp arazide konumlanmasıdır. Bunlara ulaşamayacağı anlaşıldıktan sonra gidilebilen en yakın yerlerde gözlemler, diğer noktalarda yapıldığı gibi standart olarak yapılmıştır.

2023 yılı çalışmalarında bölgede daha önceden tespit edilmiş fosil buluntu yerleri de ziyaret edilmiştir. 2023 yılı çalışmasının önceki yıldan en önemli farkı (olasılıkla bazı noktalara ulaşamamış olmanın doğurduğu zamanın kullanılmasıyla) alanda ekibin Paleolitik açısından verimli olabileceğini düşündüğü alanları da incelemesidir. Bu incelemeler sayesinde Paleolitik buluntu yerleri açığa çıkarılmıştır. Yine hatırlatmakta fayda vardır ki, esas amacımız Paleolitik buluntu yerlerini bulmaktan çok bunları bulmak için kullanılabilecek bir yöntemi geliştirmektir.

2022 ÇALIŞMALARININ DEVAMI

2022 yılında arazide tespit edilerek Müze Müdürlüğünün izinleriyle İstanbul Üniversitesine getirilmiş olan yontma taş malzemenin analiz çalışmaları 2023 arazi sezonu öncesinde tamamlanmıştır. Bu malzemenin çizim, fotoğraf ve üç boyutlu tarama işlemleri devam etmektedir. 2023 yılında tespit edilen malzeme üzerinde aynı nitelikteki çalışmalarımız sürmektedir.

2022 yılında tespit edilmiş I10 Orta Paleolitik buluntu yeri yakınlarından alınmış bir jeolojik örnek üzerinde yapılmış *kozmojenik nükleid* tarihlleme analizi $119,6 \pm 17,9$ bin yıl öncesine tarihlendirilmiştir. Bu tarihlleme orada tespit edilmiş Paleolitik buluntuların olası yaşını vermektedir. Bu tarihlleme ile ilgili çalışmalarımız devam etmektedir. Böylelikle Afyonkarahisar ilindeki Paleolitik buluntularla ilgili ilk arkeometrik tarih elde edilmiştir. Bu aynı zamanda Kütahya Kureyşler'den (Dinçer vd. 2020) sonra Batı Anadolu'da tarihlendirilmiş ikinci açık hava Orta Paleolitik buluntu topluluğudur. Bu Afyonkarahisar'da I10 ile benzer niteliklere sahip diğer buluntuların da yaklaşık 119 binyıl öncesine ait olabileceği sonucunu ortaya koymaktadır.

BULGULAR

B09 ($38^{\circ}32'35.90''N$ $29^{\circ}52'6.57''E$) Hocalar ilçesinde, Davulga Yaylası'nda yer almaktadır. Burası çok dağlık ve ulaşımı kullandığımız araçla mümkün olmayan bir yerdir. Bu nedenle noktaya ulaşamadı. Ulaşılan yer hedeflenen noktanın kuşuçuğu 850 m kuzeyindeydi. Açık orman, yüzey görünümü yüksek. Şist ve kuvars çok sayıdadır fakat hiçbir Paleolitik insanların kullanabileceği kalitede değildir.

D07 ($38^{\circ}21'37.58''N$ $30^{\circ}1'27.55''E$) Akdağ piknik/mesire alanının kuzeyinde yer alır.

Bir göletin taşkın alanı içindedir. Çevresinde karaçam ormanı mevcuttur. Taşkın alanında çok nadiren yamalar halinde çay taşları bulunur. Taşkın alanı dışında daha köşeli şist, bazalt ve kuvars mevcuttur. Ormanlık alanda yüzey görünümü çok düşüktür. Taşkın alanında burayı besleyen bazıları aşınmış kanal ve dere yatakları bulunur. Herhangi bir arkeolojik malzeme ile karşılaşılmamıştır.

D08 (38°27'1.59"N 30° 1'14.25"E) Yumruca köyünün kuzeyindeki, batıdaki ovaya eğimli tepe yamaçlarında yer alır. Bitki örtüsü yoğun olduğu için yüzey görünürlüğü düşüktür. Şist ve andezit ve kuvars mevcuttur. Kuvars, ham madde olarak kullanılamayacak kalitededir. Herhangi bir arkeolojik malzeme ile karşılaşılmamıştır.

D09 (38°32'25.58"N 30° 1'0.88"E) Noktaya ulaşamadı. Arazi yoğun bitki örtüsüyle kaplı ve yüzey görünümü çok düşüktü. Doğu/güneydoğu doğrultulu derin bir vadiye inildi. Burada oyuklar, çatlaklar mevcuttur. Bu oluşumlar içinde kaya sığınakları olması mümkündür. Herhangi bir arkeolojik malzeme görülemedi. Otlar yüzünden yüzey görünürlüğünün düşük olmasıyla ilişkili olabilir. Kalkerler mevcut. Az sayıda bazalt var ancak bunların kökeni belirsiz.

D10 (38°37'49.57"N 30° 0'47.46"E) Noktaya ulaşamadı. Onun yerine D11'e gidilen yol üzerinde Akçadere Mahallesi'nin kuzeyinde yer alan yüksek bir düzlükte, geniş bir alanı görebilen hâkim bir tepede yer alan tarlalarda yürüyerek çalışıldı (Harita: 3). Burada toprak kahverengidir (Resim: 1). Tarlalar sürülmüş olduğu için yüzey görünümü yüksektir. Kuvars, kuvarsit ve çakmak taşı birincil kaynak olarak mevcuttur. Bu hammaddeden işlenmiş Alt Paleolitik yontma taş buluntular mevcuttur.

Burası asfalt yolun hemen kenarında yer almaktadır. Ulaşımı oldukça kolay bir yerdir. Yolun esasen doğusu araştırıldı ancak batı kısımda da çok az da olsa gözlemler yapıldı. Yolun her iki tarafının da ileride araştırılması iyi olacaktır. Yolun batısında arkeolojik malzeme daha az gibi ancak bu tarlaların farklı zamanlarda sürülmüş olmasıyla da ilgili olabilir. Tarlanın etrafında meşe çalıları (2 – 6 m) bulunur. Buluntu yoğunluğu oldukça azdır.

Çok sayıda kuvars, daha az sayıda kuvarsit ve çakmak taşı ham madde kullanılmıştır. Kuvarslar genellikle yoğun olarak yongalamayı etkileyen faylara sahiptir. Çakmak taşı ham madde genellikle düşük kalitede ve *porozitelidir*. Bu da buluntuların niteliğini etkilemektedir. Çakmak taşları 20 cm boyutlara kadar büyük olabilirken, kuvarsların en büyüğü 15 cm'dir. Buluntular içerisinde el baltaları ve daha az sayıda satır/kıyıcılar gibi çekirdek aletler bulunmaktadır. El baltalarının yapımında kuvarsit kullanılmıştır. Bu hammaddeler yüksek homojenliğe sahiptir. El baltaları değişik tiplerdedir. Sert vurgaç kullanımıyla şekillendirilmişlerdir. Bu el baltalarının kenarları değişik keskinlik derecesine sahiptir. El baltalarının taşımılığı olarak yongalar kullanılmıştır. Önce *korteksli* iri yongalar elde edilmiş ardından bu yongaların hem iç hem de dış yüzeyleri işlenmiştir. Bu iri yonga elde etme yöntemi D10 buluntuları içinde el baltasına dönüştürülmemiş iri yongalarda da tespit edilmiştir. Bu iri yongalar, olasılıkla çok büyük vurgaçların yerde sabit duran büyük ham madde bloklarına

şiddetle vurulması ile elde edilmiştir. Bu iri yongalar az sayıdadır, bunların elde edildikleri çekirdekler mevcut değildir. Çünkü büyük olasılıkla bunlar sabit duran bantlar şeklindeki hammaddenin kesitlerde işlenmesiyle elde edilmiştir. Yüzey araştırması sırasında bu kesitler tespit edilmemiştir.

Acheul teknolojisinin bir başka unsuru olan satır/kıyıcılarla da karşılaşmıştır. Bunlar 4 tanedir. Bir tanesi hafifçe düzeltilenmiş bir çay taşıdır. İki kıyıcı ve bir satır bulunmaktadır. Bunlar genel olarak kuvars hammaddenin tek kenarından işlenmesiyle elde edilmiştir. El baltalarının yapımında kuvarsit daha fazla tercih edilirken, satır ve kıyıcıların yapımında ise kuvarsın daha fazla kullanılması bunun bilinçli bir tercih olduğunun göstergesidir.

Buluntular içerisinde yongalar daha çok sayıdadır; kuvars, kuvarsit ve çakmak taşından yongalar mevcuttur. Yongaların dış yüzlerinde genellikle *proksimal*den gelen paralel çıkarmalar bulunur. Yongalar genel olarak oldukça az düzeltilidir. Genel olarak değerlendirildiğinde, D10 buluntuları tipik bir *Acheul* teknolojisini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, buluntuların içinde nacakların olmaması da D10 buluntularının Orta veya Üst *Acheul* teknolojisine ait olduğunu göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, çekirdeklerin ve korteksli yongaların sayısı burada yerel hammaddenin işlenmiş olduğunu göstermektedir. Ancak düzeltili aletlerin sayısı ve niteliği buradaki Paleolitik Dönem insan etkinliklerinin sadece hammaddenin işlenmesiyle sınırlı olmadığını da kanıtlamaktadır.

D11 (38°43'13.56"N 30° 0'33.97"E) Noktaya ulaşamadı. Arabanın son kaldığı yerde biraz yüründü. Mera ve tarım arazisi. Yüzey görünümü orta / düşük düzeydedir. Bazaltlar mevcut bunlarla beraber küçük kuvars parçaları da bulunmaktadır. Sarı, açık sarı toprak veya kil dolgular gözlemlenmiştir. Herhangi bir arkeolojik malzeme ile karşılaşmamıştır.

E06 (38°16'23.79"N 30° 8'31.82"E) Sandıklı Ovası'nın güneybatısındaki tepelik alanda yer alır. Güneydoğusu eğimli alanlardır. 1- 3 metre yüksekliğinde meşelik ve kısmen çayırılık arazidir. Yüzey görünürlüğü orta yüksekliktedir. Kuzeyde düz tepeler bulunur. Kuzeydeki yamaçların çukurluk alanlarında şu anda kuru olan göl yatakları vardır (ortalama 30 m çap). Kalker ana kaya bulunur. Çok iri kalker bloklar mevcuttur. Bu bloklar arasında *terra rosa* toprak mevcut. Yontma taş ham maddesi olarak kullanılabilecek kaynaklar yoktur. Herhangi bir arkeolojik malzeme görülmedi. Bir adet *distali* kırık fosilleşmiş at (?) *fibulası* görüldü.

E07 (38°21'47.84"N 30° 8'19.08"E) Örenkaya Mahallesi merkezinin güneybatısında yer alır. Tam olarak noktaya ulaşılammıştır. Burası Sandıklı Ovası'nın batısında yer alan eski volkanik sıradadır. Andezit bloklar mevcuttur. Parça parça ot, alçak seyrek ağaçlar bulunur, yüzey görünümü yüksektir. Yontma taş ham maddesi yoktur. Herhangi bir arkeolojik malzeme ile karşılaşmamıştır.

E08 (38°27'11.87"N 30° 8'6.29"E) Baştepe Mahallesi'nin kuzeydoğusundadır. Burası bazı yerleri ekili çoğunluğu sürülü tarlalardır. Arazi düzdür, alüvyon dolgular vardır. Toprak kahverengidir. Ham madde veya arkeolojik malzeme tespit edilmemiştir.

E09 (38°32'35.90"N 30° 7'53.43"E) Sandıklı Ovası'nın kuzeyinde yer alan dağların eteğindedir. Açık kahverengi toprak mevcuttur. Çok az miktarda Roma Dönemi (?) seramiği gözlemlenmiştir. Burası olası bir göl yatağıdır. Yontma taş yapımında kullanılabilecek ham madde bulunmamaktadır. Jeomorfolojik olarak Sandıklı Ovası'nın kenarındaki dağlık alanın eteğinde yer aldığı için Paleolitik açısından çok umut vaat eden bir alan olmasına karşın Paleolitik buluntular gözlemlenememiştir. Yüzey görünümü orta düzeydedir. Arazi tarla olarak kullanılmaktadır. Burada ayrıca Daylık Vadisi de araştırıldı. Araştırılan alan daha önceden bilinen Kınık fosil lokalitesinin batısındadır. Yamaçlarda asılı teraslarda kalker mevcuttur. Bunlar fosillerin olduğu tabaka olmalıdır. Ancak söz konusu fosilleri tespit edemedik. Yontma taş ham maddesiyle karşılaşılmadı.

E10 (38°37'59.92"N 30° 7'40.52"E) Çukurca Mahallesi'nin yaklaşık 1 km güney doğusundadır. Derin bir vadinin üstündeki kayalığın üstündedir. Tam olarak noktaya ulaşılması mümkün olmamıştır. Orman ve uzun otlar bitki örtüsünü oluşturur. Yüzey görünümü oldukça düşüktür. Kuzeydeki vadinin eski teraslarından bir tanesi burada mevcuttur. Vadinin diğer yakasında çok sayıda kalker kayalık ve kaya sığınağı mevcuttur. Vadinin karşısında sarp kayalıklar bulunur. Çukurca çevresinde çok sayıda kaya sığınağı olması mümkündür.

E10'a giden yol üstünde vadiye hâkim tepenin üzerindeki *konglomeratik* kayalara oyulmuş 20 x 10 m yüksekliği 5 – 7 m olan bir kaya sığınağı araştırılmıştır (Resim: 3). Altındaki vadinin dere yatağı içinde Bizans Dönemi'ne ait kiremit parçaları vardır ve bir tane, yaklaşık 2 metre uzunluğunda mermer sütun tespit edilmiştir. Bakanlık yetkili uzmanımız tarafından gereken belgeleme yapılmıştır.

Kaya sığınağına giden yolda olasılıkla daha erken dönemlere ait seramik parçaları görülmüştür. Kaya sığınağının zemininde *konglomera* mevcuttur ayrıca modern hayvan gübresi bulunmaktadır. Arkeolojik dolgu tespit edilemedi. Ancak kazılması durumunda önünde ve içinde olabilir. Sadece bir tane dönemi belirlenemeyen denenmiş çekirdek tespit edilmiştir.

F06 (38°16'33.61"N 30°15'22.90"E) Noktaya ulaşılamadı. Noktanın batısında arabayla ulaşılabilen noktanın etrafında dolaşıldı. F06 yaklaşık 1 km doğuda yer alır. İncelenen alan Ballık Mahallesi'nin güneyinde yer almaktadır. Batıya doğru eğimli arazide, çok sayıda birbirine paralel kanyon vardır. Bu vadilerin üst kısımları düz sırtlarla birbirinden ayrılmaktadır. Sandıklı Ovası'na bağlanan bir su sistemi mevcuttur. Burası ise ovanın doğusundaki yüksek platodadır. Sırtların üzerindeki eski teraslarla ilişkili olarak yaklaşık 15 – 25 cm çap boyutlu çoğunluğu kalker malzeme içeren teraslar mevcuttur. Kalker ana kaya kanyonun üstünde açığa çıkmış durumdadır. Bunun batısında bazalt gibi volkanik kayaç içerikli *konglomeralar* mevcuttur. Herhangi bir arkeolojik malzeme tespit edilmemiştir.

F07 (38°21'57.69"N 30°15'10.67"E) Gökçealan köyün hemen batısında bulunur. Burada dere çakılları mevcuttur, bazıları oldukça iridir. Toprak açık kül rengidir. Tarlalar yeni biçilmiş olduğundan dolayı yüzey görünümü düşüktür. Çok seyrek İlk Tunç Çağı veya sonrasına ait seramik parçaları görülmüştür. Bunlar birkaç km yakınlarda bulunan Kusura yerleşimi ile ilişkili olabilir.

F08 (38°27'21.75"N 30°14'58.39"E) Sandıklı ilçe merkezi güneybatısındaki ovada bulunan tarlalardadır. Yüzey görünümü orta seviyededir. Seralar mevcuttur. Açık kahverengi alüvyal toprak bulunur. Bunun içinde seyrek olarak kuvarsit çakıllar vardır. Yontma taş yapımında kullanılabilecek nitelikte ham madde yoktur, herhangi bir arkeolojik malzeme tespit edilmemiştir.

F08, F07 ve G08 ile G08 noktalarımız arasında kalan Selçik ve Kargın köyleri civarlarında da gözlem noktaları dışında araştırma yapılmış ve oldukça zengin Paleolitik buluntu yerleri açığa çıkarılmıştır.

F8/1 SELÇİK (38°26'52.32"N 30°17'31.19"E) Sandıklı'ya bağlı Selçik Mahallesi'nin kuzeybatısındadır (Resim: 4). Bu alan daha önce Miyosen fosil lokalitesi olarak işaretlenmiş olduğu için ekibimiz buraya gelmiştir. Herhangi bir fosille karşılaşmamıştır. Burası penep-lenleşmiş bir düzlüktür. Terası olmayan, yumuşak dere yataklarıyla bölünmüş bir arazidir. Çay taşı şeklinde volkanik kayalar mevcuttur. Çakmak taşı az da olsa bulunur. Yontma taş buluntular çok az sayıda ve düşük yoğunluktadır. Alan çoğunlukla tarla olarak kullanılmaktadır. Yüzey görünümü genellikle yüksektir.

Ham madde yapısı genel olarak bozuktur. Çekirdekler ve diğer buluntuların genel durumu Orta Paleolitik Dönem'i yansıtmaktadır. Çekirdekler içinde küresel ve yarı küresel çekirdekler baskındır. Bunları *Para-Levallois* çekirdekler izler. Genel olarak bu çekirdeklerde de merkezci yönlerden işlenmiş olanlar fazladır. Çekirdeklerdeki çıkarımlar genel olarak yongaların ortalama boyundadır. Bazı çekirdeklerde ham madde yapısının bozuk olmasından dolayı işlenmeden bırakılmış yüzeyler mevcuttur.

Ham madde yapısının bozuk olması nedeniyle yongalarda iç, dış yüz ve diğer yonga özellikleri çok belirgin olarak tespit edilememiştir. Yongaların özellikle ince kenarlarında *tafonomik* nedenlerle oluşmuş çeşitli kırıklar mevcuttur bunların yongaların değişik yüzlerinde sistematik olmayan bir şekilde dağılmış olması söz konusudur. Buluntular içerisinde deliciler dikkat çeker.

F8/2 SELÇİK 2 (38°25'32.41"N 30°17'43.33"E) Selçik Mahallesi'nin güneybatısında yer alır. Yol kenarındaki yüksek, batıya eğimli bir sırtın üzerindedir (Resim: 5). Açık kahverengi toprak bulunur, bununla ilişkili olarak çay taşı şeklinde bazaltlar vardır. Ancak bunlar Paleolitik aletlerin yapımında kullanılmamıştır. Çakmak taşı ham madde köşeli şekillerde ve 10 – 25 cm büyüklüktedir. Doğal halinde çoğunlukla kalın yassı şekillerdedir. Bunlar içinde kahverengi *dentritli* çakmak taşı ve koyu gri renkliler vardır. Çakmak taşı kaynağı jeolojik olarak *in situ*dur. Sürülmüş tarlada yüzey görünümü yüksektir. Tarlalardan toplanmış taş yığınları içinde çoğunlukla çekirdekler bulunmuştur. Burası önemli bir Orta Paleolitik buluntu yeridir.

Buluntular içinde çekirdekler sayıca fazladır. Bunların içinde *Levallois* yöntemiyle yapılmış olanlar da mevcuttur. Ayrıca küresel olarak işlenmiş çekirdekler, sadece bir yüzü işlenmiş çekirdekler gibi çekirdekler de mevcuttur. Üzerinden sadece birkaç yonga

çıkarıldıktan sonra işlenmesine devam edilmemiş denenmiş çekirdeklerin varlığı da önemlidir. Denenmiş çekirdeklerin sayıca fazlalığı ve bunların işlenmesinde çoğunlukla yassı hammaddelerin kullanılmış olması özellikle vurgulanmalıdır. Hem *Levallois* çekirdeklerin hem de bu denenmiş çekirdeklerin çoğunlukla bozuk hammaddeden yapılmış olmaları vurgulanmalıdır.

Afyonkarahisar batı ilçelerinde çay taşı hammaddeler kullanılarak yapılmış olmasına alışkın olduğumuz satır ve kıyıcı gibi çekirdek aletler de burada köşeli ve birinci hammaddeler kullanılarak yapılmıştır. Satır ve kıyıcılarda bu nedenle tipolojik olarak çay taşından yapılmış örneklerden farklılık görülür. Bunların üzerinde bazen kullanım kırıkları ve düzelti de görülmesi bunların çekirdekten çok alet olarak işlevine işaret eder. Hem *Levallois*, hem de *Levallois* olmayan bazı çekirdeklerde de taşımalık elde etmeyle ilgili işlemler tamamlandıktan sonra oluşan kenarlar düzeltilenmiştir. Ayrıca üzerindeki çıkarımların boyutu nedeniyle bir satır olarak değerlendirilmeyecek çok sayıda düzeltilenmiş doğal parça mevcuttur. Bu doğal parçaların çoğunlukla kısa kenarları 2-3 cm uzunluğunda çıkarımlarla bir veya iki yüzden işlenmiştir. Ardından bu aletlerin bazılarında oluşan keskin kenarlar kullanım kırıkları veya düzelti gibi ikincil işleme ait izler taşır.

Genel olarak bakıldığında buluntu topluluğunda yongalar ve düzeltili yongalar oldukça az sayıdadır. Bunlar çoğunlukla *kortekslidir*. Hammaddenin kalitesi de bu buluntuların tipik olmasını engellemiş görünmektedir. Özellikle vurgulanması gereken noktalardan bir tanesi ikincil *kortekse* sahip hammaddelerin de kullanılmış olmasıdır. Bunlar birincil ham maddeye yakın nitelik ve renklerde. Dolayısıyla bunların da çok yakın bir çevrede depolanmış kaynaklardan getirilmiş olduğunu söylemek olasıdır. İkincil hammaddenin de kullanımında herhangi bir teknolojik farklılık tespit edilmemiştir.

F8/3 GARKIN (38°25'50.69"N 30°18'42.86"E) Selçik Mahallesi'nin yaklaşık 1 km güneydoğusunda, Kargın Mahallesi'nin 2,5 km batısındadır. Daha önceden bilinen "Garkın" adlı bir fosil lokalitesidir. Peneplen, batı yamaçlarda bulunan bir alan 3 X 3 metre boyutlarında kazılmıştır. Bu paleontolojik kazı alanının üstündeki düzlükte Orta Paleolitik Dönem'e ait yontma taş buluntular tespit edildi (Resim: 7). Açık gri renkli dolgular mevcuttur, bazalt çay taşları bulunur. Az miktarda kahverengi, yassı kalın çakmak taşı ham madde vardır. Bu çakmak taşı damarlı ve kalitesizdir. Tarla olarak kullanılmış olduğu için yüzey görünümü yüksektir.

Burada hem birincil hem ikincil çakmak taşı hammaddeler kullanılmıştır. Genel olarak bakıldığında hammaddeler büyük boyutlu değildir (en fazla 15 cm). Buluntular içerisinde özellikle *para-levallois* çekirdekler merkezci çıkarımlarla işlenmiştir. Diğer çekirdekler içerisinde küresel ve yarı küresel çekirdekler mevcuttur.

Yongalar genel olarak *kortekslidir*. Bu durum hammaddenin küçük boyutlarıyla uyumludur. Düzeltili aletler içerisinde az sayıda kenar kazıyıcı ve çentikli aletler bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında düzeltiler yongaların çok fazla tükenmesine yol açmamıştır. Bu-

luntular fazla sayıda değildir. Ancak bunların genel teknolojik karakteri açık bir şekilde Orta Paleolitik Dönem'i yansıtmaktadır. Bazı buluntular Üst Paleolitik Dönem'e ait olabilir

F09 (38°32'45.82"N 30°14'46.05"E) Ekinhisar'ın kuzeydoğusunda, görece eğimli alandır. Burada kuru, eski teraslarına dair izler olmayan dere yatakları bulunur. Çayırlıktır, yüzey görünümü orta seviyededir. Sırtların üzerinde andezit bloklar vardır. Az sayıda kuvars mevcut. Yontma taş ham madde yoktur, arkeolojik malzeme tespit edilememiştir.

F10 (38°38'9.87"N 30°14'33.65"E) Akharım beldesinin içinde kalan özel mülk olduğu için bakılamadı. Akharım'ın batısındaki alanlara bakıldı. Burada akarsuyun eski teraslarında çok miktarda çay taşı mevcuttur. Bunlar arkeolojik açıdan çok net aletler değil. Başka buluntu veya çakmak taşı bulunamadı. Yüzey görünümü yüksektir. Sadece bir tane iri düzelteli alet bulunmuştur. Dönemi belirlenememiştir.

F11 – ÇAYHISAR (38°44'18.11"N 30°11'20.70"E) Sinanpaşa ilçe sınırları içindedir. Sinanpaşa-Çayhisar asfalt karayolunun üzerinde, Çayhisar'ın yaklaşık 2 km kuzeydoğusundadır. Gözlem noktalarımız F11-E11 arasında kalan bölgededir. Yol kenarında batıya eğimli yamaçlarda çok sayıda çay taşı bulunur. Bunlar vadi içindeki akarsuyun olası eski teraslarıyla ilgilidir. Genellikle kuvarsit bulunur. Tarla olarak kullanılmaktadır. Yeni sürülen yerlerde yüksek, sürülmemiş alanlarda düşük yüzey görünürlüğü vardır. Yerel olmayan kahverengi çakmak taşından yongalar vardır ve bir adet satır tespit edilmiştir. Paleolitik Çağ'a ait bir buluntu yeridir. Buluntu yoğunluğu çok düşüktür ancak bu bölge daha ayrıntılı incelenmelidir.

Burası bir çay taşı ham madde kaynağıdır. Boyutları 15 cm'ye kadar olan kuvars, çakmak taşı gibi çeşitli hammaddeler buradaki terasta birikmiştir. Arazide gerçekleştirilen ilk gözlemler buradaki hammaddelerin yontma taş üretimi için çok az kullanılmış olduğunu göstermiştir. Toplam altı adet yontma taş bulunmuştur. Yuvarlanmış köşelere sahip bir kuvars hammaddenin tek bir kenarı tek bir yüzden işlenerek yapılmış bir satır ve kahverengi çakmak taşından yapılmış yongadan çentikli burada bulunan önemli buluntulardandır. Bunların genel olarak Paleolitik Çağ'a tarihlenmeleri mümkündür. Az sayıda olduklarından daha fazla yorum yapılması mümkün değildir. Bu buluntuların yakın çevresindeki diğer alanların da araştırılması gerekmektedir.

G06 (38°16'43.03"N 30°22'14.04"E) Dinar ilçesinde yer alır. Haydarlı köyünün kuzeybatısında yer alan tepeliklerdedir. Arazi derin topraklı dere vadisi ve buna bağlanan drenaj kanallarıyla parçalanmış bir arazidir. Miyosen kökenli kalkerler ve ayrıca andezit ve bazaltlar mevcuttur. Noktaya ulaşıldı. Vadide çok sınırlı ağaçlar, üst kısımları uzun çayır. Yeni ekilmiş orman. Yüzey görünümü çok düşüktür. Kayaların açıldığı alanlarda yüksek ancak çok kısıtlıdır.

G07 (38°22'7.14"N 30°22'2.32"E) Soğucak kuzeyindeki yaylalarda yer alır. Noktaya tam olarak ulaşılamadı. Volkanik arazi, andezit mevcuttur. Bazı yerler çayır, yüzey görünümü orta seviyededir. Arkeolojik malzeme veya ham madde yoktur.

G08 (38°27'31.24"N 30°21'50.54"E) Çok yüksek bir dağın tepesindedir. Noktaya ula-

şılamadı. Dağın tepesinde, yanındaki asfalt yolda duruldu. Arazi çok sarp olduğu için başka araştırma yapılmadı. Kayda değer hiçbir şey tespit edilmedi.

H06 (38°16'52.06"N 30°29'5.23"E) Dinar ilçesindedir. Kınık Mahallesi kuzeyindeki tarlalardadır. Bu tarlalardan bazıları sürülmüştür, bunlarda yüzey görünümü yüksek, sürülmemişlerde ise düşüktür. Alüvyal, kahverengi toprak bulunur. Bunların içinde çok az çakıl bulunur. Ham madde yoktur, arkeolojik malzeme görülmemiştir.

H07 (38°22'16.19"N 30°28'54.01"E) Dinar-Şuhut ilçe sınırlarının olduğu yerdedir. Yakınında ulaşım imkanı veya bir yerleşim yoktur. Dağlık bölgededir. Bu nedenle ulaşılması mümkün olmamıştır.

SONUÇLAR

2023 Batı Afyonkarahisar Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması esasen Sandıklı, Hocalar ve Kızılören ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Kızılören ve Hocalar ilçelerinin yüzölçümleri görece az olduğu için bu ilçelere fazla gözlem noktası denk gelmemiştir (Hocalar'da 3, Kızılören'de 1 adet). Araştırma sahasına yakın olduğu için Dinar ve Sinanpaşa ilçelerinde, yukarıda bahsedilen alanlarda da çalışılmıştır. 2023 yılı Paleolitik buluntu yerlerimizin tamamı gözlem noktası olarak daha önceden belirlenmiş noktaların dışında tespit edilmiştir. Bunlar ya bu noktalara ulaşamadığı için araştırılmış alanlar ya da bilinen bir fosil lokalitesini gözlemek için gidilmiş olan yerlerdedir.

Paleolitik Çağ buluntuları ham madde kaynaklarıyla yakından ilişkilidir. Bunlar 2022 yılında tespit edilmiş buluntu yerlerinin aksine, çakmak taşından çok kuvars, kuvarsit ham madde ve volkanik arazilerle ilişkilidir. Kullanılmış hammaddelerin değişmesinin doğal bir sonucu olarak buluntular tipolojik olarak da önceki yıldan daha farklıdır.

D10 gözlem noktası yakınlarında tespit edilmiş Alt Paleolitik buluntu yeri hem jeolojik olarak korunmuş yüksek bir düzlükte yer aldığı için, hem de nispeten zengin buluntular olduğu için 2023 yılının en önemli keşfidir. Burada *Acheul* türü buluntuların olduğunu söylemek mümkündür. Burada özellikle Denizli ilindeki iki yüzeylilerle bir benzerlik vurgulanmalıdır (Özçelik ve Bulut 2021).

Selçik çevresindeki alanlar da özellikle Orta Paleolitik Dönem'le ilgili olarak önemlidir. Çayhisar yakınları hakkında daha fazla araştırma yapılması gereklidir.

Genel olarak bakıldığında 2023 yılı araştırması çoğunluğu dağlık ve mevcut imkanlarımızla gözlem noktalarına ulaşamayan alanlarda gerçekleştirilmiştir. Gözlem noktalarına ulaşmaya çalışmanın bu bölgeyi daha iyi tanımamıza olanak sağlayabileceğini düşündüğümüz için bu noktaları birbirinden 10 km uzak olacakları şekilde eşit aralıklarla konumlandırmıştık. İlk önerdiğimiz sistem halen araştırma yöntemi olarak geçerli olsa da ulaşamayan noktalar yüzünden vaktimizin bir kısmında geleneksel yöntemlere geri dönmek zorunlu olmuştur. Bunun sonucunda da ekibimiz, esas amacımız hiçbir zaman bulmak olmasa da arazi çalışmasını geleneksel Paleolitik yüzey araştırması gibi gerçekleştirmiştir. Bu bizlere daha

fazla buluntu yeri tespit edilmesi olarak geri dönüşü olmuş bir yöntemdir. Bu sayede araştırma alanımızdaki ilk Alt Paleolitik Dönem buluntuları tespit edilmiştir.

Batı Afyonkarahisar Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması'nın sonuçlarının paylaşılması için bir web sitesi oluşturulmuştur (Web: 2). Bu web sitesinde projenin gelişmeleri yanında ayrıca bulunmuş yontma taş aletlerin verileri de açık kaynaklı olarak paylaşılmaktadır.

TEŞEKKÜR

Çalışmalarımızın her aşamasında destek veren Afyonkarahisar Müze Müdürlüğüne, arazi çalışmalarına katılan Ankara Üniversitesi Tarihöncesi Arkeolojisi programı öğrencisi Ayça Kuvvetli'ye, laboratuvar çalışmalarına katkılarından dolayı İstanbul Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğrencileri Elif Çağla Doğu ve Zeynep İçel'e teşekkür ederiz. 2022 yılında çalışmalarımızı destekleyen ve tarihleme için kaynak sağlayan Türk Tarih Kurumuna bir kez daha teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Aydın, Y., Taşkıran, H., Erbil, E., Sarioğlu, E. K., ve Özturan, m (2024). Afyonkarahisar Doğu İlçeleri Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2022), *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 39 (3), s. 517-531.

Dinçer, B., Kelpetin, Z., Birol, Ö., ve Aktaş, N., (2020). Kureyşler Baraj Gölü Havzası Paleolitik Araştırmaları 2015-2016. (Ed. S. Ünan) Kütahya Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2015-2016. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, s. 1-54.

Dinçer, B., Şahin, S., ve Karahan, G., (2023). West Afyonkarahisar (Turkey) Palaeolithic Survey 2022: Field Methods and First Results. *Anatolia Antiqua* XXXI, s. 243-259.

Dinçer, B., Şahin, S., Karahan, G., ve Dumanlıoğlu, C. (2024). Batı Afyonkarahisar Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması – 2022 (Merkez, Şuhut, Sinanpaşa İlçeleri). *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 39 (1), s. 313-329.

Özçelik, K. ve Bulut, H., (2021) Denizli'de (Ege Bölgesi) İki Yüzeyle Alet Geleneği: Tekno-Tipolojik Analizlerle Sınırlı Çalışmaların Kronolojik Sorunların Çözümündeki Yetersizliği. *Colloquium Anatolicum* 20, s. 163-182.

Taşkıran, H. ve Taşkıran, Z. F. (2011). İki Yüzeyle Aletlerin Anadolu'daki Dağılımında Yeni Bir Nokta: Afyonkarahisar, (Ed. H. Taşkıran, G. Kartal, K. Özçelik, m B. Kösem), *Işın Yalçınkaya'ya Armağan*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat, s. 235-244.

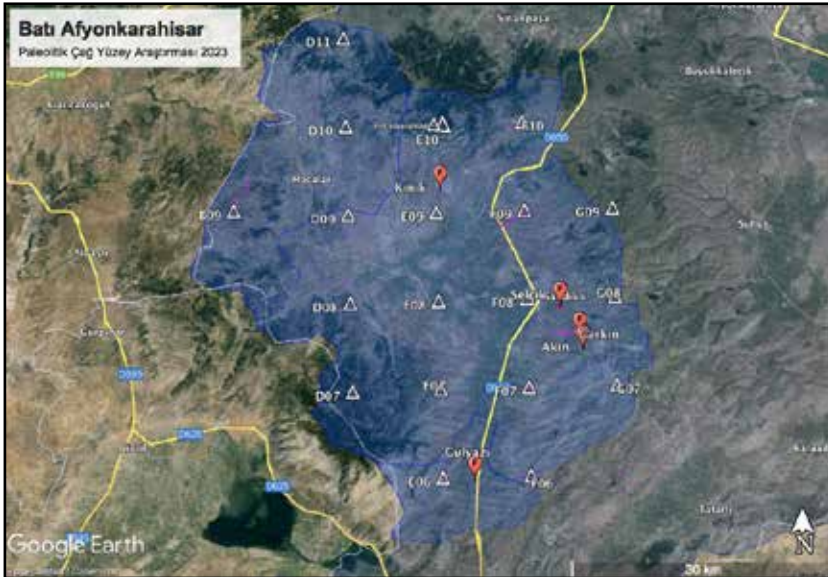
Web 1: Dinçer, B., (2022). Geniş Bölgelerde Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları İçin Yöntem Önerisi. *Türkiye Arkeoloji Araştırmaları Webinarı* 4, ArkeolojiHaber Youtube Kanalı [https://www.youtube.com/watch?v=8DW3EqTR2rw].

Web 2: https://avesis.istanbul.edu.tr/researchteamsite/bafpal

EKLER

Harita 1: Batı Afyonkarahisar Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması gözlem noktaları.

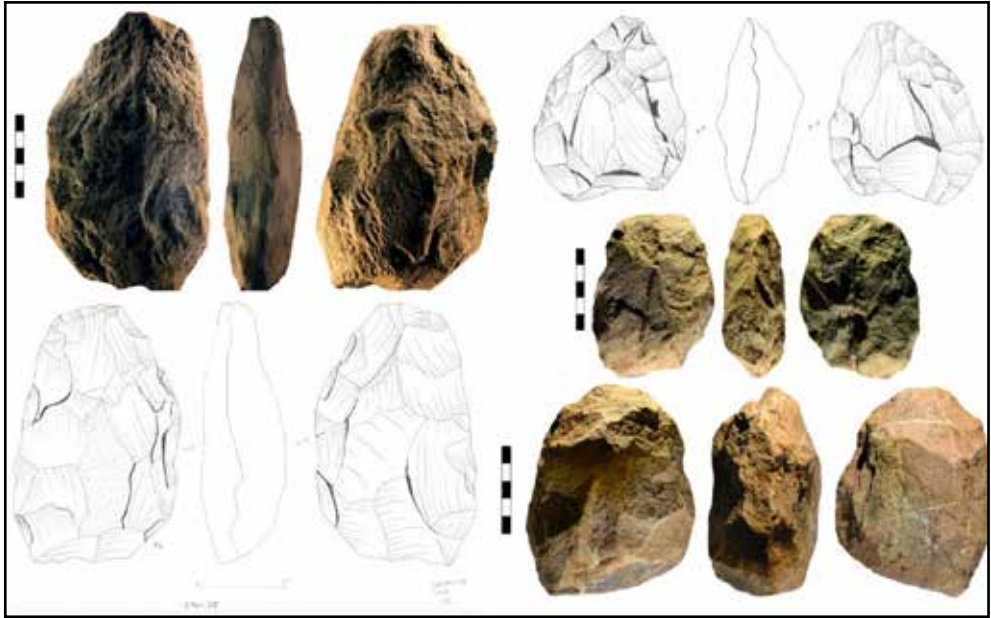
Harita 2: Batı Afyonkarahisar Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması 2023 yılı gözlem noktaları.

Harita 3: D10 yakınlarındaki Paleolitik buluntu yerinde yürüme GPS izleri.

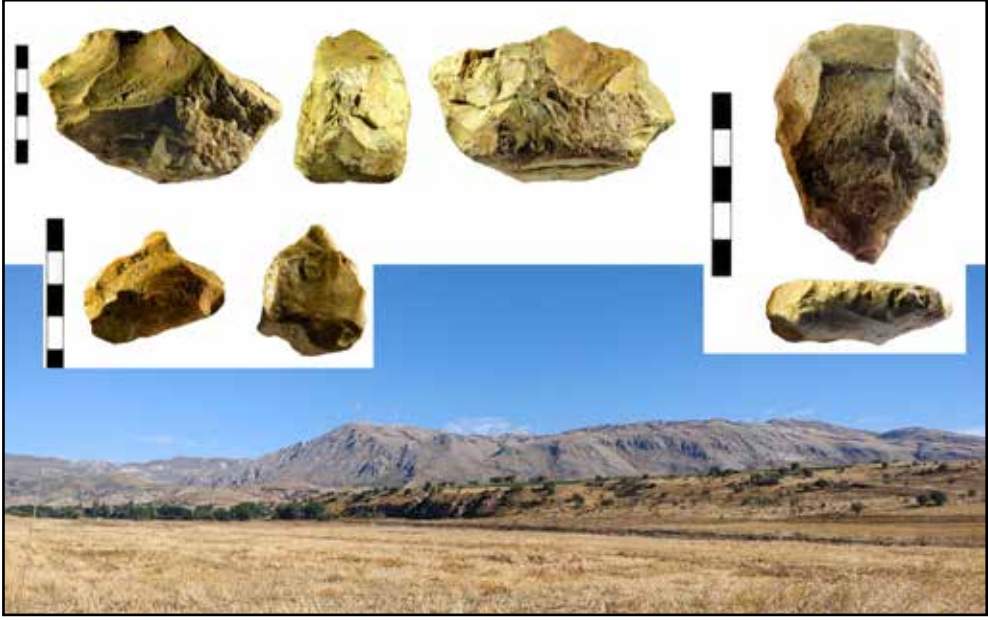
Resim 1: D10 Paleolitik buluntu yeri genel görünümü.

Resim 2: D10 Paleolitik buluntu yerinden iki yüzeyliler (ölçekler değişkendir, cm).

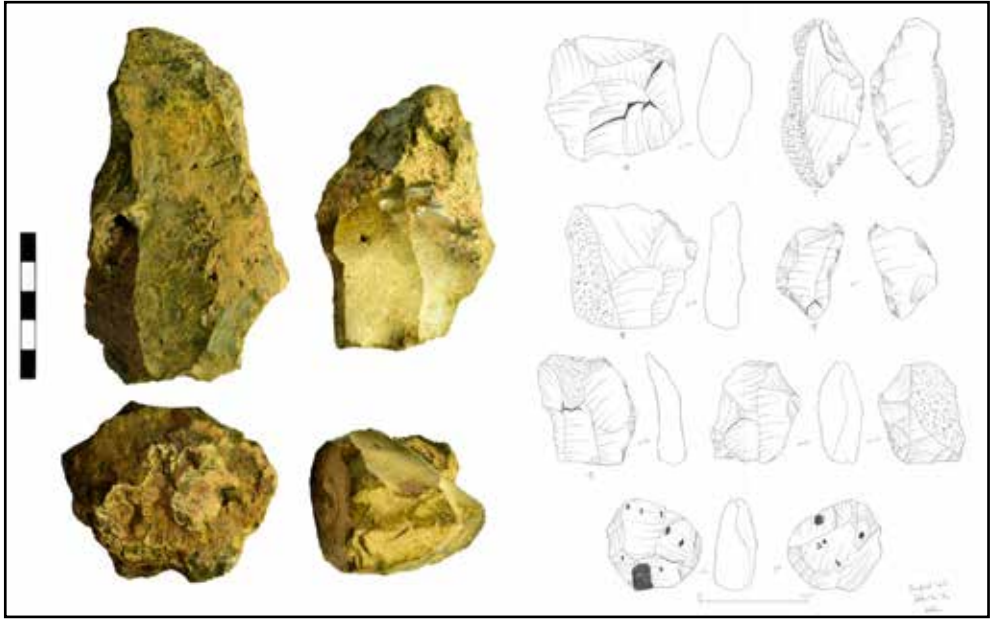
Resim 3: E10 yakınlarındaki kaya sığınağı.

Resim 4: F8/1, Selçuk 1 buluntu yerinin görünümü ve seçilmiş yontma taş buluntulardan çekirdek, deliciler ve ön kazıyıcı (ölçekler değişkendir, cm).

Resim 5: F8/2, Selçuk 2 buluntu yeri.

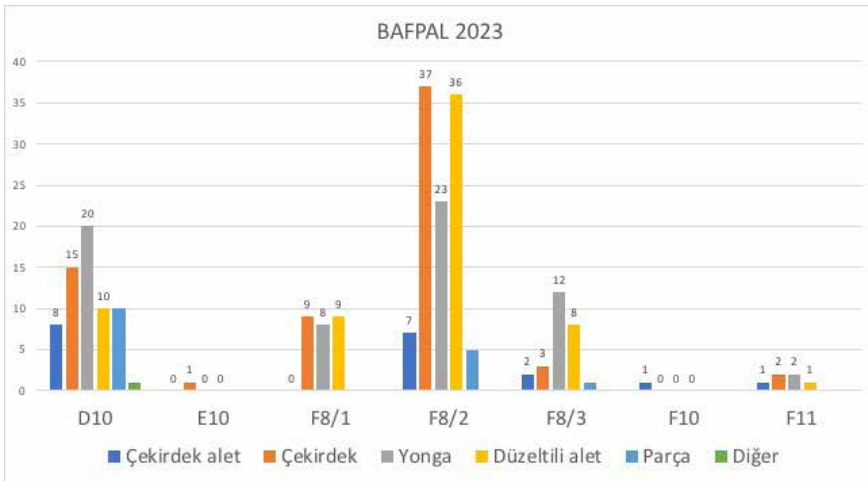
Resim 6: F8/2, Selçik 2 buluntu yerinden *Para-Levallois* uzun yonga çekirdekleri (foto), düzeltili ve düzeltilsiz taşımaları (çizim).

Resim 7: F8/3 Garkın Paleolitik buluntu yerinin genel görünümü, *Levallois* çekirdek, kıyıcı ve iki yüzeyli alet (ölçek değişik, cm).

Buluntu yeri	D10	E10	F8/1	F8/2	F8/3	F10	F11	Toplam
Kırıyıcı	2	0	0	6	1	0	0	9
Satır	2	0	0	0	0	1	1	4
İki yüzeyli alet	4	0	0	1	1	0	0	6
Denenmiş çekirdek	5	1	2	12	0	0	1	21
Dilgi/dilgicik çekirdeği	0	0	1	2	0	0	0	3
Levallois dilgi çekirdeği	0	0	0	2	0	0	0	2
Levallois lineal çekirdek	0	0	0	2	0	0	0	2
Levallois merkezci çekirdek	0	0	0	3	1	0	0	4
Para-levallois çekirdek	0	0	2	3	2	0	0	7
Çekirdek	10	0	4	13	0	0	1	28
Parça	10	0	0	5	1	0	0	16
Örs	1	0	0	0	0	0	0	1
Yonga	20	0	8	23	12	0	2	65
Rende	0	0	0	2	0	0	0	2
Çentikli	2	0	2	2	1	0	1	8
Dişlemeli	0	0	1	2	0	0	0	3
Düzeltili yonga	4	0	4	10	4	0	0	22
Düzeltili parça	4	0	0	11	1	0	0	16
Kenar kazıyıcı	0	0	0	8	2	0	0	10
Delici	0	0	2	1	0	0	0	3
Toplam	64	1	26	108	26	1	6	232

Tablo 1: Batı Afyonkarahisar Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması. 2023 yılı yontma taş buluntuları.

Grafik 1: Batı Afyonkarahisar Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması 2023 yılı yontma taş buluntuları.

BURDUR İLİ PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2023

Betül FINDIK*

F.Arzu DEMİREL

Serdar MAYDA

Cemile AMAÇ

I -GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 08.08.2023 tarih ve 4064820 sayılı yüzey araştırması izni ve Bilimsel Araştırma Projesi (BAP/0946-Güdümlü Proje) kapsamında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinin maddi destekleri ile gerçekleştirilen 2023 yılı “Burdur İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması” arazi çalışmaları 01.09.2023 tarihinde başlamış ve 15.09.2023 tarihinde sona ermiştir. Araştırma kapsamında toplanan buluntular, 15.09.2023 tarihinde Burdur Müzesine teslim edilmiştir.

Çalışmalarımıza Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı Burdur Müze Müdürlüğü uzmanı Sayın Orhan Gazi Özbey, Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır. Dr. Betül Fındık başkanlığındaki araştırma ekibi, Prof. Dr. Arzu Demirel, Dr. Serdar Mayda ve Arkeolog Cemile Amaç’tan oluşmuştur.

Arazi çalışmalarımızda yaygın yaya yüzey araştırması (*extensive pedestrian survey*) yöntemi kullanılmıştır. Yüzey araştırması, ekip üyelerince yürüyerek ve detaylı gözlemler yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında tespit edilen buluntu alanları, daha önceki yıllarda 1’den başlayarak ardışık sayılarla numaralandırılmaktaydı. Bundan sonraki çalışmalarda, herhangi bir karışıklığa yol açmamak için, buluntu alanları tespit edildikleri yılın son iki sayısı ile birlikte (Örneğin 2022 yılında tespit edilen 1 no.lu alan 2201, 2023 yılında tespit edilen 1 no.lu alan 2301 şeklinde ifade edilecektir) ifade edilecektir.

* Dr. Öğr. Üyesi Betül FINDIK, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, Merkez-Burdur/TÜRKİYE. E-posta: bfindik@mehmetakif.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5071-9484.

Prof. Dr. F. Arzu DEMİREL, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Paleoantropoloji Anabilim Dalı, Merkez-Burdur/TÜRKİYE. E-posta: arzudemirel@mehmetakif.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0393-8470.

Dr. Öğr. Üyesi Serdar MAYDA, Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Zooloji Anabilim Dalı (Paleontoloji), Bornova-İzmir/TÜRKİYE. E-posta: serdar.mayda@ege.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5432-3559.

Arkeolog Cemile AMAÇ, Denizli/TÜRKİYE. E-posta: cemileamacc@gmail.com.

II – 2023 YILI ARAŞTIRMA ALANLARI

II.1 - Altınyayla İlçesi Araştırmaları

2023 yılı araştırmalarının, Burdur'un farklı ilçelerinde, önceden tespit edilen alanlarda yapılması planlanmıştır (Harita: 1). Bununla birlikte, daha önce planlanmayan bazı alanlarda da araştırmalar yapılmıştır. Araştırılacak alanların jeolojik yapısı dikkate alınarak *Pleyistosen/Kuvaterner* formasyonların yayılım gösterdiği alanlar ile eski göl tabanlarının çevresi, ham madde ve su kaynaklarının olduğu yaşama elverişli alanların taranması öngörülmüştür. Bu kapsamda ilk olarak Burdur'un, kuş uçuşu 100 km güneybatısında yer alan Altınyayla ilçesi ziyaret edilmiştir. Altınyayla'nın Taşyaka Mahallesi'nin hemen güneydoğusunda yer alan Değirmendere Mağarası'na gidilmiştir. *Ofyolitik melanj* arazide yer alan ve içinden Değirmendere Çayı akan mağara yerleşime uygun değildir. Mağara çevresinde yapılan araştırmalarda yontulmaya uygun ham madde ve Paleolitik Çağ'a ait yontma taş bulgulara rastlanmamıştır. Daha sonra, Altınyayla ilçe merkezinin yaklaşık 6 km kuzeydoğusunda bulunan Söğütüldipsizi Mağarası ziyaret edilmiştir. Ancak mağaranın, sonradan açıldığı anlaşılan bir baca girişinden ibaret olduğu ve güvenlik nedeniyle tel örgülerle kapatıldığı görülmüştür. Ana giriş bulunamamıştır. Mağara çevresinde yapılan araştırmalarda herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

II.2 - Gölhisar İlçesi Araştırmaları

Burdur'un, kuş uçuşu 90 km güneybatısında yer alan Gölhisar ilçesine bağlı, Gölhisar Gölü'nün güneydoğusunda yer alan Uylupınar köyü çevresinde araştırmalar yapılmıştır. Gölhisar Gölü çevresi *Kuvaterner* yaşlıdır ve Uylupınar *ofiyolitik melanj* üzerinde yer almaktadır. Su ve olası ham madde kaynaklarının varlığı sebebiyle yerleşime uygun olabileceği düşünülen bu alanda Paleolitik Çağ bulgularına rastlanmamıştır. Uylupınar sakinlerinden edinilen, Uylupınar'ın 1,5 km doğusundaki bir vadide çakmak taşı ham madde olduğu bilgisi üzerine bu vadide araştırmalara devam edilmiştir. Ancak söz konusu alanlarda, çok az miktardaki *çört* parçaları dışında ham madde ya da yontma taş bulguya rastlanmamıştır. Gölhisar'ın güneybatısında, Gölhisar-Çameli (Denizli) Kara Yolu boyunca araştırmalara devam edilmiştir. Bölge ormanlık olduğundan tarla ya da yol çalışmaları için açılmış açık alanlarda araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu alanlarda yontma taş bulguya ya da yontulmaya uygun ham maddeye rastlanmamıştır.

II.3 - Merkez İlçe Araştırmaları

Burdur'un yaklaşık 22 km güneydoğusundaki Yassıgüme köyünün güneydoğusundaki vadilerde, daha önce Prof. Dr. F. Arzu Demirel başkanlığında yürütülen "Burdur İli ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması" kapsamında fosil hayvan kalıntılarına ulaşılmıştır (Demirel ve Mayda, 2014). Fosil yaşına göre Erken *Pleyistosen*'de bölge Burdur Gölü'nün tabanını ve kıyı kesimlerini oluşturmaktaydı. Eski göl tabanını oluşturan güncel vadi tabanında ve eski göl kıyılarını oluşturan yüksek sırtlar üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Ancak bölgede Paleolitik Çağ'a ait herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Burdur'un yaklaşık 23 km güneydoğusundaki Beşkavak köyü ve Beşkavak'ın yaklaşık 4,5 km güneybatısındaki Kayış köyü, civarda *Pleyistosen* formasyon ve *ofiyoitlik* yayılımlar olduğu için ziyaret edilmiştir. Açık alanlarda yapılan araştırmalarda ham madde ya da yontma taş bulgulara rastlanmamıştır.

Burdur'un merkez ilçesine bağlı Kumluca köyünün Akseki Mevkii 2022 yılında ziyaret edilmiş ve birbirine yakın 3 farklı bölgeden yontma taş bulgular elde edilmişti (Fındık vd. 2024, s. 333-334). 2022 yılında tespit edilen ve 8 numaralı buluntu alanı (2208 no.lu Alan) olarak işaretlenen alanda tekrar araştırma yapılmıştır. 2023 yılında yaz ortasına kadar devam eden şiddetli yağışların yeni bulguları açığa çıkarmış olabileceği düşünülerek bu alanın tekrar ziyaret edilmesi planlamıştı. Ancak yağışlar bitki örtüsünün bir önceki yıla göre belirgin şekilde artmasına neden olmuş ve bu durum araştırmayı zorlaştırmıştır. Buna karşın 2208 no.lu alandan az sayıda yontma taş bulgu toplanmıştır. Bulgular, 2022 yılında toplanan, Alt Paleolitik Dönem'e ait olabileceğini düşündüğümüz, tamamı kil taşı iri parçalardan bir miktar farklılık göstermektedir. Çakmak taşı ve kil taşı bulgular daha küçük boyutludur ancak teknolojik olarak belirgin bir fark ortaya koymamaktadır.

Akseki Mevkii'nde ham madde olarak kullanılan silisli kil taşının kaynağı, alanın batı-kuzeybatısında kalan derin deniz çökellerinin oluşturduğu yamaçlardır (Resim: 1). Araştırmalara bu alanlarda devam edilmiş, dere ve sel yatakları ile bölünmüş arazide dağınık olarak, daha çok çekirdek ve denenmiş ham maddelerden oluşan buluntularla karşılaşmıştır. Bir adet *Levallois* çekirdeğin de bulunduğu topluluk, Akseki Mevkii'nde 2022 yılında tespit edilen Orta Paleolitik Dönem'e ait bulgularla benzerlik göstermektedirler (Resim: 2). Bu dağınık buluntu alanı 2201 no.lu alan olarak kaydedilmiştir.

2208 no.lu alanın kuzeydoğusunda kalan ve bu alandan bir yolla ayrılan tarlada araştırmalar yapılmıştır (Resim: 3). 2302 no.lu alan olarak kaydedilen alandan, Akseki'nin daha önceki Orta Paleolitik Dönem bulgularıyla benzer karakterde yontma taş parçalar elde edilmiştir (Resim: 4).

Akseki'nin kuş uçuşu 2 km kadar güneyinde yer alan, eski bir kum ocağı ziyaret edilmiştir. Ocak, Burdur Gölü'nün güneybatısında, gölün güncel kıyısına kuş uçuşu yaklaşık 4 km mesafedeki Kumluca köyünde yer almaktadır (Resim: 5). Kumluca köyü' ve ocak hafifçe kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmaktadır. Ocağın güneybatı kısmında yapılan araştırmalarda dağınık şekilde ve az miktarda yontma taş bulgulara rastlanmıştır. Detaylı araştırmalar yapmak üzere kum ocağı ikinci kez ziyaret edilmiştir. Ocak boyunca, kesitlerin erişilebilir kısımlarında ve eteklerinde yapılan araştırmalarda kuzeydoğu kesimde bulguların sayıca arttığı gözlemlenmiştir. Bu alanda yoğunlaşan araştırmalarda dağınık şekilde çok miktarda yontma taş bulgu toplanmıştır. Ocağın üst kesitlerinin eteğinde yer alan, *in situ* olmayan küçük bir tepenin yamacında, ocak boyunca toplanan bulgulardan daha fazla sayıda yontma taş buluntu ele geçmiştir. Ele geçen bulgular, çentikli ve dişlemeli aletlerin baskın olduğu,

1 Kumluca köyünün eski adı Soğanlı köyüdür. Eski yayınlarda da Soğanlı olarak geçmektedir.

Levallois tekniğın bazı örneklerini de içeren Orta Paleolitik karakterde bir endüstriyi işaret etmektedir (Resim: 6). Bu alan 2303 no.lu alan olarak kaydedilmiştir. Alan, Burdur Gölü'nün eski kıyısını şekillendiren fan-deltalardan biridir. Bu alanda farklı bilim dallarında bazı araştırmalar yapılmıştır (Erol 1978; 1971; Kış vd., 1989; Kazancı, 1990; Karabıykoğlu vd., 2003). Kumluca Fan-Deltası'ndaki çökel istiflerinden *Optically Stimulated Luminescence* (OSL) yöntemi ile elde edilen son yaşlandırma çalışmaları, deltadaki çökellerin günümüzden yaklaşık 64 bin ila 8 bin yılları arasında oluştuğunu göstermektedir (Karabıykoğlu vd., 2003, s. 12). Orta Paleolitik karakter gösteren bulgular bu tarihlerle uyumludur. Günümüzden önce 60 bin yıl civarında Burdur Gölü kıyısında bir Orta Paleolitik yerleşimin ya da geçici bir kamp alanının varlığında söz edilebilir.

Kuzey-güney yönlü uzanan ve Kumluca köyünü batıdan çevreleyen kireç taşı kayalıklarda bulunan mağaralarda ve mağaraların çevresinde araştırmalar yapılmış ancak bu alanda yontma taş bulgulara rastlanmamıştır.

II.4 - Çeltikçi İlçesi Araştırmaları

Çeltikçi ilçe merkezinin kuş uçuşu 7 km doğusunda yer alan Bağsaray köyü yakınlarındaki Bağsaray Barajı çevresinde araştırma yapılmış ancak bu alanda Paleolitik Çağ'a ait bulgulara erişilememiştir. Bölgede yontulmaya uygun hammaddelere de rastlanmamıştır.

Çeltikçi ilçe merkezinin hemen doğusunda, Burdur-Isparta Kara Yolu'nun ise hemen batısında, kuzey-güney doğrultulu uzanan vadide araştırmalar yapılmıştır. Vadi tabanı *Kuvaterner* formasyon içinde yer alırken *neritik* ve *pelajik* kireç taşı dağlar vadiyi çevrelemektedir. Vadi içinde, araştırma sırasında kuru olan Peçenekboğazı Deresi'nin yatağı bulunmaktadır. Vadi boyunca yapılan araştırmalarda yer yer kalitesiz, siyah renkli bir çakmak taşının küçük parçalarına rastlanmış ancak dereyi çevreleyen alanlarda yontma taş bulgulara ulaşılamamıştır. Dere yatağı içinde devam edilen araştırmalarda, çakmak taşı hammaddenin daha büyük örneklerine ve genel olarak kalitesiz, siyah çakmak taşından ve farklı kalitedeki çakmak taşı ham maddelerden az sayıda yontma taş bulguya ulaşılmıştır. 2304 no.lu alan olarak kaydedilen alandan elde edilen bulgular karakteristik özellikler göstermemektedir. Alt/Orta Paleolitik içinde değerlendirilebilir.

II.5 - Yeşilova İlçesi Araştırmaları

Yeşilova ilçesine bağlı Onacak köyü yakınlarındaki Dipsizin Mağarası'nda araştırma yapmak üzere, Burdur'a kuş uçuşu 32 km mesafedeki Onacak köyüne gidilmiştir. Buradaki *ofiyolitik* birimlerde bulunan Dipsizin Mağarası'na ulaşan dağ yolları, yağışlardan sonra yoğun şekilde bozulduğu için mağaraya ulaşılamamıştır. Onacak köyünün çıkışındaki tarlalarda yapılan araştırmalar ise sonuç vermemiştir.

Onacak'ın yaklaşık 2 km kuzeybatısındaki Gökçeyaka köyünde açık alanlarda yapılan araştırmalarda, 2305 no.lu alan olarak kaydedilen bir üzüm bağı içinde dağınık olarak az mik-

tarda yontma taş bulguya rastlanmıştır. Ardından Gökçeyaka köyünün yaklaşık 3 km kuzey-batısındaki Akçaköy ziyaret edilmiştir. Akçaköy çevresinde ve Akçaköy’ün güneybatısında yer alan Akgöl’ün kuzey kıyısına kadar yaklaşık 17 km’lik yol boyunca araştırmalar yapılarak ilerlenmiştir. Tüm bu bölge *Kuvaterner* formasyon içinde yer almaktadır. Ancak gözlemlerimize göre bölge, *Holosen* toprağı ile örtülüdür. Bu araştırmalar sonucunda herhangi bir yontma taş bulguya ulaşamadığı gibi yontulmaya uygun hammaddelere de rastlanmamıştır. Akgöl’ün kuzey kıyısında Güvercinliktepe mevkinde yer alan Güvercinlik Mağarası’nda araştırma yapılmıştır. Mağara, Akgöl’ün kıyı seviyesinden yaklaşık 140 m yükseklikte bulunmaktadır. Küçük bir giriş odasından sonra derinleşen mağarada dolgu toprağı, ham maddeye ve yontma taş bulguya rastlanmamıştır. Mağaradaki araştırmalardan sonra Akgöl’ün kuzeyinde yer alan Burdur-Denizli (Çardak) Kara Yolu boyunca araştırmalar yapılmıştır. Kireç taşı dağlar arasında yer alan yolun iki tarafındaki arazilerde araştırma yapılmış ancak yontma taş bulgulara ve yontulmaya uygun hammaddelere rastlanmamıştır.

II.6 - Kemer İlçesi Araştırmaları

Kemer’in Pınarbaşı köyünde sıcaklığı 27° civarında olan Pınarbaşı termal su kaynağı bulunmaktadır. Bugün bir mesire alanı olarak kullanılan Pınarbaşı su kaynağı civarındaki tarlalarda araştırmalar yapılmış ancak Paleolitik Çağ’a ait bulgulara ve yontulmaya uygun hammaddelere rastlanmamıştır. Pınarbaşı yakınlarında bulunan ve yine Prof. Dr. F. Arzu Demirel başkanlığında yürütülen “Burdur ve Afyonkarahisar İlleri ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması” kapsamında *Pleyistosen* Dönem’e ait fosil bulgular elde edilen eski bir kömür ocağına gidilmiştir (Demirel vd., 2020). Kömür ocağında ve çevresinde yapılan araştırmalarda Paleolitik Çağ’a ait bulgulara rastlanmamıştır. Kemer ilçe merkezinin, kuş uçuşu 3,5 km kadar kuzeydoğusunda yer alan başka bir kömür ocağına gidilmiş ve çevrede araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca Kemer ilçesinin, kuş uçuşu yaklaşık 9 km kuzeydoğusundaki Akçaören köyü yakınlarındaki *Pleyistosen* formasyonlarda araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu alanlarda Paleolitik Çağ bulgularına rastlanmamıştır.

2021 ve 2022 yıllarında Kemer ilçesinde Elmacık Fosil Lokalitesi çevresinde araştırmalar yapılmış, lokalitede ve karşısındaki sırtlarda dağınık olarak, az miktarda yontma taş bulgulara rastlanmıştır (Fındık vd., 2023, s. 235-236; 2024, s. 335-336). Elmacık Fosil Lokalitesi tekrar ziyaret edilmiş ve Elmacık-Ardıçtektepe Lokalitesi’nin güney-güneydoğusunda kalan, fosil bulguların bir kısmını veren Gökmentepe ile Ardıçtektepe arasındaki sırtlarda araştırmalar yapılmıştır (Resim: 7). 2306 no.lu alan olarak kaydedilen geniş alanda, dağınık şekilde ve oldukça az sayıda yontma taş bulguya ulaşılmıştır (Resim: 8). Önceki yıllarda toplanan yontma taş bulgularla benzer özellikler göstermektedir. Elmacık bulguları Alt Paleolitik Dönem’e atfedilmiştir.

II.7 - Bucak İlçesi Araştırmaları

2021 ve 2022 yıllarında Bucak'ın güneyinde Karaaliler beldesine bağlı Kızılseki köyü civarında araştırmalar yapılmış, Kızılseki köyünün Seki Avlığı Mahallesi'nde çok sayıda yontma taş bulguya ulaşılmıştır (Fındık vd., 2023, s. 232, 233; 2024, s. 335). Seki Avlığı, *radylorait* tabaka üzerine oturan kireç taşı kayalıklardan oluşan engebeli bir topografyaya sahiptir. Seki Avlığı'nda araştırma yaptığımız sırada bölge sakinlerinden, *radylorait* hammaddenin Karaseki köyünde de var olduğu bilgisini almıştık. Bu nedenle 2023 yılı araştırmalarında, Kızılseki köyünün 16 km kuzeyinde, *Pleyistosen* formasyon içinde bulunan Karaseki ve Karaseki'nin kuş uçuşu yaklaşık 10 km batısındaki Kuyubaşı köylerinin araştırılmasına da yer verilmiştir. Ancak her iki alanda da söz konusu hammaddelere ve yontma taş bulgulara rastlanmamıştır.

II.8 - Ağlasun İlçesi Araştırmaları

Ağlasun ilçesinin kuş uçuşu 13 km güneydoğusunda, Isparta sınırında yer alan Çamlıdere köyüne gidilmiştir. Bu bölge jeoloji haritalarına göre *radylorait* içeren *Triyas-Kratese* yaşlı bir formasyon içinde yer almaktadır. Çamlıdere köyüne giderken Bucak-Isparta Kara Yolu üzerinde, küçük gözlerden oluşan mağaralar görülmüş ve bu alanda araştırma yapılmıştır. Çamlıdere köyünün girişinde açık alanlarda, köy içindeki alanlarda araştırmalar yapılmış ancak bu alanlarda yontma taş bulgulara rastlanmamıştır. Yalnızca köy yolunun kenarında az miktarda *radylorait* bulguya rastlanmıştır. 2307 no.lu alan olarak kaydedilen alan dışında yapılan araştırmalarda söz konusu ham madde görülememiştir. Yoğun bitki örtüsünün bu bölgede araştırmayı oldukça zorlaştırdığını da belirtmek gerekir. Ardından, Çamlıdere köyünün Gökbel Mahallesi'ne gidilmiş, burada da araştırmalar yapılmış ancak yine yontma taş buluntu ya da ham maddeye ulaşılamamıştır. Gökbel'den sonra, Karagöl Mahallesi sınırlarında kalan bölgede, Burdur-Isparta sınırının bir kısmını çizen Isparta Deresi'nin yatağı çevresinde araştırmalar yapılmıştır. Araştırma yaptığımız tarihlerde kuru olan geniş dere yatağının bir kısmı boyunca yürüyerek yaptığımız araştırmalarda az sayıda olmak üzere yontma taş bulgulara rastlanmıştır. Alan 2308 no.lu alan olarak kaydedilmiştir (Resim: 9). Genel olarak *ad-hoc* tipte aletleri içeren buluntular Alt/Orta Paleolitik dönemlere tarihlendirilebilir (Resim: 10).

III. SONUÇ

2023 yılı araştırmalarımız, Burdur'un farklı ilçelerinde jeolojik verilere de dayanarak Paleolitik Çağ'da insan yaşamına uygun özelliklere sahip alanlarda yürütülmüştür. 2022 yılında tespit edilen 2208 no.lu alan yeniden ziyaret edilmiş, bununla birlikte 8 yeni buluntu alanı tespit edilmiştir. Toplam 9 buluntu alanından, *radylorait*, çakmak taşı, silisli kil taşı ve çakıl ham maddelerden üretilmiş yontma taş bulgular elde edilmiştir. İlk gözlemlerimize göre söz konusu bulgular Alt ve Orta Paleolitik Dönemlere ait tekno.-tipolojik özellikler göstermektedir. Üst Paleolitik ya da Epi-paleolitik dönemlere ait bulgulara rastlanmamıştır.

Buluntuların tamamı açık hava alanlarından ele geçmiştir. Merkez ilçede Kumluca köyü

mağaralarında, Altınyayla ilçesinde Değirmenderesi, Söğütüldipsizi Mağaraları'nda, Yeşilova ilçesinde Akgöl'ün kuzeyindeki Güvercinlik Mağarası'nda ve Ağlasun ilçesinde Bucak-Isparta Kara Yolu üzerindeki mağaralarda yapılan araştırmalar Paleolitik Çağ bulguları açısından sonuç vermemiştir. Geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi, 2023 araştırma sezonunda da Burdur'da Paleolitik Çağ'a ait mağara yerleşimlerine rastlanmamıştır.

Burdur'da Paleolitik Çağ bulgularının, su ve ham madde kaynaklarıyla ilişkili olarak dağılım gösteren açık hava buluntu alanlarından ele geçtiği görülmektedir. Burdur'un jeolojik yapısı, yontulmaya elverişli ham madde kaynaklarının kısıtlı olduğunu göstermektedir. 2023 araştırma sezonu sonu itibarıyla elimizdeki verilere göre, ham madde kaynaklarının buluntu alanlarının dağılımında birincil etkiye sahip olduğu görülmektedir.

TEŞEKKÜR

Araştırma iznimizi veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, maddi desteklerinden dolayı Mehmet Akif Ersoy Üniversitesine, Burdur Müzesi Müdürlüğüne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcimiz, Burdur Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Sayın Orhan Gazi Özbey'e ve araştırma heyet üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Demirel, F. A. ve Mayda, S. (2014). A New Early Pleistocene mammalian fauna from Burdur Basin, SW Turkey. *Russian Journal of Theriology*, 13 (2), s. 55-63.

Demirel, F. A., Mayda, S., Alçiçek, m C. ve Eryılmaz, D. (2020). Burdur ve Afyonkarahisar İlleri ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2018, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 37 (1), s. 143-154.

Erol, O. (1971). Konya, Tuz Gölü, Burdur Havza'larındaki pluvial göllerin çekilme safhalarının jeomorfolojik delilleri. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3-4, s. 13-52.

Erol, O., 1978. The Quaternary history of the Lake Basins of Central and Southern Anatolia (Ed. William C. Brice), *The environmental history of the Near and Middle East since the last ice age*. London: Academic Press, s. 111-139.

Fındık, B., Mayda, S., Demirel, F.A. ve Parmak, R.C. (2023). Burdur İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması-2021. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 38 (1), s. 229-244.

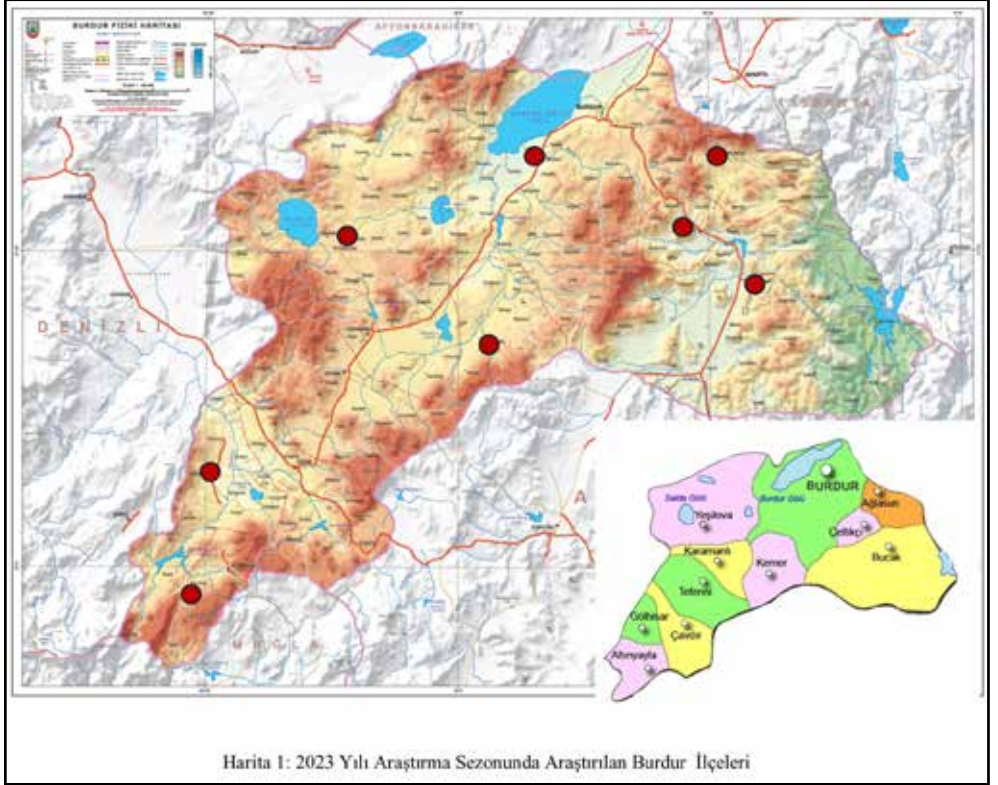
Fındık, B., Mayda, S., Demirel, F.A. ve Parmak, R.C. (2024). Burdur İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması-2022. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 39 (1), s. 331-343.

Karabıynoğlu, M., Roberts, N., Matter, A., Jones, M., Eastwood, W. ve Kapan Yeşilyurt S. (2003). Burdur Gölü Havzası Geç Kuvaterner Gölsel Çökilme Sistemlerinin Evriminde Tektonik ve İklimsel Denetim (Ed. Türker Yakupoğlu), *ATAG-7 Aktif Tektonik Araştırma Grubu 7. Toplantısı Bildiri Özleri Kitabı*, s. 11-14.

Kazancı, N. (1990). Fan-Delta Sequences in the Pleistocene and Holocene Burdur Basin, Turkey: The Role of Basin-Margin Configuration in Sediment Entrapment and Differential Facies Development (Ed. Albina Colella ve David B. Prior), *Coarse-Grained Deltas*, The International Association of Sedimentologists, Special Publication, 10, s. 185–198.

Kış, M., Erol, O., Şenel, S. ve Ergin, m (1989). Preliminary Results of Radiocarbon Dating of Coastal Deposits of The Pleistocene Pluvial Lake of Burdur, *Turkey. Medical Journal of Islamic World Academy of Sciences* 2(1), s. 37-40.

EKLER

Resim 1: 2301 Nolu Alanın Genel Görünümü

Resim 2: 2301 Nolu Alandan Yontmataş Bulgular

Resim 3: 2302 Nolu Alanın Genel Görünümü

Resim 4: 2302 Nolu Alandan Yontmataş Bulgular

Resim 5: 2303 Nolu Alan, Kum Ocağının Genel Görünümü

Resim 6: 2303 Nolu Alandan Yontmataş Bulgular.

Resim 7: 2306 Nolu Alanın Genel Görünümü

Resim 8: 2306 Nolu Alandan Yontmataş Bulgular.

Resim 9: 2308 Nolu Alanın Genel Görünümü

Resim 10: 2308 Nolu Alandan Yontmataş Bulgular

ATTOUDA ARAŞTIRMALARI 2023

Bilge YILMAZ-KOLANCI*

GİRİŞ

Denizli ili, Sarayköy ilçesi, Hisar Mahallesi (köyü) sınırlarında yer alan Attouda kenti, Antik Dönem’de Karia ve Phrygia Bölgesi arasında bulunan bir sınır kenti ve tepe yerleşimidir¹. Salbakos (Babadağ) Dağı’nın kuzeyindeki doğal bir tepenin üzerine kurulan yerleşim, savunmaya elverişli konumu sebebiyle neredeyse kesintisiz bir tarihi sürece sahne olmuştur. 2021 yılından itibaren, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinleriyle yerleşimde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda kentin geçmişinin MÖ 7-6. yüzyıla kadar uzandığı tespit edilmiştir (Yılmaz-Kolancı 2023d, 345-363). 1988 yılında I. Derece Arkeolojik Sit alanı ilan edilen Attouda’nın üzerinde, geçmiş İ Anadolu Selçuklu Dönemi’ne uzanan Hisar yerleşimi kurulmuştur. Hisar’a ait 143 adet yapının tescil edilmesiyle birlikte yerleşim Kentsel Arkeolojik Sit alanı ilan edilmiştir. Ancak bu kararlar birlikte yerleşimde göç başlamış, Anadolu’nun geleneksel konut mimarisinin özgün örneklerini oluşturan konut yapıları terk edildikleri için bakımsızlık ve doğal dış etkenlerle birlikte hızlı bir bozulma sürecine girmiştir. Yerleşimde karşımıza çıkan eser ve yapılar, MÖ 7-6. yüzyıldan başlayarak, Helenistik Dönem, Roma İmparatorluk Dönemi, Bizans (Doğu Roma) Dönemi, Anadolu Selçuklu Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi’ne aittir. Yerleşimin özgün dokusuna bağlı olarak gerçekleştirilen yüzey araştırmaları 2021 yılından itibaren disiplinlerarası yöntemlerle gerçekleştirilmiş ve 2023 yılında tamamlanmıştır.

“Attouda Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi” (Proje Numarası: YA012004(2023)) 2023 yılı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ve Denizli Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Fatma Tavlı’nın temsilciliğinde disiplinlerarası bir yaklaşımla ve çeşitli bilim dallarından oluşan uzman bir ekibin katılımıyla 21 Ağustos 2023-22 Eylül 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Attouda’da Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinleri doğrultusunda üçüncü sezon çalışması olarak gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar, 2023 yılında Hisarköy Attouda Turizm ve Yardımlaşma Derneğinin katkılarıyla desteklenmiştir.

* Doç. Dr., Bilge YILMAZ KOLANCI, Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Kampüsü Denizli/TÜRKİYE. ORC-ID: 0000-0003-2774-0889 E.mail: bilgeeyilmaz@gmail.com – bilgey@pau.edu.tr

1 Roma İmparatorluk Dönemi’nde Karia Bölgesi kentleri arasında yer alan Attouda, Bizans Dönemi’nde Phrygia Bölgesi’nin yönetim sınırlarına dahil edilmiştir. Bizans Dönemi’nde daha küçük bir yerleşim haline dönüşen Attouda, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi’nde antik yerleşimin üzerine kurulan Türk yerleşimiyle (İpsili Hisar) birlikte çok katmanlı kültürel bir doku kazanmıştır. Attouda Antik Kenti’nin üzerine kurulan bu yerleşim, Osmanlı Dönemi’nde Ezine-i Lazıkiyye (Sarayköy) kazasına bağlı önemli köylerden birisidir. Türk fetihleri sırasında Attouda kenti hakkında bilgi sahibi olunmamakla birlikte o tarihlerde yerleşim biriminin kent özelliğini kaybettiği ancak XIII. yüzyılda bölgenin bugünkü etnik yapısını kazandığı düşünülmektedir. Hisar köyünün içinde bulunduğu bölge 1429 yılında Osmanlı topraklarına katılmış, fetih usullerine göre üç sancağa ayrılmış olup Hisar yerleşimi Kütahya Sancağı’na bağlanmıştır (Gökçe 2000, 49-50).

2023 yılında yapılan araştırmalarda, proje kapsamında hedeflenen ve Attouda kentinin Antik Dönem'deki egemenlik alanını tespit etmeye yönelik olarak territoryum çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda, Acıdere Mahallesi, Yeşilyurt Mahallesi, Tekke Mahallesi, Yukarı Tırkaz Mahallesi, Kabaagaç Mahallesi ve Gerali Mahallesi'nde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Attouda kentinin merkezi konumundaki Hisar Mahallesi ve çevresinde, 2021 yılından itibaren yapılan araştırmalara devam edilmiştir. 2023 yılı araştırmaları sırasında belgelendirilen 4 (dört) kalem eser de tutanakla Denizli Müzesi Müdürlüğüne teslim edilmiştir.

ATTOUDA ANTİK KENTİ - HİSAR KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Ozan GÜMELİ - Tarık URGAN - Armağan ÖZKAN

Duygu DUMAN - Emine BİLGİÇ-KAVAK - Gül Tuğçe TOPRAK - Pınar TAŞPINAR-YAMANTÜRK

Salih OKAN AKGÖNÜL- Gözde ADIGÜZEL-ÇEVİK - Saniye DEDE

2023 yılında yapılan araştırmalarda, 2022 yılında başlatılan konut yapılarının ve konutlar ile çevresinde bulunan Attouda kentiyle ilgili arkeolojik verilerin tespit ve belgelendirmesine yönelik olarak çalışmalara devam etmiştir. Bu alanların dışında, yerleşim çevresindeki nekropolis ve Hisar yerleşiminin modern mezarlığında da çalışmalar gerçekleştirilmiş, Antik Dönem'de aktif olarak kullanıldığı düşünülen bazı yollarda ve çevresinde araştırmalar yapılmıştır.

Çalışmalarda konutların içerisinde ve çevresinde tespit ettiğimiz Antik Dönem'e ait eserler ada/parsel numarasına göre dosyalanarak kayıt altına alınmış, belgelendirilmiş ve arşivlenmiştir. Yapılan çalışmalarda özellikle mermer malzemeden yapılan anıtsal nitelikli mimari yapı elemanlarına ait kaide, sütun, başlık veya üst yapıya ait *arşitrav-friz* gibi bloklar tespit edilmiştir (Resim: 1). Ayrıca bezemesiz ve antik yapıların beden duvarlarına ait olabilecek nitelikte düzgün kesilmiş bazı blokların da özellikle konutların duvar inşasında kullanıldığı belirlenmiştir.

Resim 1: Dor sütun başlığı

Hisar Mahallesi'nin meydanında bulunan köy değirmeninin hemen önünden başlayan ve hafif bir eğimle birlikte antik kentin kuzeydoğusunda bulunan nekropolise ulaşan yol tespit edilmiştir. Yöre halkından edindiğimiz bilgilere göre söz konusu yol, Denizli-Sarayköy'den gelen ve Hisar Mahallesi'ne ulaşım için açılan asfalt yol öncesinde köye ulaşım için araçların ve yayaların kullandığı ana yollardan birisidir. Yolun bir kısmındaki taş döşemeler, yer yer toprak ve bitki örtüsüyle kapansa da günümüze sağlam bir şekilde ulaştığı görülmektedir. Söz konusu yolun nekropolisteki antik mezarlar ile birleştiği alanda ise toprak yapısının ve kayalık zeminin kaymasından dolayı günümüzde daraldığı belirlenmiştir. 2-3 m genişliğinde değişen ölçülere sahip yolun, yerleşim içerisindeki antik dönemden günümüze kadar uzanan ana yol ağlarından birisi olduğu düşünülmektedir.

Attouda kentini sınırlandıran doğal tepenin kuzey ucunda, yöre halkı tarafından Harman-cık olarak isimlendirilen mevkide ve Hisar Mahallesi'nin 2 km doğusunda bulunan İncirpınar Mahallesi'ne ulaşan yol ve çevresinde de araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Harman-cık Mevkii'nde yapılan taramalarda, yüzeyde çok yoğun bir bitki örtüsü bulunduğu için az miktarda Roma ve Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen profilli-proflisiz seramik parçaları tespit edilmiştir. Bu malzemeler dışında mimari bir yapı ile ilişkili herhangi bir veri görülmemiştir. Ancak söz konusu alanın akıntıyla birlikte yoğun bir toprak dolgusuyla kapandığı izlenebilmektedir. Hisar'dan İncirpınar'a giden yol ve çevresinde yaptığımız araştırmalarda ise, Bakla Deresi (Paklı) üzerindeki köprüünün doğusunda olasılıkla mezar olarak kullanılmış olabilecek bir kaya oygu tespit edilmiştir.

Antik kentin güneyindeki tarım alanlarında yapılan incelemelerde ise Hisar yerleşimine ait bir bağ evinin yanında, arazinin hemen kenarına istiflenmiş şekilde 6 adet Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen pişmiş toprak silindirik bir lahde ait gövde ve kapak parçası ele geçirilmiştir (Resim: 2). Olasılıkla daha önceki dönemlerde yapılan tarımsal faaliyetler sırasında bulunan ve kenara atılan lahit parçaları tahrip olmuş durumdadır. Lahit kapaklarından bir tanesinin üzerinde sakallı ve yaşlı bir erkeğin tasvir edildiği mask bulunmaktadır. Kentin güneyinde tespit edilen bu veriler bir nekropolisin varlığını göstermiştir. Kentin kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan nekropolis alanında yapılan incelemelerde ise kaçak kazıyla tahrip edildiği belirlenen iki adet farklı tipte mezar yapısı tespit edilmiştir. Söz konusu mezarlardan birisi podyumlu anıtsal bir mezarla² ilişkilidir. Diğeri ise, yöreye özgü taşlardan yapılan tonozlu bir mezar odasıdır³ (Resim: 3).

2 Basamaklar, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmakta olup yerel malzeme olan kireç taşından yapılmıştır.

3 Söz konusu alanda toplamda 4 adet kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Kaçak kazı çukurları alan içerisinde farklı noktalara dağılmış durumdadır. İki adet kaçak kazının kesitinde ve içerisinde herhangi bir kültür materyali tespit edilememiştir. Mezar doğu-batı doğrultulu olup girişi olasılıkla doğudadır. Mezarın içten içe genişliği 2,30 m, ölçülebilen derinliği 1,50 m, ölçülebilen yüksekliği 1,50 m dir. Mezarın batı duvarının ortası kaçak kazı yapan kişiler tarafından olasılıkla arkada başka bir mezar odası bağlantısı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla tahrip edilmiş olup duvar örgüsünde 1 m genişliğinde, 1,07 m yüksekliğinde ve 0,50 m derinliğinde bir tahribat yaratılmıştır.

Resim 2: Konutun (bağ evi) güneyinde istiflenmiş halde bulunan pişmiş toprak lahit gövde ve kapak parçaları.

Resim 3: Mezar odasının iç görünümü ve tahrip edilen batı duvarı.

TERRİTORYUM ÇALIŞMALARI

2023 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmalarında, Attouda'nın egemenlik alanını belirlemeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmiş ve özellikle bu yıl yapılan çalışmaların en önemli odak noktası territoryum çalışmaları olmuştur. Bu kapsamda, Yeşilyurt, Gerali, Kabağağaç, Tekke, Tırkaz, Acidere Mahallesi'nde ve Aphrodisias'a ulaşan dağ yolunda çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Yeşilyurt Mahallesi

Denizli ili, Sarayköy ilçesine bağlı Yeşilyurt Mahallesi, Hisar Mahallesi'nin kuzeyinde, Attouda Antik Kenti'ne dağ yoluyla kuş uçuşu 5 km mesafede bulunan bir yerleşimdir. Çalışmalarımız kapsamında, ilk olarak burada yaşayan vatandaşlardan alınan bilgiler doğrultusunda iki yerleşim arasında bağlantı kuran dağ yolu tespit edilmiş ve Yeşilyurt yerleşimine kadar ulaşan ve halen halk tarafından aktif olarak kullanılan bu yol belgelendirilmiştir.

Yeşilyurt Mahallesi'ne 1 km mesafede kalan ve Hisar sakinleri tarafından Kapız Mevkii olarak isimlendirilen alanda yapılan çalışmalarda, Antik Dönem'de taş ocağı olarak kullanıldığı düşünülen bir alan tespit edilmiştir. Arazinin genelinde dağınık halde kaba veya düzgün kesilmiş çok sayıda blok ve bazı blokların üzerinde taş kesim izlerinin varlığı görülmektedir. Bazı blokların kaide veya *arşitrav* şeklinde kabaca bırakıldığı izlenilmektedir (Resim: 4).

Yeşilyurt Mahallesi'nde yapılan çalışmalarda, burada yaşayan halkın bilgisine başvurulmuş ve yerleşimin 3 sefer yer değiştirip, taşındığı öğrenilmiştir. Çevrede gerçekleştirilen saha araştırmalarında, yöre halkı tarafından Kapız Mevkii ve İnönü Mağarası olarak isimlendirilen iki alanda kültür varlığı kalıntıları tespit edilmiş ve belgelendirilmiştir. Ayrıca yöre sakinleri tarafından piknik alanı şeklinde kullanılan bir alanda endüstriyel üretime yönelik işlik blokları tespit edilmiş ve belgelendirilmiştir. Bu blokların dışında bir adet sütun tamburu ve yol kesitinde askıda kalan pişmiş toprak bir künk de tespit edilmiştir. Köy meydanının hemen doğusunda ise, kaçak kazı ile tahrip edilen, Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından sit alanı ilan edilen alanda düzgün kesilmiş bloklardan örülen bir oda mezar belgelendirilmiştir.

Resim 4: Kapız Mevkii'nde tespit edilen olası taş ocağı.

Yeşilyurt Mahallesi sınırlarında, mahalleye yaklaşık 700 m mesafede yöre halkı tarafından “İnönü Mağarası” olarak isimlendirilen bir nekropolis tespit edilmiştir. Yaklaşık 350 m uzunluğunda, kuzeybatı-güneydoğu yönünde, yan yana sıralanmış kaya oygu mezar odalarından oluştuğu düşünülen nekropolisin büyük bir kısmı bitki örtüsü ve toprakla kapandığı için mezar yapılarının büyük bir kısmı görülememektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda, toplamda beş adet kaya oygu mezar odası tespit edilmiştir (Resim: 5-6). Mezarlardan üç tanesi yan yana sıralanmış şekilde, diğer iki tanesi ise söz konusu hat üzerinde farklı noktalarda yer almaktadır. Tespit edilen iki adet mezarın, ön ve arka oda olmak üzere iki odadan oluştuğu, diğer üç adet mezarın ise tek oda şeklinde düzenlendiği görülmektedir. İki odalı mezarların günümüze yakın bir dönemde çobanlar tarafından ağıl şeklinde kullanıldığı ve bu nedenle içerisinde hem ateş yakıldığı hem de mekânın genişletilmesi için içerisindeki kaya oygu teknelerin kırılarak tahrip edildiği belirlenmiştir. Ayrıca söz konusu alandaki bazı bölümlerde, kayalıkların basamak şeklinde düzenlendiği de görülmüştür.

Resim 5: Nekropol alanında tespit edilen kaya oygu mezar odası.

Resim 6: Nekropol alanında tespit edilen kaya oygu mezar odası.

Gerali Mahallesi

Gerali Mahallesi'nde yapılan çalışmalarda, modern mezarlığın hemen yanındaki bir parkın içerisinde Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen mimari bloklar tespit edilmiştir (Resim: 7). Söz konusu malzemelerin kiliseyle ilişkili bir yapıya ait olabileceği düşünülmektedir. Ancak olasılıkla bu malzemeler yerleşime yakın konumdaki bir antik yerleşimden taşınmış olmalıdır. Bu malzemelerin dışında, köy meydanına yakın konumdaki bir evin dış kapısı önünde mermerden yapılmış Roma Dönemi'ne ait bir sütun kaidesi tespit edilmiştir. Gerali köyünde yapılan incelemelerimiz, bu alanın daha çok Babadağ ilçesindeki Bekirler Mahallesi'nde bulunan Trapezopolis kentinin sınırlarında olduğunu düşündürmektedir. Yerleşim içerisinde dağınık halde karşımıza çıkan az malzeme, olasılıkla bu antik kentle bağlantılı bir alandan taşınmış olmalıdır. Ayrıca malzemelerin taşıdığı üslup özellikleri, Attouda kentinde karşımıza çıkan mimari elemanlardan oldukça farklı niteliktedir.

Resim 7: Gerali Mahallesi'nde, modern mezarlığın yanındaki parkta tespit edilen ve Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen mimari bloklar.

Kabağaç Mahallesi

Kabağaç Mahallesi (köyü), Hisar yerleşimine kuş uçuşu 10 km mesafededir. 2021 yılında yapılan araştırmalar sırasında, modern mezarlık alanında tespit ettiğimiz sütun başlığı ve çok sayıdaki sütun tamburu burada Roma İmparatorluk Dönemi'nden Erken Bizans Dönemi'ne kadar kullanılmış olabilecek bir yapının varlığını göstermiştir (Resim: 8a-b). 2023 yılında

yapılan çalışmalarda söz konusu alan tekrar ziyaret edilmiştir. Alan içerisinde ve etrafında daha detaylı bir araştırma ve belgelendirme çalışması gerçekleştirilmiş, 2021 yılında tespit edilen mil taşının yazıtında okuma çalışmalarına başlanmıştır. Mil taşının, *Tetrarşi* Dönemi'ne (MS 293-305) ait olduğu belirlenmiş olup daha önce yayınlanan mil taşı örnekleri arasında bulunmadığı görülmüştür. Yerleşimdeki vatandaşlarla yapılan sözlü görüşmelerde, alan içerisindeki sütun tamburlarının çok daha fazla sayıda olduğu ve yaşanan bir sel ile taşınan toprağın sütunların birçoğunun üstünün kapattığı öğrenilmiştir. Bu alanda ve çevresinde yaptığımız çalışmalar, özellikle Kabaagaç Mahallesi ve Tekke Mahallesi çevresinin Antik Dönem'de Strabon ve diğer birçok yazar tarafından bildirilen ve Attouda'ya bağlı kutsal bir köy yerleşimi olduğu düşünülen Karoura yerleşim alanı olduğunu düşündürmektedir. Söz konusu alanda bulunan çok sayıda sıcak su kaynağı ve alanın Menderes Nehri'ne yakın konumu, yerleşimin halen iki farklı il arasındaki sınır köyü olması (Aydın-Denizli), alanda tespit edilen arkeolojik materyaller bu düşüncemizi desteklemektedir. Ancak Menderes Nehri'nin günümüze kadar çok fazla yatak değiştirmesi ve alüvyonla dolması gibi çeşitli sebeplerle olasılıkla Karoura yerleşiminin toprak altında kaldığı ve dolguyla kapandığı düşünülmektedir.

Resim 8a-b: Kabaagaç Mahallesi'nin mezarlığında tespit edilen sütun tamburları ve başlık.

Tekke Mahallesi

Tekke Mahallesi (köyü), Hisar köyüne kuş uçuşu 8 km mesafede yer almaktadır. Hisar yerleşiminden, Tekke yerleşimine ulaşan ve buradaki köy halkı tarafından halen aktif olarak kullanılan bir dağ yolu mevcuttur. Bu yol Hisar'dan Yeşilyurt Mahallesi'ne, buradan da Tırkaz ve Tekke Mahallesi'ne ulaşmaktadır. Söz konusu yol ağının, Antik Dönem'de Karoura kentine ve Menderes Nehri'ne ulaşım sağlayan yol güzergahı olduğu düşünülmektedir. Yolun sahip olduğu eğim ve genişlik, at arabalarının veya eşek/merkep gibi hayvanlarla ulaşımın yapılabileceğini göstermektedir ki aldığımız sözlü bilgiler bu durumun yakın bir zamana kadar devam ettiğini göstermektedir. Her iki yerleşim arasındaki bu dağ yolundan günümüzde halen aktif olarak hem yürüyerek hem de araçla ulaşım sağlamak mümkündür.

Tekke Mahallesi'nde yapılan araştırmalarda, mahallenin merkezinde bulunan Sultan Sarı Baba Türbesi, Tekke Camii ile çevresinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Sultan Sarı Baba'nın Anadolu Selçukluları Dönemi'nde bölgeye gönderilen bir uç beyi olduğu düşünül-

mekle birlikte bölge içerisinde halen saygı gören önemli bir din adamı olduğu görülmektedir. Türbe yapısının birbirine bitişik iki adet sekizgen planlı odadan oluştuğu görülmektedir. Oldukça alçak yapılan ana giriş kapısı ve mezar (sanduka) odasına girişte yer alan bir diğer alçak kapı bulunmaktadır. Ana kapının üzeri, kilitli taşlardan meydana getirilen basık bir kemerle çevrilidir. Mezar odasının tavanında ise iç içe yerleştirilmiş yıldız motifleriyle süslenen ahşap bir plakayla süslenmiştir. Bu türbenin bahçesinde ise, 1900 yılında Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen (H 1290 H 1330) Tekke Camii bulunmaktadır. Türbe ve cami restore edilmiştir. Her iki yapı da tescillidir. Türbe ile cami arasında, yerel halk tarafından Sultan Sarı Baba tarafından eski çağlarda borozan şeklinde kullanıldığına inanılan ve olasılıkla antik bir malzemeden devşirilen taş obje bulunmaktadır. Caminin önünde yer alan ahşap direklerden birisinin kaidesinin ise yine benzer şekilde devşirme bir malzemeyle desteklendiği görülmektedir. Söz konusu alanın hemen arka bahçesinde bulunan mezarlık alanında ve yerleşim içerisinde detaylı araştırmalar yapılmıştır. Ancak herhangi bir kültür varlığı tespit edilmemiştir. Tekke Mahallesi'nin girişinde, yuvarlak planlı ancak geç döneme ait taş örgülü bir sarnıç tespit edilmiş ve belgelendirilmiştir.

Tekke Mahallesi sınırlarında yer alan ve Menderes Nehri'nin hemen kenarında bulunan alanlarda da araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alan, Strabon'un Karoura yerleşimi için tarif ettiği şekilde, Menderes'in hemen kenarında ve sıcak su kaynaklarının bölge içerisinde en yoğun olduğu alandır. Bu kaynaklar, Tekke Mahallesi ile Kabaagaç Mahallesi arasında yoğun bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu alan olasılıkla Antik Dönem'de Karoura yerleşiminin bulunduğu bölge olmalıdır. Daha önceki araştırmacılar tarafından önerilen Gerali Mahallesi ve çevresinin, Strabon tarafından detaylı şekilde tarifi yapılan Karoura Antik Kenti'yle ilgili herhangi bir ilişkisinin bulunmadığı hem coğrafi özelliklerine hem de kültür varlıklarına bakıldığında anlaşılmaktadır.

Menderes Nehri ve çevresinde yapılan araştırmalarda, yakın bir dönem öncesinde işletilen kükürt mağaraları ve çevresinde de incelemeler yapılmış, nehre hâkim konumda bulunan ve yerleşim alanı olarak kullanılabilecek tepeler tespit edilip araştırma kapsamında incelenmiştir (Resim: 9). Yine söz konusu alanda bulunan ve İnaltı olarak isimlendirilen bir sıcak su kaynağı (termal) da işletme sahibinden izin alınarak araştırılmıştır. İşletme sahibinden edinilen bilgiler, daha önce işletmenin bahçesinde bulunan birkaç mermer mimari malzemenin olduğu yönündedir. Yapılan araştırmalarda, söz konusu alanda tarafımızdan tespit edilen herhangi bir kültür varlığı olmamıştır. Bu durumun Menderes'in günümüze kadar aktif bir şekilde yatak değiştirmesi ve alüvyonal dolgulardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Resim 9: Kükürt Mağaraları.

Tırkaz (Yukarı) Mahallesi

Yukarı Tırkaz olarak isimlendirilen yerleşim, Hisar köyüne kuş uçuşu 6 km mesafededir. Yerleşim içerisinde yapılan araştırmalar hem konut alanlarının çevresinde hem de modern mezarlıkta gerçekleştirilmiş, bunların yanı sıra yerleşimdeki vatandaşlarla da sözlü olarak bilgi alışverişi yapılmıştır. Ancak çalışmalarımız sonucu hiçbir kültür varlığı kalıntısına rastlanılmamıştır.

Acidere Mahallesi

Acidere Mahallesi (köyü), konum olarak Hisar köyüne 5 km mesafede yer alan en yakın yerleşimlerden birisidir. Ancak yerleşim içerisinde yaptığımız araştırmalarda, hiçbir kültür varlığı kalıntısına rastlanmamıştır. Yerleşim içerisindeki konut dokularında da birkaç adet kerpiç ev dışında modern yapıların hâkim olduğu gözlenmiştir.

Attouda-Aphrodisias Yol Ağı

Attouda Antik Kenti'nin güneyinde, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde ünlü Carminii ailesi bağlantısıyla çok yakın ilişkiler kurulduğu bilinen Aphrodisias kenti ile bağlantı sağlanan bir dağ yolu bulunmaktadır. Kuş uçuşu 16 km mesafe olan bu dağ yolunun, yöre halkından alınan sözlü bilgiler doğrultusunda günümüze çok yakın bir süreye kadar Baba-dağ'ın güney eteklerindeki Işıklar, Ataköy ve Damdere halkı tarafından özellikle de ticari

amaçlı olarak eşek (merkep) ve at gibi hayvanlarla devam ettiği, burada yaşayan kişilerin ürünlerini satmak amacıyla Hisar köyünde kurulan büyük pazara getirdiği öğrenilmiştir. Yol ağı Attouda/Hisar yerleşiminden çıktıktan sonra Kekikbaşı Mevkii (K: 38°-2'-54" D: 28°-46'-20"), Akpınar Mevkii (K: 38°-3'-6" D: 28°-45'-24") ve Ataköy-Tekçam Mevkileri (K: 37°-44'-9" D: 28°-37'-4") olarak isimlendirilen alanları kapsayarak Aphrodisias yönünde devam etmektedir. Günümüzde bu iki yerleşim arasındaki hatta, yakın bir zaman önce açılan modern bir yoldan dolayı antik dönemde kullanılan yol hattının bazı bölümlerde bozulduğu, bazı bölümlerde ise yolun kullanılmamasından dolayı bitki örtüsüyle kapandığı tespit edilmiştir. Ancak bu yol özellikle eşek (merkep) gibi hayvanların iki yerleşim arasında rahatlıkla yük taşıyabileceği fazla dik olmayan bir eğime sahiptir. Bazı bölümlerde yolun taş döşeli olduğu ancak günümüzde bu döşemelerin yerinden kalktığı ve tahrip olduğu belirlenmiştir. Yolun ortalama genişliği 2-2,5 m ölçüsündedir (Resim: 10).

Resim 10: Aphrodisias-Attouda arasındaki yol.

HARİTA, ÇİZİM VE 3D BELGELEME ÇALIŞMALARI

Gamze SAYIN - Gamze BAŞARMIŞ - Ahmet SALTAN - Elif Aslı KARAMAN

2023 yılında, Attouda Antik Kenti'nde tespit edilen yapıların bilgisayar ortamında çizim çalışmalarına devam edilmiştir. Bu çalışmaların dışında, 2023 yılında tespit edilen yapıların bilgisayar programıyla 3 boyutlu görseli oluşturulmuş, dijital olarak elde edilen bu görüntüler daha sonraki çalışmalarda kullanılmak üzere arşivlenmiştir (Resim: 11). Ayrıca köy meydanında sergide yer alan antik blokların 3 boyutlu tarama çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2021 yılındaki çalışmalarda hazırlanan topografik harita üzerindeki çalışmalara devam edilmiş ve antik kentte tespit edilen yapılar çizim çalışmalarının ardından harita üzerine yerleştirilmiştir. İlerleyen yıllarda yerleşimde gerçekleştirilmesi planlanan kazı çalışmalarında, kazı evi olarak kullanılabilecek nitelikteki yapılar tespit edilmiş ve çizim çalışmalarıyla birlikte belgelendirilmiştir. Ayrıca kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak tescilli yapılarda gerçekleştirilen projelerine (3R) devam edilmiştir.

Resim 11: Yeşilyurt Mahallesi'nde tespit edilen kaya oygu mezarların 3D taraması.

TÜRK-İSLAM DÖNEMİ ARAŞTIRMALARI

Mustafa EKMEKÇİ

2023 yılında Hisar (Attouda)’da devam eden çalışmalardan bir diğeri, Hisar köyü mezarlığındaki Türk-İslam Dönemi’ne ait mezar taşlarının tespitidir. Bu bağlamda “Aşağı Mezarlık” ve “Yukarı Mezarlık” olarak ele alınan Hisar köyü mezarlığının Yukarı Mezarlık bölümündeki belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Buna göre 2021 yılında ilk aşamada tespit edilen yirmi üç adet mezar taşına 2023 yılındaki çalışmayla birlikte yetmiş yedi adet mezar taşı daha eklenmiş ve toplamda yüz adet mezar taşının tespiti yapılmıştır. Fotoğrafları çekilen, gövde yatay kesitleri alınan ve envanter fişleri doldurulan mezar taşlarıyla ilgili yayın çalışmalarına devam edilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Attouda Antik Kenti’nde 2021 yılında başlatılan yüzey araştırması çalışmaları, proje başlangıcında belirtilen süre ve hedeflerin doğrultusunda 2023 yılında tamamlanmıştır. Yapılan çalışmalarda disiplinlerarası bir yöntem izlenerek, başta arkeolojik araştırmalar olmak üzere sanat tarihi, eskiçağ tarihi, tarih, jeoloji, jeofizik, flora, fauna ve hidrobiyolojik araştırmalar, harita, 3D belgeleme, kırsal mimari mirası belgeleme çalışmaları, somut olmayan kültürel mirası belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Arkeolojik araştırmalar, Attouda Antik Kenti’nin üzerine kurulan Hisar Mahallesi’nin yanı sıra territoryumu belirlemek amacıyla İncirpınar, Kıranyer, Acıdere, Ahıllı, Yeşilyurt, Kabaagaç, Tekke, Yukarı Tırkaz, Gerali Mahalleleri’nde yapılmıştır. Attouda Antik Kenti’nde yapılan çalışmalarda, MÖ 2. yüzyılda kurulduğu düşünülen kentin geçmişinin MÖ 7-6. yüzyıla kadar uzandığı tespit edilmiştir. Çalışmalarımızda Attouda yerleşimiyle ilişkili çok sayıda yapı tespiti yapılmış, bazı yapıların yöre sakinleri tarafından günümüze kadar kullanıldığı belirlenmiştir. Yapılan taramalarda Geç Helenistik Dönem’e ait mimari yapı elemanlarının yanı sıra yoğun oranda Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlendirilen mimari yapı elemanları tespit edilmiştir. Söz konusu yapı elemanları, antik kentin üzerine kurulan ve 143 tanesi tescil edilen Hisar yerleşimine ait geleneksel Anadolu konut mimarisinin özgün örneklerini oluşturan konutların ve dini yapıların duvarlarında veya çevresinde kullanılmıştır. Bazı yapı elemanlarının yöre sakinleri tarafından musalla taşı, dibek taşı, çeşme gibi yeni işlevler kazandırılarak günümüzde halen kullanıldığı görülmektedir. Yapılan tüm çalışmalar sonucunda yerleşimde çok sayıda kaçak kazı tespit edilmiş ve kültür varlıklarının çok fazla zarar gördüğü belirlenmiştir. Ayrıca yerleşimde konut duvarlarında devşirme olarak kullanılan ve daha eski siyah beyaz fotoğraflardan varlığını bildiğimiz heykel, kabartma, lahit kapağı ve yazıt gibi eserlerin yerlerinden sökülerek kaçırıldığı tespit edilmiştir. Çalışmalarımız sırasında tüm sezonlar boyunca tespit ettiğimiz çeşitli eserler ise Denizli Müzesine teslim edilmiştir. Yapılan araştırmalar, Attouda Antik Kenti’nin özellikle Roma İmparatorluk Dönemi’nde çok güçlü bir kent konumunda olduğunu, yapılar ile eserlerin çevredeki zengin kentlerle yarışacak düzeyde işçiliğe ve kaliteye sahip olduğunu göstermiştir. Antik kentin üzerinde konumlanan ve geçmişi Anadolu Selçukluları Dönemi’ne

kadar uzanan Hisar yerleşimi ise projeler üretilmediği takdirde bakımsızlık ve ilgisizlik nedeniyle yakın bir zaman diliminde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. 300'e yakın konut yapısının 143 tanesi tescil edilen yerleşim bu nedenle Kentsel Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiş ve bu karara bağlı olarak burada yaşayan yöre sakinleri konut yapılarını terk ederek Yeni Hisar Mahallesi, Sarayköy ve Denizli merkeze göç etmiştir. Boş kalan tescilli konutlar, yağmur, kar gibi dış doğal etkenlerle hasar görmüş ve bu hasarın boyutu günümüzde hız kazanmıştır. Buradaki kırsal mimari mirasının korunması ancak yerleşime turizm boyutunun kazandırılması ve buna bağlı olarak yapıların mülk sahipleri tarafından işlev kazandırılarak restore edilmesiyle mümkündür. Yerleşim genel olarak Arkaik Dönem'den başlayarak Helenistik, Roma İmparatorluk, Bizans, Anadolu Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri'nin bir arada bulunduğu bir zaman tüneli görüntüsündedir. İleride yapılacak arkeolojik kazı çalışmalarıyla birlikte antik kentle ilgili bilinmeyen birçok arkeolojik verinin tespiti büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmalar, yerleşimde günümüze kadar yaşanan neredeyse kesintisiz tarihi sürecin daha net verilerle ortaya konmasını sağlayacaktır. 2021-2023 yılları arasında yapılan yüzey araştırması çalışmalarında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Araştırma Sonuçları Toplantıları'nda her yıl sunulan bildiriler dışında ulusal ve uluslararası yayın ile popüler yayın çalışmaları yapılmış olup bu çalışmalara devam edilmektedir (Yılmaz-Kolancı 2021a, 369-385; Yılmaz-Kolancı 2021b, 57-76; Yılmaz-Kolancı 2022a, 1-13; Yılmaz-Kolancı – Gümeli 2022, 607-623; Yurtsever - Yılmaz-Kolancı 2022, 191-210; Yılmaz-Kolancı 2023a, 261-280; Yılmaz-Kolancı 2023b, 65-76; Yılmaz-Kolancı 2023c, 233-244; Yılmaz-Kolancı 2023d, 345-363). 2023 yılı yüzey araştırması çalışmalarının tamamlanmasının ardından, ilerleyen dönemde yapılması planlanan bilimsel kazı çalışmalarının hazırlığına başlanmıştır.

TEŞEKKÜR VE KATKI BELİRTME

2021-2023 yılları arasında gerçekleştirilen “Attouda ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi” için izin ve destek veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında araştırmalarımızda temsilcilikleriyle katkı sağlayan Bakanlık Yetkili Uzmanlarımız Serhan Daltekin, Fatih Mehmet Yıldırım ve Fatma Tavlı'ya, çalışmaların tüm sürecinde konaklama, gıda, araç temini gibi çeşitli katkılarla bu çalışmaların yakından destekçisi olan Sarayköy Belediyesi başta olmak üzere Hisar Köyü Attouda Turizm ve Yardımlaşma Derneğine, 2021 yılı çalışmalarımızı projelerle destekleyen AKMED'e (Proje No: KU AKMED 2021/P.1055), 2021-2022 yılı çalışmalarımızı projelerle destekleyen Türk Tarih Kurumu (Proje No: 2021.224, Proje No: TP4-1373) ve Pamukkale Üniversitesine (BAP Proje No: 2021HZDP017, Proje No: 2020BSP001), Denizli Milletvekillerimize, Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Denizli Müze Müdürlüğüne, Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Bölümü, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Biyoloji Bölümüne, Subaşıoğlu Mermer, Best Mermer, Teknik Madencilik ve Kuru Yeşil Firmaları'na, Hisar Muhtarlığına ve tüm köy halkına teşekkür ederiz. Yapılan çalışmalar üç sezon boyunca farklı üniversitelerden ve disiplinlerden oluşan bilim

heyetimizin ve öğrencilerimizin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Emekleri ve destekleri için tüm bilim heyetimize teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Bilgiç-Kavak, E., Yılmaz-Kolancı, B., (2022). Attouda Kentinden Yeni Bir Agonistik Yazıt, *Olba* XXX, s. 395-406.

Yılmaz-Kolancı, B., (2021a). Attouda ve Hisar Köyü’nün Denizli Turizmindeki Yeri ve Önemi, *Dr. Nevzat Gündoğ’a Vefa, Tarih, Kültür ve Sanat Yazıları* (Ed. Y. Kılıç, E. Haytoğlu), s. 369-385.

Yılmaz-Kolancı, B., (2021b). Attouda’da Meter Adrastos Kültü ve İkonografisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 52, s. 57-76.

Yılmaz-Kolancı, B., (2022). The Equestrian Amazon Statuette from the Attouda, *Arma* II, s. 1-13.

Yılmaz-Kolancı, B. – Gümeli, O., (2022). Attouda’dan Cornucopia Kabartmalı Silindirik altar, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, s. 607 – 623.

Yılmaz-Kolancı, B., (2023a). Attouda Araştırmaları 2021, 38. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt I, Ankara, s. 261-280.

Yılmaz-Kolancı, B., (2023b). Denizli’de Alternatif Bir Turizm Rotası “Attouda ve Hisar Köyü”, *Denizli Turizmi ve Kültürel Miras* (Ed. S. Bertan), s. 65-76.

Yılmaz-Kolancı, B., (2023c). “Aydın-Denizli İl Sınırında Keşfedilmeyi Bekleyen Kent-sel Arkeolojik Sit Alanı: Attouda Antik Kenti ve Hisar Köyü”, *Cumhuriyetin 100. Yılında Aydın İli Antik Kentleri ve Arkeolojik Araştırmaları I* (Ed. m Çekilmez – m Arınç Özyılmaz), İstanbul, s. 233-244.

Yılmaz-Kolancı, B., (2023d). “Attouda Araştırmaları 2022”, 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt I, Ankara, s. 345-363.

Yurtsever, A., Yılmaz-Kolancı, B., (2022). Attouda Antik Kenti Dor Başlıkları, *Cedrus* X, s. 191-210.

KERAMOS ANTİK KENTİ 2023 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Billur TEKKÖK KARAÖZ*

Deniz TAMER

Ebru TAMER

Serdar AKERDEM

Keramos Antik Kenti ve Teritoryumu 2023 Yılı Arkeolojik YüzeY Araştırmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 14.06.2023 tarih ve E-94949537-161.01-3892467 sayılı izin belgesine istinaden ve Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden Ebru Önsel temsilciliğinde 01-13 Eylül 2023 tarihleri arasında Muğla ili, Milas ilçesi sınırları içerisinde Ören Mahallesi'nde gerçekleştirilmiştir¹.

Kıyı Karya'nın en önemli arkeolojik sit alanlarından biri olan antik Keramos kenti, Milas'ın 45 km güneyinde Gökova Körfezi'nin kuzey sahilinde bugünkü Muğla ili Milas ilçesi Ören kasabasında yer almaktadır². 2023 yılında yürütölen yüzeY araştırması çalışmaları kapsamında Keramos Antik Kenti³ territoriumunda yer alan Alatepe Mahallesi, Akçakaya Mahallesi, Karatepe Mahallesi, Söğüt, Fesleğen Mahallesi, Kultak Mahallesi, Çamlıca Mahallesi ve ayrıca Ören merkezde bulunan tüm yapıların yaklaşık tarihleri, ada parsel numaralarını

* Billur TEKKÖK KARAÖZ, Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Faköltesi, Sanat Tarihİ ve Müzecilik Ana Bilim Dalı Başkanı, Müzecilik Yüksek Lisans Koordinatörü, Ankara/TÜRKİYE, e-posta: tekkok@baskent.edu.tr; ORCID: 0000-0001-8943-0215

Deniz TAMER, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara/TÜRKİYE, e-posta: deniztamerr09@gmail.com; ORCID: 0000-0002-4962-264X

Ebru TAMER, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Konya/TÜRKİYE, e-posta: ekirkanli@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6501-1515

Serdar AKERDEM, Gümüşlük, Bodrum/ TÜRKİYE, e-posta: serdarakerdem@gmail.com; ORCID: 0009-0001-2525-5515

1 Başkent Üniversitesi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürütölen Keramos Antik Kenti ve Teritoryumu 2023 yılı Arkeolojik YüzeY Araştırmaları için Bakanlıgımız ve Başkent Üniversitesi Rektörlüğüne verdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederiz. Türk Tarih Kurumuna arkeometrik analizler için verdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederiz. Keramos 2023 yılı yüzeY araştırması çalışmalarına desteğini esirgemeyen Milas Müze Müdürlüğüne, Milas, Ören Mahallesi Muhtarlığına, Alatepe Mahallesi Muhtarlığına, Akçakaya Mahallesi Muhtarlığına, Fesleğen Mahallesi Muhtarlığına, Kultak Mahallesi Muhtarlığına, Çamlıca Mahallesi Muhtarlığına, Milas Belediye Başkanı Sayın Muhammet Tokat'a, Milas Kaymakamı Sayın Mustafa Ünver Böke'ye ve Muğla Valisi Sayın İdris Akbıyık'a, YİKOB Başkanı Sayın İsmail Soykan'a, Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Hüseyin Toprak'a şahsım ve ekibim adına teşekkürü borç bilirim. Çalışmalarımız, YeniköY KemerköY Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. tarafından sağlanan konaklama, ulaşım ve yeme-içme destekleriyle yürütölmüştür. YeniköY KemerköY Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. adına ekibimizle yakinen ilgilenen Sayın Engin Berk (Genel Müdür Yardımcısı) ve Mesut Serhat Dinç'e (Genel Müdür), Eti Gıda A.Ş. tarafından sağlanan destek için Sayın Hakan Polatoğlu'na, Denizbank Genel Müdürlüğünden destekleri için bize yardımlarını esirgemeyen Sayın Serkan Sarak'a teşekkür ederiz.

2 Tırpan, A., "Keramos", VI. AST, Ankara, 1989, 363-383, 363.

3 Keramos Antik Kenti ile ilgili güncel çalışmalar için bkz: Tekkök-Karaöz vd. 2024, 365-384; Tekkök-Karaöz vd. 2024.

içeren lokasyon bilgileri, harita üzerindeki yerleri, yapıların oturduğu alan ve çevresinden ele geçen başta seramik olmak üzere küçük buluntuların resimleri ve kronolojileri başlıklar halinde aşağıda verilmiştir⁴.

ALATEPE MAHALLESİ

Milas'ın Alatepe Mahallesi'nde bulunan ve Ala Kilise ya da Alatepe olarak adlandırılan bölgenin dağlık zirve kısmında, denize hakim, yaklaşık 37.033882 - 28.000292 koordinatlara sahip alanda kaçak kazı ile açılmış ana kayaya oyulmuş üzeri beşik tonozlu bir mezar yapısı ile karşılaşmıştır (Resim: 1a). Helenistik Dönem'e tarihli mezar yapısı içerisinde herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Yine aynı alanda yaklaşık 50x30 m'lik bir alanı kapsayan bir yapının temel ve duvarlarına rastlanılmıştır. Birçok mekandan oluşan bir manastır yapısı olarak değerlendirdiğimiz yapının duvarları yer yer korunmuş olmakla birlikte yapının oturduğu alanda yoğun bir moloz taş yığını tespit edilmiştir. Alandan ele geçen az sayıda seramik parçasına bakıldığında Geç Antik Dönem'de alanın etkin olarak kullanımda olduğu söylenebilir (Resim: 1b-c).

AKÇAKAYA KÖYÜ

Akçakaya köyü girişinde 37.0769 N – 27.8543 E koordinatlarında küçük bir gözetleme kulesine ait olabilecek temel duvar kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 1d). Alan yoğun bitki örtüsü ve 2021 yılı yangını sebebiyle devrilen ağaç dallarıyla örtülüdür. Çok az sayıda amorf seramik parçası bulunmuştur.

AKÇAKAYA KÖYÜ-DİKMEN ASARI YA DA ASAR KALESİ

Akçakaya köyüne bağlı, bölge halkı tarafından Dikmen Asarı ya da Asar Kalesi olarak bilinen bölgede temel seviyesinde korunmuş bir kale yapısı 37.0419 N – 27.8609 E koordinatlarında tespit edilmiştir (Resim: 1e-f). Kalenin yer aldığı tepenin zirve kısmına yakın bir alanda kaçak kazı ile açılmış bir mezar ve mezarın yaklaşık 5 m yakınında yine kaçak kazı ile açılmış bir çukur tespit edilmiştir. Mezar oldukça yıpranmış ve kaçak kazıya maruz kaldığı için yalnızca çok az sayıda kırık seramik parçasına rastlanılmıştır. Bir diğer kaçak kazı çukurunda ise herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanılmamıştır.

Tepenin zirve kısmında yer alan dikdörtgen bir yapıda olan kalenin temel seviyesinde ve bazı alanlarında duvarların bir kısmının korunmuş olduğu görülmüştür. 623 metre yükseklik-

4 2023 yılı yüzey araştırması kapsamında çalışmalarda bulunan Ankara Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Fakültesi, öğretim üyeleri Prof. Dr. Yusuf Kaan Kadioğlu, Prof. Dr. Selma Kadioğlu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Akın Akyol, Ankara Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Serdar Hakan Öztaner, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, Coğrafya bölümü emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Fuat Doğu, Akdeniz Üniversitesi, Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ebru Akköprü, Koç Üniversitesi, VEKAM direktörü Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu, Yazılımcı Esat Karaöz, Mimar Ceren Yıldırım ve Başkent Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı bölümü öğrencisi Elif Berfu Genç'e teşekkür ederiz.

te yer alan kale yapısı, ana kaya üzerine oturtulmuş ve açıkta kalan kısımlarında ana kayadan faydalanarak blok kesme taşlarla çevrelenmiştir. Yoğun dikenli bitki ve çalı kaplamış olan alanda oldukça yoğun tahribat ve duvarlara ait döküntü taş parçaları olduğu görülmüştür. Alanda Klasik, Helenistik, Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ'a tarihlendirilebilecek günlük kullanım kaplarına ait seramik parçaları ve kiremit parçaları tespit edilmiştir.

KARATEPE

Akçakaya köyüne bağlı olan Karatepe yerleşiminde çalışma yapılmıştır. Bölgenin dağlık kısmında 37.0905 N – 27.8399 E koordinatlarındaki ve deniz seviyesinden yaklaşık 660 metre yükseklikte yer alan zirve kısmında ana kaya üzerine oturtulmuş kare şeklindeki birbiri ile benzer iki yapı tespit edilmiştir (Resim: 2 a-d). Neredeyse tamamen tahrip edilmiş yapılar arazinin eğiminden faydalanılarak ana kaya ile aynı taş malzemeden örülen duvarlarla teras-lama yapılarak inşa edilmiş ve temelleri ise ana kaya üzerine oturtulmuştur. Bu mekanlardan bir tanesinde zeytinyağı pres parçaları bulunmuştur (Resim: 2 e-f). Buranın bir zeytinyağı işliği olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Kareye yakın planlı diğer yapıda ise oda tipi bir mezara rastlanılmıştır (Resim: 2 g-h). Düzgün kesme taş bloklarla inşa edilmiş mezarın üstünü örten bloklardan birinin kırıldığı ve mezar yapısının iç kısmının kırık taşlarla kısmen doldurulduğu tespit edilmiştir. Alandan künk, *pithos* ve günlük kullanım kaplarına ait seramik parçaları ele geçmiştir (Resim: 2 i).

SÖĞÜT-OSMANLI KUYUSU

Akçakaya köyüne bağlı olan Karatepe'den Söğüt'e ulaşan tarla yolunda 37.0861 N – 27.8388 E koordinatlarında bir Geç Osmanlı Dönemi su kuyusu tespit edilmiştir. Kuyunun yakın bir zamana dek kullanılabildiği ancak günümüzde kullanılamadığı öğrenilmiştir. Bölgenin Osmanlı araştırmaları Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu tarafından yapılmaktadır (Resim: 3 a).

FESLEĞEN MAHALLESİ

Fesleğen Mahallesi'nde 37.076741 N – 27.800189 E koordinatlarında bulunan bir tepe üzerine kurulmuş bir kale yerleşimi tespit edilmiştir. Zirve kısmını tamamen kaplayan kalenin duvarlarının büyük çoğunluğu yıkılmış olsa da ziyaret edilen diğer alanlardan daha iyi durumda olduğu görülmüştür (Resim: 3 b). Kalenin içerisinde Helenistik Dönem'e ait kare planlı bir kule bulunmaktadır. Kulenin önünde batı-doğu aksında 3 nefli bir kilise yer almaktadır (Resim: 3 c). Temelleri ve doğusundaki *apsis* duvarının bir kısmı korunmuştur. Kalenin içerisinde ayrıca 2- 2,5 metre çapında taş örgülü bir kuyu bulunmaktadır.

Alanda günlük kullanım kaplarına ait seramik parçaları ve kiremit parçaları tespit edilmiş, belgelenmek üzere fişlenerek ve torbalanarak araştırma ekibi tarafından toplanmıştır. Kalenin iç kısımda yoğun olarak kırık moloz yığını ve mimari blok parçaları tespit edilmiştir. Bunların içerisinde üzeri *girland* ve boğa başı bezemeli yuvarlak bir Roma Dönemi *altar*

parçası da bulunmaktadır.

KULTAK MAHALLESİ

Kultak Mahallesi'nde Sofa Tepesi olarak adlandırılan deniz seviyesinden yaklaşık 598 m yükseklikte dağlık kısmında 37.034107 N – 28.039169 E koordinatlarında yer alan bir kompleks belgelenmiştir. Dağın zirve kısmında doğal kayalık alan kullanılarak kare planlı çok sayıda odadan oluşan kompleks bir yapı oluşturulmuştur. Mekanların dışında kalan yamaç kısımları ise blok taşlarla örülerek çevrelenmiştir (Resim: 3 d-f). Alandan az sayıda seramik parçası bulunmuş ve belgelenmiştir.

KULTAK KARAAĞAÇ MEZARLIĞI

Kultak Mahallesi içerisinde yer alan 37.0506 N – 28.0397 E koordinatlarındaki Karaağaç mezarlık alanında incelemelerde bulunulmuş, yalnızca birkaç sıra taş blok sırası gözlemlenmiştir (Resim: 3g). Herhangi bir küçük buluntuya rastlanılmamıştır.

KULTAK PINARALTI MEZARLIĞI

Kultak Mahallesi içerisinde yer alan 37.0459 N – 28.0414 E koordinatlarındaki Pınaraltı mezarlık alanında incelemelerde bulunulmuş, alanda iki farklı kuyu tespit edilmiştir. Ayrıca birkaç sıra taş blok sırası gözlemlenmiştir (Resim: 3 h). Herhangi bir küçük buluntuya rastlanılmamıştır.

ÇAMLICA MAHALLESİ

Çamlıca Mahallesi'nde Beyler Tepesi olarak adlandırılan 37.0531 N – 27.9484 E koordinatlarındaki alanda incelemelerde bulunulmuştur. Alanda yalnızca blok taşlarla örülü duvar temel kalıntıları olduğu, kaçak kazı ile bazı kısımların kazıldığı görülmüş ve belgelenmiştir (Resim: 4 a-b). Alandan az sayıda amorf seramik bulunmuştur.

ÖREN MERKEZ-MÜZE KAZISI İŞLİĞİ

218 ada, 12 parselde ve 37.0369 N – 27.9672 E koordinatlarında yer alan Ören Mahallesi'ndeki konut inşaatı temel kazısında ortaya çıkan işlik, Milas Müze Müdürlüğü tarafından kazısı yapılmıştır. Alanda Helenistik ve Erken ve Orta Roma Dönemi seramik parçaları bulunmuştur (Resim: 4 c-d).

COĞRAFYA ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Ali Fuat Doğu ve Doç. Dr. Ebru Akköprü tarafından Keramos Antik Kenti içinde arazi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışma kentin coğrafi özelliklerini tanıma amaçlı yapılmış olup özellikle kent içinde bulunan delta ve çevresindeki jeomorfolojik üniteler ve çökel ortamları çalışılmıştır. Bu kapsamda antik kentin üzerine yerleştiği deltanın sınırları

coğrafi bilgi sistemleri (CBS) araçları kullanarak belirlenmiştir. Delta içindeki sulak/bataklık alan ile kuru ve üzerinde bitki örtüsünün yerleştiği kısımlar arasındaki sınırlar tespit edilmiştir. Ayrıca delta içinde mevsimsel değişime bağlı periyodik olarak sulak alana dönüşen kısımlar da harita üzerine işaretlenmiştir. Ayrıca delta içerisinde antik kent kalıntılarının da üzerine bulunduğu yüzeylerdeki çökellerin sedimantolojik özellikleri incelenmiştir (Resim: 4 e).

JEORADAR ÇALIŞMALARI

Antik kent içerisinde incelemelerde bulunulan 198 ada 29 parseldeki Kapılı/Taklı Tarla olarak adlandırılan ve kentin güneydeki giriş kapılarına konum olarak oldukça yakın olan alanda Prof. Dr. Selma Kadioğlu, Prof. Dr. Yusuf Kağan Kadioğlu tarafından 55x71 m alan üzerinde derin yer radarı (*Deep Ground Penetrating Radar*, DGPR) çalışması yapılmıştır (Resim: 4f).

ARKEOMETRİK ANALİZLER

Bölgede yaptığımız çalışmalarda yerel olduğunu düşündüğümüz seramik örnekler belirlenmiş ve arkeometrik analizleri Prof.Dr. Ali Akın Akyol tarafından yapılmış, ön raporu Türk Tarih Kurumuna yollanmıştır.

KAMULAŞTIRMA ÇALIŞMALARI

GEEAYK'nın 14.10.1978 tarih ve A-1362 sayılı kararı ile tescillenen ve İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 24.02.1998 tarih ve 96 sayılı kararı ile sınırları güncellenen 1. Derece Arkeolojik Sit Alanında kaldığı anlaşılan 207 ada 7, 8, 11 no.lu parsellerde yer alan *gymnasium* ve 210 ada, 54 ve 57 parsellerde yer alan Kurşunlu Yapı alanlarının YİKOB tarafından kamulaştırılması talebine ilişkin çalışmalar Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün E-18508952-752.01.02-4268184 sayılı 18.10.2023 tarihli yazısı ile Emlak Daire Başkanlığı tarafından işleme alınmıştır. Bu kamulaştırma talebine yönelik çalışmalar Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve tarafımızca karşılıklı olarak sürdürülmeye devam edecektir.

DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışmalar kent ve çevresinde Helenistik ve Roma Çağı'na ait önemli kamu yapılarının varlığını kanıtlamıştır. Yüzey araştırması kapsamında tespit edilen yapıların mevcut durumları değerlendirildiğinde bazı yapıların öncelikli olarak koruma altına alınması ve onarımlarının yapılmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Kentte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında toplanan seramiklere genel olarak bakıldığında mimari ile uyumlu olarak Erken Helenistik Dönem'den Geç Antik Dönem'e kadar iskân sürekliliğinin varlığını göstermektedir (Resim: 4g).

KAYNAKÇA

Tekkök-Karaöz, B., Tamer, D., Tamer, E., Akerdem, S. (2024). Keramos Antik Kenti 2022 Yılı Yüzey Araştırması. 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: 365-384.

Tekkök-Karaöz, B., Tamer, D., Tamer, E., Akerdem, S. (2024). Keramos Antik Kenti. *Gökova Çalıştayı* (Baskıda).

Tırpan, A. (1989). Keramos, VI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: 363-383.

EKLER

Resim 1: a, b, c: Alatepe; d: Akçakaya köyü; e-f: Akçakaya köyü-Dikmen Asarı

Resim 2:a, b, c, d, e, f, g, h, i: Karatepe

Resim 3: a: Söğüt; b-c: Fesleğen; d, e, f: Kultak; g: Kultak Karaağaç Mezarlığı; h: Kultak Pınaraltı Mezarlığı

Resim 4: a, b: Çamlıca; c, d: Ören merkez-Müze kazısı işliğı; e: Coğrafiya çalışmaları; f: Jeoradar çalışmaları; g: Seramik örnekleri

2023 YILI GAZİANTEP İLİ ŞEHİTKAMİL İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Birgül ÖĞÜT*

Matthias LANGE

ARAŞTIRMA TARİHİ

Gaziantep ili Şehitkamil ilçesi, özellikle Paleolitik Dönem ile Helenistik-Roma'dan Geç Antik Çağ'a kadar uzanan buluntularıyla tanınmaktadır (Öğüt, 2023). 1950'li yıllardan 1980'lere kadar Dülük köyü çevresinde, Enver Y. Bostancı tarafından küçük çaplı Paleolitik Dönem kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Bostancı, 1961-1962; Bostancı, 1975; Bostancı, 1984). Bu çalışmalardan önce, yalnızca Paleolitik Dönem'e odaklanan yoğun bir yüzey araştırması yapılmış olup, bu araştırma Dülük çevresine yoğunlaşmış, ancak Sam veya Köksalan (eski adıyla Metmenge) gibi Şehitkamil ilçesinde başka yerleşimleri de kapsamıştır (Atasayan, 1939; Erguvanlı, 1946; Kökten, 1947; Dönmez ve Brice 1951; Çiner, 1958; Perrot, 1962. Paleolitik Dönem'e ait son yayınlanan yüzey araştırması Güleç vd., 2012).¹

Helenistik-Roma'dan Geç Antik Çağ'a kadar olan döneme odaklanan çalışmalar ise Dülük ve Dülükbabatepesi'nde 1907 yılında Franz Cumont (Cumont, 1917, s. 176–182), 1970'lerde Hansgerd Hellenkemper ve Jörg Wagner tarafından gerçekleştirilmiştir (Hellenkemper, 1976, s. 47–50; 1977, s. 470–471, 1978, s. 411–412; Candemir ve Wagner, 1978, s. 213–216; Wagner, 1982). Engelbert Winter başkanlığında 1998-2000 yılları arasında Dülük köyünde Kebertepe'nin eteğindeki iki *mithraeum*un kazısının ardından (Schütte-Maischatz ve Winter, 2004), Dülükbaba Tepesi'nin zirve platosunda (2001-2015) kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (en son Winter, 2017). Kebertepe, antik Doliche'de, 2015 yılından itibaren çalışmalar önce Engelbert Winter'in başkanlığında, daha sonra Michael Blömer tarafından bugüne kadar devam etmektedir (en son Blömer ve Winter, 2022). Ayrıca, şimdiye kadar iki arkeolojik yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir: 1969-1970 yıllarında Piero Meriggi'nin liderliğinde tüm Gaziantep ili incelenmiş (Archì vd., 1971) ve 2007 yılında Mehmet Önal ve ekibi tarafından "Gaziantep İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri" yayımlanmış olup, bu envanter ildeki kültür ve doğa anıtlarının bir envanterini sunmaktadır (Önal vd., 2007).

* Dr. Birgül ÖĞÜT, Universität Freiburg, Freiburg/ALMANYA, E-posta: Birguel.Oeguet@archaeologie.uni-freiburg.de, ORCID: 0000-0003-4602-6233.

Dr. Matthias LANGE, Humbolt Universität zu Berlin, Berlin/ALMANYA, E-posta: Matthias.Lange@hu-berlin.de, ORCID: 0000-0003-4747-0010.

1 21.09.2023 tarihinde başlayıp 14.10.2023 tarihinde sonlandırılan çalışmalar Birgül Öğüt tarafından yönetilen yüzey araştırmasına, Dr. Matthias Lange, Dr. Murat Dirican, Mikail Bakım, Nilsu Boyoğlu, Esra Nur Çadırcıbaşı, Günay Dinç, Fatimetulzehra Güneş, Turgay Gök, Sümeyye Nur Karaer, Gamze Kaynak, Tuba Songül Şahin, Ülkü Türkoğlu, Shahzad Mughal, Tahere Rahimkhani, Reyhane Salimimoayed, Katarina Saric, Benjamin Scheel katılmışlardır. Bakanlık temsilcisi olarak Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden Gerçek İnanç Cudal görevlendirilmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığı ve çalışanları, Aliye Usta, Bakanlık Temsilcisi Gerçek İnanç Cudal, Gaziantep Müzesi Müdürü Özgür Çomak ve ekibi, Doliche Kazı Başkanı Prof. Dr. Engelbert Winter ve ekibi, Prof. Dr. Michael Blömer ve Dr. Dilek Çobanoğlu ile tüm yüzey araştırma ekibine teşekkürlerimizi sunarız. Çalışmamız Gerda-Henkel Vakfının maddi desteği ile gerçekleşmiştir.

2022 yılından itibaren, ilk defa yalnızca Şehitkamil ilçesine odaklanan bir yüzey araştırması yürütülmektedir. İlk sezonunda, “yerleşim içinde” (*on-site*) altı yerleşim ve “yerleşim dışında” (*off-site*) Dülükbaba Tepesi’nin batı kısmı incelenmiştir (Öğüt vd., 2023; Öğüt vd., 2024). Bu çalışmamızda, 2023 yılında ziyaret ettiğimiz yerleşimlerin özetini ve ilk değerlendirmemizi seçili buluntu fotoğrafları ile sunacağız (Harita: 1).

HEDEFLER

Projenin birincil hedefi, Şehitkamil ilçesindeki yerleşim dinamiklerini Neolitik Dönem’den Doliche’nin ve Dülükbaba Tepesi’nin zirvesindeki tapınağının Şāpūr I. tarafından tahrip edildiği döneme kadar (yaklaşık MÖ 9500 – MS 253) yeniden yapılandırmak, analiz etmek ve yorumlamaktır. Fırat Vadisi ve doğusundaki komşu bölgeler, Kahramanmaraş Ovası ve kuzey ve batıdaki Islahiye Vadisi, Kilis ili ve Oylum Höyük ile güneydeki Kuveik Vadisi arasında yer alan Şehitkamil, oldukça geniş bir alanı kapladığından, bu araştırma sayesinde, kazılar ve yüzey araştırmalarıyla iyi araştırılmış olan komşu bölgeler arasındaki araştırma boşluğunun bir kısmı kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu hedefe ulaşmak için yeni arkeolojik veri setleri oluşturulacak, mevcut arkeolojik sonuçlarla karşılaştırılacak ve birleştirilecektir. Bu bağlamda hem literatürde bilinen hem de uzaktan algılama yoluyla yeni keşfedilen yerleşimler, yerinde (*on-site*) incelenecektir.

Dülükbaba Tepesi, merkezi konumu ve mevcut bilimsel bulgular nedeniyle odak noktasıdır ve dolayısıyla birçok konuyu (yeniden) sorgulamamıza yol açmaktadır. Dülükbaba Tepesi’ndeki Neolitik taş alet buluntuları bu dönemin tek kanıtları mı ve Neolitik Dönem ile Demir Çağı arasındaki buluntu eksikliği açıklanabilir mi? Bu durum yerel mi yoksa bölgesel bir olgu mudur ya da bu durum bölge için semptomatik midir? Bölgedeki yerleşim ağı ile Dülükbaba Tepesi’nin her dönemdeki kullanımı veya terk edilişi arasındaki ilişki nasıl yeniden yapılandırılabilir? Bu sorular, en yakın yerleşimlerin incelenmesi ve Dülükbaba Tepesi’nde gerçekleştirilecek bir *off-site* yüzey araştırması ile açıklığa kavuşturulacaktır.

Bilimsel hedeflerin dışında, yüzey araştırması aynı zamanda yerel kültürel mirasın belgelenmesi ve korunmasını da hedeflemektedir. Hem daha önce bilinmeyen arkeolojik sit alanları tespit edilebilecek, hem de bilinen sit alanlarının mevcut durumu ve tehdit altında olup olmadıkları belgelenebilecektir.

2023 YILINDA ZİYARET EDİLEN YERLEŞİMLER

Karahöyük, Aşağı Şehir

Karahöyük daha önceden tescillenmiş ve 2022 yılında tarafımızdan ziyaret edilmiş bir höyüktür. 2023 yılında eski uydu fotoğraflarında belirgin bir şekilde höyüğün etrafını daire şeklinde saran ve bu höyüğe ait bir aşağı şehir olabileceğini düşündüren alan ziyaret edilmiştir. Genel olarak incelenen yüzey buluntuları Alt ve Orta Paleolitik’ten Bizans Dönemi’ne kadar bir yerleşimin var olduğunu kanıtlamaktadır (Resim: 1, 2). Özellikle höyüğün güney-

batısında bulunan alanda mozaik buluntuları, burada hala *in situ* mimari kalıntıların bulunduğu ve buranın tahribata karşı korunması gerektiğini göstermekte.

Tepecik Höyük (Karahöyük B)

Araştırmaya başlanıldığında *Corona* uydu görüntüsünden belirlediğimiz höyük Karahöyük'e yakınlığından dolayı Karahöyük B diye adlandırılmış, daha sonra çevredeki vatan-daşlardan alınan bilgilere göre buranın Tepecik Höyük olarak bilindiği öğrenilmiştir. Höyük sürülen bir tarlanın içinde bulunduğu için neredeyse tamamıyla tahrip olmuş, sadece yaklaşık 1,5 m yüksekliğinde bir çıkıntı olarak fark edilmektedir. Höyük üzerinde özellikle Neolitik ve Kalkolitik Dönem'e ait boyalı seramikler dikkat çekmektedir. Malzemenen Tunç Çağı'na kadar iskan gördüğü anlaşılmaktadır.

Karahöyük C

Karahöyük'ün yaklaşık 5 km güneydoğusunda bulunan bu yayvan höyük, Karahöyük yakınlarında bulunmasından dolayı Karahöyük C olarak adlandırılmıştır. Höyüğün güney kısmında modern mezarlık bulunmasından dolayı sadece kuzey kısmı araştırılmıştır. Görülen malzemenen buranın Geç Antik Dönem'de iskan gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak bulunan çakmak taşı eserler, Paleolitik ve özellikle Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de de bir yerleşimin olabileceğine işaret etmektedir (Resim: 3, 4, 5).

Aktoprak B

2022 yılında ziyaret edilen Aktoprak Höyük'ün batısında bulunan ve 1968 yılı *Corona* uydu görüntülerinden belirlenen höyük, Aktoprak B olarak adlandırılmıştır. Höyük sürülen tarlaların bulunduğu alanda olmasından dolayı çok tahrip olmuş, sadece yaklaşık 1-2 metrelik bir yükselti olarak varlığını sürdürmektedir. Höyük üzerinde birçok Neolitik ve Kalkolitik Dönem eserin bulunmasından dolayı (Resim: 6) ana iskanın bu dönemlerde olduğu düşünülmekte ancak karakteristik Tunç Çağı seramiklerine de rastlanmaktadır.

Koçbaba Höyük (Suboğaz Höyük 2)

Koçbaba Höyük'te incelenen yüzey malzemesinden buranın Tunç Çağı'ndan Geç Antik Dönem'e kadar iskan edildiği anlaşılmaktadır. Ancak ilginç bir şekilde höyüğün sadece güney kısmında arkeolojik malzeme görülmüştür. Bu durum, yerleşimin doğal bir tepe üzerinde olduğunu düşündürmektedir. Malzeme miktarının az olması ve herhangi küçük buluntuya rastlanılmaması, buranın muhtemelen sezonluk yerleşim yeri olabileceğini düşündürmektedir.

Arıl Höyük ve Arıl B

Arıl Höyük, Arıl köyünün merkezinde konik bir şekilde, bugün çevresi evlerle çevrili, yaklaşık 40 metre yüksekliktedir ve iyi korunmuştur. Literatürde tepesinin düzleştirildiğinden bahsedilmektedir ve bundan dolayı, muhtemelen asıl höyüğün yüksekliğinin en az 50 metre

civarında olduğu düşünülmektedir. Yapılan araştırmada Neolitik Dönem’den Orta Çağ’a ve günümüze kadar iskan edildiği görülmektedir. Yapılaşmadan dolayı birçok yerde tahribat görülmektedir. Ayrıca Osmanlı Dönemi’ne tarihlenebilecek yapıların da bulunduğu, bunların bir kısmının harabeye dönüşmüş ve 2023 depreminde de zarar görmüş olabileceği düşünülmektedir. Arıl Höyük’teki Osmanlı Dönemi mimari kalıntılarının sanat tarihi uzmanları tarafından incelenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Höyüğün tepe kısmından Eyyubi Dönemi’ne ait bir sikke (Resim: 7) ve Neolitik Dönem’den bir çakmak taşı çekirdeği bulunmuş, bu nedenle höyüğün çok uzun dönem, muhtemelen günümüze kadar aralıksız iskan gördüğü anlaşılmaktadır.

Sinan Höyük

Sinan Höyük daha önce literatürde belirtilmiş, ancak henüz tescillenmemiştir. Yaptığımız araştırmalarda, yüzeyde görülen malzemenin yoğun bir Demir Çağı iskanını göstermekte olduğu tahmin edilmektedir (Resim: 8, 9, 10). Bu durum höyüğün tepesinde, Gerçek İnanç Cudal tarafından bulunan, yaklaşık 50 x 50 cm büyüklüğünde kireç taşından işlenmiş bir arslan heykeli taslağından da anlaşılmakta (Resim: 10). Zincirli, Karkamış gibi Geç Hitit merkezlerinde sıkça görülen ve kapı girişlerine yerleştirilen bu tür taş heykeller, burada da önemli bir Geç Hitit merkezinin olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Yesemek Taş Ocağı’nda olduğu gibi, burada taslak halinde bırakılmış bu heykelin neden tamamlanmadığı bilinmemektedir. Kireç taşının lokal olduğu ihtimali, çevrede görülen benzer nitelikteki kayaç türlerinden dolayı çok yüksek. Ancak buranın, sadece bir eserin bulunmasından dolayı bir atölye olduğunu söylemek güçtür.

Dündarlı Höyük

Doğal bir tepe üzerinde olduğu düşünülen bu höyüğün yüzeyinde çok fazla malzeme bulunamamıştır, ancak Kalkolitik Dönem’den Roma Dönemi’ne kadar iskan gördüğü düşünülmektedir. Höyük üzerinde yığın halinde bulunan bazalt blokların, höyüğün konumu ve şekli itibarıyla muhtemelen Roma Dönemi’nde garnizon veya kule olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Yalangoz

Yalangoz Höyük’te, Dündarlı Höyük’te olduğu gibi çok fazla yüzey malzemesi görülmemektedir. Bulunan eserler buranın Pers, Roma Dönemi’nde yine kule veya garnizon olarak kullanıldığını düşündürmektedir (Resim: 11). Daha sonra Orta Çağ’da da ufak bir yerleşimin olma ihtimali yüksektir.

Humanız Höyük

Gaziantep şehir merkezine olan yakınlığından dolayı etrafında yapılaşma faaliyetlerinin bulunduğu höyük yaklaşık 30 metre yüksekliğindedir ve üzerinde çeşitli tahribat izleri gö-

rülmektedir. Höyüğün yüzeyinde bulunan malzemeden buranın Neolitik Dönem’den Orta Çağ’a kadar iskan gördüğü anlaşılmakta, özellikle Kalkolitik ve Roma Dönemi’ne ait yoğun buluntulara rastlanmaktadır (Resim: 12).

Toyocağı Höyük (Çinçin B)

Gaziantep Sanayi Bölgesi’nde bulunan ve daha sonra Toyocağı olarak adlandırıldığını öğrendiğimiz yerleşimde özellikle Roma Dönemi’nden Orta Çağ’a kadar iskan olduğu görülmektedir. Özellikle yerleşimin güney kısmında görülen çatı kiremitleri ve mimari taş parçaları (sütun başlığı gibi), burada Roma Dönemi’nde ya kamusal, ya da varlıklı bir aileye ait büyük bir yapının olduğunu göstermektedir.

2022 yılındaki çalışmalarımızda geçen Toyocağı’nın koordinatlarının olmayışından dolayı (Önal vd., 2007, s. 503) başka bir höyükte lokalize edilmiştir. Ancak bu yıl bulunan bulgulardan dolayı daha önce literatürde bahsedilen Toyocağı yerleşiminin burası olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla 2022’de tespit ettiğimiz höyüğün adını, Bedirkent B olarak çalışmalarımızda değiştirmek durumundayız.

Güngürge Höyük

Güngürge Höyük, Güngürge köyünün merkezinde bulunan yaklaşık 30 metre yüksekliğinde, daha önce tescillenmiş bir yerleşmedir. Köyde bulunan bir Geç Hitit heykelinin alt kısmından dolayı burada büyük bir Geç Hitit yerleşmesinin bulunduğu düşünülmekte ancak yazılı kaynaklardan hangi krallığa ait olabileceği anlaşılamamaktadır.

Yaptığımız araştırmalarda yüzey buluntuları burada yoğun bir Demir Çağı yerleşmesinin olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca yerleşme tarihinin Neolitik’ten Geç Antik Dönem’e kadar devam ettiği de görülmektedir. Höyüğün çevresindeki evlerin bahçelerinde bulunan taşların, büyük bir ihtimalle höyük üzerindeki mimari kalıntılardan devşirme olduğu düşünülmektedir.

Deve Mağarası

Güngürge köyünün batısında bulunan cezaevinin güneydoğusundaki arazide bulunan bir alanda, yüzeyde görülen doğal kireç taşı formasyonundaki boşluklar kullanılarak oyulmuş odalar görülmektedir. Bunların büyük bir ihtimalle Roma Dönemi’nde kaya mezarı ve daha sonraki dönemlerde ağıl olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yüzeyde muhtemelen Geç Antik Dönem’de ışık için kullanılmış birkaç alan, kireç taşına oyulmuş havuz ve sarnıçlarla donatılmış ve belirgin bir şekilde korunmuştur. Alanda özellikle Alt ve Orta Paleolitik Dönem’e tarihlenebilen birçok çakmak taşı eser de bulunmuştur.

Memo’nun Höyük

Daha önce tescillenmiş ve adı Memo’nun Höyük olarak geçen höyükte az miktarda yüzey malzemesine rastlanılmıştır. Höyüğün sadece kuzey kısmında bulunan eserler, buranın doğal

bir tepe üzerinde olduğunu düşündürmektedir. Kalkolitik Dönem'e ait parçaların burada daha önce küçük bir yerleşim olduğunu, konumu itibarı ile daha sonraları Roma Dönemi'nde garnizon veya kule olarak kullanıldığı ihtimalini düşündürmektedir.

Koçlu Höyük

Koçlu Höyük daha önceki araştırmalarda burada bulunan mozaik kalıntılarından dolayı bilinen tescilli bir höyüktür. Yine Dünderli, Yalangoz Höyük gibi burada da yerleşimin doğal bir tepe üzerinde olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde konumu ve höyüğün şekli nedeniyle Roma Dönemi'nde garnizon olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Üzerinde bulunan ağaçlar ve taş yığınları sebebiyle yüzeyde pek fazla malzeme görülebilmiştir. Ancak çevresindeki tarlalarda Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne kadar tarihlenebilecek eserlere rastlanılmıştır (Resim: 13).

Yayıktaş Höyük ve Yayıktaş Kaya Mezarlar

Yayıktaş köyünün doğusunda bulunan höyüğün batı kısmında modern mezarlık bulunmaktadır. Höyük üzerinde mimariye ait olabilecek taşlardan oluşturulmuş yığınlar ve ara ara duvar kalıntıları gözlemlenmiştir. Yüzey buluntuları buranın Neolitik'ten Geç Antik Dönem'e kadar iskan gördüğünü göstermekte.

Yayıktaş Höyük'ün güneydoğusunda bulunan bir vadide doğal kaya formasyonuna oyulmuş kaya mezarları ve kayadan kesilerek taş blokların çıkarıldığı taş ocaklarına rastlanılmıştır. Vadinin güney kısmında bulunan bu kaya mezarları ve taş ocakları büyük bir ihtimalle Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Altınova (Medegöz)

Altınova köyünde üç konumda arkeolojik buluntulara rastlanılmıştır. Köy bir kaya formasyonunun güneyinde bulunmaktadır. Güneyinde yükselen kaya yamacında, kısmen inşa edilen modern evlerin alt kısmında kaya mezarlarına ve taş ocaklarına rastlanılmıştır. Kaya mezarları iyi korunmuş, genelde girişten üç yöne açılan 3 oda halindedir. Bu mezarlardan en ilgi çekeni yine üç oda halinde inşa edilmiş, 5 klisesi bulunan ve girişin karşısında kayaya oyulmuş üç insan büstünün bulunduğu mezardır. Burada anne, baba ve çocuklarının resmedildiği düşünülmektedir.

Ayrıca köyün merkezinde boş bir alanda büyük ve oldukça iyi kalitede kireç taşı bloklar gözlemlenmiştir. Bunların buraya getirilmeden önce bulunduğu alanın köyün güneybatısında bulunan tarlalar olduğu öğrenilmiştir. Köyün mezarlığının bulunduğu güneybatısındaki alanın güneyinde bulunan tarlalar incelendiğinde, burada yüzeyde kaba mozaik parçaları ve Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek mimari parçalara rastlanılmıştır. Ayrıca tarlaların güney kısmında hala işlev gören örme taştan yapılmış Geç Antik Dönem'e tarihlenebilecek kuyular da bulunmaktadır.

Nalın Höyük

Kızılkhamurkesen köyünün kuzeyinde bulunan Nalın Höyük yaklaşık 40 metre yüksekliğindedir. Etrafında yapılaşmanın olmadığı höyüğü çevreleyen tarlalar büyük bir ihtimalle höyük üzerindeki yerleşmenin aşağı şehir kısmını içermektedir. Höyüğün yüzeyinde bulunan malzeme Neolitik Dönem’den Orta Çağ’a kadar muhtemelen kesintisiz bir yerleşmenin olduğuna işaret etmektedir (Resim: 14).

Akçaburç Höyük

Akçaburç köyünün doğusunda, ana yolun kuzeyinde bulunan höyük, büyük bir ihtimalle yolun güneyine doğru devam etmektedir, ancak yol yapımı ile bu kısmı tahrip olmuştur. Yaklaşık 10 metre yüksekliğindeki höyüğün üzerinde bulunan ağaçlar ve taş yığınları, yüzeyin büyük bir kısmını kaplamaktadır. Dolayısıyla yapılan incelemelerde höyüğün etrafında bulunan tarlalarda yüzey malzemesinden yola çıkarak buranın Paleolitik Dönem’den Kalkolitik Dönem’e kadar kullanıldığına, daha sonra Geç Antik Dönem’de tekrar iskan edildiğini söylemek mümkündür.

Aktoprak D

2022 yılında incelenen Aktoprak Höyük’ün güneyinde 1968 yılının *Corona* uydu görüntülerinden belirlediğimiz, Aktoprak D diye adlandırdığımız alanda höyüğe rastlanılmamıştır. Ancak burada yeni yol yapım çalışmalarının bulunduğu görülmüştür. Alanın çevresinde yapılan incelemelerde yüzeyde Paleolitik Dönem’e tarihlenebilecek az miktarda eser gözlemlenmiştir. Dolayısıyla buranın bir *camp site*, sezonluk bir yerleşmenin olabileceği düşünülmektedir. Yol yapımı çalışmalarının, burada bulunmuş olabilecek bir yerleşmeyi tahrip edip etmediğinden emin olunamamıştır.

Ziyarettepe Höyük (Erikli B)

Erikli köyünün kuzeyinde, 2022 yılında ziyaret edilen Erikli Höyük’ün batısında bulunan yaklaşık 40 metre yükseklikteki daha önce Ziyarettepe olarak tescillenen höyük ziyaret edilmiştir. Yüzey buluntularından buranın Roma Dönemi’nden Geç Antik Dönem’e kadar yerleşme gördüğü anlaşılmaktadır. Höyüğün çevresinde yapılan incelemelerde höyüğün doğu yamacında kötü korunmuş kaya mezarlarına rastlanılmıştır. Ayrıca bulunan çakmaktaşılarından, buranın daha önce Neolitik Dönem’de de iskan gördüğü anlaşılmıştır.

Dülük Baba Tepesi ve Çevresi

2022 yılında Dülük Baba Tepesi’nde yaptığımız çalışmalara 2023 yılında devam edilmiştir. Yine 2022’de olduğu gibi özellikle kaya mezarları bu alanda bulunan dikkat çekici kalıntılar arasındadır. Bunlardan tepenin güneyinde bulunan 5 mezara 4 yeni mezar eklenmiştir. Bulunan yeni mezarlar yine kaçak kazı faaliyetleri sonucu ortaya çıkmış, sadece girişleri belli olduğu için odalara girilmemiştir. Ayrıca yine 2 yeni sarnıcın yerleri tespit edilmiştir.

Yüzeyde bulunan az miktarda malzeme Geç Antik Dönem'e tarihlenmektedir. Dülükbaba Tepesi ile Dülük köyü arasında bulunan arazide ayrıca büyük bir taş ocağı, muhtemelen Roma Dönemi'ne tarihlenebilmektedir.

SONUÇLARIN ÖZETİ

Sonuç olarak, Dülükbaba Tepesi'nde Neolitik Dönem ile Demir Çağı arasındaki döneme ait başka izler henüz bulunamamıştır. Buna karşılık, çevredeki birçok yerleşimdeki buluntular, Neolitik veya Kalkolitik Dönem'e kadar uzanan ve Helenistik-Roma Dönemi'ne kadar devam eden nispeten sürekli bir yerleşimi işaret etmektedir (Aktoprak Höyük, Arıl Höyük, Bedirkent Höyük, Çinçin Höyük, Dünderli Höyük, Erikli Höyük, Güngürge Höyük, Humanız Höyük, Karahöyük, Koçlu Höyük, Memo'nun Höyük, Nalım Höyük, Sinan Höyük, Su-boğaz Höyük, Yayıktaş Höyük). Bununla birlikte, daha az rastlanılan yerleşim dönemlerine sahip bazı alanlar da bu zaman diliminde yerleşim görmüştür. Bu karşıt – ve geçici – bulguların açıklaması henüz yapılamamaktadır.

Ayrıca, MÖ 3 ve 2. yüzyıllarda Amuk'un yerleşim tarihçesiyle karşılaştırıldığında, Şehitkamil'deki nispi yerleşim istikrarı dikkat çekicidir. Amuk'ta Eski Tunç Çağı merkezlerinin çoğu terk edilmiş ve binlerce yeni yerleşim yeri, özellikle villa ve köyler kurulmuştur (Casana, 2003, s. 21). Buna karşılık, Şehitkamil'de Helenistik Dönem'de yalnızca Doliche ve Akçaburç Höyük, Roma Dönemi'nde ise Altınova, Toyocağı Höyük, Yalangoz Örenyeri ve Ziyarettepe Höyük şimdiye kadar gözlemleyebildiğimiz yeni yerleşimler arasındadır. Aynı zamanda, Erikli Höyük dışında daha önce yerleşim görmüş yerlerde de iskan devam etmiştir.

Aşağı Sacır Bölgesi "*Land of Carchemish Project*" ile karşılaştırıldığında, eski yerleşim höyüklerinin büyük ölçüde devam ettiği, ancak Helenistik ve Roma Dönemleri'nde Şehitkamil ile karşılaştırıldığında daha fazla yeni yerleşim kurulduğu görülmektedir (Lawrence ve Ricci, 2016, s. 63–64). Buna karşılık, Erken İslam Dönemi'nin başlamasıyla birlikte yerleşimlerdeki düşüş, Karkamış bölgesiyle karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Archi, A., Pecorella, P.E. ve Salvini, m (1971). *Gaziantep e la sua regione: uno studio storico e topografico degli insediamenti preclassici, Incunabula Graeca*, 48. Roma: Edizioni dell'Ateneo.

Atasayan, m (1939). 1938 Yılında Gaziantep Köylerinden Dülük ve Civarında Bulunan Çakmak taşı Aletler Üzerine Bir Not, *Türk Arkeoloji Mecmuası*, 19-22, s. 314-317.

Blömer, m ve E. Winter (ed.) (2022). *Exploring Urbanism in Ancient North Syria. Fieldwork in Doliche 2015-2020, Doliche Urban Excavations*, 1. Wiesbaden: Harrassowitz.

Bostancı, E.Y. (1962-1961). Güney-Doğu Anadolu Araştırmaları Dülük ve Kartal'ın Chellean ve Acheulean Endüstrisi. *Researches in South-East Anatolia. The Chellean and Acheulean Industry of Dülük and Kartal. Anadolu / Anatolia*, 6, s. 87-162.

Bostancı, E.Y. (1975). Anadolu'da Çakmak Taşının Jeolojik Yaşı ve Güney Doğu Anadolu'da Gaziantep Yakınında, Dülük Köyü Vadisinde, Bir Yüzünde Neogene Yaşta Chlamys sp. Kavkı Mülâjı Bulunan Alt Paleolithic Dülükiyen Devre Ait Elbaltası Üzerinde Bir Tetkik, *Antropoloji*, 7, s. 317-337.

Bostancı, E.Y. (1984). Dülük Taş Devrinde İnsan Evrimi ve Mezolitik Şarklıan Kültürü Üzerinde Bir Araştırma: Şarklı Mağara Kazısı, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, s. 49-64.

Candemir, H. ve J. Wagner (1978). Christliche Mosaiken in der nördlichen Euphratesia Euphratesia (Ed. Şahin, S., Schwertheim, E. ve Wagner, J.), *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien 1. Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976, Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain*, 66. Leiden: Brill, s. 192-231.

Casana, J. (2003). *From Alalakh to Antioch: Settlement, Land Use, and Environmental Change in the Amuq Valley of Southern Turkey*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago, Oriental Institute, Chicago.

Çiner, R. (1958). Gaziantep Çevresinde Paleolitik Buluntular. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16(3-4), s. 125-129.

Cumont, F. (1917). *Études Syriennes*. Paris: Auguste Picard.

Dönmez, A. ve Brice, W.C. (1951). A Flint Blade Workshop near Gaziantep, South Turkey, *Man* 51, s. 76-77.

Erguvanlı, K. (1946). Gaziantep-Narlı Arasında Bulunan Paleolitik Aletler Hakkında Bir Not, *Belleten*, 10(39), s. 376-379.

Güleç, E. et al. (2012). 2011 Yılı Gaziantep ve Hatay İlleri Yüzey Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30(2), s. 257-266.

Hellenkemper, H. (1976). *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien. Studien zur Historischen Siedlungsgeographie Südost-Kleinasien. Geographica Historica*, 1. Bonn: Rudolf Habelt.

Hellenkemper, H. (1977). Der Limes am nordsyrischen Euphrat. Bericht zu einer archäologischen Landesaufnahme. *Studien zu den Militärgrenzen Roms II. 10. Internationaler Limeskongress, Bonner Jahrbücher Beihefte*. Bonn: Rudolf Habelt, s. 461-471.

Hellenkemper, H. (1978). Kirchen und Klöster in der nördlichen Euphratesia (Ed. Şahin, S., Schwertheim, E. ve Wagner, J.), *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien 1. Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976, Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain*, 66. Leiden: Brill, s. 389-414.

Kökten, K. (1947). Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt*, 5(2), s. 223-236.

Lawrence, D. ve A. Ricci (2016). Long-term Settlement Trends in the Birecik-Carchemish Sector (Ed. Wilkinson, T.J., Peltenburg, E.J. ve Wilkinson, B.E.), *Carchemish in Context. The Land of Carchemish Project, 2006-2010, BANEA Publication Series, 4*. Oxford, Havertown: Oxbow, s. 38-67.

Öğüt, B. 2023. Zum Stand der archäologischen Forschungen in Şehitkamil, nördlich von Gaziantep/Türkei (Ed. Marzahn, J. ve Wicke, D.), *Zwischen Schwarzem Meer und Persischem Golf. 125 Jahre Deutsche Orient-Gesellschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 91-95.

Öğüt, B., Blömer, M., Lange, M., Strothenke-Koch, E. ve Yaşın, D. (2023). Preliminary Report of the First Season of the ‘Land of the Storm God Survey’ in Şehitkamil, Gaziantep, Türkiye, *Journal of the Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage*, 3, s. 135-177,

Öğüt, B., Blömer, M., Lange, M., Strothenke-Koch, E. ve Yaşın, D. (2024). Erster Vorbericht des Projekts ‘Land of the Stormgod Survey’ – Archäologischer Survey im nördlichen Gaziantep (Şehitkamil), *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*, 155, s. 87-149.

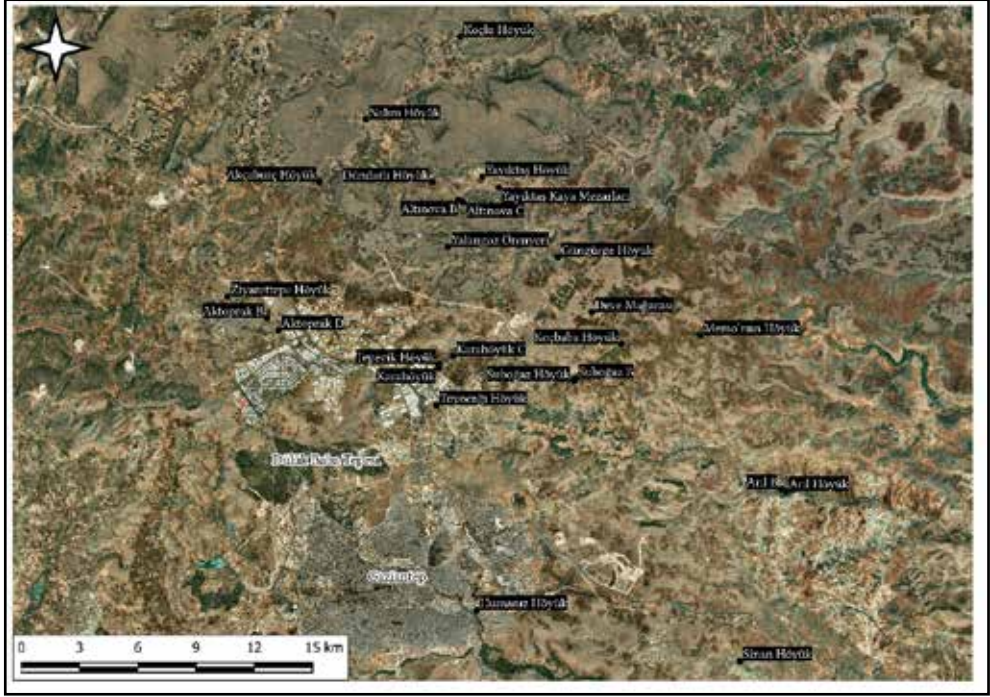
Önal, M., Mahsereci, G., Özgan, O., Devecioğlu, T., ve Hançerkiran, R. (2007). *Gaziantep İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*. Gaziantep: İl Özel İdaresi.

Perrot, J. (1962). *Reconnaissance Archeologique en Turquie Meridionale 1961*, Jerusalem.

Wagner, J. (1982). Neue Denkmäler aus Doliche. Ergebnisse einer archäologischen Landesaufnahme im Ursprungsgebiet des Iupiter Dolichenus. *Bonner Jahrbücher des LVR-Landesmuseums Bonn*, 182, s. 133-166.

Winter, E. (ed.) (2017). *Vom eisenzeitlichen Heiligtum zum christlichen Kloster. Neue Forschungen auf dem Dülük Baba Tepesi, Dolichener und Kommagenische Forschungen, IX. Asia Minor Studien, 84*. Bonn: Rudolf Habelt.

EKLER

Harita 1: 2023 yılında Gaziantep/Şehitkamil yüzey araştırması ekibinin ziyaret ettiği yerleşimler (harita Matthias Lange tarafından hazırlanmıştır).

Resim 1: Karahöyük Aşağışehir’de bulunan Demir Çağı bazalt kap parçası.

Resim 2: Karahöyük Aşağışehir’de bulunan Paleolitik el baltası.

Resim 3: Karahöyük C’den yeşim taşı baltası.

Resim 4: Karahöyük C’de bulunan Nemrik tipi mızrak ucu.

Resim 5: Karahöyük C’de bulunan Biblos tipi ok ucu.

Resim 6: Aktoprak B’de bulunan *jadeit* balta.

Resim 7: Arıl Höyük’te bulunan Eyyubi sikkesi.

Resim 8: Sinan Höyük’te bulunan Demir Çağı bazalt kap parçası.

Resim 9: Sinan Höyük'te bulunan insan figürünü.

Resim 10: Sinan Höyük'te bulunan aslan heykeli taslağı.

Resim 11: Yalangoz Örenyeri'nde bulunan insan figürini parçası.

Resim 12: Humanız Höyük'de bulunan tef çalan insan tasvirli baskı figürin parçası.

Resim 13: Koçlu Höyük’de bulunan at figürini parçası.

Resim 14: Nalım Höyük’te bulunan *klorit* ağırsak.

LİKYA BÖLGESİ ALACADAĞ ÇEVRESİNDEKİ BİZANS YERLEŞİMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 YILI ÇALIŞMALARI

Bülent İŞLER*

Nesrin AYDOĞAN İŞLER

GİRİŞ

Antalya ili, Demre ilçesinin kuzeyindeki dağlık alanda sürdürülen “Bizans Yerleşimleri” konulu yüzey araştırması 23 Ağustos 2023-16 Eylül 2023 tarihlerinde (25 gün), Çağman köyü merkezi ile Karkoba Mevkii’nde, Gürses köyünün Kocaorman Mevkii’nde, Belören (Muskar) köyünde Boyalı, Yılanbaşı ve Alakilise Mevkileri’nde tespit edilen arkeolojik kalıntılarda gerçekleştirilmiştir¹.

Antik ismi Myra olan Demre, doğuda Phaselis’ten başlayarak batıda Fethiye Körfezi’ne uzanan Likya Bölgesi’nin yaklaşık ortasında yer alan bir kıyı kentidir. Myra Bizans Dönemi’nde yükselişe geçerek 5. yüzyılda Likya Bölgesi’nin dini ve idare merkezi haline gelmiştir. Kent konumu bakımından Akdeniz’deki deniz ulaşımında uğrak ve ikmal noktası olmasının yanı sıra Hristiyanlar için kutsal sayılan azizlerin *rölik*lerini içeren kiliseleriyle dini bakımdan önemli bir yere sahiptir. Özellikle araştırmanın yürütüldüğü Myra’nın kuzeyindeki Alacadağ’ın denize bakan eteklerinde çok sayıda kilise merkezli dini yerleşim birimi bulunmaktadır.

Dağlar bölgenin kuzeyi ile sahil kesimi arasındaki ulaşımı olumsuz etkilemekle birlikte, küçük ova ve havzaları içerdiğinden güvenlik ve tarım bakımından avantajlar sunuyordu. Nitekim bölgedeki yerleşimlerin birçoğu küçük tarım alanlarının yakınındaki kayalık alanlara kurulmuştur. Myra Antik Kenti’nin kırsalını oluşturan bölgede yaşayan halk denizden gelebilecek tehlikelere karşı, kıyı boyunca uzanan yamaçlara ve önemli geçitlere savunma ve gözetleme amaçlı yapılar oluşturmuşlardır. Saldırıların yoğun olduğu Klasik ve Helenistik Dönemler’de kule görünümüne sahip çok katlı binalar, tarımla uğraşan insanların yaşam yeri olmuştur. Kule çiftlikler Roma ve Bizans Dönemi’nde kullanılmakla birlikte 7-9.

* Doç. Dr. Bülent İŞLER; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yenimahalle-Ankara/TÜRKİYE; bulent.isler@hbv.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7173-7120

Dr. Nesrin AYDOĞAN İŞLER; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yenimahalle-Ankara/TÜRKİYE; nesrin.aydogan@hbv.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7763-3696

1 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Bülent İşler başkanlığında yürütülen çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Anamur Müzesi uzmanı Arkeolog Maşuk Yöre, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Araştırma Görevlisi Dr. Nesrin Aydoğan İşler, İstanbul Üniversitesi Müzecilik Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Güner Sağır, Gürses köyü Kocaorman ve Sura Mevkileri’nde bulunan yazıtları çözümlemek üzere Münih Arkeoloji Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Christof Schuler ve Marmara Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalından Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk ile Pamukkale Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü öğrencisi Yunus Ünver’in katılımıyla yürütülmüştür. Çalışmalara Aksaray Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Osman Doğanay misafir olarak katılım sağlamıştır. Araştırmaya sundukları katkılardan dolayı tüm heyet üyelerine teşekkür ederim.

yüzyıllardaki Sasani ve Arap istilaları zamanında ek olarak çok sayıda küçük kale inşa ederek kırsal alanın güvenliğini sağlamıştır. Dağlık alanlardaki yerleşimler, korunaklı konumları sayesinde, kıyılarda, MÖ 1. yüzyıldan başlayarak giderek artan derecede meydana gelen salgın hastalıklar, korsanlık faaliyetleri ve istilaların uzağında izole bir yaşam sürdürüyordu. Günümüze ulaşabilmiş mimari yapılar da bölgenin Geç Antik Çağ'da (3-7. yüzyıllar) oldukça yoğun bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Günümüzde anılan bölgede bulunan Beymelek, Belören, Çağman ve Gürses köyleri ile onlara bağlı mahallelerde yaşam halen devam etmektedir. Yürüttüğümüz yüzey araştırmasıyla bölgedeki antik yerleşimlerin tespit edilmesi ve bu yerleşimlerdeki sanatsal veya tarihsel değeri bulunan eserlerin belgelenmesi amaçlanmaktadır.

ÇAĞMAN KÖYÜNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

2019 yılı yüzey araştırması sırasında Çağman köyünün batısında bulunan Güceyman Tepesi'nin zirvesinde bir kilise ile kilisenin kuzeydoğusunda üç yapraklı yonca planlı küçük bir mezar odası belgelendirmiştik. Bu yılki çalışmalarımızda Çağman köyünün 2 km kadar kuzeyinde, yol kenarındaki küçük bir tepe üzerinde bazı yapı kalıntıları tespit ettik. (Koordinatları X 493541.2361/Y 4029427.1410, Rakım 684-40 m). Yerli halkın kilise olduğunu söylediği yapıdan günümüze nerdeyse hiçbir şey kalmamıştır. Yapının batı tarafından büyük bir sulama havuzu bulunur. Havuzun hemen yanında olasılıkla kilisenin *narteksine* ait küçük bir duvar parçası görülebilmektedir. Tepenin yaklaşık 50 metre kadar doğusunda ise bir adet vida ağırlık taşı tespit edilmiştir. Dolayısıyla burada bir şarap işliğinin varlığından da bahsedilebilir. Yapı kalıntılarının koordinatları alınarak, alanın hava fotoğrafları çekilmiştir.

Çağman köyünün içinde bulunan Türk Dönemi'ne ait üç ayrı çeşme yapısının duvarında bir kiliseye ait olması gereken *kyborium* kemeri parçaları ile sütun başlıkları tespit edilmiştir. "1. Çeşme" köyün eski camisinin önünde yer almaktadır (koordinatları X 494150.3236/Y 4027490.9520, Rakım 681,80 m) Çeşmenin kemeri iki *kyborium* kemeri parçasından oluşturulmuştur (Resim: 1). Üzerindeki yazıttan çeşmenin 1957 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Köyün yaşlıları, çeşmede kullanılan taşların, çeşmenin inşası sırasında Güceyman Tepesi'nde bulunan kiliseden getirildiğini söylemektedir. Taşların yüzeyleri kaliteli işçilik gösteren *ajur* tekniğinde oluşturulmuş bitkisel motiflerle bezelidir. Taş eserler, teknik ve motif özelliklerine göre 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıla tarihlenebilir. Çeşmenin fotoğrafları çekilerek koordinatları alınmıştır. Çeşmenin karşısında bulunan ve 1950'li yıllarda yapıldığı öğrenilen caminin de planı çizilerek belgelendirme çalışmaları yapılmıştır. Yaklaşık kare planlı, ahşap tavanlı caminin duvarlarında derin çatlaklar bulunmaktadır. Caminin ahşap kapı ve pencere kanatları ile ahşap şebekeleri, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin sanatsal özelliklerini yansıtmaktadır.

Cami ve çeşmenin 50 m kadar batı tarafında Türk Dönemi'ne ait taş konut yapısı bulunmaktadır. Konutun duvarlarında ve çevresinde çok sayıda Bizans Dönemi'ne ait olması gereken taş eser tespit edilmiştir. Konutun doğu duvarı üzerindeki Osmanlıca kitabeden Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Konutun duvarlarına

gömülü halde Bizans Dönemi'ne ait sütun, başlık ve kemer parçaları görülmektedir. Terk edilmiş taş konutun duvarlarındaki taş eserlerin bir kiliseye ait olduğu değerlendirilmiştir. Konutun bahçesinde bir sütun başlığı, *altar* masası ayağına ait bir taş ve iki vida ağırlık taşı tespit edilmiştir. 30 cm yüksekliğinde alt çapı 22 cm olan sütun başlığının boyutlarından dolayı bir *kyboriuma* ait sütun başlığı olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 2). Vida ağırlık taşları burada şarap üretimine yönelik işliklerin olduğunu göstermektedir. Konutun çevresinde yaptığımız incelemelerde önceki dönemlere ait olması gereken herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmamıştır. Taş eserlerin basit ölçüleri alınmış, fotoğrafları çekilerek belgeleme çalışması tamamlanmıştır.

“2. Çeşme”, “1. Çeşme”nin 270 m daha kuzeyinde yer alır. (koordinatları X 494071.8976/ Y 4027751.1743, Rakım 709,64) Köyün içindeki diğer çeşme ile aynı dönemde yapıldığı anlaşılan bu çeşmenin duvarlarında da bir kiliseye ait olması gereken bazı taş eserler tespit edilmiştir (Resim: 3). Çeşmenin kemerinde iki adet *kyborium* kemeri parçası kullanılmıştır. Ayrıca çeşme duvarında bir sütun başlığı ile bir *paye* başlığı tespit edilmiştir. Çeşmenin doğu tarafındaki Türk evinin bahçesinde bir kiliseye ait olması gereken bazı taş eserler tespit edilmiştir. Taş eserlerden biri *baluster* (levha sütunu) parçasıdır. Ayrıca Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu anlaşılan bir mezar başlığı tespit edilmiştir. Taş eserlerin fotoğrafları çekilerek ölçüleri alınmıştır. Türk evinin 20 m daha doğusunda Helenistik Dönem'e ait büyük ölçüde tahrip edilmiş bir kaya mezarı bulunur. Mezarın sadece koordinatları alınarak konumu harita üzerine işlenmiştir.

Çağman köyünden Karabol Yaylası'na giden yol üzerinde 1956 yılında yapıldığı anlaşılan 3. bir çeşme daha tespit edilmiştir. Buradaki çeşmenin yanında yerde, ters vaziyette bir sütun başlığı bulunmuştur. *Akantis* yaprakları ile bezeli olan sütun başlığı 6. yüzyıla ait olmalıdır.

Çağman köyünün 1,5 km daha güneyinde birkaç Türk Dönemi taş konutun bulunduğu yerde Orta Çağ yerleşimine ait bazı yapı kalıntıları tespit edilmiştir. (koordinatları X 493661.4964/ Y 4026348.4575, Rakım 633,40). Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edildiği anlaşılan konutun bahçesinde Bizans Dönemi'ne ait olması gereken beş sarnıç, bir işlik ve bazı konut yapılarına ait duvarlar görülmektedir. İşlik ve konutlar çok tahrip olmuş ancak sarnıçlar halen kullanılmaktadır. Taş evin önünde bir vida ağırlık taşı bulunur. Burada sadece yapıların koordinatları alınarak fotoğraf çekimi yapılmış, vakit darlığı nedeniyle yapılarda herhangi bir çizim çalışması yapılamamıştır.

ÇAĞMAN KÖYÜ KARABOL MEVKİİ'NDE BULUNAN YERLEŞİM

Karabol yerleşimi Çağman köyünün 6 km kadar doğusunda yer alır (koordinatları X 4030505.25/ Y 766227.12). 2022 yılı çalışmalarımız sırasında keşfettiğimiz yerleşimdeki çalışmalarımızı bu yıl tamamladık. Bir kale, kalenin dışında iki kilise, işlikler, sarnıç ve bazı konut yapılarından oluşan yerleşimin Geç Antik Çağ yerleşimi olduğu anlaşılmaktadır. Küçük bir tepe üzerinde kalın duvarlarla çevrili kale alanında 10 kadar konut ile dikdörtgen

planlı büyük bir sarnıç yapısı görülür (Resim: 4). Kalenin 1,2 m kalınlığındaki duvarları kısmen iyi takip edilebilmektedir. Kaleye doğu duvarından bir girişin olduğu anlaşılmaktadır. Olasılıkla batı tarafta da bir giriş olmalıdır. Kalenin içinde duvarlara bitişik bazı mekanlar ve birkaç konuta ait duvarlar seçilebilmektedir. Kale duvarları içindeki konutlardan ikisinin girişinde haç kabartmalı kapı *lento* taşı tespit edilmiştir. Yerleşimde ve yakınlarda daha erkene tarihlenebilecek başka bir kalıntının olmaması, yerleşimdeki yapıların mimari özellikleri ve taş eserlerin süsleme özelliklerine göre Bizans Dönemi'ne 5 ya da 6. yüzyıla tarihlendirilebilir. Kalenin dışında batı, güney, doğu ve kuzeydoğu yönlerinde çok sayıda yapı kalıntılarının temelleri görülmektedir. Oldukça yıkık halde olan bu yapılardan birkaçının plan çizimleri yapılabilmektedir.

Kalenin dışında 50 m kadar kuzeydoğuda birbirine bitişik halde iki kilise yapısı bulunur (Resim: 5). Kiliselerin *apsis*leri net olarak görülebilmekte iken diğer duvarlarının bir kısmı temel seviyesinde tespit edilmiştir. Kalıntılardan her iki kilisenin de üç *nefli bazilikal* planlı oldukları anlaşılmaktadır. Kiliselerin *apsis*leri dışa taşkın, içten ve dıştan yuvarlak planlıdır. Kilise içinde çok sayıda sütun kaidesi ve bazı mimari taş eserler tespit edilmiştir (Resim: 6). Kilisenin çevresinde, çoğu çobanlar tarafından halen kullanılmakta olan 44 civarında sarnıç bulunur. Bazı sarnıçların ağız kısmına ait bilezik taşları *in situ* olarak tespit edilmiştir. Sarnıç bilezik taşları yüzeylerinde çoğunlukla haç kazımaları, çiçek motifleri dikkat çeker. Kalenin ve bazı yapıları ormanlık alanda yer alması ve internet olanağının zayıf olması nedeniyle ölçüm çalışmalarını zorlaştırmıştır. Yaklaşık bir haftalık bir çalışma sonucu yerleşimdeki kale, kilise, ışık, sarnıç ve konutların koordinatlı ölçüleri alınarak çizimleri yapılmıştır. Kilise ile kale alanı arasında yer alan oldukça kötü durumdaki konutların ölçüleri alınamamıştır. Yerleşimdeki bulunan taş eserlerin de çizimleri ve fotoğraflama çalışmaları tamamlanmıştır.

GÜRSER KÖYÜ, KOCAORMAN MEVKİİ

Gürses köyünün kuzeydoğusunda Kocaorman olarak adlandırılan bölgede 2021 yılı çalışmalarımız sırasında bir *şapel*, şarap üretimine yönelik bir ışık, yedi lahit tipi mezar ve bazı konut yapılarını belgelendirmiştik. 2023 yılı çalışmalarımız sırasında bölgeye tekrar gidildiğinde ormanlık alanda önceki tespitlerimize ek olarak Bizans öncesine ait olması gereken bazı konut yapıları, lahit mezarlar, bir *şapel*, iki sarnıç ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen bazı konut yapıları tespit ettik. Lahit mezarlardan birinde Yunanca yazıt bulunmaktadır.

Konut Yapıları: Ormanlık alanın kuzey kısmında küçük bir tepe üzerinde yaklaşık altı konut, iki ışık yapısı ile tepenin eteklerinde bazı lahit tipi mezarlar bulunmaktadır (Koordinatları X 496023.6964/Y 4016234.5407, rakım 414.0425). Her biri olasılıkla iki katlı olan konutlar kare planlı ve tek mekândan oluşmaktadır. Konutların kısmen ana kayanın biçimlendirilmesiyle oluşturulan duvarları birinci kat örtü seviyesine kadar ayakta. Harç kullanılmadan kireç taşı bloklar halinde örülen duvar örgü tekniği, konutların Helenistik Dönem'e ait olduklarını göstermektedir. Konutlardan üçünde ve bir ışıkta belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Lahit Mezar: Konutların bulunduğu tepenin 60 m kadar güneybatısında *komosorium* tipi bir lahit mezar tespit edildi (koordinatları X 495966.3484/Y 4016174.9079, rakım 395.9079). Yan yana birbirine bitişik halde iki mezar yerinden oluşan mezarın sandık kısmı ana kayaya oyularak oluşturulmuştur. Mezarların üzerine iki parça halinde üçgen çatılı bir kapak konulmuştur. Kapağın üçgen alınlığında bir Yunanca bir yazıt bulunur. Kitabe uzmanı ekip üyeleri yazıtın okuma çalışmasını gerçekleştirmiştir. Mezarın koordinatlı çizimleri yapılarak fotoğraflarla belgelendirilmiştir.

Şapel: Bizans Dönemi olduğu anlaşılan yerleşimin yaklaşık 450 m kuzeydoğusunda küçük bir kilise yapısı tespit edilmiştir (Koordinatları X 496000.8965/Y 4015958.2842, rakım 406.4948). *Şapel* oldukça kötü durumda günümüze ulaşmıştır. Duvarları ancak temel seviyesinde izlenebilmektedir. *Şapel*'in koordinatlı planı çizilerek fotoğraflarla belgelendirilmiştir. *Şapel*'in biraz doğusunda bir sarnıç bulunmaktadır.

Bizans Yerleşimi: Oldukça tahrip olmuş halde geniş bir alana yayılmış olasılıkla bir köy yerleşiminde belgeleme çalışmalarına devam edilmiştir (Koordinatları X 495937.1401/Y 4015843.7255, rakım 416.7054). Yerleşimdeki yapıların çok kötü halde olmalarından dolayı sadece iki sarnıç ve bir zeytinyağı işliğinin koordinatlı çizimleri yapılabilmektedir. Zeytinyağı işliği oldukça iyi durumdadır (Resim: 8). Yerleşimde yapılar arasında çok sayıda sırlı seramik buluntusuna rastlanmıştır (Resim: 9). Seramikler Orta Çağ Bizans Dönemi seramikleriyle benzerlik göstermektedir. Yakında yer alan *şapel* ve seramiklerden dolayı yerleşimin Bizans Dönemi'ne ait olduğu değerlendirilmiştir.

BELÖREN (MUSKAR) KÖYÜ ZERDALİ MEZARLIĞI

Belören köyünün batısında, Karabel Mevkii'ne giden modern yolun alt kısmındaki mezarlıkta çok sayıda bezemeli taş esere rastlanmıştır (Koordinatları X 496816.3437/Y 4020093.5183, rakım 678.343). (Resim: 10). Bu taş eserlerin 20 kadarının ölçüleri alınarak çizimleri gerçekleştirilmiştir. Çoğu bir kiliseye ait olduğu anlaşılan taş eserlerin olasılıkla köyün merkezinde bulunan kiliseden getirildiği düşünülmektedir. İçlerinde iki sütun başlığı, levha parçaları, *baluster*ler, levha üstü başlıklar, bir *altar* ve *paye* başlıkları sayılabilir. Bulunan *altar* üzerinde iki satırlık bir yazıt ve üzerinde ayakta iki insan figürü tasviri yer alır. Bir levha üstü başlık üzerinde, oldukça kaliteli bir işçilikle işlenmiş *akantus* yaprakları ve bir haç bezemesi bulunur. Söz konusu *altar* ve levha üstü başlık, açık alanda korunmasız halde olduğundan Demre Müze Müdürlüğüne götürülerek teslim edilmiştir. Eserler müze uzmanlarınca envanterlik eser olarak teslim almıştır.

BELÖREN (MUSKAR) KÖYÜ, BOYALI MEVKİİ'NDE BULUNAN KAYA MEZARI VE KONUT YAPISI

Demre ilçesi, Belören köyünün kuzeybatısında yer alan Katranyatağı ve Arpacık Tepesi'nin güney yamacında taş ocağı açılması için talep olduğu Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından bize iletilmiş, bölgede yüzey araştırmaları yürütmekte oldu-

ğumuz için bizden de ayrıca görüş istenmiştir. 2022 yılı çalışmalarımız sırasında belirtilen alanda ayrıntılı bir çalışma yapılmış ve kültür varlığı özelliği gösteren sekiz yapı grubu tespit edilmişti. Yapılar içinde kuşkusuz en önemlisi üzerinde Likçe yazıtı bulunan kaya mezarıdır (Resim: 11). Tespit edilen yapıların mimari özellikleri ilk olarak Klasik Çağ'da inşa edildiklerini, Helenistik ve Bizans Dönemleri'nde kullanılmaya devam edildikleri göstermektedir. Nitekim hazırladığımız rapor sonucunda Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, belirlenen yapıların bulunduğu alanı 2023 yılında arkeolojik sit olarak ilan etmiştir.

2023 yılında Arpacık Tepesi, Boyalı Mevkii'nde, üzerinde Likçe yazıtı bulunan kaya mezarında, yakınındaki iki sarnıç ve iki konutta belgeleme çalışmalarına devam ettik (Koordinatları X 496897.6449/Y 4021080.0349, rakım 937,64 m). Kaya mezarının ve yakınındaki yapıların plan çizimlerini gerçekleştirdik. Kaya mezarının kapısı üzerinde yer alan dört satırlık Likçe yazıtın kopyası alınarak, okunmak üzere Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ş. Recai Tekoğlu'na gönderilmiştir. Yazıtta "Bu mezarı Khudrahila ve eşi yaptırmıştır ve arazi kendi mülküdür. Kendi kullanım haklarına uygun olarak dikmişlerdir. İçine de Khudrahila'yı ve eşini koymuşlardır" okunmaktadır². Likya tipi kaya mezarları genel olarak mezarların korunması ve kullanımını belirleyen bir kurul tarafından denetlenmektedir. Müstakil arazide yaptırılmış olan kaya mezarlarının kullanım hakları ve yapısı çok iyi bilinmeyen bir konudur. Çalışma konusu olan yazıtta ilk kez mezarın mülkiyet ve hukuki durumunu belirleyen bir ifade yer almaktadır. Bu açıdan Likya'da nadir görülen bir mezar içeriği karşımıza çıkmaktadır. Kaya mezarındaki yazıtın paleografya özellikleri mezarın MÖ 400-330 yıllarına tarihlenmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla kaya mezarı ve yazıtı bölgenin Klasik Çağ geçmişinin aydınlatılmasında önemli birer veri oluşturmaktadır. Ayrıca kaya mezarının yakınında bulunan iki sarnıç ve iki konut yapısının plan çizimleri gerçekleştirilmiştir.

BELÖREN (MUSKAR) KÖYÜ DEVEKUYUSU MEVKİİ

Devekuyusu yerleşimi Belören köyünün kuzeybatısında dağlık bir alanda yer alır. Yerleşimde bir kilise, ek mekanlar, sarnıçlar ve kilisenin yakın çevresinde çok sayıda yapı kalıntısı bulunur. Daha önceki yıllarda belgeleme çalışmaları yapılan yerleşimdeki kilisede Demre Müzesi uzmanlarının kaçak bir kazı yapıldığına dair bilgi vermesi üzerine yerleşime tekrar gidilmiştir. Bu yılki çalışmalarda öncelikle kaçak kazı çukuru ve çevresi incelenmiştir. (Kaçak kazı yerinin koordinatları: X 496948.5248/Y 4022246.3188, rakım: 989,87). Ayrıca kilisenin doğu tarafında bir tepe üzerindeki konut ve sarnıçlar ile kilisenin güneybatısındaki yapılar fotoğraflarla belgelenmiştir. Yapılar oldukça kötü durumda olduğundan plan çizim çalışması yapılmamıştır.

Kilisenin kuzey ek yapısı içinde yapılan kaçak kazı sırasında bazı taş eserlerin ortaya çıkartıldığı ve bu eserlerden üçünün Demre Müzesine taşındığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla

2 Kitabeyi günümüz Türkçesine çeviren Prof. Dr. Ş. Recai Tekoğlu'na teşekkür ederim. Likçe kitabe metnini ve yorumları içeren ayrı bir makale yayına hazırlanmaktadır.

müzeden izin alınarak müze deposundaki taş eserler incelenmiş, ölçüleri alınarak fotoğrafları çekilmiştir. Müzeye taşınan eserler içinde bir sütun başlığı, bir adet levha üstü başlık ve bir duvar silmesi bulunur (Resim: 12). *Ajur* tekniği ile işlenmiş *akantus* yaprakları ile bezenmiş olan sütun başlığının üst kısmında bir haç motifi yer alır. Eserlerin işleniş biçimleri 5. yüzyıl sonu-6. yüzyıla tarihlendirilmelerini mümkün kılar.

BELÖREN (MUSKAR) KÖYÜ YILANBAŞI MEVKİİ'NDE BULUNAN YERLEŞİM

Demre'den kuş uçuşu yaklaşık 7,5 km kuzeydoğusunda yer alan Yılanbaşı'nda Bizans Dönemi bir kilise, bir kale, beş şarap işliği, yedi konut, beş sarnıç ve on kadar lahit mezar bulunmaktadır. Yılanbaşı yerleşimindeki belgeleme çalışmalarımızı 2020-2022 yıllarında tamamlamıştık. Bu yıl plan çizimlerini kontrol amaçlı olarak tekrardan yerleşime gidilmiştir. Bu sırada lahit mezarlardan birinin doğu yüzünde, iki insan figürü kabartması ve altında üç satırlık bir yazıt bulunmuştur (Lahidin koordinatları: X 501691.6265 /Y 4019746.3437, rakım: 841.4519). Yazıtın fotoğrafları çekilerek kayıt altına alınmıştır.

BELÖREN (MUSKAR) KÖYÜ ALAKİLİSE

Alakilise olarak adlandırılan vadi Belören köyünün 7 km kadar kuzeydoğusunda yer alır (Koordinatları: X 500213.1998/Y4022080.8784, rakım: 841,40). Yaklaşık 2 km uzunluğundaki vadinin iki yamacında, gruplar halinde yerleştirilmiş halde onlarca konut yapısı bulunur. Vadi içinde 100 civarında Bizans Dönemi'ne tarihlenen taş konut yapısı tespit edilmiştir. Kilise çevresindeki konut yapılarının birçoğunun önceki dönemlerde koordinatlı çizimleri yapılmıştır. Ancak GPS aletinin internetinin çalışmaması nedeniyle vadinin en kısmındaki sık ormanlık alanda yer alan bazı konutların çizimleri yapılamamıştır.

2023 yılı çalışmalarında vadinin en alt kısmında kalan iki konut yapısı ile birlikte vadinin yaklaşık ortasında yer alan kilise ve ek yapılarının koordinatlı çizimlerine devam edilmiştir. Üç *nefli bazilikal* plan şeması gösteren kilise, doğuda içten ve dıştan yuvarlak planlı *apsis*, batıda *narteks* ve avlu bölümlerinden oluşmaktadır (Resim: 13). Ayrıca kilisenin güneydoğu köşesine bitişik kapalı haç planlı bir yapı ile avlu etrafında bazı ek yapı kalıntıları görülmektedir. Kilise mimari özellikleri ve içinde bulunan taş eserlerden dolayı 5. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olmalıdır. *Narteks* duvarında yer alan yazıttan kilisenin 9. yüzyılın başlarında büyük bir yıkıma uğradığı ve sonrasında yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kilise içinde bulunan taş eserlerin ölçekli fotoğrafları da çekilmiştir. Kilisenin yaklaşık 70 m güneydoğusunda bazı bezemeli lahit mezar parçaları ile fragman halinde bir yazıt ele geçmiştir. Alakilise Vadisi'nin en alt kısmında yer alan konutlardan birinin plan çizimleri yapılmıştır. İki katlı olduğu anlaşılan konut yapısının örtü sistemine kadarki duvarları ayakta durmaktadır (Resim: 14). Dolayısıyla bölgedeki erken dönem konut mimarisi hakkında önemli veriler sunmaktadır.

BELÖREN (MUSKAR) KÖYÜ KARABEL-ASARCIK MEVKİİ MEZAR YAPISI

Belören köyünden Çağman köyüne giden yolun Karabel Mevkii'ni geçtikten 1 km sonra sağ taraftaki yerli halkın Asarcık Tepesi olarak adlandırdığı tepe üzerinde bir manastır ve bir köy yerleşimi yer almaktadır. Daha önceki yıllarda belgeleme çalışmaları yürütülen yerleşime 2023 yılında tekrar gidilmiş hava fotoğrafları çekilmiştir. Hava fotolarından yerleşimin kuzey tarafında çalılık alan içinde bir mezar yapısı, mezar yapısının batısında yola doğru uzanan yamaçta bazı konut yapılarının olduğu tespit edilmiştir. 6. yüzyılda Sionlu Aziz Nikolaos tarafından kurulan manastırının 20 m kadar kuzeyinde bulunan mezar yapısının koordinatlı çizimleri yapılmış, diğer yapıların çizimleri ise vakit darlığı nedeniyle yapılamamıştır.

Yaklaşık kare planlı mezar yapısının örtü sistemine kadarki duvarları sağlam haldedir (Koordinatları: X 498747.2835/Y 4022212.3617, rakım: 876.4378). İzlerden mezar odasının özgününde doğu-batı doğrultusunda uzanan beşik tonoz örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Mezar odasına batı cephedeki sürgülü küçük bir kapıdan giriş sağlanmıştır (Resim: 15). Kapıyı oluşturan taş levha halen yerinde sağlam halde korunmuştur. Kapının üstünde, daire içine alınmış kazıma bir haç motifi görülmektedir. Mezar odasının zemininde, sandık kısmı ana kaya oyularak oluşturulmuş mezar yerleri bulunmaktadır. Haç motifi ve güneyindeki manastır yapılarından dolayı mezar odası Bizans Dönemi'ne, 6. yüzyıl ortalarına tarihlenebilir.

SONUÇ

Sonuç olarak araştırmanın yapıldığı alanda yoğun bir yapılaşma görülmektedir. Ancak yapıların birçoğu yıkılmış ve maki bitki örtüsü altında kalmıştır. Bölgenin sıcak hava koşulları ile ormanlık ve dağlık yapısı belgeleme çalışmalarının zorlaştırmıştır. Araştırma kapsamında mümkün olduğunca iyi durumdaki yapıların belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Tespit edilen mezar, kule çiftlik evleri, ışıklar bölgedeki yerleşimlerin geçmişinin MÖ 5. yüzyıla kadar geri gittiğini göstermektedir. Bulunan konut, kilise veya tarımsal üretime yönelik ışıkların birçoğunun özellikle 5-6. yüzyıllarda inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu dönemde Myra'nın kırsalını oluşturan bu bölgenin nüfusunun en üst seviyeye ulaştığı söylenebilir.

Yüzey araştırmalarının onuncusunu tamamlamakla birlikte bölgede daha gidemediğimiz çok sayıda yerleşim bulunmaktadır. Bugüne kadar tespit ettiğimiz yerleşimlerin birçoğu hakkında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. 2023 yılı çalışmalarımızda bölgede bulduğumuz yerleşimlerin ilk kez belgelenmesi büyük önem taşımaktadır. Yeni bulduğumuz yapıların çizimleriyle birlikte ayrıntılı tanıtımları ve bölge içindeki önemlerini ele alan ayrı birer makale ve kapsamlı bir kitap hazırlanmaktadır. Böylelikle ülkemiz kültür varlıklarının tanıtımına ve bilim alanına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Belgelendirilen yapılar bölgenin zengin bir geçmişi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bölgedeki halkın kültürü ve yaşam biçimleri hakkında da bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla bölgedeki kültür varlıklarının belge çalışmalarının devam ettirilmesi, ülkemiz kültür mirasının ortaya çıkartılmasında önemli bir katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

EKLER

Resim 1: Çağman köyü içindeki çeşmenin görünümü.

Resim 2: Çağman köyü, Türk Dönemi konutunun bahçesinde bulunan taş eser.

Resim 3: Çağman köyü, “2. Çeşme”deki *kyborium* kemeri.

Resim 4: Çağman köyü Karabol Mevkii’ndeki Bizans kalesinin doğudan genel görünümü.

Resim 5: Çağman köyü, Karabol Mevkii'ndeki kiliselerin havadan görünümü.

Resim 6: Çağman köyü, Karabol Mevkii'nde bulunan kilise içindeki sütun kaideleri.

Resim 7: Gürses köyü, Kocaorman Mevkii'nde bulunan Helenistik Dönem konutunun görünümü.

Resim 8: Kocaorman Mevkii'nde bulunan Bizans Dönemi'ne ait bir zeytinyağı işliğı.

Resim 9: Kocaorman Mevkii, Bizans yerleşiminde bulunan sırlı seramiklerden örnekler.

Resim 10: Belören köyü, Zerdali Mezarlığı'nda bulunan levha üstü başlık.

Resim 11: Belören köyü, Boyalı Mevkii'nde bulunan kaya mezarının görünümü.

Resim 12: Devekuyusu Mevkii'nden Demre Müzesine taşınan sütun başlığı.

Resim 13: Belören köyü Alakilise Mevkii, kilisenin batıdan genel görünümü.

Resim 14: Belören köyü, Alakilise yerleşiminde bulunan konutlardan birinin üstten görünümü.

Resim 15: Belören köyü, Asarcık Tepesi'nde bulunan mezar yapısının görünümü.

ACIPAYAM (KAZANES) OVASI HÖYÜK YERLEŞİMLERİNİN SİSTEMATİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023

Çağrı Murat TARHAN*

GİRİŞ

Acıpayam Ovası (Kazanes Vadisi) höyük yerleşimlerinin 2023 yılı sistematik yüzey araştırmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 26.07.2023 tarih ve E-77734899-161.01-4022730 sayılı yazısı ile 26.07.2023 tarih ve E-77734899-161.01-4020281 sayılı izin belgesine istinaden, Denizli Müze Müdürlüğüne bağlı Bakanlık Yetkili Uzmanı Elvan Altıntaş'ın temsilciliğinde 04.09.2023-29.09.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2023 yılı yüzey araştırması çalışmalarımız Denizli ili, Acıpayam ve Serinhisar ilçeleri sınırlarında kalan Kazanes Vadisi'nin kuzey bölümünü oluşturan Serinhisar Ovası ve orta kanadını oluşturan Uçarı eski göl yatağı havzası ile vadinin güney kesiminde yer alan Dalaman Çayı havzalarında yürütülmüştür (Harita: 1).

TANIM VE TARİHÇE

Denizli bölgesinin kültürel birikiminin oluşumunda sahip olduğu coğrafyanın rolü yadsınamaz. Özellikle nehir vadileri bu noktada en etkin coğrafi unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Antik Dönem'de Acıpayam Ovası, Kazanes Vadisi olarak bilinmektedir. Bu isim Themisonion'da (Karahöyük) bulunan Roma Dönemi'ne ait sikkelerde, Nehir Tanrısı adı olarak geçmektedir. Antik kaynaklar her ne kadar Kazanes Vadisi'ni (Acıpayam Ovası) Phrygia Bölgesi içinde gösterse de bu coğrafi yönden değil, daha çok ticari ve yönetim yönlerindendir. Kazanes Vadisi, ana kavşak noktası olan Lykos (Denizli Ovası) Vadisi'nden güneye ulaşımı sağlayan yol güzergahı üzerinde konumlanır. Burası güney-kuzey yönünde uzanan tam bir geçiş noktasıdır. Lykos'dan çıkan güney yolu, günümüzde de işlevini sürdüren Can-kurtaran'dan ilerleyerek, Themisonion (Karahöyük) üzerinden Kibyra'ya (Göhlhisar) ulaşır. Antik Dönem'de güneybatıda Karia ve Lykia Bölgesi sınırını oluşturan Indus Nehri (Dalaman Çayı); Boubon (Göhlhisar ilçesi, İbecik köyü) yakınlarında Karkın Dağı (Batı Toroslar'ın en son uzantısı) kaynağından beslenerek, Kibyra (Göhlhisar) Ovası'nda diğer bir kolla birleşip Kazanes Vadisi'ne gelir. Burada Kadmos (Honaz) Dağı eteğinden çıkan Kazanes Irmağı ve diğer küçük derelerden de beslenerek, Gireniz Vadisi'nden geçip Akköprü, Dalaman ve nihayet Sarıgerme yakınlarında denize dökülür (Şimşek, 2007, s. 13-14).

Denizli ili sınırlarında prehistorik dönemlere ilişkin kazı ve araştırmalar Yukarı Menderes Havzası'nda yoğunlaşırken araştırma sahamızı oluşturan güney bölgelerde benzer bir durum

* Dr. Öğr. Üyesi Çağrı Murat TARHAN, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, cmtarhan@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3682-0046

geçerli değildir. Bilindiği üzere Büyük Menderes Havzası coğrafi bir ayırım yapılarak Yukarı ve Aşağı Menderes olmak üzere iki alan halinde değerlendirilmektedir. Denizli Ovası'ndan Çivril Ovası sonuna kadar olan bölge coğrafi tanımlama içerisinde Yukarı Menderes Havzası olarak kabul edilmektedir. Havzanın doğu kesimini oluşturan ve bugünkü Çal, Çivril, Baklan ilçe sınırları içinde yer alan bölge Prehistorik Devirler açısından oldukça iyi araştırılmıştır. Bu duruma en büyük katkırı kuşkusuz, 1954-1956 yılları arasında J. Mellaart ve S. Lloyd tarafından yapılan ve 2007 yılından itibaren ise E. Abay tarafından devam edilen Beycesultan Höyük kazıları yapmıştır. Buradan elde edilen veriler iç kültür bölgesi olarak tanımlanabilecek havzada, özellikle Kalkolitik Dönem'den Tunç Çağları'nın sonlarına kadarki yerleşik materyal kültürün temel niteliklerinin belirlenmesini sağlamıştır (Abay-Dedeoğlu, 2009, s. 53-56; Dedeoğlu-Abay, 2014, s. 2-11). Bununla birlikte F. Dedeoğlu tarafından 2015 yılından bu yana kazılarına devam edilen Ekşi Höyük verileri havzadaki Neolitik kültürün, Göller Bölgesi başta olmak üzere diğer kültür bölgeleriyle olası bağlantılarının kurgulanabilmesine imkân tanımıştır (Dedeoğlu vd., 2019, s. 2-10). Yine aynı bölgede 1950'lerde J. Mellaart ve D. French ile başlayan ve 2000'li yıllarda E. Abay ve F. Dedeoğlu tarafından oldukça sistemli bir metodoloji içinde yürütülen yüzey araştırmaları sayesinde, Demir Çağ öncesinde Çivril, Çal ve Baklan yörelerinde yaşamış yerleşik toplumlara ilişkin dönemsel yerleşim şablonlarının oluşturulması sağlanmıştır (Abay, 2011, s. 2 vd.; Dedeoğlu, 2014, s. 34-39). Yukarı Menderes Havzası'nın batı kanadını oluşturan ve Denizli Ovası ya da Lykos Vadisi olarak bilinen ve Sarayköy'den başlayıp Denizli kent merkezini de içine alarak Honaz ilçe sınırlarına dek uzanan vadiye ise en eski maddi kalıntılar Paleolitik Dönem'e kadar inse de bölgedeki yerleşim tarihine dönük kazı ve araştırmalar ağırlıklı olarak antik kentler üzerinde yürütülmüştür. Bunlardan Hierapolis'te 1887, Laodikeia'da 1961, Tripolis'te ise 1992 yılından başlayan kazılar aralıklarla da olsa bugüne değin sürdürülmüştür. Prehistorik Dönemlere ilişkin kazı çalışmaları ise yine bu antik kentlerden Laodikeia'nın sınırları içerisinde yer alan Asopos Tepesi (Konakçı, 2014, s. 87) ve Kandilkırı Mevkii'nde (Oğuzhanoglu, 2014, s. 71) gerçekleştirilmiştir. Bu çok katmanlı arkeolojik sahalarından elde edilen bulgular vadinin geçmişini Kalkolitik Çağlar'ın başına değin götürmüştür.

Acıpayam ve Serinhisar ilçeleri sınırlarında kalan ve Acıpayam Ovası ya da antik adıyla Kazanes Vadisi olarak bilinen araştırma bölgemiz de yine Lykos Vadisi gibi Denizli yöresinin bereketli ve verimli ovalarından birini teşkil etmektedir (Harita: 1). Pisidia Bölgesi içinde kalan vadi, çevresindeki dağların beslediği kaynaklar ve Akdeniz ile İç Anadolu Bölgesi'ni birbirine bağlayan önemli güzergahların üzerinden geçmesi sebebiyle yerleşik toplumlar açısından oldukça elverişli bir noktada konumlanmaktadır. Son derece geniş bir alan içinde uzanan Kazanes Nehri ve bu nehre bağlanan kollar, vadiyi tarıma elverişli hale getirmenin yanı sıra Tarih Öncesi Devirlerden itibaren yerleşik kültürlerin gelişmesine ve yayılmasına olanak vermiştir. Ancak gerek Prehistorik gerekse sonraki dönemler için bölgenin önemi bilinmesine rağmen, bugüne kadar Yassihöyük'teki kurtarma kazısı haricinde herhangi bir kazı çalışması yapılmamıştır. Bunun ötesinde, vadi içerisindeki yerleşmelerde sistemli bir yüzey araştırması ya da detaylı bir katalog çalışması dahi gerçekleştirilmemiştir. Buna bağlı olarak

antik kaynakların verdiği kısıtlı bilgiler ve R. Duru tarafından 1997 yılında yalnızca bir sezon kazılan Yassıhöyük haricindeki arkeolojik veriler yok denecek kadar azdır (Duru, 1999, s. 131-135). Ova içinde bulunan yerleşmelerin bazı kaynaklarda, Phrygia ve Pisidia gibi farklı bölgeler içinde gösterilmesi de bölgeye dair çalışmaların azlığından kaynaklanmaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmalarda metodoloji olarak sistematik tam yoğun (*intensive*) ve yarı yoğun (*extensive*) yüzey tarama modelleri benimsenmiştir. 2023 yılı araştırmalarında en büyüğü ova seviyesinden 10 m yüksekliğe sahip olan toplamda üç yeni höyük yerleşiminde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda her biri 2023 etiketiyle geçen yılın devamı şeklinde farklı yerleşim numarası alan höyük yerleşimleri tam yoğun modele uygun olarak merkez-tepe ara yönler (güneydoğu-kuzeydoğu-kuzeybatı-güneydoğu), tepe-yamaç ara yönler ve yamaç-yayılım ara yönler şeklinde temelde üç ana sektöre ayrılmıştır. Söz konusu araştırma sektörleri ise höyük konilerinin yükseklikleri ile topografik plandaki *izohips* eğrilerine bağlı olarak BTA kısaltmasıyla tanımlanan “Buluntu Toplama Alanlarına” bölünmüştür. Ova seviyesinden 0-5 m yükseltisi aralığında höyükleşme gösteren yerleşimlerde tepe düzlüğü ara yönlerinde 4 ve yamaç ara yönleri ile yayılım ara yönlerinde 4 BTA olmak üzere toplamda 12 buluntu toplama alanı oluşturulmuş ve 10 m aralıklarla toprağa dikilen işaret flamalarıyla gridlere ayrılarak taranmıştır. Ova seviyesinden 0-10 m yükseltisi aralığında höyükleşme gösteren yerleşimler “yayılım-yamaç 0 m *izohipsi*”, “yamaç 0-5 m *izohipsi*”, “yamaç 5-10 m *izohipsi*” ve “tepe düzlüğü” şeklinde sektörlerle bölünmüş ve her sektörün ara yönlerinde 4 BTA olmak üzere 15 m arayla flamalarla gridleri işaretlenen toplam 16 BTA oluşturularak taranmıştır. Söz konusu höyük yerleşimlerinin tabakalanma göstermeyen uzak yayılımlarında ise yarı yoğun tarama modelinde seyrek yaya yürüyüşleri gerçekleştirilmiş. Bu alanlarda tespit edilen buluntuların koordinatları alınarak dijital haritalara işlenmiş ve bu yolla yayılımların hektaral uzunlukları hesaplanmıştır. Yerleşimlerdeki kaçak kazı tahribatları “KKT” kısaltmasıyla, yaban hayvan tahribatları ise “YHT” kısaltmasıyla kodlanarak ayrı BTA sektörleri olarak değerlendirilmiştir. Höyükler üzerinde belirlenen buluntu toplama alanlarının sınırlarına dikilen köşe flamalarının koordinatları CORS-GPS cihazı ile alınmış ve her BTA’dan hazırlanan araştırma bilgi etiketiyle torbalar açılarak seramikler toplanmıştır. Bu sayede araştırma dahilinde değerlendirilen arkeolojik amorf malzemeler tekrardan yerleşim içindeki BTA’larına geri bırakılmıştır. Kazanes Vadisi 2023 yüzey araştırmaları dahilinde sistematik tarama gerçekleştirilen höyüklerin tamamında ve geçen yıldan eksikleri bulunan höyük yerleşimlerinde topografik haritalandırma, 2D-3D yersel fotogrametri çalışmaları ile çevre çizim çalışmaları tamamlanırken, yerleşimlere dair genel veriler hazırlanan bilgi formlarına işlenmiştir. Acıpayam Kaymakamlığından alınan izin dahilinde tüm yerleşimlerin İHA hava fotoğrafları çekilmiş ve araziye yerleştirilen işaret etiketlerinin Total Station yardımıyla alınan koordinatları eşleştirilerek çalışılan sahalara ilişkin fotoğraflar Agisoft yazılımı üzerinden metrik hale getirilmiştir. Höyüklerden toplanan arkeolojik buluntuların tamamı hem arazide hem de araştırma yerleşkesinde BTA’larına göre ayrı gruplar halinde fotoğraflanmış ve araştırma dahilinde dönemsel analizleri ve mal grubu istatistikleri yapılmıştır.

2023 YILINDA YÜZEY ARAŞTIRMASI GERÇEKLEŞTİRİLEN HÖYÜK YERLEŞİMLERİ

Yerleşim No 23/11- Kumavşarı Höyük

Denizli ili, Acıpayam ilçesi, Kumavşarı Mahallesi sınırlarında bulunan ve Kazanes Vadisi'nin güney doğu kesiminde yer alan höyük yerleşimi tarımsal arazilerle çevrili verimli bir düzlükte konumlanmaktadır (Harita: 2, Resim: 1). Acıpayam'ın güneydoğusunda merkeze yaklaşık 19,2 km uzaklıkta, Kumavşarı Mahallesi'nin kuzey doğusunda yaklaşık 1,9 km mesafede, Denizli-Antalya Yolu'nun yaklaşık 2,4 km doğusunda yer almaktadır. Ova seviyesinden yaklaşık 10 m yüksekliğinde bir höyük konisine sahip olan yerleşimin kuzey-güney doğrultuda 338,12 m doğu-batı yönünde 287,80 m boyunca uzandığı ve buluntu gözlenen yayılım ölçüsünün 8,02 hektar olduğu anlaşılmıştır (Çizim: 1). İzmir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 06.06.1997 gün ve 6796 sayılı kararı ile tescillenmiş olan yerleşimin üzerinde ve yayılımında sulu ve kuru tarım faaliyetleri yürütülmektedir. Kuzey yamaç üst üste iki farklı kotta teraslanmış ve üst kotta yonca, ova seviyesiyle birleştirilen alt kotta ise buğday ekimi yapılmıştır. Bununla birlikte doğu ve güney yönlerdeki ekili kuru tarım arazileri höyük konisi sınırını tahrip edecek biçimde genişletilmiştir. Höyüğün güney doğu yamacı ile ova düzlüğü arasında kalan parseller ceviz ağaçları dikilmek suretiyle tahribata uğratılmıştır. Toplanan seramik parçaları üzerinden yapılan ön değerlendirme sonuçlarına göre höyükte Erken Tunç Çağ II, Demir Çağ, Geç Antik Çağ ve Beylikler-Osmanlı Dönemleri'ne ilişkin iskanların var olduğu anlaşılmaktadır.

Yerleşim No 23/12- Sam Höyük

Denizli ili, Serinhisar ilçesi, ilçe merkezi sınırlarında bulunan ve Kazanes Vadisi'nin kuzey doğu kesiminde yer alan höyük yerleşimi, Serinhisar Ovası'nın doğusunda sulu ve kuru tarımın yapılabildiği verimli arazilerle çevrili Höyük Mevkii olarak bilinen düz bir alanda konumlanmaktadır (Harita: 2, Resim: 2). Serinhisar ilçe merkezine yaklaşık 2,8 km mesafede ova seviyesinden yaklaşık 9 m yüksekliğinde bir höyük konisine sahip olan yerleşimin kuzey-güney doğrultuda 218,65 m doğu-batı yönünde 233,35 m boyunca uzandığı ve buluntu gözlenen yayılım ölçüsünün 4,42 hektar olduğu anlaşılmıştır (Çizim: 2). İzmir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 22.06.2000 gün ve 9531 sayılı kararı ile tescillenmiş olan yerleşimin üzerinde ve yayılımında kuru tarım faaliyetleri yürütülmektedir. Doğru, güney ve kuzey yönlerdeki ekili kuru tarım arazileri höyük konisi sınırına taşarak genişletilmiş bu alanlardaki kültür dolgularında çevre yayılımına neden olmuştur. Höyüğün tepe konisi merkezinden kuzey doğu yönde açılan ve yaklaşık 44,57x17,68 m ölçülerindeki geniş bir alanı etkileyen kaçak kazı çukuru, ortalama 2 m derinliğinde bir tahribat yaratarak Demir Çağ ve Erken Tunç Çağ kültür katmanlarına ciddi zararlar vermiştir. Höyüğün güney doğu yamacı ile ova düzlüğü arasında kalan parseller badem ağaçları dikilmek suretiyle tahribata uğratılmıştır. Toplanan seramik parçaları üzerinden yapılan ön değerlendirme sonuçlarına göre höyükte Erken Tunç Çağ II, Geç Tunç Çağ ve Demir Çağ dönemlerine ilişkin iskanların var olduğu anlaşılmaktadır.

Yerleşim No 23/13- Yuğüstü Höyük

Denizli ili, Acıpayam ilçesi, Oğuz Mahallesi sınırlarında bulunan ve Kazanes Vadisi'nin kuzey batı kesiminde yer alan höyük yerleşimi tarımsal araziler ve bağlarla çevrili verimli bir düzlükte konumlanmaktadır. Acıpayam'ın 2,83 km kuzeyinde, Oğuz Mahallesi'nin yaklaşık 1 km güney batısında, Denizli-Antalya Yolu'nun yaklaşık 1 km doğusunda yer almaktadır (Harita: 2, Resim: 3). Ova seviyesinden yaklaşık 7 m yüksekliğinde bir höyük konisine sahip olan yerleşimin kuzey-güney doğrultuda 250,29 m doğu-batı yönünde 328,33 m boyunca uzandığı ve buluntu gözlenen yayılım ölçüsünün 7,01 hektar olduğu anlaşılmıştır (Çizim: 3). İzmir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 05.07.2000 gün ve 9559 sayılı kararı ile tescillenmiş olan yerleşimin üzerinde ve yayılımında sulu ve kuru tarım faaliyetleri yürütülmektedir. Batı kesimde zirai yol, konut alanları ve meyve bahçeleri bulunan höyüğün, kuzey kesiminde dikili üzüm bağları ve düzensiz ağaç dikimleri mevcuttur. Tamamında tarım tahribatı söz konusu olan yerleşimin höyükleşme sınırı belirginliğini yitirmiştir. Höyüğün batı sınırının devamında yaklaşık 300 m mesafede Bağardı Höyüğü adıyla bilinen ve 2022 yılında sistematik araştırmaları tamamlanan diğer bir arkeolojik yerleşim bulunmaktadır. Toplanan seramik parçaları üzerinden yapılan ön değerlendirme sonuçlarına göre höyükte Erken Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı, Demir Çağ ve Osmanlı Dönemleri'ne ilişkin iskanların var olduğu anlaşılmaktadır.

DEĞERLENDİRME

2023 çalışmaları kapsamında Acıpayam Ovası sınırları içinde tespit edilerek sistematik araştırması tamamlanan yerleşimlerden 23/11 numaralı Kumavşarı Höyük'te 16 buluntu toplama alanında çalışılmıştır. Yerleşimin tepe konisinde az miktardaki Demir Çağ seramiğinin yanı sıra ağırlıklı olarak Geç Antik Çağ seramiklerine rastlanılırken özellikle kuzey bölümdeki yamaçlarda Erken Tunç Çağ II dönemine ait malzeme yoğunluğu dikkat çekmektedir. Höyüğün güney batı ve güney doğu yamaç bitimlerinden itibaren yayılım sınırları arasında Geç Antik Çağ'a ait parçaların dışında Beylikler ve Osmanlı Dönemleri'ne ilişkin malzemelere de rastlanmıştır. 2023 çalışmaları kapsamında Acıpayam Ovası sınırlarında ele alınan bir diğer yerleşim ise 22/13 numaralı Yuğüstü Höyüğü'dür. Yerleşim toplamda 8 ayrı buluntu toplama alanına bölünerek araştırılmıştır. Söz konusu alanlardan yalnızca güney batı kesimdeki tepe konisine yakın yayılımlarda rastlanılan Erken Tunç Çağ verileri dışında yerleşimin genelinde Demir Çağın baskın kültür olduğu anlaşılmaktadır. Höyükte ayrıca Geç Tunç Çağ ile ilişkilendirilebilecek az sayıda seramik örneğine rastlanmıştır. 2023 yılı araştırma sezonunda 2022 yılından farklı olarak Kazanes Vadisi'nin kuzey kanadını oluşturan Serinhisar Ovası'nda da sistematik taramalar yapılmıştır. Bu bağlamda tespit edilen 23/12 numaralı Sam Höyük yerleşimi toplamda 16 buluntu toplama alanına ayrılarak yoğun şekilde araştırılmıştır. Toplanan seramik örneklerinin ön değerlendirme sonuçları höyükte en yoğun kültür evrelerinin MÖ I. binyıla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle tepe konisinin 3 m ile 9 m izohipsleri arasındaki tabakaların %90'nın üzerinde bir oranla Demir Çağ ile ilişkisi kurulmuş olup elde edilen verilerden MÖ 5. ve 4. yüzyıllar sonrasında yerleşimin büyük oranda

terkedildiği anlaşılmaktadır. Höyüğün ova düzlüğüyle bağlantılı yamaçları ile yakın yayılımlarında ise Demir Çağ kadar olmasa da yine dikkat çekici miktarda Erken Tunç Çağ seramik yoğunluğu görülmektedir.

2023 yılı araştırmaları dahilinde höyüklerden toplanan Erken Tunç Çağ II Dönemi'ne ait seramik grupları içinde kırmızı, siyah, kızıl-kahve, açık gri, grimsi-kahve, siyahımsı-kahve astarlı ve parlak aklı monokrom parçalar yaygın olmakla birlikte ağız kenar dış yüzeyi çapraz çizgilerle beyaz renkte boyanmış bezemeli örneklerle de rastlanmıştır. İçe dönük basit ağızlı çanaklar, omuzlu kaseler, yüksek ağızlı küresel gövdeli dikey kulplu çömlekler, gaga ağızlı testiler, makara kulplu çanaklar, ayaklı çömlekler ile kazıma, yiv, yumru ve kabartma bezemeli gövde, kulp, ayak ve kaide parçaları bölgede özellikle Beycesultan Höyüğü tabaka XVII-XIII seramik gruplarıyla örtüşmektedir (Lloyd-Mellaart, 1962, s. 135 vd.). Sam Höyük ve Yuğüstü gibi Demir Çağ'a ilişkin yoğun malzeme toplanan yerleşimlerde egemen mal grubunu “*black on red*” olarak bilinen seramikler oluşturmaktadır. Geneli itibariyle açık ağızlı servis kaplarına ait olan bu örneklerde ağırlıklı olarak kırmızı ve kahverengi yüzeye uygulanmış siyah boya bezemeler; kapların ağız kenarlarına, omuz, boyun ve gövde kısımlarına, kulp eklentileri üzerine, açık formlu tabaklarda iç hazne merkezlerine, kısa kaideli tabaklarda hem iç hem de kaide merkez ve kenarlarına uygulanmıştır. *Konsantirik* tam ve yarım daireler, paralel bantlar, dalgalı bantlar ve dikey bantların yanı sıra gamalı haç gibi doldurma motifleri de kullanılmıştır¹. Demir Çağ seramik repertuarı içinde sayıca daha az bulunan saklama ve pişirme kaplarına ait parçalar kırmızı ve kahverengi hamurlu özsüz iyi pişirim örnekleridir. Bu gruba ait seramiklerde siyahımsı-kahve ve kızıl-kahve astar bezeme dışında boyalı örneğe rastlanılmamıştır.

KAYNAKLAR

Abay 2011 E. Abay, “Preliminary Report on the Survey Project of Çivril, Baklan, Çal Plains in the Upper Meander Basin, Southwest Anatolia”, *Ancient Near Eastern Studies*, 48, 1-87.

Abay-Dedeoğlu 2009 E. Abay – F. Dedeoğlu, “Beycesultan 2007-2008 Yılları Kazı Çalışmaları Ön Raporu”, *Arkeoloji Dergisi*, Sayı XIII, 53-80.

Dedeoğlu 2014 F. Dedeoğlu, “Yukarı Menders Havzası Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşimlerinin Materyal Kültür ve İskan Düzeni Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, Denizli, 33-56.

Dedeoğlu vd. 2019 F. Dedeoğlu - B. Temür - E. Konakçı – A. Ozan, “Ekşi Höyük 2015-2019: Yukarı Menderes Havzası'nın Neolitik Dönemine İlişkin İlk Sonuçlar ve Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi*, Sayı XXIV, 1-23.

1 Yakın çevredeki benzer örnekler için bkz. Asopos, Konakçı 2014, 94, Çizim I-II; Aphrodisias, Joukowsky 1986, 119.

Dedeoğlu-Abay 2014 F. Dedeoğlu – E. Abay, “Beycesultan Höyük Excavation Project: New Archaeological Evidence from Late Bronze Age Layers”, *Arkeoloji Dergisi*, Sayı XIX, 1-39.

Duru 1994 R. Duru, *Kuruçay Höyük I: 1978-1988 Kazılarının Sonuçları*, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Duru 1999 R. Duru, “1997 Yılında Yassihöyük’te (Acıpayam) Yapılan Kazılar Hakkında Rapor”, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, Ankara, 131-138.

Joukowsky 1986 M. S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias, An Account of the Excavations and Artifact Studies Vol I-II, Excavations and Studies*, New Jersey.

Konakçı 2014 E. Konakçı, “Laodikeia’nın İlk Yerleşimi: Asopos Tepesi”, *10. Yılında Laodikeia (2003-2013 Yılları)*, Laodikeia Çalışmaları 3, İstanbul, 87-122.

Lloyd-Mellaart 1962 S. Lloyd – J. Mellaart, *Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, British Institute of Archaeology, Ankara.

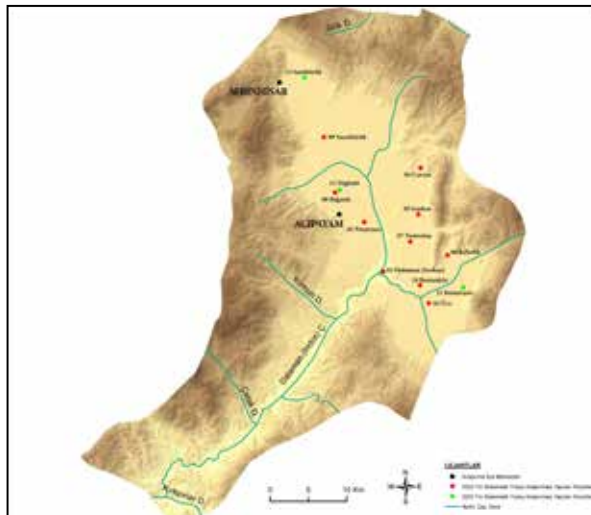
Oğuzhanoğlu 2014 U. Oğuzhanoğlu, “Laodikeia’dan Batı Anadolu Erken Tunç Çağı’na Yeni Katkılar”, *10. Yılında Laodikeia (2003-2013 Yılları)*, Laodikeia Çalışmaları 3, İstanbul, 71-86.

Şimşek 2007 C. Şimşek, “Antik Kazanes Vadisi ve Alacain (Agathe Kome) Yerleşmesi”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 124, İstanbul, 13-44.

EKLER

Harita 1: Kazanes Vadisi, 2023 araştırma sınırları.

Harita 2: Kazanes Vadisi, 2023 sistematik yüzey araştırması yapılan höyük yerleşimleri.

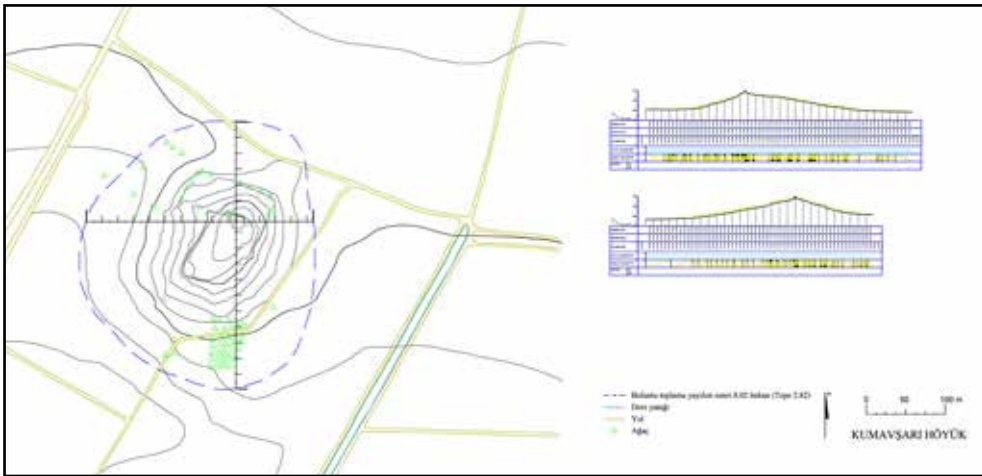
Resim 1: Kumavşarı Höyük, genel görünüm.

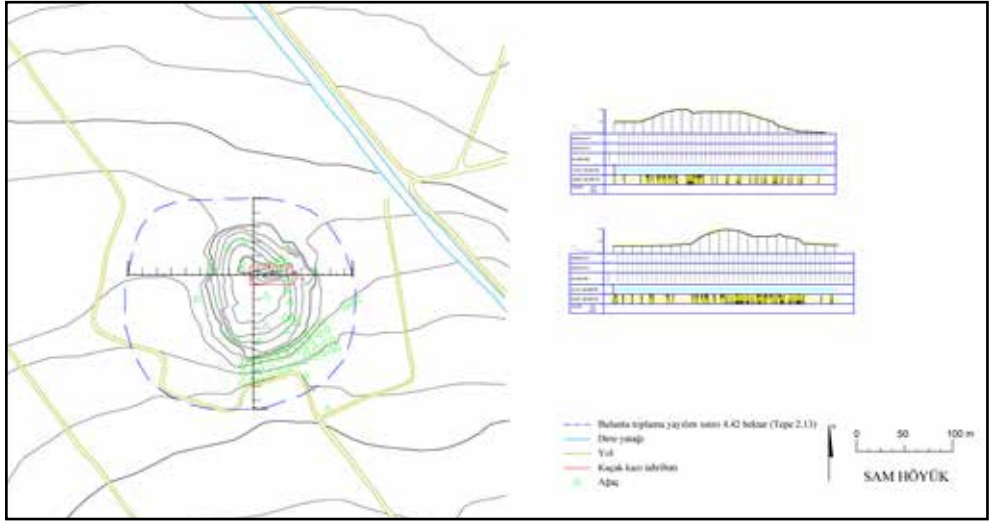
Resim 2: Sam Höyük, genel görünüm.

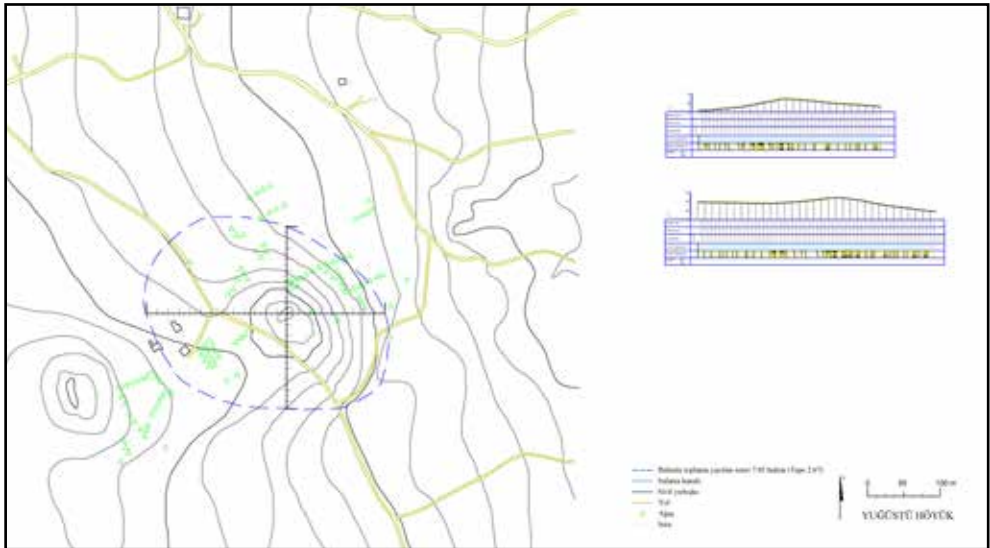
Resim 3: Yuğüstü Höyük, genel görünüm.

Çizim 1: Kumavşarı Höyük, çevre kesit ve topoğrafya çizimi.

Çizim 2: Sam Höyük, çevre, kesit ve topoğrafya çizimi.

Çizim 3: Yuğüstü Höyük, çevre, kesit ve topoğrafya çizimi.

2023 YILI YASSIÇEMEN SAVAŞI'NIN YERİNİN TESPİTİ VE YOL GÜZERGAHLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Coşkun ERDOĞAN*

İbrahim ÜNGÖR

Merve ÖZYİĞİT

Kerra ALTUĞ KAYA

Kültür ve Turizm Bakanlığının E-77734899-161.01 (161.01.05)-4017296 sayı ve 26.07.2023 tarihli izinleri ile başkanlığımızdaki bir ekiple yürütülen yüzey araştırması 11 Eylül– 21 Eylül 2023 tarihleri arasında Erzincan ili Refahiye ilçesi ve çevresinde gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırmamıza bakanlık temsilcisi olarak Vedat Güngör katılmıştır. Ayrıca ekibimizde yer alan Prof. Dr. Erkan Göksu Selçuklu kaynakları konusunda destek olmuş, Doç. Dr. Mehmet Ali Yılmaz, laboratuvar çalışmalarına katkı sağlamıştır. Doç. Dr. Pınar Polat ise coğrafi bilgi sistemleri çalışmalarımıza destek olmuştur.

2023 yılı yılı Erzincan ili Refahiye ilçesinde “Yassıçemen Savaşı’nın Yerinin Tespiti ve Yol Güzergahları” kapsamında yürüttüğümüz arazi çalışmaları sonucunda Refahiye ilçesinde bulunan Kanlıtaş köyü, Baloğlu köyü, Çukurçimen köyü, Gölköy köyü ziyaret edilmiştir. Kelkit ilçesi ve Refahiye ilçesinin kullanmış olduğu ortak mera alanlarının Refahiye sınırları içinde kalan kısımlarında bir yüzey araştırması yapılmıştır. Ayrıca orduların savaş meydanına ulaşmasında kullandıkları Refahiye ilçesinde bulunan antik yol ağları üzerinde bir araştırma yapılmış ve bu yolların en yakın olarak bağlandıkları Kemah ilçesi Gökkaya köyü, Erzincan merkez ilçeye bağlı Koçyatağı, Ağılözü ve Mecidiye köyleri ziyaret edilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde Refahiye Baloğlu köyü sınırlarında içerisinde bir kale kalıntısı tespit edilmiş ve tescil işlemleri için müracaat yapılmıştır. Yaptığımız saha çalışmaları yolların ve savaş alanı olma ihtimali olan alanlar üzerine yoğunlaşmış, alanda yapılan tespitler sonucu açma ve sondaj çalışmaları ise 2024 yılı içerisinde planlanmıştır.

GİRİŞ

Harezmşah Devleti ile Selçuklu Devleti arasında 1230 tarihinde meydana gelen Yassıçemen Savaşı, sadece iki devlet arasında gerçekleşen bir tarihi olay olmanın ötesinde Moğol

* Doç. Dr. Coşkun ERDOĞAN; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE; E-posta: cerdogan@atauni.edu.tr; ORCID: 0000-0003-4892-0538.

Prof. Dr. İbrahim ÜNGÖR; Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, Erzincan/TÜRKİYE; E-posta: iungor@erzincan.edu.tr; ORCID: 0000-0002-4600-0933.

Arş. Gör. Merve ÖZYİĞİT; Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, Erzincan/TÜRKİYE, E-posta: merve.ozyigit@erzincan.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5218-7549.

Arş. Gör. Kerra Altuğ KAYA; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, TÜRKİYE; E-posta: kerra.altug@atauni.edu.tr; ORCID: 0000-0001-6895-2292.

ilerleyişinin Anadolu ve dünya tarihindeki etkilerinin bir merhalesi olması bakımından da bilim insanları tarafından değerlendirilmektedir (İbn Bibi, 2020, s. 388). İki devleti karşı karşıya getiren savaşın seyri ve sonuçları hakkında çok sayıda çalışma yapılmışken, savaşın meydana geldiği yer hakkında kesin bilgilere henüz ulaşılammıştır. Şimdiye kadar savaşın lokasyonu hakkında yapılan çalışmaların yetersiz olmasından ötürü bilim insanları tarihi kaynaklarda yer alan bazı coğrafi faktörleri göz önünde bulundurarak birtakım çıkarımlarda bulunmuşlardır. Savaşın yapıldığı coğrafyayı ziyaret etmeden ortaya atılan görüşler ise tartışmalı sonuçların doğmasına sebep olmuştur. Erzincan ve çevresinde gerçekleşen savaş bilhassa Moğolların batı İslam dünyası üzerine ilerleyişinin önündeki engel olan Harezmşah Devleti'nin ortadan kalkmasına sebep olması ve Celaleddin Harezmşah'ın ölümü ile sonuçlanan Harezm birliklerinin Moğollar karşısında dağılmasını başlatan olay olması bakımından önemlidir (Turan, 1993, s.369). Nitekim Harezmşah Devleti yıkılınca Moğollar doğrudan Anadolu Selçuklu Devleti üzerine yönelebilmişler ve bu durum da ilerde Köseadağ Savaşı ile neticelenecek olan Moğol ilerleyişini hızlandırmıştır (İbnü'l-Esir, 1987, s.453-454; Sümer, 2002, s.272). Ayrıca Yassıçemen Savaşı'ndan sonra Erzurum Meliki Cihan Şah'ın hâkim olduğu bölgeler Anadolu Selçukluları'na doğrudan tabii olurken, Alaeddin Keykubad doğuda oluşturmak istediği siyasi hattı Tiflis sınırına kadar genişletmiştir (Ebû'l-Ferec, 1945, s.533). Yassıçemen Savaşı'nın yerinin tespiti öncelikli olarak tarihsel açıdan Orta Çağ'ın önemli olaylarından biri olan böyle bir olgunun gerçekleştiği yeri tespit etmeyi ve sonrasında bu olguya dair yeni çıktılar, yaklaşımlar ve dahi yorumlar getirmeyi amaçlamaktadır. Konu ile ilgili tartışmalı görüşlere netlik kazandırmak maksadıyla tarihi kaynaklardan ve coğrafi faktörlerden yola çıkılarak savaş meydanının lokasyonunu tespit etmek başlıca hedefimizi oluşturmaktadır.

2023 yılında savaşın lokasyonunu tespit edilmek amacı ile bölgede yaptığımız yüzey araştırmaları sonucunda vadiler, ovalar, su kaynakları ve tarihi yollar görülmüştür. Bu yolların, ovaların ve vadilerin Yassıçemen Savaşı ile bağlantısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Refahiye ilçesi sınırlarında 1 kültür varlığı ve savaşın seyrine sahne olmuş ovalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen merkezler ve yollar ekibimizin diğer üyeleri tarafından incelenerek üzerlerinde ayrıntılı çalışmalar yapılmaktadır. Geniş bir yüz ölçümüne sahip çalışma bölgemizde yürüttüğümüz çalışmaları 2024 yılında devam ettirmeyi planlamaktayız.

REFAHİYE İLÇESİ

Kanlıtaş Köyü

Kanlıtaş köyü, Refahiye ilçe merkezinin yaklaşık 14 km kuzeybatısında yer almaktadır. Erzincan-Sivas Kara Yolu'na 4 km uzaklıkta bulunan köy, Sivas ilinin doğusunda bulunan Gölova ilçesi ile Refahiye ilçe sınırını oluşturmaktadır. Kanlıtaş köyü mesire alanına ulaşan yol üzerinde bulunan tepelik bir alandan Gölova'dan başlayıp Refahiye'ye kadar uzanan vadi ve yolların incelenmesi yapılmıştır. Nicopolis'ten (Suşehri) doğuya doğru devam eden tarihi yol, Gölova Barajı'nın kuzey kısmından geçip Karayakup köyüne ulaşmaktadır. Daha sonra

Refahiye ilçesinde ikiye ayrılan yol doğruya doğru devam ederek Yurtbaşı köyüne ve oradan da Orçul Bölgesi'ne kadar devam etmektedir. Kanlıtaş köyünün batısında bulunan Gölova Barajı'nı rahat bir şekilde gören yükselti üzerinden fotoğraf ve koordinat bilgisi alınmıştır.

Çukurçimen Köyü

Refahiye ilçe merkezinin yaklaşık 20 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Çukurçimen köyü "Orçul" olarak bilinen bölgede bulunan 38 köyden biridir. Köyün batı kısmında yer alan çayırlar nedeniyle "Çukurçimen" olarak adlandırılmaktadır. Köy, önceleri Çatalçam bucağına bağlıyken şimdilerde Refahiye ilçesine bağlanmıştır. "Yassıçemen" ismini çağrıştırması nedeni ile köy halkı ile görüşülmüş ve köyün tarihi hakkında bilgi alınmıştır. Çukurçimen köyü yakınlarında bulunan Orçul Deresi kaynağını Çimen Dağları'ndan gelen kar suyundan almaktadır. Su seviyesinin oldukça yüksek olduğu dere, bölge köylerinin su ihtiyacını sağlamaktadır. Köyün hemen kuzeyinde köy merkezinden de görülebilen Ağbaba adında bir tepe bulunmaktadır. Yine köy halkından alınan bilgilere göre tepe üzerinde bir ziyaret olduğu öğrenilmiştir. Çukurçimen, mevkii olarak tarihi yol ağının birleşim noktalarından birinde yer alır. Nicopolis'ten başlayıp Refahiye üzerinden önce Çimen Dağları'na ulaşan tali yol daha sonra Satala (Sadak) güzergahına kadar devam etmektedir. Bu yol hattı Roma Dönemi'nde lejyon merkezleri arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Savaş ile ilgili bilgi veren kaynaklarda savaş meydanı yakınlarında ağustos ayında kar olduğu bilgisi mevcuttur. Köylüler tarafından alınan bilgiler bu bilgiyi doğrulanmıştır. Köyün doğusunda bulunan Karadağ üzerinde 12 ay kar bulunabileceği bilgisi böylece teyit edilmiştir.

Gölköy

Refahiye ilçe merkezinin yaklaşık 25 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Orçul Bölgesi'nde bulunan Gölköy, Orçul Vadisi'ne ve Orçul Nehri'ne hâkim bir konumdadır. Çukurçimen köyünden kuzeye doğru çıkan tali yol daha sonra doğruya devam ederek Gölköy'e ulaşmaktadır. Köyün doğusunda devam eden dağ yolu ise nihayetinde Çimen Dağları'na kadar devam etmektedir. Her ne kadar sarp bir yol olsa da bu yol hem kuzeye hem de doğruya ulaşımında en önemli kestirme rotayı oluşturmaktadır. Yassıçemen Savaşı'nın en önemli ayağını orduların savaş meydanına ulaşmasında kullandıkları tarihi doğal yollar oluşturmaktadır. Nicopolis'ten Melikşerif'e (Yurtbaşı) ulaşan tarihi yol doğruya doğru önce Çimen Dağları'na daha sonra Satala'ya kadar uzanmaktadır.

Baloğlu/Kutbaloğlu Köyü-Akşehir Kalesi

Refahiye ilçe merkezinin 20 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Osmanlı kayıtlarında "Obruk" olarak geçen köy adı 1928 yılında "Kurtbaloğlu" olarak anılmaya başlamıştır (Köse ve Akkuş, 2019, s. 16). Günümüzde "Baloğlu" olarak bilinen köy yerleşimi heyelan tehlikesi nedeni ile bugünkü yerine taşınmıştır. Köy konumu itibarıyla kayalık bir tepenin yamaçlarında bulunmaktadır. Köyün doğusunda, Kurt Deresi olarak adlandırılan bir akarsu kayna-

ğı bulunmaktadır. Köyün kuzeyinde bulunan kayalık alan üzerinde köy halkının “Akşehir” olarak adlandırdığı bir kale kalıntısı yer almaktadır. Kalenin güney yamaçları oldukça sarp bir yapıya sahiptir. Bu sebepten ötürü kaleye çıkış kuzey kısmında bulunan tarım arazilerini geçerek mümkün olmuştur. Kalenin kuzey kısmında kar sularının birikmesi sonucu oluşan doğal küçük bir gölet bulunmaktadır. Batı kısmında bulunan mimari yapı kalıntıları gözle görülebilmektedir. Harç ve küçük taşlarla örülen duvar kalıntısının uzunluğu 3 m ve toprak üzerinde kalan kısmı 50 cm’dir. Kale, konumu itibarıyla Gölova ilçesinin Karayakup köyünden başlayıp Gölköy’e kadar devam eden vadiye hakim bir konumdadır. Baloğlu köyünde bulunan kaleye ulaşım her ne kadar zor olsa da vadiye indikten sonra hem doğuya hem de batıya ulaşım nispeten kolaydır. Gölköy’e kadar uzanan vadi Erzincan il sınırını geçip Çimen Dağları’nın Kuzey yamaçlarına Koçyatağı (Mıhar) ve Ağılözü (Kirmana) köylerine ulaşır. Kaleden kuzeye ulaşan yol, önce Gazipınar köyüne daha sonra Çimen Dağları’nın güney yamaçlarında bulunan düz ve otlak alanlara kadar devam edip Erzincan ilinin kuzeyinde bulunan Mecidiye’ye (Urumsaray) kadar devam etmektedir. Nicopolis’ten Satala güzergahına devam eden tarihi yol hattı Orçul Vadisi’ni içine alarak Baloğlu sınırında birleşim yaparak doğu istikametinde devam etmektedir. Otlarla kaplı kalenin sadece kuzey ve batı yamaçlarında seramik verisi tespit edilmiştir. Tespit edilen amorf parçalar Tunç Çağı ve Orta Çağ’a tarihlenmektedir

Yassıçemen Savaşı’nın yerinin tespiti konusunda tarihi kaynaklardan alınan bilgilere göre savaş Erzincan Akşehir yakınlarında meydana gelmiştir. Baloğlu köyünde bulunan kalenin “Akşehir” olarak adlandırılması oldukça dikkat çekicidir. Kaynaklarda Suşehri’nin Akşar köyünde bulunan Akşar Kalesi’nin de “Akşehir” olarak adlandırılması her ne kadar Akşehir Kalesi’nin Suşehri sınırlarında olduğunu gösterse de (Toksoy, 1998, s. 188) savaş meydanına yakın bir konumda olmaması ve Akşar Kalesi’nin tarihi yollara olan uzaklığı da göz önünde bulundurulmaktadır. Kale hakkındaki görüşlerimiz ve savaş alanı ile bağlantısı 2024 yılı içerisinde yapacağımız çalışmalar sonucunda netlik kazanacaktır.

Kurugöl Mevkii

Refahiye ilçe merkezinin 35 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Erzincan ve Gümüşhane il sınırında bulunan ve Refahiye ilçesi ile Gürleyik ilçesinin ortak mera alanı olarak kullanılan kısmında inceleme yapılmıştır. Orçul Deresi’nin doğusunda bulunan bu alan dağlar arasında oldukça düz bir yapıya sahiptir. Refahiye Gazipınar köyünden doğuya doğru ulaşan yol hattı Kurugöl Mevkii’nden geçerek Çimen Dağları’nın Güney eteklerinden Sipikor Geçidi’ne kadar devam eder. Gazipınar köyünden başlayıp Ağılözü köyüne kadar ulaşan yol hattı en eski ulaşım rotalarından biridir. Bu hat aynı zamanda batıya doğru devam ederek Refahiye Üçören köyü üzerinden Gölova ve Suşehri ilçesine kadar ulaşmaktadır. Orduların savaş meydanına gelirken kullandığı tarihi doğal yol hatlarından birini oluşturan bu rota, en nihayetinde hem Refahiye ilçesinde bulunan hem de Gümüşhane sınırlarında kalan Çimen Dağı yaylalarına kadar devam etmektedir. Kurugöl Mevkii’nde bulunan geniş düzlükler savaş meydanı olma ihtimali bakımından değerlendirmeye alınmıştır.

Han Kalıntıları

Refahiye ilçesinin 42 km kuzeydoğusunda, Refahiye ile Gümüşhane sınırları arasında kalan ve yöre halkı tarafından “Han” diye adlandırılan mimari yapı kalıntıları mevcuttur. Bu kalıntılar, Refahiye ilçesinden Çimen yaylalarına ulaşan eski tarihi doğal yol hattının üzerinde bulunmasından dolayı bu şekilde adlandırılmaktadır. Kurugöl Mevkii’nin 1,5 km güneydoğusunda yer alan kalıntıların bir han mı yoksa askeri bir garnizon mu olarak kullanıldığına dair net bilgiler, 2024 yılında yapılan ayrıntılı bir çalışma sonucunda ortaya koyulacaktır.

KEMAH İLÇESİ

Kemah Dereköy Kanyonu

Erzincan ilinin 45 km güneybatısında bulunan Kemah ilçesi, Refahiye ilçesinin 40 km doğusunda bulunmaktadır. Kemah ilçesinde bulunan boğaz, projemiz kapsamında incelenmiştir. Yassıçemen Savaşı’nda Harezmşah ordularının Harput üzerinden Erzincan’a ulaştığı bilgisi üzerine bölge incelenmiştir. Harput’tan Ovacık’a ve nihayetinde Erzincan iline ulaşan en kısa yol Kemah Boğazı’ndan geçmektedir. Bu boğaz üzerinden Refahiye’ye ulaşan bir tarihi yol ağı mevcuttur. Kemah Boğazı’ndan kuzeye doğru uzanan yol önce Kerer’e ulaşır daha sonra Refahiye Kızılınış ve Erzincan Koçyatağı köyüne ulaşmaktadır.

Gökkaya (Garni) Köyü

Kemah ilçesinin 20 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Gökkaya köyü tarihi kaynaklarda “Garni” olarak geçmektedir. Köy yakınlarında Çengüllü, Venk ve Soropil adında kilise kalıntıları bulunmaktadır. Köyün kuzeyine doğru devam eden dağ yolları Erzincan Koçyatağı ve Ağılöz köylerine ulaşmaktadır.

ERZİNCAN MERKEZ İLÇESİ

Koçyatağı (Mıhar) Köyü

Koçyatağı köyü, Erzincan il merkezinin 30 km kuzeybatısında yer almaktadır. Erzincan iline bağlı olan köy, Çimen Dağları’nın güney eteklerinde bulunmaktadır. Köyün kuzeyinde bulunan ve köy halkı tarafından yayla olarak kullanılan geniş düzlüklere Erzincan-Sivas Kara Yolu ve Sakaltutan Geçidi ile ulaşım sağlanmaktadır. Ayrıca eski Sivas-Erzincan yol güzergahının takip edilmesi ile Refahiye ilçesinden doğrudan ulaşım mümkün olmuştur. Refahiye Gök köy ve Kızılınış köyü arasında bulunan vadi, Erzincan il sınırı içinde bulunan Karadağ’ın kuzey eteklerini takip ederek Koçyatağı köyüne ulaşır. Bu yol ağına dair tarihi kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Refahiye Erzincan arasındaki patika yol üzerinde bulunan Koçyatağı (Mıhar) köyü Satala’ya ulaşım durak noktalarından birini oluşturur. Köyün konumu kadar köy halkının kullandığı yayla ve meralar da oldukça önemlidir. Geniş düzlükler ve otlaklara sahip meralar Gümüşhane sınırı ile Erzincan sınırı arasında bulunmaktadır. Er-

zurum'dan Refahiye ilçesine ulaşan yol hattı üzerinde bulunan köye güney yol güzergahının da kesişim noktalarında yer almaktadır.

Ağılözü (Kırmana) Köyü

Erzincan ilinin 21 km kuzeybatısında yer almaktadır. Köyün eski adı “Kırmana”dır. Tarihi kaynaklarda geçen rotalarda sıklıkla kullanılan bir isim olmasından dolayı ayrıca önem arz etmektedir. Özellikle Osmanlı kaynaklarında hem “Yassıçemen” hem de “Kırmana/Gırmana” adı sıklıkla kullanılmaktadır (Ferudun Bey, 1848, s. 399; Matrakçı Nasuh, 1976, s. 42). Refahiye ilçesinde bulunan Orçul Vadisi'nden geçen doğal tarihi yol hattı Erzincan sınırında bulunan Karadağ'ın kuzey eteklerinden geçerek önce Koçyatağı köyüne daha sonra Ağılözü köyüne ulaşır. Bu hat aynı zamanda Çimen Dağları istikametinde kullanılan tarihi rotanın Erzincan'a ulaşmasında kullanılan en kestirme yolu oluşturur. Ağılözü köyünün kuzeyinden Karadeniz'e ulaşan yol hattı batıya yöneldiğinde Çimen Dağları'nı geçerek Refahiye ilçesine ardından da Nicopolis'e (Suşehri) ulaşır. Aynı yol hattı, doğu istikametinde devam ettiğinde ise Mecidiye'yi (Urumsaray) geçerek Bayburt ve Erzurum'a doğru yönelir. Yassıçemen Savaşı'nda kullanılan yol güzergahlarının kesişim noktalarından birini oluşturan Ağılözü köyü Refahiye ilçesine ulaşılan en eski tarihi yolun üzerinde yer almaktadır.

Mecidiye (Urumsaray) Köyü

Erzincan ilinin 13 km kuzeyinde yer almaktadır. Köyün 1522 Tahrir defterinde “Urumsaray” olarak kayıtlı olduğu görülmüştür. Mecidiye yerleşmesi Erzincan ilinin en eski yerleşimlerinden biridir. Karadeniz'e, Bayburt ve Erzurum'a ulaşan yol ağının ortasında bulunmasından ötürü tarih boyunca uğrak noktalardan biri olmuştur. Yüzey araştırmamıza konu olan yol ağının takip edilmesi ile Mecidiye'ye ulaşım sağlanmıştır. Köy merkezi büyük bir tepenin eteklerine kurulmuştur. Roma kaynaklarında Mecidiye'nin Karadeniz'e geçişte kullanılan önemli bir güzergâh olduğu bilinmektedir. Köyden kuzeye doğru ulaşan yol hattı Sipikor Geçidi'nden sonra Karadeniz'e ulaşmaktadır. Refahiye ilçesinden doğuya doğru devam eden vadi, Çimen Dağları'nı geçtikten sonra Mecidiye'ye kadar uzanır. Ayrıca bölgede bulunan geniş düzlükler ve otlaklar savaş alanı olma ihtimali gözetilerek incelenmiş fakat mesafenin uzak olmasından ve bölgenin uygun olmamasından ötürü tespitlerimiz Refahiye ilçesi çevresinde yoğunlaşmıştır.

SONUÇ

Yassıçemen Savaşı'nın yerinin tespiti ve yol güzergahları projesi kapsamında Refahiye ilçesinin batısında bulunan Kanlıtaş köyünden, Erzincan ilinin kuzeyinde bulunan Mecidiye köyüne kadar devam eden vadi üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Proje kapsamında ilk olarak bölgede bulunan doğal tarihi yol ağları incelenmiştir. Yol ağlarının tespit edilmesi ile orduların savaş meydanına ulaşimleri ve muhtemel savaş alanları üzerinde durulmuştur. Satala'ya (Sadak köyü) ulaşan Roma Dönemi'nde ve sonraki dönemlerde sıklıkla kullanılan tarihi yol

ağı Refahiye ilçesinden geçmektedir. Bu yol ağı, Refahiye ilçesinin kuzeyinde bulunan vadi ve dağ yolları vasıtası ile kuzeye ulaşmaktadır. Yassıçemen Savaşı'nda orduların savaş meydanına ulaşması muhtemelen bu tarihi yol hattını izleyerek mümkün olmuştur. Yaptığımız detaylı çalışmaların işaret ettiğine göre; Selçuklu ordusu Suşehri üzerinden hareket ederek Refahiye ilçesinin kuzeyinde bulunan vadiyi takip ederek Erzincan ilinin kuzeyine kadar ilerlemiş olmalılardır. Harezm Ordusu ise Refahiye ile Erzincan il sınırına ulaşmak için Harput üzerinden Kemah'a geçip daha sonra Gökkaya köyünden (Garni) kuzeye doğru ilerlemişlerdir. Orduların savaş meydanına ulaşmalarında kullandığı güzergâh bu şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Projenin ikinci adımı olarak Refahiye ilçesinde bulunan ve komutanların konakladığı muhtemel kale kalıntıları üzerinde çalışılmıştır. Tarihi kaynaklarda sıklıkla geçen ve konumu belli olmayan "Akşehir Kalesi"nin Refahiye ilçesi sınırlarında olması üzerinde durulmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda Refahiye ilçesi Baloğlu köyünde "Akşehir" olarak adlandırılan kale üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Seramik verileri incelenen kalenin Erken Tunç Çağı'ndan (ETÇ) başlayıp Orta Çağ'a kadar yerleşim gördüğü tespit edilmiştir. Fakat kalede bulunan mimari kalıntılar ve zemin üzerinde toprağın nemli olması ve hava şartlarından dolayı jeoradar destekli bir çalışma yapılamamıştır. Baloğlu köyünde bulunan kale kalıntılarına ek olarak bölgede muhtemel olan kalelerin tespit çalışmaları devam edecektir.

Projenin üçüncü adımı olarak savaşın gerçekleştiği meydanın olma ihtimali olan ovalar üzerinde tespit çalışmaları yapılmıştır. Bu bağlamda Erzincan ili sınırları içinde bulunan ovaların tamamı taranmış genelden özele doğru bir çalışma yapılmıştır. Öncelikle Erzincan Ovası hariç Erzincan ilinin kuzeyinde bulunan Mecidiye köyü sınırları içindeki çayırılık alan incelenmiştir. Bu çayırılık alanda taban suyunun yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca düzlüklere ulaşımın sadece dağ yollarından mümkün olması nedeni ile Mecidiye Ovası değerlendirme dahiline alınmamıştır. Mecidiye'den sonra Erzincan ilinin kuzeybatısında bulunan Ağılözü ve Koçyatağı köyleri arasında bulunan düzlükler değerlendirmeye alınmıştır. Çimen Dağları'nın güney eteklerinde bulunan çayırılık alanlar ve Refahiye ilçesi ile Kelkit ilçesi arasında sınır olan düzlükler üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Şu ana kadar yapmış olduğumuz çalışmalar ile ciddi veriler elde etmiş olmakla birlikte Yassıçemen Savaşı'nın gerçekleştiği meydan olma ihtimali olan ovalar için kesin ifadeler kullanılması için henüz erkendir. Ovalar üzerinde bilimsel ekibimizin incelemeleri ve detaylı çalışmaları 2024 yılında da devam etmektedir. Tarihi kaynaklar analiz edildikten sonra muhtemel ovalarda arkeojeofizik destekli bir çalışma yapılacaktır. Konu ile ilgili tespit ve belgeleme çalışmaları devam edecektir.

TEŞEKKÜR

Bu projeye, TÜBİTAK'a sunulan 222K385 numaralı "Yassıçemen Savaşı'nın Yerinin Tespiti ve Yol Güzergahları" kapsamında maddi destek sağlanmıştır. Arazi çalışmalarımız için gerekli izinleri veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığına teşekkür ederiz. Çalışmalarımızda

vermiş oldukları emeklerden ötürü ekip üyelerine, özverili tutumlarından ve desteklerinden dolayı Bakanlık Temsilcisi Sayın Vedat Güngör'e müteşekkirimiz. Ayrıca arazi çalışmalarımız süresince ekibimize destek olan Refahiye Kaymakamlığına, Refahiye Belediyesine ve saha güvenliğini sağlayan Refahiye İlçe Jandarma Komutanlığına teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

KAYNAKÇA

Ebu'l Ferec. (1945-1950), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, (Trc. Ö. Rıza Doğrul), I- II Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Feridun Bey. (1848). *Mecmua-ı Münşeat üs-Salatîn*, İstanbul, Takvimhane-i Amire Yayınları.

İbn Bibi. el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî (2020), *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye (Selçuk Name) I*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı.

İbnü'l-Esir. (1987). *İslâm Tarihi, İbnü'l-Esir el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi* (Türkçe trc. A. Ağırakça, A. Özaydın), 12 cilt, İstanbul: Bahar Yayınları.

Köse, m ve Akkuş, İ. K. (2019). *2617 Numaralı Nüfus Defterine Göre Refahiye (Gercanis) Kazasının Demografik ve Sosyo - İktisadi Durumu*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

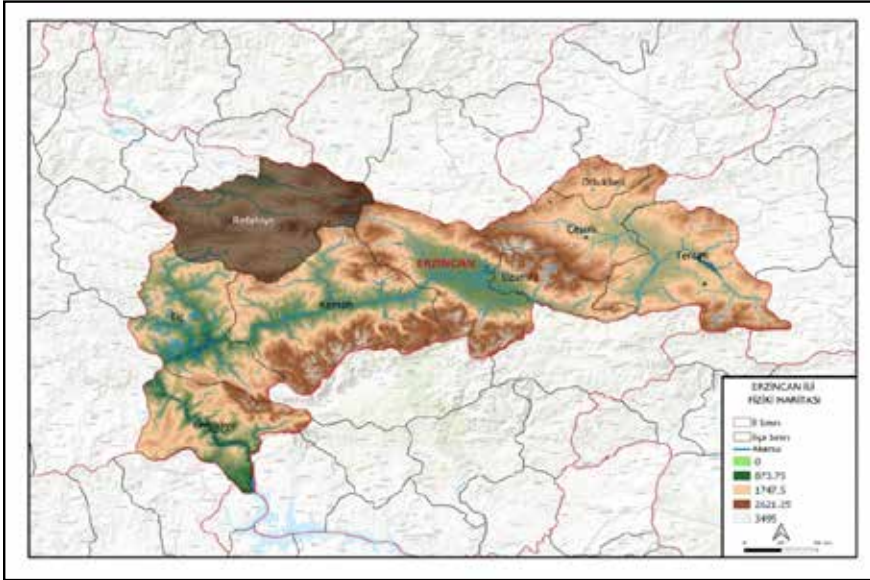
Sümer, F. (2002). Köseadağ Savaşı. İslam Ansiklopedisi A, 26, 272-273. Ankara.

Toksoy, A. (1998). Akşehir-i Erzincan. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (10), 185-193.

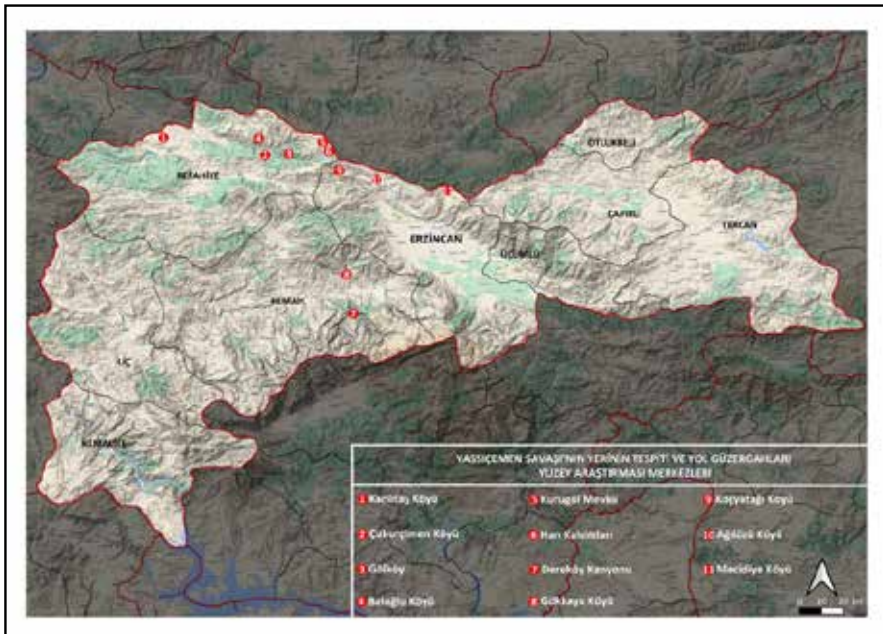
Turan, O. (1993). Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Matrakçı Nasuh. (1976). *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (yayına haz. Hüseyin. G. Yurdaydın) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

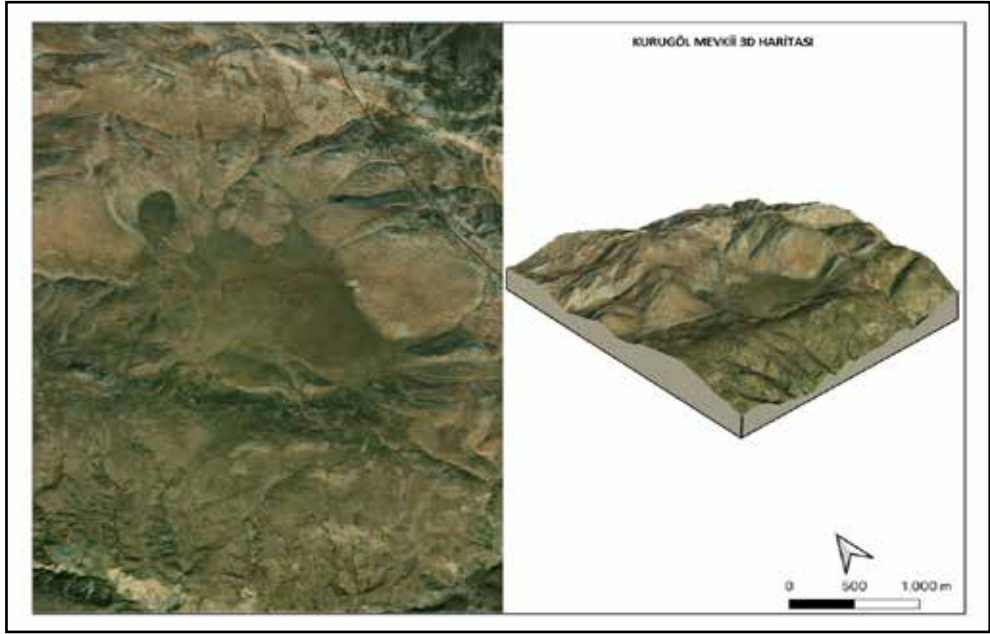
EKLER

Harita 1: Erzurum ili fiziki haritası.

Harita 2: 2023 yılı “Yassıçemen Savaşı’nın Yerinin Tespiti ve Yol Güzergahları” projesi kapsamında tespit edilen merkezler.

Harita 3: Kurugöl Mevkii 3D haritası.

Resim 1: Kanlıtaş köyü genel görünümü.

Resim 2: ukurimen köyü genel görünümü.

Resim 3: Gölköy köyü genel görünümü.

Resim 4: Baloğlu köyü Baloğlu Akşehir Kalesi genel görünümü.

Resim 5: Baloğlu köyü Akşehir Kalesi seramikleri.

Resim 6: Kurugöl Mevkii genel görünümü.

Resim 7: Han kalıntıları hava fotoğrafı.

Resim 8: Kemah Derinköy Kanyonu genel görünümü.

Resim 9: Gökkaya köyü genel görünümü.

Resim 10: Ağılözü köyü genel görünümü.

Resim 11: Mecidiye köyü genel görünümü.

TARSUS İLÇESİ HINTERLANDI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI (2023)

Deniz KAPLAN*

Şener YILDIRIM

Taner AKAR

Zehra GÜNEŞ

Tarsus İlçesi Hinterlandı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2023 yılı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar Dairesi Başkanlığı'nın YA 013301 (2023) proje numarası ile sunulan izin ve Tarsus Ticaret ve Sanayii Odasının destekleriyle 31.05.2023 -26.06.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2023 çalışmaları, Tarsus Müzesi Müdürü Doğukan B. Alper'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 2023 incelemeleri, Mersin Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Şener Yıldırım, Sanat Tarihi öğrencileri Taner Akar ve Deniz Eyupoğlu, Arkeoloji Bölümü öğrencileri Eray Yurtman ve Zehra Güneş'in katılımıyla sürdürülmüştür.

Tarsus Kaymakamlığı, Tarsus Jandarma Komutanlığı ve Tarsus Müzesi ziyaret edilerek çalışmalara başlanmıştır.

2023 yılı çalışmaları bünyesinde Çokak, Karakütük, Yanıkkışla, Beylice, Gömmece, Emirler, Eminlik, Kuşçular, Keşli, Sanlıca, Sandal, Yalamık, Çamalan ve Gülek Mahallelerinde arazi taraması yapılarak, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tespiti hedeflenmiştir.

Karakütük Mahallesi'ne bağlı günümüz köy yerleşimi ve Ankara Otobanı'nın doğusundaki Karaekinlik Mevkii olarak adlandırılan yamaç ve tepelerde incelemeler yapılmıştır.

Çalışmalarda, eski Ankara Yolu'nun Karakütük Mahallesi yol ayrımından başlayarak günümüz yolunun altında, dere yatağına paralel bir şekilde ilerleyen antik bir yol tespit edilmiştir. Söz konusu yol teraslar halinde, bir vadi boyunca doğu yönünde kısmen taş döşeli bir şekilde düzenlenmiştir. Bu yol 3,5 metre genişliğindedir. 580 metreden sonra günümüz Karakütük köyü yolunun altında kaybolmaktadır.

* Prof. Dr. Deniz KAPLAN, Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Çiftlikköy Kampüsü Yenişehir/MERSİN. E-posta: denizkaplan@mersin.edu.tr; Orcid No: 0000-0002-2106-5503
Doç. Dr. Şener YILDIRIM, Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Çiftlikköy Kampüsü Yenişehir/MERSİN. E-posta: seneryildirim@mersin.edu.tr; Orcid No: 0000-0002-9476-6431
Taner AKAR (MA), Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Çiftlikköy Kampüsü Yenişehir/MERSİN.
Zehra GÜNEŞ, Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Çiftlikköy Kampüsü Yenişehir/MERSİN.

Tarsus Müzesi tarafından tespit edilmiş ve Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından birinci derece sit olarak tescillenmiş Karaekinlik Mevkii'nde belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Yerleşimde işlevi belirlenmiş yapılardan biri *şapel*dir. *Şapel*, tek nefli 4,50 x 7,80 metre ölçülerinde ve oldukça küçük boyutlu olarak inşa edilmiştir. Yapıya, batı duvar üzerinde bulunan 1,03 metre genişliğindeki tek kapı açıklığı ile girilmektedir. Yapının doğusunda yer alan *apsis*, at nalı formudur. *Şapelin* güney duvarı ile ilişkili olan mekân, işlevsiz kalmasından dolayı sonraki dönemlerde, olasılıkla yörükler tarafından, *şapelden* devşirilmiş olan bloklarla yaklaşık dikdörtgen planlı bir mekân oluşturulmuştur. İkinci kullanım evresinde *şapel* ve etrafındaki geç dönem yapılanmaların ağıl olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yerleşimin kronolojisine ilişkin ise az sayıda da olsa küçük buluntular ele geçmiştir. Bunlar içerisinde az sayıdaki deve tüyü kil rengi ve kırmızı astarı ile *DSA* olarak gruplandırılan seramikler önemlidir. Bu seramikler yerleşimin Roma Dönemi'ndeki iskânına işaret ederken, *şapelin* varlığı ise burada Geç Antik Dönem'de de iskânın devam ettiğini göstermektedir.

850 metre rakımda bulunan Emirler Mahallesi'nde gerçekleştirilen incelemeler kapsamında, mahalle merkezinin güneydoğusunda "Kırk Sarnıç Mevkii" olarak adlandırılan alanda incelemeler gerçekleştirilmiştir. İncelemeler sırasında Kırk Sarnıç Mevkii'nde doğuya ve güneye bakan yüksek yamaçlarda tarım terasları ve ana kayanın oyulmasıyla düzenlenmiş çok sayıda sarnıç tespit edilmiştir. Alanda yer alan sarnıçların tamamı ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuştur. Sarnıçlarda dikkat çeken özellik ise kısa kenarları üzerine atılmış olan dikdörtgen formlu ve büyük boyutlu yekpare blokların üzerlerinin daha küçük boyutlu taşlarla doldurularak örtülmesidir. Teraslar ise oldukça geniş alanları kaplamaktadır. Teraslar, moloz taşlarla oluşturulmuştur. Bu moloz taşlar ise tarım alanlarının oluşturulması için açılan alanlarda toplanan taşlardan bir araya getirilmişlerdir. Tarım teraslarının içerisinde, kuru tarımın varlığına işaret eden tamamı dairesel forma sahip harman yerleri tespit edilmiştir. Bu alanda çok sayıda sarnıç ve geniş bir tarım terası var olmasına karşın bir yerleşime ait mekânlar ya da üretim donanımlarına ilişkin veriler yoktur.

Emirler Mahallesi'nin ardından Eminlik Mahallesi ve bağlı mevkilerde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Mahalle 1.012 rakıma sahiptir. Yerleşimin alt kısmında modern köy yolunun hemen üzerinde yaklaşık 250 metre kadar takip edilebilen, bir kısmı taş döşeli antik bir yol tespit edilmiştir. Bu yol, mahalle sakinleri tarafından "Gavur Yolu" olarak adlandırılmaktadır. Köylüler ile yapmış olduğumuz sohbetlerde, "Tekir Yaylası" isimli alana ulaşmaya çalışan göçerlerin ve tüccarların kullandığı bir patika yolun varlığı öğrenilmiştir. Köyün içinde günümüz yoluna paralel olarak devam eden "Gavur Yolu", olasılıkla göçerlerin de kullandığı yol olmalıdır. Eminlik köyünün kuzeybatısında, söz konusu "Gavur Yolu"nun ulaştığı Kızıltaş Mevkii'nde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Burada kayrak taşından oluşan yapı blokları ile pres taşı, sütun parçası, sarnıç ve *loğ* taşı gibi buluntular saptanmıştır. Ayrıca yapı bloklarına ek olarak yerleşimde yoğun miktarda çatı kiremidi, seramik ve amforalara ait parçalar ele geçmiştir.

Emirler köyü içinden devam ederek takip edilen asfalt yol ile Kuşçular Mahallesi'ne ulaşılmaktadır. Mahalle 1.000 metre rakıma sahiptir.

Bir kısmı vadi takip edilerek yapılmış olan modern asfalt yol ile yaklaşık olarak aynı güzergâhta ve bir kısmı taş döşeli olan iki farklı alanda yol tespit edilmiştir. Bu yollar bazı yerlerde teraslar şeklinde düzenlenerek oluşturulmuştur. Birbiriyle bağlanmış olması muhtemel olan bu her iki parça yolun ilk parçası doğrudan dere yatağına doğru inip modern yolun altından devam etmektedir. Diğer yol parçası ise modern yoldan başlayıp ormanın içinden teras boyunca devam etmektedir. Her iki yolun genişliği, 3,5 metredir. Söz konusu yollar, GPS cihazı ile koordinatları alınarak belgelenmiş ve fotoğraflanmıştır. Antik yolların üzerinde kaya mezarları, üretim donanımları ile işlik ve küçük buluntular tespit edilmiş ve bu alanlar detaylı olarak belgelenmiştir. Modern yolun batısında kireç taşı kayalık alanda bir adet işlik ve pres taşı tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Bu üretim donanımları, 1.000 metrede bağcılığın yapıldığına işaret etmektedir ki Kuşçular Mahallesi'nde günümüzde de bağcılık yapılmaktadır. Kuşçular sakinleri tarafından "Köristan" olarak isimlendirilen mevkide ise ana kayaya işlenmiş üç adet mezar odası belgelenmiştir. Bunların içerisinde herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

1.186 metre rakımda yer alan Keşli Mahallesi ve bağlı mevkilerde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Keşli sakinleri tarafından "Gavur evi" olarak isimlendirilen yapıda incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemelerde yüksek bir tepenin üzerinde inşa edilen, çevreye hâkim bir yerde konumlandırılmış yapının bir gözetleme kulesi olduğu anlaşılmıştır. 13x14 metre ölçülerindeki yapının, duvarlarının genişliği 1,25 metredir. Duvarların korunmuş yüksekliği 8,70 metredir. Kule, güney yönünde bir kapı açıklığına sahiptir. Gözetleme kulesi, dış cephede kısmen *bosajlı*, kısmen de amorf ve moloz taşlar kullanılarak çift kabuklu ve kabukların arası harçlı olarak inşa edilmiştir. Yapının içerisinde ve çevresinde sürdürülen araştırmalarda, küçük buluntu saptanamamıştır. Yapının *bosajlı* duvar işçiliği, Kilikia Bölgesi'nde Orta Çağ mimarisinin karakteristik özelliğidir. Dolayısıyla söz konusu gözetleme kulesi, Orta Çağ'da inşa edilmiş olmalıdır. Keşli Mahallesi'ne bağlı Cingöz Mevkii'nde yapılan incelemeler esnasında yol kenarında işlikler tespit edilmiştir. Bir tanesinin toplama fıncısı net bir şekilde görülmektedir. Bu durum bölgede 1.200 metrede bağcılığın önemli bir ekonomik faaliyet olduğuna işaret etmektedir. Keşli Mahallesi'ne bağlı Kırksarnıç Mevkii'nde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Tıpkı Emirler Mahallesi'nde olduğu gibi bu alanda da ana kaya, sarnıç alanları olarak tasarlanmış ve 24 adet sarnıç açılmıştır. Bu sarnıçlar, kısa kenarları üzerine atılmış olan dikdörtgen formlu ve büyük boyutlu yekpare bloklar ile üzerleri kapatılmıştır. Düzlükler ise tarım arazisi olarak kurgulanmıştır. Tarım teraslarının içerisinde yuvarlak planlı harman yerleri mevcuttur.

Gülek Mahallesi ve bağlı mevkilerde gerçekleştirilen arazi çalışmalarında, özellikle Kilikia Pylai olarak adlandırılan Kilikia Kapıları ve ona egemen dağ ve tepelerin yamaç ve zirvelerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Genç Kyros'un ve İskender'in ordularının kullandığı kabul edilen geçit ve rotanın üzerindeki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tespit ve belgelenmesine yönelik araştırmalar sürdürülmüştür.

2023 yılı çalışmaların kapsamında Gülek Geçidi'nin batı yakasında Gülek Kalesi, Talimtepe, Gümgümtepe, Ceren Tepesi ve su deposu olarak adlandırılan mevkiiler ziyaret edilmiştir.

1.525 rakımlı Gülek Kalesi ve hemen güneyindeki 1.300 rakımlı Talimtepe'de sadece Orta Çağ Dönemi'ne ait mimari ve küçük buluntular ele geçmiştir. Bu durum her iki tepenin sadece Orta Çağ Dönemi'nde iskân edildiğini göstermektedir.

Gümgümtepe, Ceren Tepesi ve su deposu mevkiinde sürdürülen araştırmalarda ise mimari veri sadece su deposu mevkiinde ele geçmiştir. Buna karşın her üç mevkide ele geçen küçük buluntular bizleri şaşırtmıştır. Bu alanlardaki küçük buluntular yerinde belgelenecek, bulunduğu noktalara tekrar bırakılmışlardır.

Cerentepesi, 1.175 rakımda bulunmaktadır. Tepenin zirvesinde ve eteklerinde yapılan incelemede az sayıda küçük buluntu saptanmıştır. 1.268 rakımlı Gümgümtepe'de çok sayıda küçük buluntu ele geçmiştir. 1.444 rakımlı su deposu mevkiinde gerçekleştirilen araştırmalarda tepenin kuzey yamacında temel seviyesinde korunmuş duvarlara ait mimari tespit edilmiştir. Doğu-batı yönlü konumlandırıldığı anlaşılan yapılanmanın, iki adet duvarı kuzey-güney yönlüdür. Zemin seviyesinin üzerinde kısmen takip edilen bu duvarlardan bir numaralı duvar, 1,00 metre yüksekliğe kadar korunmuştur. Duvarın üç bloğu görülmektedir ve yaklaşık 2,76 metre korunmuş uzunluğa sahiptir. Bu duvara ait bloklar, düz yüzeyli olup *polygonal* tarza sahiptirler.

NEOLİTİK ÇAĞ'DAN DEMİR ÇAĞI SONUNA KADAR ANKARA İLİ GÖLBAŞI İLÇESİ İLE HAYMANA İLÇESİ DEREKÖY MAHALLESİ 2023 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI (AGHA 2023)

Derya YILMAZ*

1. GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığının izniyle başkanlığımıdaki bir ekip¹ ile birlikte “Neolitik Çağ’dan Demir Çağ’ı Sonuna Kadar Ankara İli Gölbaşı İlçesi ile Haymana İlçesi Dereköy Mahallesi YüzeY Araştırması” ikinci sezonu 28.04.2023-16.6. 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

1.A. Amaç

Bu araştırma, “Külhöyük ve çevresindeki yerleşimler arasında Tunç Çağı boyunca yol ağları ve iletişim nasıldı?” Sorunsalı üzerine gelişmeye başlamıştır. 2021 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı kararlı kazı statüsünde başkanlığımıda yürütülen Külhöyük Kazısı çalışmalarıyla birlikte, yüzeY araştırması projesi ile yakın çevresinde çağlar boyunca yerleşim modellerinin değişim ve gelişiminin gözlemlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amaçlarından bir diğeri inşaat, tarım gibi çeşitli tahribat nedeniyle yok olmadan önce yerleşimlerin tespit edilmesi, belgelenmesi ve mümkün olduğunca koruma altına alınmasıdır.

1.B. Kapsam

YüzeY araştırmasının konu olarak kapsamını Ankara ili, Gölbaşı ilçesi ile Haymana ilçesi Dereköy sınırlarında çağlar boyunca yol ağları ve buna göre şekillenen yerleşim dokusunun tespiti oluşturmaktadır. Projenin zamansal çerçevesi Neolitik Çağ’dan Demir Çağı sonuna kadar ki (Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Demir Çağı) dönemleri kapsamaktadır.

* Doç. Dr. Derya YILMAZ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye-Ankara; E-posta: d.yilmaz@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0001-9763-2685.

1 Çalışmaya Bakanlık temsilcisi olarak Anadolu Medeniyetleri Müzesi uzmanı Antropolog Deniz Demiral katılmıştır. 2023 Yılı ekibi; İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalından Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, Ankara Üniversitesi Eski Çağ Dilleri ve Kùltürleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. Leyla Murat Karakurt, Ankara Üniversitesi, Kùltür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Başkanı Prof. Dr. Cengiz Çetin ile Dr. Öğr. Üyesi Kozan Uzun ve Öğr. Gör. Elif Saraç, Ankara Üniversitesi Sümeroloji Anabilim Dalından Doç. Dr. Murat Çayır, İstanbul Üniversitesi Hititoloji Anabilim Dalından Prof. Dr. Hasan Peker, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Harita Mühendisliği Bölümünden Prof. Dr. Mehmet Ali Yücel, Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümünden Doç. Dr. Erkan Yılmaz, Ankara Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalından Doç. Dr. Levent Keskin, Ankara Üniversitesi Tarihöncesi Anabilim Dalından Öğr. Gör. Dr. Makbule Beray Kösem, Ankara Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Arş. Gör. Gökhan Bilen ve Arş. Gör. Tarkan Öğreten ile doktora öğrencisi Jale Aydın, Arkeolog Atalay Karataş, Mine Kocaay Bilen, Fikret Mert Altunoğlu, Gülgün Önder, Arkeolog- Acil Tıp Hekimi Dr. Sinan Cem Uzunget, Ensar Miraç Nacak, Eser Koruma Uzmanı Burak Özdemir ile Ankara Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı lisans öğrencilerinden Mehmet Yiğit Arce, Mehmet Fatih İltürk, İremnur Dağdelen’den oluşmuştur.

I.C.Yöntem

Yüzey araştırması çoğunlukla ‘Genel Veri Toplama Yöntemi’ ile sürdürülmektedir. Ancak daha önceki araştırmalarda tespit edilen yerleşimlerin bazısında ‘Yoğun Yüzey Taraması Yöntemi’ uygulanmaktadır.

II. 2023 YILI SEZONUNDA ANKARA İLİ GÖLBAŞI İLÇESİNDE ARAŞTIRILAN YERLER

Bu yıl ki çalışma programında yer alan mahalleler, Gölbaşı’nın kuzeybatı ile orta kesiminde olup, güneyden kuzeye doğru başka bir deyişle Gölbaşı’ndan Ankara merkeze doğru taranmıştır (Harita: 1). Bu çerçevede sırasıyla Oyaca, Boyalık, Dikilitaş, Karagedik, İkizce, Karaali, Topaklı, Çayırılı, Subaşı, Yağlıpınar, Oğulbey, Karaoğlan, Yurtbey (Gerder) ve Yaylabağ Mahalleleri’nde yüzey araştırması konusu ile ilgili kültür varlıkları araştırılmıştır (Tablo: 1, Harita: 1 ve 2). 2023 yılı sezonunda araştırdığımız Ahıboz, Günelan, Eymir, Bahçelievler, Örencik (Virancık) ve Seğmenler Mahalleri’nde araştırma konumuz ile ilgili kültür varlığı tespit edilememiştir. Ancak Ahıboz’da Rosolodikia adında önemli bir Galat kentinden bahsedilmektedir (Erdoğan 2023, 103).

II. 1. OYACA MAHALLESİ

Oyaca Mahallesi’nde Külhöyük’te 2021 yılından itibaren başkanlığım altında kazı çalışmaları yürütüldüğü için yüzey araştırması yapılmamıştır.

II. 1. A. Köykaya: Oyaca Mahallesi içinde 1.242 m rakımlı doğal tepe üstü yerleşimidir (Resim: 1). Tepede yapılan araştırmalarda çok az sayıda MÖ III. bin, MÖ II. bin seramikleri ile birlikte Bizans ve sonrasına ait olabilecek seramikler de bulunmuştur (Resim: 2). Oyaca halkı tarafından “Hititlerin Kalesi” olarak da adlandırılan Köykaya’ndan Yaprağınkale’nin görüldüğü ve burasının stratejik bir tepe olarak minik bir karakol yerleşimi olabileceği düşünülmektedir.

II. 1. B. Gelinkaya: Oyaca Mahallesi içinde kuzey kesimdeki Bağlar Mevkii tarla yolu kenarında yer alan kayalık alanda kaya içine oyulmuş tek odası olan yapı, odanın içinde kayadan şekillendirilmiş bir seki ve güney duvarında biri büyük diğeri küçük iki niş oyulmuştur. Bu nişlerden dolayı Demir Çağı sonrasına ait bir kaya odası olmalıdır. Gelinkaya’nda herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

II.1.C. Bayram Höyük: Oyaca Mahallesi’nin 3 km kadar kuzeyinde, tahrip olmuş höyük tepesi 1.253 m rakımlı olup kabaca 100x200 m boyutlarında bir alanı kapsamaktadır (Resim: 3). S. Omura, İç Anadolu yüzey araştırmaları sırasında höyükte araştırma yapmıştır. Buna göre Erken Tunç Çağı, Orta, Geç Tunç Çağı ile Demir Çağı’na ait seramikler tespit edilmiştir (Omura, 1996, s. 247). Tarla olarak kullanılan höyük yüzeyinde yığınlar halinde eski yapıların temellerine ait taşlar çıkartılıp toplanmıştır. Yapılan araştırmada elde edilen seramikler ışığında MÖ III. binde iskân görmüş küçük bir yerleşim alanı olduğunu söyleyebiliriz (Resim: 4). Çakmak taşından ön kazıyıcı parçası ve taş yığınları arasında çok sayıda bazalt öğütme taşı parçası (Resim: 5) tespit edilmiştir.

II.1.D. Yaprağınkale: 1.306 rakımlı tepenin kuzey yamacı Roma Dönemi'nde mezarlık alanı olarak kullanılmıştır (Resim: 6). Tepenin batı yamaçlarında hala işletilen andezit yatakları mevcuttur. Külhöyük'ün yaklaşık 800 m güneydoğusunda bulunan Yaprağınkale andezit taş ocağı Külhöyük'te öğütme taşı ve yapıların inşasında kullanılmıştır. Roma Çağı'na tarihlenen mezarlar kurtarma kazısı ile açığa çıkartılmıştır. Sit alanı olan nekropol 2 alanında Anadolu Medeniyetleri Müzesi tarafından 2002 yılında kurtarma kazısı yapılmıştır (Gençler-Güray, 2021, s.1035). Tepenin batı yamacında 9 taş sanduka mezardan oluşan mezarlık kazılmış. İçleri neredeyse boş olan mezarların Roma Çağı'ndan itibaren soyulduğu tespit edilmiştir. Az buluntu ve seramik parçalarına göre Roma Çağı'nda tepenin belki bir karakol gözetleme alanı olduğu ve yamacın mezarlık olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Denizli vd., 2003, 81). Tepede yapılan araştırmada çok az seramik dışında başka bir şey ele geçmemiştir.

II.1.E. Topkaya: Yaprağınkale'nin kuzeyinde, 1.277 m rakımlı, 40 m çapında doğal bir kayalık alanı da içine alan minik bir yamaç yerleşimi (Resim: 7). Yapılan araştırmada kayalığın yan ve arkadan taş duvarlarla kapatılmış olabileceği belirlendi (Resim: 8). Yapılan araştırmada pişmiş toprak lahit veya mimari kiremit parçaları bulundu. Ayrıca Roma-Bizans Çağı ile çok az Erken Tunç Çağı seramiği, kahverengi cam bilezik parçası ile çakmak taşından dişlemeli bir alet bulunmuştur.

II.1.F. Uzakpınarı: Oyaca'nın kuzeyinde, Kocasinan Tepesi eteklerinde 1.325 m rakımlı, 250x100 m boyutunda düz yerleşim alanı. Tanap doğalgaz hattında kazısı yapılmış 1. derece sit alanıdır. Tarım nedeniyle mimariye ait taşlar her yere dağılmış ve çok az Roma-Bizans Çağı'na ait seramik bulunmuştur.

II. 2. BOYALIK MAHALLESİ

II.2. A. Boyalık Nekropolü:

Boyalık Mahallesi girişinde üzerinde su deposu bulunan 1.240 m rakımlı tepede, 100 dönüm alan içinde Roma Çağı'na tarihlenen mezarlık. 2002 yılında tepede açılan su deposu çukurunda çıkan mezarlar nedeniyle 1. derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir (Denizli vd., 2008, s.133). 2006-2008 yıllarında Anadolu Medeniyetleri Müzesi tarafından yapılan kazılarda Roma Çağı'na tarihlenen mezarlar bulunmuştur (Gençler-Güray 2021, s.1035). 2008 yılında müze kurtarma kazısı sonuçlanmıştır (Çetin ve Kaya, 2010, s.79). *Urne*, basit toprak ve kerpiç mezarların varlığı anlaşılmıştır. Mezarlarda genç, yaşlı, yetişkin ve çocuklara ait iskeletler bulunmuştur. Mezarların farklı seviyelerde olması, Erken Roma Çağı boyunca çok uzun bir zaman diliminde kullanılmasına bağlanmıştır (Denizli vd., 2008, s.135). 2008 yılında 6 adet *urne*, 7 adet basit toprak mezar ve bir adet çömlek mezar kazılmıştır (Çetin ve Kaya, 2010, s.79, s.82, Plan 1-3, Çiz. 1, Res.1-10). Yüzeyde iki parça seramik dışında bir şey tespit edilememiştir.

2 Yaprağınkale, Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.02.2003 tarih ve 8424 sayılı kararı ile 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir.

II.2.B. Boyalık Yamaç Yerleşimi:

Boyalık Mahallesi'ndeki vadinin köye bakan yamacında 1.194 m rakımlı ve yaklaşık 100 m çapında bir yamaç yerleşimi (Resim: 9). Bu yerleşim tescilli sit alanıdır. Yapılan araştırmada ele geçen seramikler MÖ III. bin ile Bizans Çağı'na aittir.

II.2. C. Muhacir Mahallesi:

Boyalık yamaç yerleşiminin batı yönünde devam etmekte olup evlerin bahçesinde mera vasıflı alan içindedir (Resim: 10). Yaklaşık 50x30 m boyutlarında bir alanda MÖ III. bin seramiklerinin varlığı tespit edilmiştir (Resim: 11).

II. 3. DİKİLİTAŞ MAHALLESİ

Mahallede bir kerpiç evin duvarında Antik Çağ'a ait mermer mimari blok parçası ile bir evin bahçe kapısı önünde değirmen taşı ve mezarlık duvarında mermerden Antik Çağ'a ait mezar taşı tespit edilmiştir.

II.3.A. Dikilitaş Antik Yerleşim Yeri:

Dikilitaş Mahallesi girişinde, köyün batısında, vadiye bakan yamaçta 1.088 m rakımlı antik yerleşim alanında yüzeyde tek bir işlenmiş andezit taş gözlemlenmiştir. 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı olan bu yerleşimden Demir Çağı'na ait çok az seramik parçası tespit edilmiştir.

II.3.B.Dikilitaş Eski Mezarlık Alanı:

Dikilitaş Mahallesi girişinde, Boyalık Yolu'na yakın konumda, köyün eski yerleşimine ait eski bir mezarlık alanı keşfedilmiştir. Genelde andezit kabaca işlenmiş dikme taşları ile mezarların başları işaretlenmiş ve çevresi de yine taşlarla çevrelenmiş olup Osmanlı Dönemi'ne ait olmalıdır. Çakmak taşı bir yonga bulunmuştur. Mezarlık alanının doğusunda açılan kadastral yolun kenarında yaklaşık olarak 1 m uzunluğunda 50 cm yüksekliğinde, 70 cm genişliğinde mermer mimari blok parçası tespit edilmiştir.

II.3.C. Kaletepe:

Dikilitaş Mahallesi'nin doğusunda 1.092 m rakımlı tepede 70x70 m boyutlarında tepe üstü yerleşimidir. Bu yerleşim 3. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Tepede 15x20 cm boyutlarındaki doğal taşlarla örülü 1,5 - 2 m genişliğinde yerleşimi çevreleyen sur temelleri tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada bulunan çok az seramik parçalarına göre MÖ III. bin, Demir Çağı ve olasılıkla Bizans Çağı'nın varlığı belirlenmiştir. Gri *kalsedon* dilgi ile mimari tuğla parçaları tespit edilmiştir.

II.4. KARAGEDİK MAHALLESİ

II.4. A. Türbetepe:

Karagedik Mahallesi'nde 1.011 m rakımlı, 70 m çapında bir höyük yerleşimidir (Resim: 12)³. Tepe üzerindeki türbenin kitabesinde “Sahabe-i Kiram’dan Seyyid Muhammed” yazmaktadır. Yüzeyde olasılıkla yapıların taş temellerine ait dağınık taşlar vardır. Yapılan araştırmada MÖ III. bin (Resim: 13), MÖ I. bin ve Roma Çağı seramikleri ile gri çakmak taşı dilgi bulunmuştur.

II.4.B. Taşdelen Çeşme Mevkii:

Tütünlü İnönü Mevkii'nde eski köyün mezarlığı ile birlikte hemen altındaki alanda eski yapılara ait yığınlar halinde temel taşlarının olduğu 200x100 m boyutunda 1.070 m rakımlı düz yerleşim alanı. Yapılan araştırmada Roma Çağı ile Bizans-Osmanlı Çağı seramikleri bulunmuştur.

II.4.C. Topkaya Çorak:

Karagedik Mahallesi'nde 200x100 m boyutunda mezarlık ve düz yerleşim alanı köyün de ilk yerleşim ve mezarlık alanıdır. Eski yapılara ait taşlar dağılmış olup yapılan araştırmada ele geçen seramiklere göre MÖ III. bin, Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemleri belirlenmiştir.

II. 4. D. Çoraktepe:

Karagedik Mahallesi'nde, 1.013 m rakımlı 500 m çapında yayvan höyük yerleşimidir. Eski yapı temellerine ait taş parçaları dağılmış durumdadır. Yapılan araştırmada ele geçen seramiklere göre Demir Çağı, Klasik Çağ, Roma Çağı, Bizans ve Osmanlı Çağı tespit edilmiştir. Ayrıca çakmak taşı parçaları bulunmuştur.

II. 5. İKİZCE MAHALLESİ

II.5.A. İkizce Höyüğü:

İkizce Mahallesi'nin 500 m doğusunda, Haymana Yolu'nun güneyinde 1.100 m rakımlı 120x155 m boyutunda bir höyük yerleşimidir. Höyük ve eteği 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. S. Omura, Kültepe /İkizce Höyük olarak adlandırdığı höyükte çoğunlukla Erken Tunç Çağı seramik parçalarının yanında Orta, Geç Tunç Çağı ile Demir Çağı seramikleri de tespit etmiştir (Omura, 1996, s.246-247). Höyük yüzeyinde yapılan araştırmada seramiklere göre MÖ III. bin, MÖ II. bin ve MÖ I. bin yerleşimlerinin varlığı anlaşılmıştır.

3 Türbetepe, Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 08.11.2012 tarih ve 228 sayılı kararı ve 28.06.2013 tarih ve 779 sayılı kararı ile arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir.

II.5.B. Küçükşinan Düz Yerleşimi :

İkizce Mahallesi'nin kuzeydoğusunda, 1.189 rakımlı Küçükdağ olarak bilinen tepe üstünde 60 m çapında minik bir yerleşim alanıdır. Yapılan araştırmada Demir Çağı'na ait seramikler ele geçmiştir.

II.5.C. Kabasınan Tepesi:

İkizce Mahallesi'nin kuzeyinde, 1.429 m rakımlı tepe üstü yerleşim alanıdır. Yaklaşık 30 m çapındaki yerleşimde yapılan araştırmada eski yapılara ait temel taşlarının yer yer korunduğu tespit edildi. Çok az seramik parçasına göre Roma ve Bizans Çağı'nda yerleşilmiştir. Tepenin üzeri doğal bakır yatağına sahiptir. Bu küçük yerleşimin söz konusu madenin işletilmesi veya korunması amacıyla kurulduğu düşünülebilir. Yerleşimde bakır cürufları da tespit edilmiştir.

II.6. KARAALİ MAHALLESİ

II. 6. A. Kadiroğlu Bağt Kaya Mezarı:

Karaali Mahallesi'nin güneybatısında orman yolu üzerinde 1.279 m rakımlı alanda, bir kayanın alt kısmına oyularak yapılmış tek odalı kaya mezarıdır. Mezara 2 m uzunluğunda bir *dromos* ile girilmekte ve içeride 1,5x 2 m boyutunda yuvarlak oyulmuş tek gözlü mezar odası yer almaktadır. Mezar mimari özelliği itibarıyla Roma Çağı'na ait olmalıdır.

II. 6.B. Tomu Şehri:

Karaali Mahallesi'nin güneydoğusunda, Bala sınırına yakın 1.052 m rakımlı düz yerleşim alanıdır. Yaklaşık 100 dönümlük arazi içinde eski yapılara ait temel taşları ve mimari tuğla parçaları dağılmıştır. Yapılan araştırmada Roma ve olasılıkla Bizans Çağı'na ait olabilecek çok az seramik parçası tespit edilmiştir. Bir adet çakmak taşı parçası ile bir tane gövdesinde deliği bulunan bileği taşı bulunmuştur. Roma Çağı ve sonrasında olasılıkla Geç Roma-Bizans Çağı'nda yerleşim görüldüğü anlaşılmıştır.

II.6.C. Höyük:

Karaali Mahallesi'nin kuzeyinde, Tomu şehrinin altında Bala sınırına yakın konumdaki 1.058 m rakımlı 100x300 m boyutlarında yaklaşık 20 m yükseklikte bir höyüktür. Eski yapı temellerine ait taşlar görünürken çok fazla sayıda seramik parçası höyük yüzeyine dağılmıştır. Höyükte yapılan araştırmada MÖ II. bin, Demir Çağı ve Klasik Çağ seramik parçalarına rastlanmıştır.

II.6.D. Karaali Bakır Madeni:

Karaali Mahallesi ile Beynam arasında, Beynam ormanı içinde Kuyrukçu Dağı'nda bulunur. Çevredeki insanlar tarafından "madenlik" olarak bilinmektedir. Karaali Mahallesi içinde

bakır izabesinden kalma yaklaşık 70 tonluk cüruf yığını vardır. Bu cürufta yapılan MTA analizine göre bakır oranı % 0,93 bulunmuştur. Mahallenin en yaşlı sakinleri burasının ne zaman işletildiğini bilmediklerini belirtmiştir. 1944 yılındaki MTA araştırma raporunda da sakinlerinin bilmediğine dikkat çekilmiş ve çok eski zamanlarda işletilmiş olabileceği belirtilmiştir. Cevher analizlerine göre altın ve demir de vardır (Birgi, 1944). Maden ocağında yapılan araştırmada herhangi bir galeri girişi tespit edilmedi. 1.472 m rakımlı madende prehistorik bir işletmeye dair bir kanıt bulunmamıştır.

II.7. TOPAKLI MAHALLESİ

Topaklı Mahallesi içinde yapılan araştırmada kitabesinden 1952’de tamir gördüğü anlaşılan çeşmenin sol tarafında Roma Çağı’na ait (MÖ 2. yy.) andezit bir lahit kapağı parçası bulunmuştur.

II.7. A. Kanlıdağı:

Topaklı Mahallesi merkezinde evlerin arasındaki tepe Kanlıdağ olarak bilinir. Burasının yamacında Arkaik veya Demir Çağı’na ait iki seramik bulundu. Mahalle sakinleri tepenin üstünde de kalıntılar ve seramik olduğunu belirtse de hiçbir seramik ve yerleşim izine rastlanmamıştır.

II.8. ÇAYIRLI MAHALLESİ

Çayırli Mahallesi içinde yapılan araştırmada bir evin bahçe duvarı kenarında andezit bir dibek taşı bulunmuştur. Ayrıca cami içinde girişte mermer bir sütun parçası ile kamelyada masa olarak kullanılan ikinci bir dibek taşı tespit edilmiştir. Hemen caminin güneyinde, çeşmenin duvarı içinde yazıtlı mermerden bir mezar steli bulunmuştur. Mezar stelindeki yazıt m H. Sayar tarafından incelenmiş ve ilk sonuçlara göre Yunanca yazıt MS 2. yy.a Roma İmparatorluk Çağı’na tarihlenmiştir.

II.8.A. Çayırli Höyük:

Çayırli Mahallesi’nin 700 m güney kesimindeki Arpalık Mevkii’nde, 1.196 m rakımlı yaklaşık 120x130 m boyutunda höyük. S. Omura’nın yüzey araştırmasında höyükte az sayıda Demir Çağı, Geç Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ile Erken Tunç Çağı’nın varlığı tespit edilmiştir (Omura, 1996, s.246). Burada yapılan araştırmada MÖ III. bin, MÖ II. bin ve MÖ I. bine ait seramik parçaları ile çakmak taşı parçaları bulunmuştur.

II.8.B. Camikaşı:

Çayırli Mahallesi güneyinde, 1.177 m rakımlı 100x200 m boyutunda düz yerleşim alanı. Eski yapılara ait temel taşları tarlaların arasında yığılmıştır. Az sayıda seramik MÖ I. bin ve sonrasında iskân gördüğünü göstermektedir. Çakmak taşı parçaları da bulunmuştur.

II.8.C. Merdivenlikaya:

Çayırılı Mahallesi'nin kuzeyinde, 1.216 m rakımlı arazide kayalıklar üzerine oyulmuş merdivenlerden oluşan alan. Çevrede yapılan araştırmada herhangi bir seramik parçası tespit edilememiştir. Bazı araştırmacılar tarafından bu alan tapınak olarak tanımlanmıştır (Erdoğan, 2007, s.18). Buna benzer Merdivenlikaya adında bir başka kült alanı Kilikya'da Pompeipolis kenti arazisinden bilinmektedir. Burasının üzerindeki çok sayıda delikten dolayı yağmur suyu ile bağlantılı bir kült yapısı olabileceği üzerinde durulmuştur (Sayar, 1995, s.47, Res.16). Mimari karakteri gereği özellikle MÖ I. binde Kybele Kültü ile ilişkili basamaklı kayalarda tapınmayı akla getirdiği için, burası kutsal bir alan olmalıdır. L. Vardar, Eskişehir Mihalicçık yüzey araştırması sırasında bulduğu benzer bir örneği Merdivenkaya Anıtı'nı Kybele Kült Alanı olarak tanımlamıştır. Burada kayaya oyulmuş dört basamak ile birlikte Kybele tahtı da ele geçirilmiştir (Vardar, 2003, s.207, Çizim.8).

II. 9. SUBAŞI MAHALLESİ

II. 9. A. Kale Örenyeri:

Subaşı Mahallesi'nin güneydoğusunda dere yatağına yakın konumda 1.196 m rakımlı, 60 m çapında doğal tepe üstü yerleşimi. Babayakup Çayı'na karışan Kurtboğazı Deresi kenarında bulunan yerleşim yeri Kaletape olarak da bilinmektedir (Erdoğan, 2007, s.33). Yapılan araştırmada MÖ II. bin, MÖ I. bin ile Roma Çağı seramiklerinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca çakmak taşı parçaları bulunmuştur.

II. 11. YAĞLIPINAR MAHALLESİ

II. 11.A. Recepli Yerleşimi:

Yağlıpınar Mahallesi'nin güneybatısında, Nart Çiftliği Yolu'nda, 1.016 m rakımlı bir arazide, 100 m çapında bir alana dağılmış yamaç yerleşimi. Arazide dağınık durumda temellere ait taşlar tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada ele geçen seramiklere göre Roma Çağı'na tarihlenmiştir. Ayrıca seramik gövde parçasından yapılmış ikincil kullanım bir ağırşak parçası da bulunmuştur.

II. 12. OĞULBEY MAHALLESİ

Oğulbey Camii'nin köşesinde yarısı kırık beyaz mermerden bir sütun parçası tespit edilmiştir. Ayrıca Oğulbey Mahallesi içinde bulunan mezarlık alanı içinde bir mermer dikdörtgen kaide, kuzey-güney aksında olan mezarlığın her iki kapısının iki tarafında karşılıklı dikilmiş ikişer mermer sütun parçası bulunmuştur. Bunlardan mezarlığın arka kapısında sağda bulunanın alt kısmında yazıt olduğu tespit edilmiştir. Bu yazıtlı parça Latince yazıtlı bir mil taşıdır. m H. Sayar'ın verdiği bilgiye göre; 2014 yılında D. French tarafından yayınlanan eser, İmparator Hadrian Dönemi'ne MS122'ye tarihlenmekte ve daha önce 1897'de Ander-

son sonra 1967 yılında Bosch tarafından da yayınlanmıştır. Buluntular Roma Çağı'nda mahallede bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

II.12.A. Kaletepe:

Oğulbey Mahallesi'nin 2 km güneydoğusunda, Kaleboğazı Mevkii'nde, Bala Yolu üzerinde gidişte sağ tarafta yer alan, üzerinde su deposu bulunan 1.105 m rakımlı 120 m çapında, tepe üzerinde yer alan bir höyüktür. S. Omura, yaptığı araştırmalarda höyükte Demir Çağı ile birlikte eteklerde Klasik Çağ seramiklerine işaret etmiştir (Omura 1995, s.223, Hrt.1,28). Burası önemli bir Galat kalesi olan Gorbeus olarak bilinmektedir (Darbyshire vd., 2000, s.91, Fig. 3). Kaletepe'de Galat Kralı Deiotarus'un damadı Saokondarios'un oğlu Kastor'un krallığının kenti olan Gorbeus'un kurulduğundan bahsedilir. Strabon'un bahsettiğine göre yaklaşık MÖ 43 yılında Gorbeus'ta bulunan kale ve yerleşim Deiotaros tarafından yıkılmış, Kastor ve kızını öldürmüştür (Gençler-Güray, 2021, s.1030; Erdoğan, 2023, s.103). Yüzeyinde yapıların temellerine ait taşlar yer yer korunmuştur. Yapılan araştırmada yüzeyde MÖ I. bin seramikleri bulunmuştur.

II.13. KARAOĞLAN MAHALLESİ

Karaoğlan Camii'nin karşısında pembe andezitten yapılmış oldukça büyük bir çeşme tespit edilmiştir. Çeşme üzerinde üç beyaz mermer üzerinde Arapça yazıt belirlenmiştir.

II.13.A. Karaoğlan Höyüğü:

Karaoğlan Mahallesi içinde, 1.065 m rakımlı, höyük yerleşimidir⁴. 1937 yılında A. İnan tarafından bölgede yapılan araştırmalarda varlığı bilinmektedir (Arık, 1939). 1937 yılında R.O. Arık başkanlığında Türk Tarih Kurumu adına başlayan kazılar 1941 yılı sonuna kadar sürdürülmüştür (Öztan, 2012, s.183). Höyüğün boyutları 250 m uzunluğunda ve 180 m genişlikte olup 18-20 m yüksekliktedir (Arık, 1939, s.28). R.O. Arık başkanlığında yapılan kazılar neticesinde höyükte Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağı, Hitit Çağı, Frig Çağı, Helenistik ve Roma Çağı ile Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nin varlığı belirlenmiştir (Arık, 1939, s.29). Akropolde Frig ve Hitit Çağı'nda kullanılmış surların kalıntıları da tespit edilmiştir (Arık, 1939, s.29). Karaoğlan Höyüğü Ankara çevresinde kazısı yapılmış sınırlı Hatti ve Hitit yerleşimlerinden bir tanesi olması bakımından önemlidir (Schachner ve Schachner, 1993, s.76-77). 1963 yılında Mayıs-Haziran aylarında P. Meriggi tarafından ziyaret edilmiş ve haritada işaretlenmiştir (Meriggi, 1965, s. 269, Cartina I no 3). Türk Tarih Kurumu kazıları öncesinde höyükte taşlar sökülümüş ve tahrip edilmiştir. Bunlardan en derini akropolde failinin adıyla anılan "Galip Hendeği" diye bilinen 4 m derinlikte bir alan höyüğün tahribata maruz kaldığını belgeler (Arık, 1939, s.28). 1950'li yıllardan itibaren höyüğün köye bakan yamaçlarından kerpiç yapmak için toprak alınmış ve tahrip edilmiştir. 2010 yılında J. Bert-

4 Karaoğlan Höyüğü, Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 23.03.2007 tarih ve 2214 sayılı karar ve 18.12.2014/2015 tarihlerinde 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir.

ram ile G. İlgezdi-Bertram tarafından da yüzey araştırması yapılmıştır (Bertram- İlgezdi ve Bertram 2012, s.52-53). Höyükte yapılan araştırmada MÖ I. bin, MÖ II. bin ve MÖ III. bin seramikleri ve çakmak taşı parçaları belirlenmiştir. Ayrıca tahrip edilen yamaçtan yeşil taştan minyatür el baltası ile seramik parçasından ikincil kullanım disk biçimli ortası delik bir ağırşak bulunmuştur.

II. 13.B. Höyük:

Karaoğlan Mahallesi ile Bahçelievler sınırında, 1.044 m rakımlı, 3 dönüm alanı kapsayan 3. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Yapılan araştırmada eski bir dere yatağı olduğu öğrenilen alanda üç beş parça Helenistik(?) - Roma Çağı seramiği dışında bir şey bulunmamıştır.

II.14. YAĞLABAĞ MAHALLESİ

Yaylabağ Camii'nin arka duvarında iki adet mermer sütun parçası bulunmaktadır. Ayrıca çeşme duvarı içinde sonradan oraya konulmuş işlenmiş andezit mimari blok tespit edilmiştir.

II. 14.A. Yaylabağ Höyüğü:

Yaylabağ Mahallesi'nin güneyinde, Boztoprak yolu üzerinde, çeşmenin arkasında 1.140 m rakımlı, 160x100 m boyutunda Yaylabağ Höyüğü yer almaktadır. Doğu eteğinde bir ev ve devamında çeşme vardır. S. Omura, Orta Anadolu yüzey araştırması kapsamında höyükte araştırmalar yapmış ve Erken, Orta, Geç Tunç ve Demir Çağı'na ait çanak çömlek parçaları bulmuştur. Ayrıca MÖ I. bin seramiklerinin az olmadığını vurgulamıştır (Omura, 1995, s. 222-223, Harita 1:26). Höyüğün üzeri tarla olarak sürüldüğü için eski yapılara ait temel taşları öbekler halinde kenara atılmıştır. Höyük yüzeyinde yapılan araştırmada MÖ II. bin (OTÇ?) ile MÖ III. bin seramikleri bulunmuştur. Ayrıca taştan sap delikli yarım bir balta ile ezgi taşı ele geçmiştir.

II.14.B. Hisar:

Yaylabağ Mahallesi ile Yakupabdal Mahallesi arasında dere yatağının üzerinde 1.350 m rakımlı kayalık bir tepe üstüne kurulmuş 150 m çapında tepe üstü kale yerleşimidir. Hisar'ın üst kısmında doğal kayalık olması nedeniyle doğal bir savunma hattı oluşturmaktadır. Ancak tepenin kenarlarında ve uç doğu ucundaki kayalıktan ayıran yer yer iki üç sırası korunmuş taş temel izlerine rastlanmıştır. Büyük boyutlu dikdörtgen blok taşlardan oluşan bu duvarlar sur sistemine ait olmalıdır. Hisar üzerinde yapılan araştırmada Roma, Helenistik ve Bizans Çağı seramikleri tespit edilmiştir. Ayrıca yüzeyde bir maden cürufu bulunmuştur.

II.15. YURTBEY (GERDER) MAHALLESİ

Mahallede yaptığımız araştırmada, muhtarlığın karşısındaki meydana otobüs durağı yanında andezit öğütme taşı teknesi ve değirmen taşı, andezit bir dibek taşı bulunmuştur.

Ayrıca, Sukesen Deresi üzerinde taştan bir köprü bulunmuştur. Gerder Mahallesi'nin 1,5 km kuzeydoğusundaki vadinin kuzeyindeki tepe üzerinde, L.A. Vardar ile N.A. Vardar tarafından yapılan yüzey araştırmalarında Galat Çağı'na tarihlenen bir kale kalıntısının varlığı tespit edilmiştir. Yer yer sarp kayalık topografyaya uyulanmış dikdörtgen kalenin duvarları 1,80 m genişliğinde ve uzunluğunun 60 m'den fazla olduğu belirlenmiştir. Alanda seramik bulunmadığı belirtilmiştir (Vardar ve Vardar, 1999, s.290, Çiz.3).

II.15.A. Gerder Kaya Yerleşimi:

Sukesen Deresi Vadisi içinde bulunan sarp kayalıklarda en altta minik bir giriş koridoru bulunan kaya yerleşimidir. Mağaranın uzunluğu 30-40 m tahmin edildiği ve koridorlarla bağlanan 7-8 odayı içerdiği önceki araştırmalarda belirtilmiştir (Erdoğan, 2023, s.134). Burada yaptığımız araştırmalarda herhangi bir seramik parçasına rastlanmamıştır.

III.SONUÇ

Sonuç olarak 2023 yılında toplam 20 mahalle ve 35 nokta araştırılmıştır. Bunlardan 21 adedinde araştırma konumuz ile ilgili verilere rastlanmıştır. Osmanlı Dönemi çok az olmakla birlikte çoğu Bizans yerleşimleri daha yaygın olup tepe üstüne veya düz yerleşim yerlerinde karşımıza çıkmıştır. Araştırılan alanda en fazla tespit edilen dönem olan Demir Çağı höyük, düz yerleşim ve tepe üstü yerleşimlerde ve yoğunluk bakımından ikinci dönem olan Tunç Çağları nadiren düz yerleşimlerde, çoğunlukla höyüklerde tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Arık, R.O. (1939). Anadolu'nun En Garp Eti İstasyonu Karaoğlan Höyüğü, *Belleten*, III(9), s. 27-42.

Arık, R.O. (1944). 1942'de Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor. *Belleten*, VIII (30), s. 341-372.

Ateşoğulları, S. (2022). Ankara İli, Gölbaşı İlçesi, Tuluntaş Höyük 2007-2008 Yılı Kurtarma Kazıları. (Ed. Y. Kırac, U. Alagöz, Z.F. Taşkiran, A. Alpagut), *Asırlık Çınar Anadolu Medeniyetleri Müzesi 100 Yaşında*, Ankara: Grafiker Matbaacılık, s.167-180.

Bertram, G.İ. ve Bertram, J.K. (2012). Ankara'daki Yeni İlk Tunç Çağı Araştırmaları. 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, Ankara: s. 51-67.

Çetin, N. ve Kaya, V. (2010). Boyalık Nekropolü 2008 Yılı Kazı Çalışmaları. 18. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara: s.79-91.

Darbyshire, G.; Mitchell, S. ve Vardar, L.(2000). The Galatian Settlement in Asia Minor. *Anatolian Studies*, 50, s.75-97.

Denizli, H.; Sevim, m ve Cinemre, O. (2002). Yaprakinkale Sondajı. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, Ankara: s.76-89.

Denizli, H.; Kaya, V. ve Çetin, N. (2008). Boyalık Nekropolü 2007 Yılı Kurtarma Kazısı. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 78, s.133-140.

Erdoğan, A. (2007). *Tarih İçinde Gölbaşı*, Gölbaşı Belediyesi, Ankara: Semih Ofset.

Erdoğan, A. (2023). *Gölbaşı Tarih ve Kültür Atlası*, Gölbaşı Belediyesi, Ankara: Sena Matbaacılık.

Gençler-Güray, Ç. (2021). Ankyra Çevresinde Roma Dönemi İzleri. *Ankara Üniversitesi, DTCTF Dergisi*, 61/2, s.1027-1053.

Gülekli, N.C. (1948). *Ankara, Tarih-Arkeoloji*, Ankara: Doğu Matbaası.

Meriggi, P. (1965). Quarto Viaggio Anatolico. *Oriens Antiquus*, 4, s.263-315.

Omura, S. (1995). 1993 Yılında İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara: s.215- 245.

Omura, S. (1996). 1994 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, Ankara: s.243-273.

Özcan, A. (2012). Hacılar Höyüğü/ Ankara (1940-41) (Ed. O. Bingöl, A. Özcan, H. Taşkıran), *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı Arkeoloji Bölümü Kazıları (1936-2011)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s.141-146.

Sayar, M.H. (1995). Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1993. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara: s. 39-61.

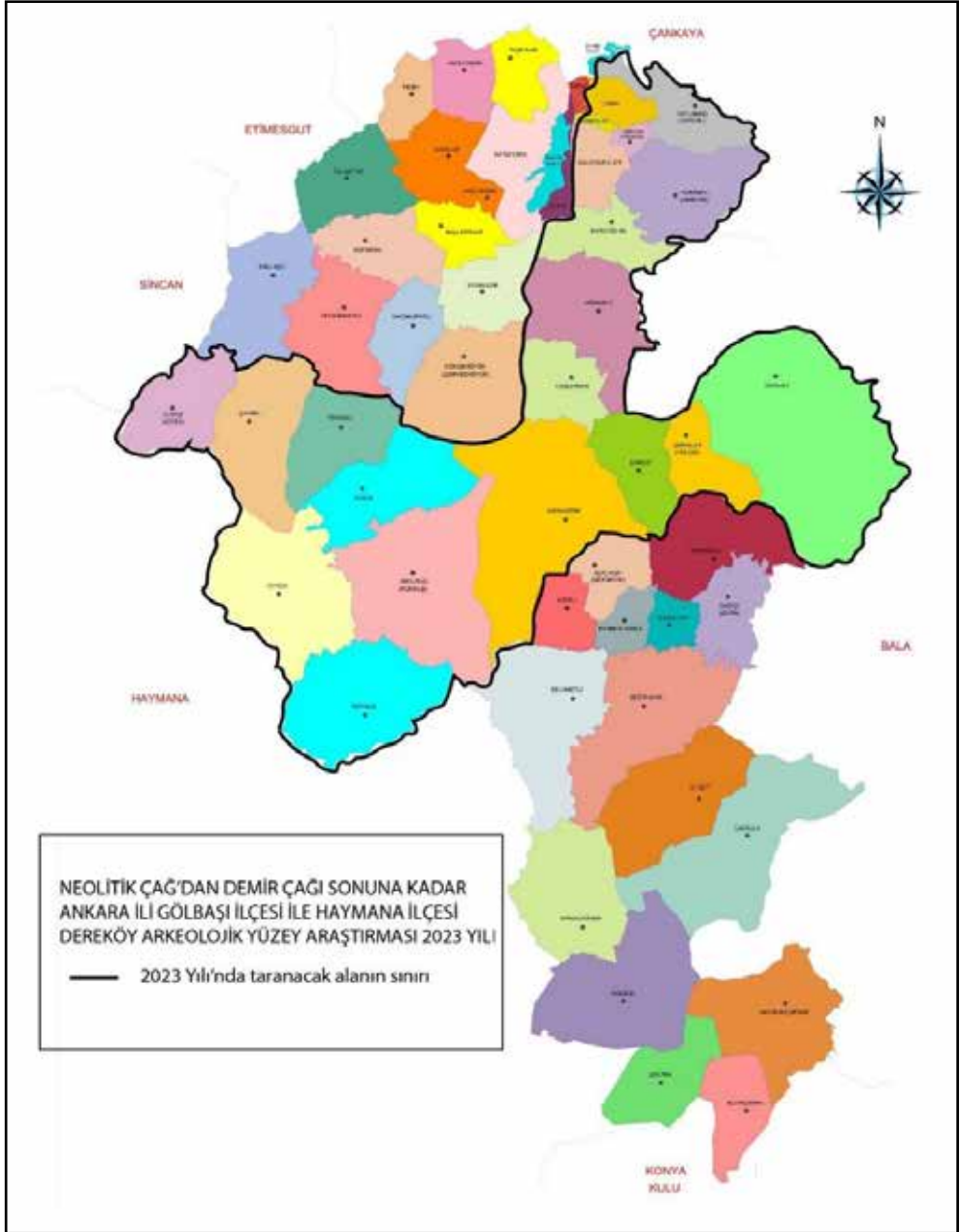
Schachner, Ş. ve Schachner, A. (1993). Ankara ve Yakın Çevresinin Anadolu Arkeolojisindeki Yeri. *Ankara Dergisi*, 2(5), s.73-82.

Vardar, L.E. (2003). Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: 2001. *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, Ankara: s. 203-219.

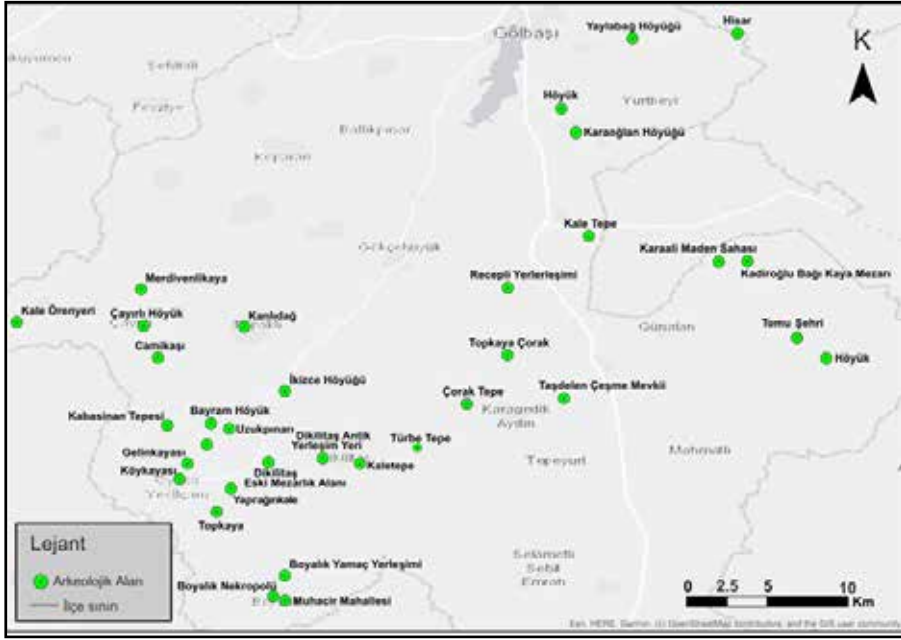
Vardar, L.E. ve Vardar, N.A. (1998). Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: Ankara İli 1996. *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, Ankara: s. 245-281.

Vardar, L.E. ve Vardar, N.A. (1999). Galatia Bölgesi Kaleleri/ Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: Ankara İli, 1997. *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, Ankara: s. 287-297.

EKLER

Harita 1: 2023 sezonunda araştırılan bölge sınırını gösteren harita (Çiz. D. Yılmaz).

Harita 2: 2023 Yılında Gölbaşı sınırları içinde araştırılan yerleri gösteren harita (Çiz. m A. Yücel).

Resim 1: Oyaca, Köykaya güneyden görünüm.

Resim 2: Oyaca, Köykaya seramikleri.

Resim 3: Oyaca, Bayram Höyük genel görünüm.

Resim 4: Oyaca, Bayram Höyük MÖ III. bin seramiği.

Resim 5: Oyaca, Bayram Höyük bazalt öğütme taşı parçaları.

Resim 6: Oyaca, Yaprakinkale kuzeyden genel görünüm.

Resim 7: Oyaca, Topkaya doğudan genel görünüm.

Resim 8: Oyaca, Topkaya'nın batı kenarını kapatan, kayalık ile birleştirilmiş, duvar temelleri.

Resim 9: Boyalık, Boyalık Yamaç Yerleşimi güneydoğudan genel görünüm.

Resim 10: Boyalık, Muhacir Mahallesi güneyden genel görünüm.

Resim 11: Boyalık, Muhacir Mahallesi MÖ III. bin seramiği.

Resim 12: Karagedik, Türbetepe kuzeyden genel görünüm.

Resim 13: Karagedik, Türbetepe MÖ III. bin seramiği.

YAMANLAR DAĞI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 YILI ÇALIŞMALARI

Duygu Sevil AKAR TANRIVER*

Serhat FOÇA

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleri doğrultusunda İzmir İli Bayraklı İlçesi Yamanlar Dağı Yüzey Araştırması [Proje Numarası-YA013513(2023)] 2023 yılı çalışmaları (ikinci sezon), 04.09.2023-20.09.2023 tarihleri arasında Doç. Dr. Duygu Sevil Akar Tanrıver'in araştırma başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırmamıza izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne minnettarız. 2023 sezonu çalışmasına Bakanlık yetkili uzmanı olarak katılan İzmir Müzesi Uzmanı Sayın Seval Konak'a teşekkür ederiz. Ayrıca araştırmamızı destekleyen Dokuz Eylül Üniversitesine, Bayraklı Örenyeri (Eski Smyrna) Kazısı'na ve Bayraklı Belediyesine de teşekkür ederiz. Yamanlar Dağı Yüzey Araştırması 2023 yılı çalışmalarında, Prof. Dr. Cumhuri Tanrıver, Arkeolog Dr. Serhat Foça, Arkeolog Mert Türker, Arkeolog Begüm Düztaş, Arkeolog Toprak Onur Güler, Arkeolog Deniz Beygüler, Arkeolog Mert Beyaz ve Arkeolog Batuhan Türk ekip üyesi olarak görev almışlardır.

GİRİŞ

Yamanlar Dağı Yüzey Araştırması (Resim: 1) 2023 yılı (ikinci sezon) faaliyet planlaması doğrultusunda altı farklı lokasyonda tespit ve inceleme gerçekleştirilmiştir. Projenin temel hedeflerinden biri olan, Smyrna egemenlik sahasının tespitine yönelik Batı Anadolu'daki Pers hâkimiyetinde stratejik olarak İzmir Körfezi'ne ve Menemen Ovası'na hâkim konumdaki tahkimat unsurlarına sahip Büyükkale'de belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Büyükkale'nin kuzeyinde yer alan Küçükkaletpe'de, tespit çalışmaları yürütülürken Doğançay köyü yakınlarında Çobanpınarı olarak kayıtlara geçen dış savunma unsuru ileri karakol noktasında ön keşif gerçekleştirilmiştir. Büyükkale'nin güney aşağısında yeri bilinen, önceki araştırmacılar tarafından farklı amaçlar için kullanıldığı önerilen Beşiktaştepe/Merdivenli Yapı/Kayalık nezaret noktasında güncel durumu ile ilgili tespitler yapılarak ayrıntılı belgelenmeler yürütülmüştür.

Yüzey araştırmasının diğer önemli hedeflerinden biri olan Yamanlar Dağı'nın İzmir Körfezi kıyısının düzlüğe inen yamaçlarında, Eski Smyrna yerleşmesinin kuzey sırtlarındaki tümölüsler bölgesinde çalışmalara devam edilmiştir. Geçtiğimiz yıl son durumu yerinde belgelenen ve Smyrna I Tümölüsü olarak isimlendirilen Tantalos Mezarı'nın dışında iki yeni

* Prof. Dr. Duygu Sevil AKAR TANRIVER, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Kaynaklar Yerleşkesi, 35160 Buca-İzmir/TÜRKİYE; E-posta: duygu.akar@deu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-2711-2363.

Dr. Öğr. Üyesi Serhat FOÇA, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Değirmenaltı Yerleşkesi, 59030 Süleymanpaşa-Tekirdağ/TÜRKİYE; E-posta: sfoca@nku.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9735-8126.

tümülüs yerinde incelenmiştir. Smyrna II ve Smyrna III Tümülüsü olarak kaydedilen iki anıtsal mezar için güncel durumu ile ilgili dokümantasyon tamamlanmıştır.

BÜYÜKKALE

Yamanlar Dağı Yüzey Araştırması ilk sezonunda ayrıntılı bir şekilde incelenen ve tarama çalışmaları yapılan Büyükkale noktasında, 2023 yılı çalışmaları kapsamında geçtiğimiz sezonda eksik kalan belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Kalenin planında eksik kalan duvarların çizimleri yapılmış, alandaki tarama faaliyetlerinde ilk sezon verileri ile paralel olarak kale içi ve çevresinden ağırlıklı olarak MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen siyah *firnisli* kap parçaları, Khios ve Klazomenai menşeli amphora parçaları ve çatı kiremidi fragmanları kaydedilmiştir. İzmir Körfezi'ne ve Menemen Ovası'na hâkim konumdaki Büyükkale'de proje için hedeflenen planlama doğrultusunda güncel durum belgelemesi tamamlanmıştır.

KÜÇÜKKALETEPE

2023 yılı çalışmalarında, haritalarda Küçükkaletpe (Resim: 3) olarak isimlendiren alanda ilk kez faaliyetlerde bulunulmuştur. Büyükkale'nin kuzeyinde daha yüksek bir noktada yer alan bu yükselti, belli noktalarda dik kayalardan oluşan engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Alanda yapılan tespit çalışmalarında doğal taşlardan kuru duvar tekniğinde örülmüş, kuzey-güney doğrultulu uzanan 480,94 m seviyesinde bir duvar yapısı/taş sırası ya da istinat duvarı belgelenmiştir (Resim: 4). Tespiti yapılan duvar/taş sırası, arkeolojik bir veriye kanıt oluşturmayan geç döneme (modern dönemlere yakın) ait bir yapılaşmanın kalıntısı olarak değerlendirilmiştir. Küçükkaletpe üzerinde yapılan tarama çalışmalarında, herhangi bir arkeolojik veriye ulaşılamamıştır. İncelemesi yapılan bu tepe, önceki yıllarda 1. Derece Sit Alanı olarak ilan edilmiş olup Smyrna'nın savunma tahkimat noktalarından biri olarak bilinen ve günümüzde Bayraklı Çiçek Mahallesi sınırlarında kalan Küçükkale ile karıştırılmıştır. Arkeolojik bir alan olan ve Eski Smyrna yerleşmesine yapılacak herhangi bir saldırıya savunma unsuru olarak "ön kale" niteliğinde hizmet eden Küçükkale ile ilgili, 1932 yılında Helene Miltner ve Franz Miltner'in yayınlanan makale çalışmasında planına yer verilmiştir (Miltner ve Miltner 1932, s. 146, Abb. 70). Küçükkale tahkimatı, Büyükkale'nin güneydoğusunda, Bayraklı Höyüğü'nün kuzeydoğusunda, Tantalos Mezarı'nın doğu alt kotlarında, modern yerleşmenin altında kalmaktadır. Bölgede çalışmalarda bulunan Ekrem Akurgal'da aynı lokasyon üzerinde olduğunu çalışmalarında belirtmiştir (Akurgal 1945, s. 20). Bunlara ek olarak J.M. Cook, 1948-1951 yılı kazı çalışmaları sonuçlarının yer aldığı yayındaki planda, Küçükkale'yi Bayraklı Höyüğü'nün kuzeydoğusunda, Tantalos Mezarı'nın doğusunda, Bornova Ovası düzlüklerinin üstünde yüksek bir tepede işaretlemiştir (Cook 1958/59, s. 3, pl. 1). Ancak günümüzde modern yerleşmelerin olduğu bu alanda, kaleye dair herhangi bir arkeolojik veriye ulaşılması zor görülmektedir. 2024 yılındaki üçüncü sezon çalışmalarında bu alanda yerinde bir inceleme planlanmaktadır. Özetle, karışıklığı gidermek adına, Büyükkale'nin kuzeyinde yer alan ve tarafımızdan yapılan incelemelerden sonra elde edilen sonuçlara göre herhangi bir arkeolojik verinin tespit edilmediği yükselti, Küçükkaletpe olarak isimlendirilmiştir.

BEŞİKTAŞTEPE, MERDİVENLİ YAPI/KAYALIK NEZARET NOKTASI

Araştırmada tespiti yapılan alan, Büyükkale'nin güneybatısında yer almaktadır. Bu alan, daha önce bölgede faaliyetlerde bulunan araştırmacılar tarafından savunma tahkimatının unsuru bir gözetleme kulesi ve kült alanı olarak yorumlanmıştır. Güncel haritalarda Beşiktaştepe olarak lokalize edilen bu nokta, “Merdivenli Yapı/Kayalık Nezaret Noktası” olarak da isimlendirilmiştir. Gezginler ve araştırmacılar tarafından 19. yüzyıldan beri bilinen bu yapı için ilk kapsamlı değerlendirmeler, Helene Miltner ve Franz Miltner'in 1932 yılındaki yayınında ele alınmıştır (Miltner ve Miltner 1932, s. 149-150, Abb. 72). Yapının planına ve fotoğraflarına yer verilirken, hem Miltnerler hem de bu veriler üzerinden 1945 yılında yayınlanan makalesinde değerlendirmelerde bulunan Ekrem Akurgal, Merdivenli Yapı/Kayalık Nezaret Noktası'nı Büyükkale tahkimatıyla ilişkili bir gözetleme kulesi olarak tanımlamıştır (Akurgal 1945, s. 20-21). Yüzey araştırmasında yapılan keşif/tarama faaliyetlerindeki gözlemler doğrultusunda, sarp ve dik kayalığın batısının tesviye edilmesiyle bir düzlük oluşturulmuştur (Resim: 5). 157,72 m seviyesindeki bu düz ana kayanın üzerinde; 2,08 m uzunluğunda, 90 cm genişliğinde, 1,10 m derinliğinde doğu-batı doğrultulu bir dikdörtgen çukur (çukur derinlik seviyesi 156,67 m) açılmıştır. Oldukça düzgün bir işçiliğin izlerinin görüldüğü, daha önceki araştırmacılar tarafından sarnıç olarak da bahsedilen bu çukurun bir mezar olabileceği ihtimali üzerinde de durulmaktadır. Tesviye edilerek düzlenen bu alanın, biri batısında diğeri de doğusunda olmak üzere bağlantıyı sağlayan merdivenler görülmektedir (Resim: 6). Doğrudan dikdörtgen çukura çıkan doğudaki merdiven (üst basamak seviyesi 157,10 m, alt basamak seviyesi 155,43 m) 7 (yedi), batıdaki merdiven ise (üst basamak seviyesi 156,84 m, alt basamak seviyesi 155,23 m) 6 (altı) basamaktan, ana kayanın tıraşlanarak düzleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Ana kayanın işlem görerek tesviye edilen ve doğal taraça oluşturulan alanın kuzeybatısında, ana kayanın düzleştirilmesi ile meydana getirilmiş kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu uzanan 153,82 m seviyesinde, 9,45 m'si korunmuş Duvar 1 olarak isimlendirilen bir duvar yapısı belgelenmiştir¹.

Bu duvarın yanı sıra, kayalık nezaret taraçasının kuzeyinde, 153,03 m seviyesinde kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan büyük boyutlu taşlardan tek sıra oluşturulmuş bir duvar tespit edilmiştir. Duvar 2 olarak isimlendirilen bu taş sırasını oluşturan dikdörtgen bloklar, 90 cm yüksekliğinde 110 cm genişliğinde olup ön yüzleri hafif *bosaj*lıdır. Bu taşların köşelerinde, 15 cm uzunluğunda 10 cm derinliğinde taşların birbirlerine oturması amacıyla oluşturulmuş geçme yerleri görülmektedir. Duvarı oluşturan taşlar, etek biçiminde eğimli inen doğal ana kayanın üzerine inşa edilmiştir². Kuzeybatı istikametinde devam eden ve aynı seviyelerde olan Duvar 2, Duvar 1'in kuzeydoğu yönünde olasılıkla birleşerek köşe yapmaktadır. Ancak birleşme noktasında tespit edilen kaçak kazı çukurunun yol açtığı tahribat nedeniyle duvarın bu kısmı korunamamıştır. Kaçak kazının sebep olduğu, duvarın kuzeyinde dağılmış dikdört-

- 1 Bu taş sırasının, Miltnerlerin 1932 yayınında güneydoğudaki sarp ve dik kayalık alana kadar devam ederek dayandırıldığı, çalışma planının çiziminde görülmektedir. Miltner ve Miltner 1932, s. 146, Abb. 70.
- 2 Miltnerlerin 1932 yılı planında bu taş sırası işlenmemiş olup araştırmacılar bu duvarı görmemişlerdir.

gen biçimli ön yüzleri *bosajlı* büyük bloklarda görülmektedir. Duvarın güneydoğuya uzanan tarafı korunmamıştır ancak aynı aksta güneydoğudaki sarp ve dik kayalığa birleştiği ana kaya üzerinde tesviye yapılarak büyük boyutlu taşların oturtulduğu tabanlar görülmektedir. Ayrıca, dikdörtgen ana kaya çukurunun kuzeyinde, ana kayanın oyulması ve düzleştirilmesiyle oluşturulmuş basamaklar görülmektedir. Bunlar bir merdivenden ziyade, Duvar 2'deki gibi büyük boyutlu taşların yerleştirilmesi amacıyla yapılmış taş yerleştirme yuvaları olmalıdır. Beşiktaştepe ve çevresinde yapılan keşif/tarama çalışmalarında ağız profilleri, kaide parçaları ve çatı kiremidi fragmanları ele geçerken, özellikle bu parçalar arasında literatürde *Solokha II* Mantar Ağızlı olarak bilinen MÖ 4. yüzyıl tarihli amphora dibi kaydedilmiştir (Resim: 7).

Tarafımızdan Beşiktaştepe olarak isimlendirilen bu alan için genel bir değerlendirme yapıldığında, dik ve sarp kayalık alanın korunaklı avantajı kullanılarak, kuzeybatı ve kuzeydoğuda meydana getirilen duvarlarla (Duvar 1, Duvar 2), merdivenlerin ve ana kaya oyulmuş çukurun yer aldığı taraçanın altında bir boşluk/mezan oluşturulmuştur. Olasılıkla bu alan, bir platform olarak kullanılmış olmalıdır. Bu mezan/platform, güneydoğudan kuzeybatıya hafif eğimli inmekte, yer yer ana kaya izleri görülmektedir (Resim: 8). Bu veriler ışığında bu alanın MÖ 4. yüzyıla tarihlenebileceğimiz bir podyumlu mezar olabileceği kanaatindeyiz.

LAKAKÖY-AKSERTEPE

Yamanlar Dağı Yüzey Araştırması'nda 2023 yılı araştırmasında planlanan ve çalışılan alanlardan biri de Lakaköy yerleşmesidir (Resim: 9). Bu bölge önceki yıllarda bölgede araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda Smyrna'nın dış savunma unsuru bir lokasyon olarak değerlendirilmiştir³. Akser-tepe, Smyrna'nın Arkaik ve Klasik Dönemler'de savunma tahkimatlarından biri olup modern Lakaköy yerleşmesi, bu tepenin yamaçlarında iskân edilmiştir. Engebeli kayalık bir yapıya sahip olan tepenin zirvesi, arazi şartlarının avantajları kullanılarak, güneye doğru alçalan yamaca uygun olarak, çepeçevre saran bir tahkimat ile çevrelenmiştir. Duvarların takibi yapıldığında, kalenin güneybatısında duvarın dönüş yaptığı sarp ve dik kayanın hemen altının tesviye yapılarak işlem gördüğü anlaşılmış, bu işlenen kayanın güneyinde düzlenmiş bu alana oturtulduğunu düşündüğümüz bir taş belgelenmiştir. Yapının güneydoğusunda, güneybatıda olduğu gibi yine sarp ve dik kayanın işlem gördüğü anlaşılmıştır. Yapının güneydoğusunda yer alan duvar kısmen korunmuş olup güneydoğuda yer alan duvarın ise kaba taşlar üzerine oturtulduğu, sonrasında ise kuzeye doğru tek bir aks üzerinde ilerleyip batıya doğru dönüş yaptığı saptanmıştır. Bu gözlemlerle, tepenin çevresinin duvarlarla çepeçevre sarıldığı ve bir tahkimat oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Akser-tepe'de yapılan alan tarama çalışmalarında, MÖ 4. yüzyıla ait seramik parçaları, Helenistik Dönem'e tarihlendirilen bir kulp parçası ve çeşitli formlarda çatı kiremidi parçaları ele geçmiştir. Böylece bahsi geçen yerlerin tarafımızdan ilk kez dokümantasyonu gerçekleştirilmiştir.

3 Ersin Doğer ve İsmail Gezgin, Akser-tepe (ya da Asartepe) olarak isimlendirilen bu tepeden ilk kez bahsetmişlerdir. Doğer ve Gezgin 1998, 22.

TÜMÜLÜSLER

Yüzey araştırmasının 2023 planlamasında yer alan araştırma alanlarından biri olan, Eski Smyrna yerleşmesinin kuzeydoğusunda, Bornova Ovası'nın düzlüklerine inen yamaç boyunca uzanan tümülüslerin ve mezarların yer aldığı yamaçtaki bazı noktalarda çalışmalar yapılmıştır⁴. 19. yüzyılda gezginler ile 20. yüzyıldaki araştırmacılar ve arkeologlar tarafından bu bölgede birçok tümülüsün ve mezarın olduğu belgelenmiştir. J.M. Cook'un 1948-1951 yılı Türk-İngiliz Kazısı Eski Smyrna araştırma sonuçlarında çok sayıda mezar planda işlenmiş olup bu alan bugün modern çarpık kentleşmenin sonucunda tahribata uğramıştır (Cook 1958-59, s. 29, pl. 1). 2022 yılı çalışmalarında yerinde belgeleme çalışması yapılan ve literatürde Tantalos Mezarı (Tantalos Mezarı bu proje kapsamında Smyrna I Tümülüsü olarak yeniden isimlendirilmiştir) olarak bilinen tümülüse ek olarak iki farklı tümülüs mezar için incelemeler yapılmıştır.

Smyrna II Tümülüsü

Tespiti yapılarak incelenen iki mezardan ilki, Bayraklı ilçesi Çiçek Mahallesi 1615/20 Sokak'ta 32873/2 parselde yer almakta ancak yalnızca tek bir taşıyla (olasılıkla mezarı çevreleyen *krepis/peribolos*a aittir) korunmuş durumdadır (Resim: 10). Smyrna II Tümülüsü olarak isimlendirdiğimiz bu mezarın bulunduğu alan, 09.04.1977 tarih A-419 sayılı karar ile 1. derece sit alanı olarak ilan edilmiştir. İlgili raporun görselinde mezarın bir fotoğrafına yer verilirken, bu fotoğrafta tek sıra halinde dokuz (9) adet taş gözükmektedir (Resim: 11). Bu taşlar, fotoğraflardan anlaşıldığı ve sit kararı raporunda belgelendiği kadarıyla yuvarlak planlı, üzeri irili ufaklı taşların bulunduğu toprakla örtülü 20 m çapında yığma tepe şeklindedir. Mezarı çeviren *krepis/peribolosu* oluşturan taşlar, birbirine yakın boyutlarda olup kaliteli bir işçilik göstermekte, ön yüzleri ise hafif bosajlıdır⁵.

Smyrna III Tümülüsü

Tümülüsler bölgesinde yapılan çalışmalarda tespit edilen ikinci mezar ise Bayraklı ilçesi Çiçek Mahallesi 32896/3 parsel, 1637/17 Sokak No: 40 içinde kalmaktadır. Söz konusu mezar 28.07.2006 tarih 1636 karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir. Kentin savunma unsurlarından “ön kale” niteliğindeki olası Küçükkale tahkimatının hemen doğusunda yer alan bu mezar, Ekrem Akurgal tarafından yayınlanmıştır (Akurgal 1988, s. 37-40). Bir rapor niteliğinde olan bu çalışmada yüzeysel bilgiler veren Ekrem Akurgal, mezarın 14,70 m çapında, yer yer *poligonal* olmak üzere bir *krepis/peribolos* duvarına sahip olduğunu çizim ve fotoğraflarıyla belgelemiştir. Eski Smyrna'da ortaya çıkarılan MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında kullanıldığı düşünülen 16 odalı evin yarı *poligonal* örgülü duvarlarıyla karşılaştırmasına başvurarak, bu evde oturduğu düşünülen bir *tyrana* mezarı atfetmiştir (Akurgal 1988, s. 37,

4 Eski Smyrna'daki nekropolisler ve mezarlar için bk. Foça 2021, 95-120.

5 İlgili raporda duvar örgüsü üzerinden Smyrna II Tümülüsü MÖ 4. yüzyıl olarak tarihlendirilmektedir. Benzer duvar örgüsü tipleri Eski Smyrna'daki mimari yapılarda da görülmektedir.

res. 2b.). Bölgede yüzey araştırması kapsamında yaptığımız çalışmalarda, tarafımızdan Smyrna III Tümülüsü olarak isimlendirilen bu tümülüs mezar güneye eğimli etek biçiminde inen, ana kaya zemine oturtulmuştur. Mezarın güney kısmında kalan *krepis/peribolos* duvarının yaklaşık 15 m'lik kısmının korunduğu anlaşılmıştır (Resim: 12-13). Olasılıkla yuvarlak plana sahip mezarın, korunan güney duvarının doğusu büyük boyutlu taşlardan *poligonal* duvar örgüsü ile inşa edilmiştir (Resim: 14). Ortasında ise dönüş yaptığı batı kısmında yer yer düzgün kesilmiş dörtgen ve dikdörtgen bloklar kullanılmıştır. Korunan bu *krepis/peribolos* duvarının doğu cephesi 2,40 m, batı cephesi ise 1,50 m yüksekliğindedir. Smyrna III Tümülüsü'nde fotoğraflama ve belgeleme çalışmaları yapılarak güncel durumu kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Smyrna'daki tümülüs mezarlar içinde duvarları günümüze kadar korunagelmış tek örnek olması açısından önem arz etmektedir.

DOĞANÇAY KÖYÜ

Yamanlar Dağı Yüzey Araştırması 2023 yılı çalışmalarında, Büyükkale'nin kuzeyindeki Doğançay köyünde ön keşif çalışmaları yapılmıştır (Resim: 15). Yerel halkın duvar kalıntılarını gördüklerini ilettikleri ve daha önce bölgede çalışmalarda bulunan araştırmacıların da bahsettiği Çobanpınarı Mevkii (Doğer ve Gezgin 1998, s. 22) modern köyün batısında ve üzerindeki tepede kalmaktadır. Yamanlar Dağı'nın zirvesine doğru giden yollara hâkim Adatepe Kalesi'nin⁶ destekleyici tahkimat noktalarından biridir. Gelecek yılki üçüncü sezon planlamasında, bu alanda keşif ve tarama çalışmaları yeniden ayrıntılı bir şekilde gerçekleştirilecektir.

KAYNAKÇA

Akurgal, E. (1945). İzmir ve Dolaylarında Eski Eserler Hakkında Birkaç Not, *Arkeoloji Araştırmaları*, 2, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları 47, s. 1-40.

Akurgal, E. (1946). Arkaik ve Klâsik Çağlarda İzmir, *Belleten*, X-37, s. 55-80.

Akurgal, E. (1988). Bayraklı Nekropolis Çalışmaları, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, s.37-40.

Bean, G. ve Duyuran, R. (1947). Adatepe Again (Sancaklı Kalesi), *JHS* 67, s. 128-134.

Cook, J.M. (1958/59). Old Smyrna, 1948-1951, *BSA*, 53/54, s. 1-34.

Doğer, E. ve Gezgin, İ. (1998). Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler, *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu Tebliğler*, (Ed. N. Ülker), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, s. 7-30.

Foça, S. (2021). Eski Smyrna Nekropolisleri ve Ölü Gömme Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *ADerg*, XXVI, s. 95-120.

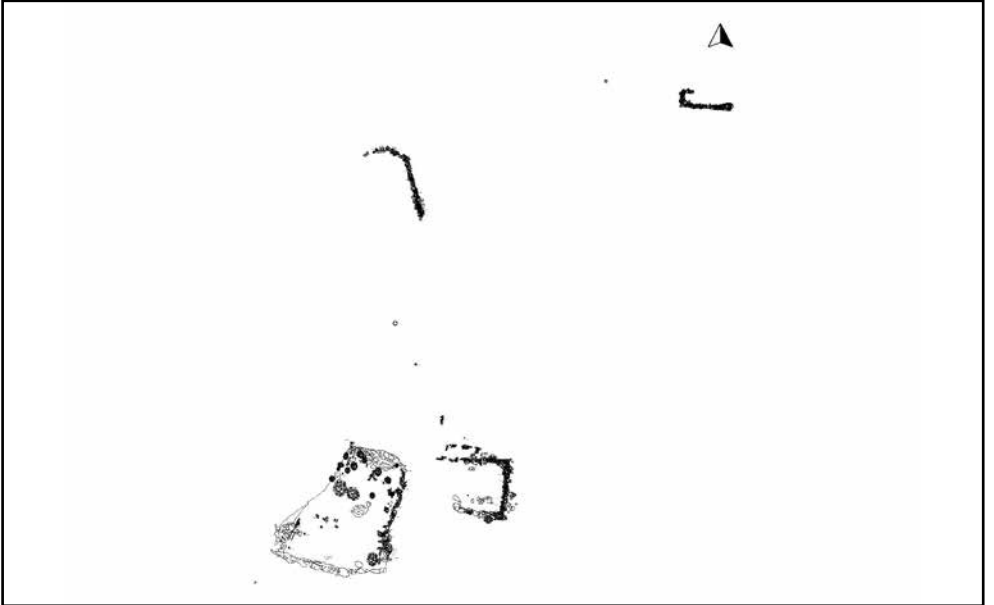
Miltner, F. ve Miltner, H. (1932). Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna, *ÖJh*, XXVII, s. 127-188.

6 Adatepe/Sancaklı Kalesi ile ilgili ayrıntılar için bk. Akurgal 1946, 70, Resim 12; Bean ve Duyuran 1947, 128-134.

EKLER

Resim 1: Yamanlar Dağı genel görünüm.

Resim 2: Büyükkale güncel plan.

Resim 3: Küçükkaletepe genel görünüm.

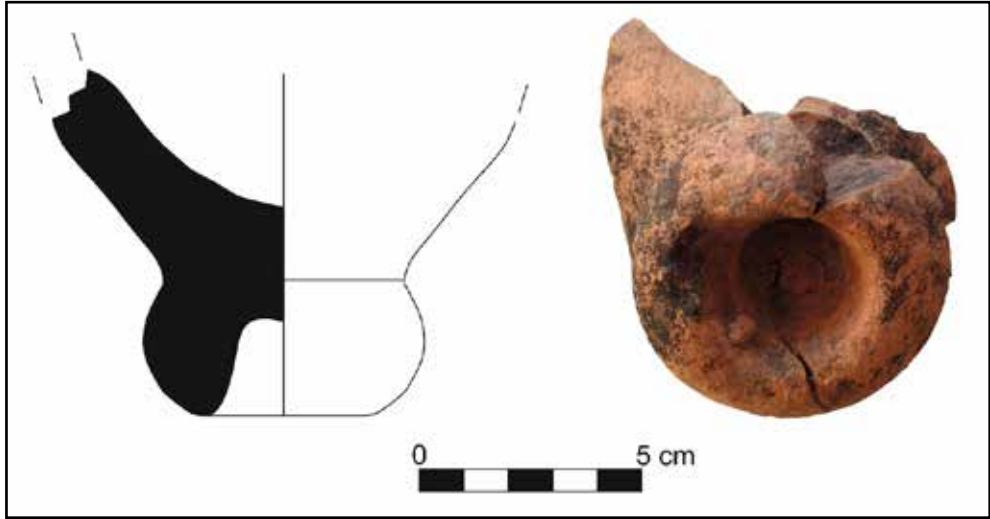
Resim 4: Küçükkaletepe geç duvar yapısı/istinat duvarı.

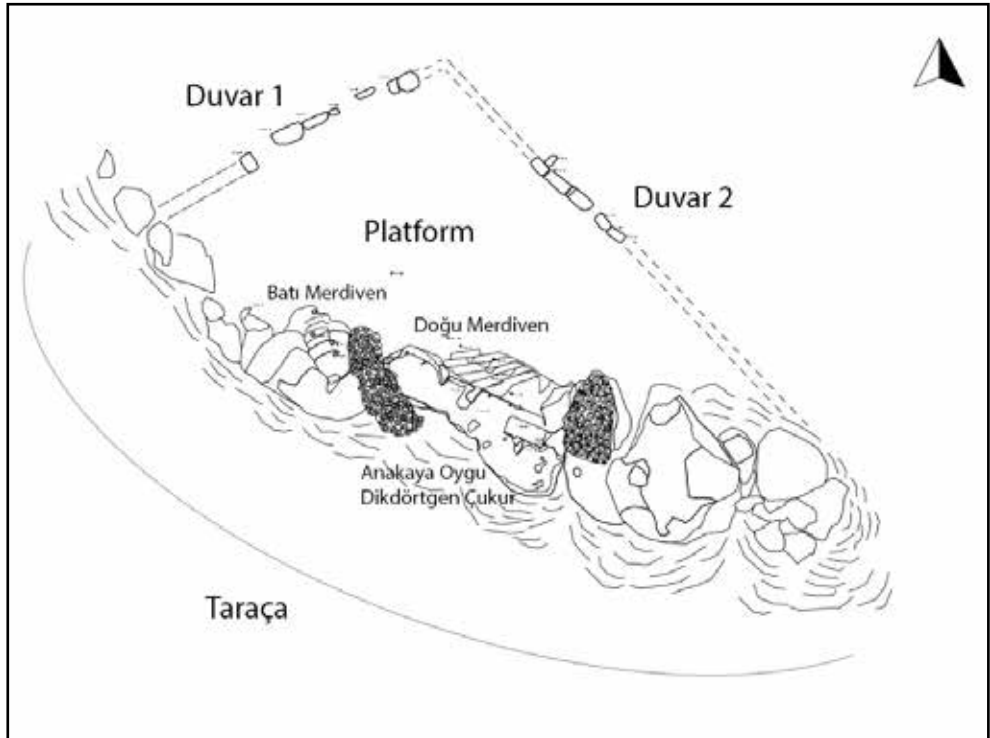
Resim 5: Beşiktaştepe hava fotoğrafı.

Resim 6: Beşiktaştepe genel görünüm.

Resim 7: Beşiktaştepe buluntusu MÖ 4. yüzyıl *solokha* I/mantar ağzılı amphora dip parçası.

Resim 8: Beşiktaştepe plan.

Resim 9: Lakaköy/Aksertepe hava fotoğrafı.

Resim 10: Smyrna II Tümülüsü güncel durumu.

Resim 11: Smyrna II Tömülüsü, eski hali.

Resim 12: Smyrna III Tömülüsü güncel durumu.

Resim 13: Smyrna III Tmls güncel durumu, detay.

Resim 14: Smyrna III Tmls duvar rgs.

Resim 15: Doğançay Köyü/Çobanpınarı Mevkii genel görünüm.

VAN GEVAŞ TÜRK İSLAM MEZARLIĞI (2023)

Ercan ÇALIŞ*

GİRİŞ

Van ili, Gevaş ilçesi, Karşıyaka Mahallesi, Hişet Mevkii'nde bulunan Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nda 2023 yılı içerisinde yapılması planlanan temizlik, belgeleme ve restorasyon çalışmalarının, Van Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ercan Çalış'ın bilimsel sorumluluğunda, kazı yapılmaksızın gerçekleştirilmesi Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 24.07.2023 tarih ve E-51337267-160.02.01-4013542 sayılı yazılarıyla uygun görülmüştür.

Gevaş Selçuklu Mezarlığı 2023 yılı çalışma programı doğrultusunda 22.09.2023 tarihinde Van Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ercan Çalış'ın bilimsel danışmanlığında saha çalışmalarına başlanmıştır. Bakanlığımız tarafından karşılanan ödeneye bağlı olarak çalışmalar 31.10.2023 tarihinde sonlandırılmıştır. Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nda 2023 yılı içerisinde temizlik ve restorasyon çalışmalarının tamamlanmasıyla çizim ve okuma gibi belgeleme çalışmaları hazırlanmıştır. Çalışma ekibi olarak, Van Müze Müdürlüğü adına Uzman Şevket Beyiş ile Bilimsel Danışman Doç. Dr. Ercan Çalış'ın yanı sıra 4 Sanat Tarihçisi, 1 Epigraf, 3 Restoratör ve 6 gönüllü öğrenci olmak üzere toplam 15 kişiyle gerçekleştirilmiştir.

Gevaş ilçesinin de dâhil olduğu Van Gölü Havzası tarihi incelendiğinde bu alanda yapılan arkeolojik çalışmalar ve bulgular bölge tarihinin Antik Dönemlere kadar indiğini göstermektedir. Tarihi, oldukça eskilere dayanan Gevaş'taki kültür varlıkları Urartular'dan bu yana yoğun olarak görülmektedir. Oldukça köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmış bölge, tarihte çoğunlukla “Vastan”, “Ostan” şeklinde isimlerle anılmıştır. Gevaş Türk-İslam Mezarlığı'nda Türk bilim adamlarının çalışmaları 1950'li yıllardan itibaren başlanmıştır. Kümbet ile ilgili ilk akademik çalışma 1956 yılında Oktay Aslanapa tarafından yayınlanmıştır. Ardından m Oluş Arık'ın 1967'de, Rahmi H. Ünal'ın 1976'da ve Beyhan Karamağaralı'nın 1972'de Ahlat mezar taşlarıyla ilgili çalışmasında Gevaş Mezarlığı'na da değindiği görülmektedir (Tarhan vd., 1989: 21). Ardından 1988 yılı itibarıyla birkaç sezon devam eden kazı ve restorasyon anlamında ilk ciddi çalışmalar ise Van Müzesi başkanlığında m Taner Tarhan, Veli Sevin ve Muhammed Beşir Aşan'ın bilimsel danışmanlıklarında yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalarda kimi usta adlarının Ahlat'ta çalışan ünlü ustalar olduğu belgelenmiştir. Yusuf bin Miran ve Üstad Esed'in çok sayıda şahide imzalarına rastlanılmıştır (Tarhan vd., 1990: 408). Gevaş Selçuklu Mezarlığı, Türk İslam mezarlıkları içerisinde Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'ndan sonra en büyük mezarlıklardan biridir (Çalış, 2023, s.57).

* Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ercancalis@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1359-4533

Bölge Van Gölü Havzası'nda, bölgenin en yüksek dağı olan Artos Dağı eteklerinde ve Türkiye'nin en büyük gölü Van Gölü kıyısında yer almaktadır. Oldukça verimli bir vadiye yer alan Gevaş, verimli tarım arazileri ile de dikkat çekmektedir. Geleceğe kültürel miras bağlamında, başta Halime Hatun Kümbeti'nin de yer aldığı Türk-İslam Mezarlığı ile diğer önemli tarihi kültürel varlıkları bölgeyi oldukça önemli kılmaktadır. Bunların yanı sıra Van Gölü Havzası, Doğu Anadolu'nun önemli bir ticaret merkezi olmasından dolayı Gevaş'ın kültürel zenginliği, el sanatları ve mimarisi ile çeşitli medeniyetlerin izlerini günümüze taşımıştır. Bu kültürel zenginlik ve çeşitlilik mezar geleneğini de etkilemiştir. Gevaş Selçuklu Mezarlığı, Türkiye'nin doğusunda, Van iline bağlı Gevaş ilçesinde yer alan ve karakteristik özellikleriyle Selçuklu geleneğini yansıtan dünyanın en büyük Türk-İslam mezarlıklarından biridir. 14. yüzyıldan kalma bu mezarlık, dikkat çekici mezar taşları ve anıt mezarlarla doludur. Yaklaşık olarak elli dönümlük alan üzerinde yar alan tarihi mezarlıkta ilk belirlemelere göre her ne kadar 700 civarında mezar tespiti yapıldıysa da bu sayının binin üzerine çıkacağı ön görülmektedir (Resim: 1). 2022 ve 2023 sezonu çalışmaları sonucunda, daha önce kayıtlarda yer almayan toplam on dört adet mezar tespit edilmiştir. Yaklaşık olarak 20-25 cm toprak altındayken kayıt altına alınan bu mezar taşlarının orijinal durumlarını korunduğu gözlemlenmiştir. Orijinal haliyle günümüze kadar gelmelerindeki neden erken evrelerde toprak altında kaldıkları ve herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadıklarıdır.

Resim 1: Gevaş Selçuklu Türk-İslam Mezarlığı havadan görünümü.

Gevaş Selçuklu Türk-İslam Mezarlığı bir açık hava müzesi konumundadır. Bu mezarlık yeterince korunmadığı gibi iklimsel şartlar ve olumsuz insani müdahalelere de maruz kalmıştır. Özellikle otsu bitkilerden kaynaklı biyolojik bir bozulma türü olarak tanımlanan likenler, taşları adeta hapsedmiştir. Bunun yanında taşların zemin yapılarının da bozulmasıyla, taşlar-

da eğrilme, kırılma ve düşme gibi tahribatlar gözlemlenmiştir. Tüm bu olumsuz durumları giderme adına bir dizi iyileştirici işlemler yapılmaya başlanmıştır. Bu iyileştirici işlemlerle, atalarımızdan bizlere miras kalan bu mezar taşlarının korunması ve bir sonraki nesillere aktarılması en büyük arzumuzdur.

İyileştirici İşlemler

Tanı,

Ot Temizliği,

Çevre Düzenlemesi,

Zemin Blokaj İşlemleri,

Liken Temizliği,

Tümleme/Birleştirme İşlemleri,

Epigrafik Çözümleme,

Çizim Çalışmaları,

Belgeleme

Çalışma sezonunun başlamasıyla birlikte ilk olarak 2022 yılı sezonunda yapılan çalışma alanlarının temizlenmesi yapılmıştır. Ardından 2023 döneminde planlanan alanın ot temizliği ile devam edilmiştir. Gelen turistlerin beklenti ve istekleri doğrultusunda öncelikle mezarlığın kuzey kısmında yer alan giriş bölümünden Halime Hatun Kümbeti'ne doğru giden travers gezi yolu temizlenmiştir. Daha sonra çalışma kapsamına alınan mezarlığın kuzeybatı bölümünün ot temizliği yapılmıştır (Resim: 2). Mezarlık alanının ¼'ü kadar ki alanda yer alan otlar sırt tırpanıyla biçilmiştir.

Resim 2: Ot temizliği müdahale öncesi ve müdahale sonrası.

Her biri benzersiz kabartmalar ve süslemelerle bezenmiş mezar taşları, ait oldukları dönemin özelliklerini pek çok açıdan günümüze taşımaktadır. Mezar taşları, inanç ve geleneklere ait izler ile ölümle ilgili dua, edebi sözler, süsleme ve ikonografik anlamlar gibi pek çok

tespiti Türk-İslam Sanatı alanına sunmaktadır (Tüfekçioğlu, 2013, s. 550). Mezar taşlarında sanatkâr adını veren yazıtların yanı sıra, taşların üzerinde bulunan kitabeler belge niteliği açısından çok kıymetlidir (Çalış, 2019, s.181). Gevaş Selçuklu Mezarlığı, bir mezarlık olmanın ötesinde, tarih ve sanat tarihi gibi disiplinler açısından bir açık hava müzesi niteliğindedir. Bu tarihi alan, Selçuklu medeniyetinin izlerini keşfetmek isteyen gerek bilim insanları gerekse de ziyaretçiler için birinci elden önemli bir kaynaktır. Gevaş Selçuklu Mezarlığı, bölgedeki önemli kişilerin, ailelerin ve sıradan halkın defnedildiği genel bir mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Mezar taşlarının üzerinde, bölgede varlık göstermiş İlhanlı, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri'nin yanı sıra, Hakkâri (İrisan) beylerine ait izler de okunan kitabelerde açıkça görülmektedir. Bölge, XIV. ve XV. yüzyıllarda Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenleri'nin hâkimiyeti altındaydı. Ayrıca Hakkâri Beyliği'nin önde gelen kollarından İzzeddini Beyliği, bölgenin en etkin beyliklerindendir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'yu fethetmesiyle birlikte Hakkâri Beyliği de Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Beylik, Osmanlı yönetimine bağlı yarı bağımsız bir şekilde varlık göstermiştir. Osmanlılar, Hakkâri Beyliği'ni doğu sınırlarını koruma amacıyla kullanmışlardır. Hakkâri Beyliği, bu dönemde bölgenin siyasi, kültürel ve sosyal yapısını şekillendiren önemli bir güç olarak yerini almıştır. Dolayısıyla Gevaş Selçuklu Mezarlığı, Hakkâri beyleri ve emirlerinin de defnedildiği önemli bir mezarlıktır. Anadolu'yu bir Türk yurduna dönüştüren Selçuklular, tarih sahnesinde çok büyük bir devlet olarak yerini almıştır. Selçuklular, kültürel ve sanatsal geleneğiyle Anadolu'ya daha sonradan hükmedecek bütün Türk devletlerine önemli miraslar bırakmıştır. Selçuklular'a ait ölü gömme gelenekleri ile sanatsal özellikleri, Gevaş Türk-İslam Mezarlığı'nda çok net bir şekilde görülmektedir. Mezar taşlarına nakşedilmiş geometrik ve bitkisel süslemeler ile yazı kuşakları başta olmak üzere diğer tüm bezeme öğeleri Selçuklu geleneğinde olduklarından, mezarlığa Selçuklu Mezarlığı ismi de verilmiştir. Bu tarihi alanda birçok anıtsal mezar taşının yanı sıra, Selçuklular'ın karakteristik özelliklerini yansıtan Halime Hatun Kümbeti de mezarlığı taçlandıran önemli bir diğer eserdir. Halime Hatun Kümbeti, Selçuklu sanat anlayışı ile mezar geleneğine bağlı olarak inşa edilmiş önemli bir yapıdır. Mezarlığın doğu kısmında yer alan bu anıtsal yapı, Selçuklu Dönemi mimarisinin zarif örneklerinden biri olup 1335 yılında Melik İzzettin tarafından kızı Halime Hatun için yapıldığı, yapının giriş kapısı üzerindeki kitabesinde yazmaktadır.

G-19 375 Pafta Numaralı Mezar Taşı

Resim 3a:

Başucu şahidesi dış yüzü.

Resim 3b:

Başucu şahidesi iç yüzü.

Resim 3c:

Şahideye müdahale anı.

Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nda yer alan bu anısal mezar taşı, dikdörtgen formlu, tepesi dilimli sarık biçiminde düzenlenmiştir. Sarık şekilli başlığın dilimli olması, dini açıdan sembolik bir anlam taşıdığından kaynaklanmış olabilir. Mezar, iki metre uzunluğunda baş şahide ve sandukadan oluşmaktadır. Sanduka zamanla toprağa gömülmüştür (Resim: 3). Şahidesi *sülüs* hatla yazılmış satır araları ile etrafı dıştan çerçeve içerisine alınmıştır.

Resim 3d: Müdale sonrası.

Başucu Şahidesi: Şahidenin iç yüzünde 7 satır halinde yazılmış kitabe yer almaktadır.

Kitabenin Orijinal Metni:

هذه روضة السعيد
الشهيد المرحوم
المحتاج إلى رحمة
الله تعالى عمر
ابن الحاج نذر توفي
في غر رجب سنت ثمان
و أربعون و سبعمائة

Kitabenin Okunuşu: *Hâzâ ravzati es'said eş'sehid el-merhum el-muhtac ilâ rahmetillahi te'âlâ Ömer ibn el-Hâc Nezir teveffa fî ğurre-i Receb senete seman ve erb'une ve seb'amiete.*

Kitabenin Türkçe Anlamı: Bu mezar (cennet bahçesi) saadete ve şehadete erişmiş, Allah'ın rahmetine kavuşmuş ve yüce Allah'ın rahmetine muhtaç Nezir oğlu Ömer'indir. 748 yılı Receb ayının başında vefat etmiş.

H-18 367 Pafta Numaralı Mezar Taşı

Resim 4a: Müdahale öncesi.

Resim 4b: Müdahale anı.

Şahide ve sandukalar çeşitli sebeplere bağlı olarak zemin yapılarının zamanla bozuldukları, taşların eğildiği, düştüğü hatta tamamen gömüldüğü anlaşılmıştır. (Resim: 4a). Defin esnasında taşların sıkılaştırma işlemlerinin yeterince yapılamaması, alanın bir kısmının gevşek bir yapıya sahip olması ve define arama gibi birtakım olumsuzluklar, taşların zemin yapılarının ciddi bir şekilde bozulmasına neden olan başlıca faktörlerdir. Zemin blokaj işlemlerine geçilmeden açma olarak tanımladığımız taşların etrafındaki otlar alınarak zemin inme işlemi ile başlanmaktadır. Ardından müdahale için gerekli hazırlıklar yapılarak taşların müdahale öncesi durumlarının resimleri çekilerek belgeleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Şa-

hidelere müdahale edilebilmek üzere, caraskalar kurulur. Üç demir ayağına sahip caraskaların ayakları bir noktada birleştirilip üçayak (tripot) oluşturulur. Caraskala bağlanan kuşaklar müdahale edilecek şahideye sarıldıktan sonra taş gergiye alınır. Ardından taşların zeminine ulaşarak, taşlar teraziye alınıp gerekli sıkıştırma işlemi yapıldıktan sonra, taşlar gereken yerlere bırakıldı. 2023 yılı sezonunda H-18, H-19, H-17 numaralı açmalarda 5 ile 10 cm arasında seviye kot inme işlemi ile statik dengesi bozulmuş, eğilmiş ve toprak altında kalan 50 mezar taşın zemin blokajı işlemi yapılmıştır (Resim: 4 a,b)

Resim 4c: Liken temizliği.

Mezarlıkta bulunan taşların en çok maruz kaldığı olumsuz durum likenlerdir. Likenler otsu bitkiler grubunda yer alan bir çeşit biyolojik bozulma türüdür. Taşları saran bu tabaka zamanla kitabe ve süslemeleri yok etmektedir. Aynı zamanda taşların yapısını da bozmaktadır. Taşlar öncelikli olarak teraziye alınarak zemin blokaj işlemi ile ilk günkü orijinal durumlarına kavuşturulduktan sonra, üzerlerine yapışmış likenlerin doğal yöntemlerle temizlik işlemleri restoratörler tarafından gerçekleştirilmektedir. Liken çalışmalarına başlamadan önce olası bir tahribatın önüne geçilmesi adına taşlar saf su ile ıslatıldıktan sonra bisturi ve çeşitli diş araçları gibi mekanik aletler kullanılarak likenlerin temizleme işlemi hassas bir şekilde yapılmaya başlanır. Likenler alındıktan sonra yüzeyler hafif sert fırçalarla süpürülür ve ardından saf su ile yıkanarak tüm kalıntıların ortadan kaldırılması sağlanmaktadır (Resim: 4c). 2023 sezonunda 13 sanduka ve 12 şahide olmak üzere toplam 25 mezar taşının likenlerine müdahale edilmiştir.

Resim 4d: Şahidenin iç yüzü.

Resim 4e: Şahidenin dış yüzü.

Başucu Şahidesi: Şahidenin iç yüzü sağ alt bordürden sol alt bordüre kadar ve çerçeve içinde de 7 satır halinde devam eden sülüs karakteri ile yazılmış kitabe mevcuttur.

Kitabenin Orijinal Metni:

هذا قبر السعيد الشهيد المرحوم المغفور المحتاج إلى رحمة الله تعالى
أمير أحمد ابن حسام الدين توفي في رجب سنة ستة وأربعين و سبعمائة

Kitabenin Okunuşu: *Hâzâ kabr es-said eş-şehid el-merhum el-mağfur el-muhtac ilâ rahmetillahi te'âlâ Emîr Ahmed bin Hüsameddin teveffâ fî Receb senete sittete ve erb'une ve seb'amiete.*

Kitabenin Türkçe Anlamı: Bu kabir saadete ve şehadete erişmiş, Allah'ın rahmetine kavuşmuş ve günahları bağışlanmış, yüce Allah'ın rahmetine muhtaç Hüsameddin oğlu Emîr Ahmed'indir. 746 yılının Receb ayında vefat etmiş.

Şahidenin arka yüzü iki bölümlüdür. Şahidenin alınlık kısmında yan yana dik olarak düzenlenen üç bitkisel bezeme kuşağı bulunmaktadır. Bu kuşaklar birbirinin tekrarıdır. Helozonik olarak düzenlenen süslemede kıvrık dallar arasında *palmet*ler yerleştirilmiştir. Bu bölümün altında paralel bir şekilde tek satırlık, *celi sülüs* yazılı Rahman Suresi 26. ayeti bulunmaktadır.

Ayetin Orjinal Metni:

كل من عليها فان

Ayetin Okunuşu: *Küllü men 'aleyhâ fân(in)*

Ayetin Türkçe Anlamı: Üzerinde (yerin üstünde) ne varsa fanidir.

Yazının altındaki gövde kısmında dikdörtgen çerçeve içine alınmış iç içe düzenlenmiş iki sivri kemerli niş yer almaktadır. En içteki sivri kemerin içinde kıvrık dal, *rumi* ve *palmet*ler arasına gizlenen bir kandil göze çarpmaktadır. Kandilin askılarının ucuna da büyükçe yapılmış bir *palmet* motifi yerleştirilmiştir. Bu sivri kemerin dışında kalan bölümler, içi *celi sülüs* yazılı Âl-i İmran Suresi 18. ayeti bir sivri kemerle çevrelenmiştir.

Ayetin Orijinal Metni:

شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة و اولوا العلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم

Ayetin Okunuşu:

Şehidallâhu ennehû lâ ilâhe illâ huve ve 'l-melâiketü ve ulû'l-ilmî kâimen bil kıst (kisti), lâ ilâhe illâ huve 'l azîzu 'l-hakîm.

Ayetin Türkçe Anlamı:

Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka ilah olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O'ndan başka ilah yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir.

Resim 4d: Şahidenin doğu yüzü.

Resim 4e: Şahidenin batı yüzü

Şahidenin yan yüzeylerinde kazıma tekniğiyle yazılmış yazı kuşakları bulunmaktadır. Ancak bu yazılarda tahribat yüksek olduğu için maalesef okunamamıştır.

SONUÇ

Gevaş Selçuklu Mezarlığı, ait olduğu dönemin kültürünü, sanatını ve mezar geleneğini yansıtan Anadolu'nun en büyük Türk İslam mezarlıklarından birisidir. Mezarlıklar kuşkusuz sadece vefat eden kişiye ait bilgileri bize aktarmazlar. Kabirler bir taraftan coğrafyaya ait bilgileri verirken, diğer taraftan taşların üzerindeki motifler ve işlemler, dönemin kültürü ve el sanatları yeteneklerinin geldiği noktayı da gösterirler. Mezarlıktaki kitabeler incelendiğinde çoğunluğu XIV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Orta Çağ Dönemi'ne tarihlenen Gevaş Türk İslam Mezarlığı Osmanlı öncesi Türk kültürünü yansıtan en önemli kaynakların başında gelmektedir. Sanatkârlar tarafından Selçuklu üslubunda her biri ayrı bir özenle hazırlanmış mezar taşları, bu döneme damga vurmuş pek çok Türk devletlerinin izlerini taşımaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi konusunda Gevaş Selçuklu Mezarlığı, tarih ve sanat tarihi disiplinleri açısından önemli kaynak ve kütüphane olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Güneybatı bölümü mezarlık alanında karelaj çalışmaları sürdürülerek, tespit edilen yeni mezarlar plana dahil edilerek numaralandırılmıştır. Resimlemelerin yanı sıra tespit edilen her mezarın yazıt ve bezeme öğeleri ile birlikte her bir taş için ayrı ayrı bir tanıtım bilgi fişi oluşturulmuştur. 2022 sezonunda olduğu gibi 2023 sezonu çalışmaları sonunda da gün yüzüne çıkarılan mezarlar oldukça önemlidir. Daha önce de ifade edildiği gibi çeşitli sebeplere bağlı olarak taşların bir kısmı bir şekilde toprağa gömülmüşlerdi. Aslında ilk bakışta yüzyıllar boyunca toprağın altında kalan bu taşların durumu üzüntü verici gibi dursa da ortaya çıkarıldıktan sonra orijinal durumlarının korunduğunu görmek bizleri daha da heyecanlandırmıştır. Çalışma kapsamında karelaj haritasında kayıtları olmayan bu döneme ait sekiz adet sandukanın tespit edilmesi gerek bilim dünyası açısından gerekse de Türk sanatı ve kültürü açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

Çalış E. (2019). Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda bulunan Babacan bin Toman imzalı bir mezar taşı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 177-192.

Çalış E. (2023). Türk İslam mezar geleneğinde Gevaş Selçuklu Mezarlığı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 62, 54-73.

Tarhan, T., Sevin, V. ve Aşan, B. (1989). T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Van-Gevaş Tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı, Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları, 1988.

Tarhan, T., Sevin, V. ve Aşan, B. (1990). T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, XII. Kazı Sonuçları Toplantısı II, Van-Gevaş Tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı, Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları, 1989.

Tüfekçioğlu. A. (2013). Siirt mezar taşlarında imzası bulunan sanatkarlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25), 550- 564.

MARDİN İLİ ARTUKLU, KIZILTEPE, YEŞİLLİ VE NUSAYBİN İLÇELERİ PLEİSTOSEN VE ERKEN HOLOSEN DÖNEM ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 SEZONU

Ergül KODAS*

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi coğrafik bir tanımlama olmakla birlikte bu bölge aynı zamanda Kuzey Mezopotamya'nın en önemli parçasıdır. Söz konusu bölge kuşkusuz Yakın Doğu neolitikleşme süreci üzerine yapılan çalışmalar için de ayrı bir önem teşkil etmektedir (Özdoğan, 1999). Araştırma tarihçesi açısından bakıldığında Kuzey Mezopotamya neolitikleşme süreci üzerine yapılan araştırmaların bilhassa Dicle ve Fırat Nehirleri kıyısında yürütülen çalışmalar üzerinden tanımlanmış olduğu görülmektedir. Fakat son yıllarda Şanlıurfa Bölgesi'nde yapılan çalışmalar, bölgenin neolitikleşme sürecinin sadece nehir kenarları üzerinden değil, daha geniş ve farklı bir coğrafya üzerinden çalışılmasına olanak sağlamaktadır (Çelik, 2014; Karul, 2022). Fakat söz konusu iki nehir arasında bulunan Habur Vadisi'nde yapılan çalışmalar göreceli olarak daha az sayıdadır. Bu bölgenin Suriye'de kalan parçası üzerinde önemli yüzey araştırmaları yapılmış olmakla birlikte Türkiye sınırlarında kalan parçası nedense hiç araştırılmamıştır (Nishiaki, 1992; Nishiaki, 2000; Aurenche ve Kozłowski, 2010; Kodaş, 2015). Bu bağlamda Kuzey Habur'un önemli bir parçası olan Mardin ili Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin ilçelerinde (Karadoğan ve Coşkun, 2013) yürütülen yüzey araştırmasında çok sayıda Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşim yeri tespit edilmiştir (Resim: 1)¹. Bunların önemli bir bölümü Mardin dağ sırası önünde, kireç taşı etekler üzerindeki yamaç ve küçük tepeler üzerinde bulunan yerleşim yerleridir (31 adet). Ayrıca ovada bulunan 3 ayrı höyük üzerinde ve daha kuzeydeki vadiler içerisinde 3 adet Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen yerleşim tespit edilmiştir. Söz konusu yeni buluntular Kuzey Habur'un dağlık bölgelerinde bulunan yamaçlarda farklı bir neolitikleşme sürecinin yaşanmış olabileceğini düşündürmektedir. Mardin ili Nusaybin ilçesi Hasantepe Mahallesi sınırları içinde bulunan Kün Aftare (Sırtlan Sırtı) mevkiinde de Epi-Paleolitik Dönem ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiği düşünülen çok sayıda yerleşim tespit edilmiştir. Bu çalışmanın amacı da söz konusu verilerin tanıtımı niteliğindedir.

Genel olarak bakıldığında 2023 yılı çalışmaları kapsamında toplam 50 ayrı buluntu yeri tespit edilmiş ve belgelenmiştir. 2023 sezonunda Kızıltepe-Nusaybin dağ etekleri daha yoğun olarak araştırılmıştır. Bu çalışmalarda Paleolitik Çağ ve Epi-Paleolitik/Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenebilecek 11 adet mağara ve bir adet kaya altı sığınağı tespit

* Doç. Dr. Ergül KODAS, Mardin Artuklu Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, ergulkodas@gmail.com

¹ Mardin İli Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin İlçeleri Pleistosen ve Erken *Holosen* Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar Dairesi izni ile 2022 yılında Doç. Dr. Ergül Kodaş başkanlığında başlatılmıştır.

edilmiştir. 40 adet Epi-Paleolitik veya Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen höyük, yamaç yerleşimi ve tuzak alanı tespit edilmiştir. Tüm çalışma sürecinde Arcgis ve Qgis kullanılmış ve koordinatlar bu programa ve GPS Data Digital programı üzerinden alınmıştır. Tüm yerleşimler görsel ve yazılı olarak belgelenmiş ve bazı yerleşim yerlerinde ise dron fotoğrafları çekilmiştir.

HABUR VADİSİ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALARI

Kuzey Mezopotamya'da Fırat ve Dicle Nehirleri arasında bulunan Habur Vadisi'nin Suriye'de kalan parçası üzerinde önemli bir takım yüzey araştırmaları yürütülmüş olmakla birlikte Türkiye sınırlarında kalan parçası neredeyse hiç araştırılmamıştır (Nishiaki, 1992; Nishiaki, 2000; Aurenche ve Kozłowski, 2010; Kodaş, 2015). Bu bağlamda Kuzey Habur'un önemli bir parçası olan Mardin ilinde (Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin ilçeleri) başlatmış olduğumuz yüzey araştırması bu boşluğu doldurmayı amaçlaması açısından önemlidir (Kodaş vd., 2022). 2022 yılında başlatılmış olan bu araştırma projesi kapsamında Tarih Öncesi Dönemlere tarihlenen toplam 83 ayrı buluntu yeri tespit edilmiş ve belgelenmiştir. 2022 sezonunda Artuklu, Yeşilli ve Kızıltepe ilçelerinde bulunan ve tahribata açık alanlar gezilmiş ve höyük, açık hava yerleşimi veya mağara tespit edilmiştir (33 adet). 2023 sezonunda ise Kızıltepe-Nusaybin hattındaki dağ etekleri daha yoğun olarak araştırılmıştır (Resim: 2). Bu ikinci sezonda Paleolitik Çağ, Epi-Paleolitik Dönem ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenebilecek 9 adet mağara ve bir adet kaya altı sığınağı ve Epi-Paleolitik veya Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen toplam 41 adet höyük, yamaç yerleşimi ve tuzak alanı tespit edilmiştir (Resim: 2). Ayrıca 2022 yılında aynı bölgede yürütülen yüzey araştırmasında ise 18 adet mağara ve mağara terasında ve 3 adet açık hava ışık alanında Çanak-Çömleksiz Neolitik veya Epi-Paleolitik Çağ'a tarihlenebilecek yontma taş buluntular tespit edilmiştir. Fakat bu çalışmada sadece 2023 yılında tespit edilen yerleşimler (höyük, tuzak alanı ve yamaç yerleşimleri) incelenmiş ve tanıtılmaya çalışılmıştır (mağaralar ve açık hava ışık alanları incelenmemiştir).

NEOLİTİK DÖNEM YERLEŞİM YERLERİ

Toplam 41 adet yerleşimin 3 tanesi dağ sırasının hemen bittiği alanda, ovada bulunmaktadır (Resim: 3). Ayrıca söz konusu yerleşimler birbirinden farklı yükseklikte bulunmaktadır. Ovada tespit edilen yerleşimler sadece höyük formundadır (Dara Höyük, Hani Sore Höyük ve Bikeyre Höyük). Bu alanlarda görülen yontma taş aletler Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'in sonları ve Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'in erken evrelerine işaret etmektedir. Ayrıca 3 ayrı alanda tuzak alanı ve bu alanlara yakın bir konumda bulunan küçük boyutlu yerleşimler (kamplar) tespit edilmiştir. Geriye kalan 35 yerleşim ise dağ eteklerinde bulunan yerleşimlerle temsil edilmektedir. Söz konusu yerleşimlerin önemli bir bölümü üzerinde, erozyon nedeniyle, mimari unsurlar yüzeyden görülebilmektedir (Resim: 3). Bu bağlamda yapılan ilk gözlemler sonrası söz konusu yerleşimler duvarla çevrili alanlar (büyük binalar), küçük yapıların bulunduğu yerleşimler, merkezi büyük yapı etrafında bulunan küçük yapıla-

rın bulunduğu yerleşimler, geniş-dağınık yerleşimler, küçük boyutlu yerleşimler, tuzak alanı çevresindeki kamp alanları ve mağaraların çevresinde bulunan yerleşimler gibi birbirinden farklı alanların varlığına işaret etmektedir.

Tuzak Alanları

Bölgede tuzak alanı olabilecek çok sayıda alan tespit edilmiş olmakla birlikte sadece 3 alanda sistematik bir yüzey araştırması tamamlanmıştır (13 Mart, Hindilla ve Bikeyre 2, Resim: 4). Bu yerleşimler farklı yüksekliklerde bulunmaktadır ve iki tanesinin yakınında geçici kamp alanı olabilecek yapılar tespit edilmiştir (Hindilla ve Bikeyre 2). Şimdilik tespit edilen veya yüzey araştırması yapılan tuzak alanlarının göreceli olarak kötü korunmuş oldukları görülmektedir.

Mağaraların Çevresinde Bulunan Yerleşimler

Bu guruba giren iki adet yerleşim bulunmaktadır: Hindilla Mağarası ve Hz. Ali Mağarası (Resim: 5). Her ikisi de 1.000-1.100 m yüksekliktedir. Ayrıca her iki yerleşimde ova ile dağ sırası arasında değil de daha kuzeyde bulunan bir vadi içerisinde yer almaktadır. Bu yerleşimlerde 4-5/10-12 m çapında yuvarlak planlı yapılar tespit edilmiştir. Mağaraların etrafında bulunmaları alan kullanımının sadece inşa edilmiş konutlarla sınırlı kalmadığını, mağaralar ile konutlar arasında fiziki bir bağlantı olduğunu düşündürmektedir. Fakat unutulmamalı ki söz konusu gruba ait yerleşimler tuzak alanlarında olduğu gibi geçici kamp niteliğinde de olabilirler.

YONTMA TAŞ ALETLER (Resim: 6)

2023 yılında yapılan yüzey araştırmasında hem mağara ve teraslarında hem de yerleşim yerlerinde toplanan yontma taş buluntular arasında çakmak taşı olanlar baskın olmakla birlikte çok sayıda obsidiyen parça da toplanmıştır. Toplam 1.698 buluntu arasında 1.566 adet çakmak taşı ve 132 adet obsidiyen parça bulunmaktadır. Bu buluntuların 740 adedi üretim artığı parçalara aittir. Ayrıca tespit edilen 67 adet çakmak taşı çekirdeğin 43 tanesi mikrodilgi üretimine, 24 tanesi de ince yonga üretimine (ortalama 4-5 cm uzunluğunda 3-4 cm genişliğinde) işaret etmektedir. Taşımалıkların 47 tanesi dilgiler (33 adet çakmak taşı ve 14 adet obsidiyen) ve 21 tanesi de mikrodilgiler ile temsil edilmektedir (13 adet çakmak taşı ve 8 adet obsidiyen). Ayrıca ele geçen 243 adet ince yonga (197 tanesi düzeltili ve sadece 5 adedi obsidiyen) ince yonga taşımалıkların daha yoğun olduğunu göstermektedir (ortalama 3-4 cm uzunlukta ve 1-2 cm genişlikte olan). Tipolojik açıdan bakıldığında, toplanan yontma taş buluntular arasında düzeltili mikrodilgiler, dilgi/yonga üzeri ön kazıyıcılar ve geometrik mikrolit aletlerin daha baskın olduğu görülmektedir (27 adet yarımaya, 26 adet eşkenar üçgen, 3 adet sırtlı dilgi, 4 adet ikizkenar üçgen, 43 adet düzeltili dilgi, 77 adet düzeltili mikrodilgi, 17 adet delici). Ayrıca 6 adet saplı ve 13 adet mikro uç tespit edilmiştir. Yontma taş buluntulara genel olarak bakıldığında büyük çoğunluğunun Epi-Paleolitik Dönem ve Çanak-Çömleksiz

Neolitik Dönem'in erken evrelerine işaret etmektedir (Abbes, 2003; Aurenche ve Kozłowski, 2010; Kartal vd., 2018; Kodaş, 2022). Ayrıca bazı alanlarda (Şika Rika 5 ve Kün Aftare 2 ve Kün Aftare 3 gibi) çok sayıda yontma taş buluntunun olmasına karşın aralarında herhangi bir ok ucunun bulunmaması ve geometrik mikrolitlerin yoğun olması bazı yerleşimlerin sadece Epi-Paleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Bu duruma ek olarak, henüz bunu ispat edebilmek için erken olmakla birlikte, Yukarı Dicle Vadisi ve Fırat Havzası'ndan farklı kültürel özellikler taşıyan, büyük ihtimalle de Zagros Bölgesi ile ilişkili, farklı bir Erken Neolitik Dönem yontma taş endüstrisinden de bahsedilebilir.

ÖĞÜTME TAŞLARI (Resim: 7)

Yerleşim yerlerinde yapılan yüzey araştırmalarında çok sayıda öğütme taşı ve havan eli parçası tespit edilmiştir. Bazı yerleşimlerde sadece kırık parçalar halinde bulunmuş olmakla birlikte, bazalt, andezit veya kireç taşı, öğütme taşları ve havan elleri tüm yerleşim yerlerinde tespit edilmiştir. Ayrıca bu tür alanların bazılarının etrafında ana kayaya açılmış sarnıçlar da bulunmaktadır. Çok sayıda yerleşim yerinde ana kayaya oyulmuş öğütme taşları da tespit edilmiştir. Genellikle silindirik veya konik olan bu öğütme taşları ortalama 20 cm çapa ve 5-35 cm arasında derinliğe sahiptir. Ayrıca derin olmayan dikdörtgen örnekler de bulunmaktadır. Söz konusu öğütme taşlarının benzerleri Güney Levant'ta Epi-Paleolitik Dönem'e tarihlenen çok sayıda yerleşim yerinden bilinmektedir (Eitam ve Schoenwetter, 2020), ayrıca Şanlıurfa Bölgesi'nde bulunan ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen Karahantepe (Karul, 2022), Çakmaktepe (Şahin ve Uludağ, 2023) ve Göbeklitepe (Schmidt, 2012) yerleşim yerlerinde de çok sayıda örnek tespit edilmiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME

2022 yılında başlatılan Mardin İli Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin İlçeleri Pleistosen ve Erken *Holosen* Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması 2023 yılı çalışmaları Tur Abdin Dağları olarak bilinen Mazı Dağı, Bagok Dağı ve Ömerli-Yeşillidağ sırasının güney yamaçları üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca Artuklu ve Nusaybin ilçelerine bağlı birkaç vadi de araştırmalar yapılmıştır. Bu sezon çalışmaları genel olarak dağ eteklerinde bulunabilecek Tarih Öncesi Dönem yerleşim yerlerinin tespiti üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda vadi ile ova arasında bulunan yüksek dağ sıralarının uzantısı olan tepelik alanlar sistematik olarak araştırılmış ve 60'dan fazla yerleşim yeri tespit edilmiştir. Söz konusu alanların etrafında da mağaralar ve ova ile birleştikleri alanlarda da höyükler tespit edilmiştir. Fakat dağ sıralarına oranla daha alçakta bulunan (ortalama 600-690 m yükseklikler arasında) alanlarda yoğun şekilde Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem ve Epi-Paleolitik Dönem buluntularının olduğu anlaşılmıştır (Resim: 8). Söz konusu alanlar yamaç veya tepeler üzerinde höyükleşmeler veya tek tabakalı yerleşimler şeklindedir. Konumlarından ötürü erozyona maruz kalmış olan bu alanların birçoğunda mimari unsurlar net bir şekilde görülebilmektedir. Çoğunlukla yuvarlak planlı yapılara ek olarak köşeleri yuvarlatılmış veya dikdörtgen plana sahip yapılar da tespit edilmiştir. Bu bağlamda Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem A-B Geçiş Evresi ve Ça-

nak-Çömleksiz Neolitik Dönem B Evresi'ne ait yerleşimlerin bulunabileceğini göstermektedir. Köşeli veya köşeleri yuvarlatılmış yapıların tespit edildiği alanlarda saplı ok uçlarının bulunması bunu destekler niteliktedir. Bu yerleşimlerde süs eşyalarının azlığı dikkat çekicidir. Fakat yoğun şekilde havanelleri, öğütme taşları ve ana kayaya oyulmuş öğütme taşları tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerde herhangi bir stel bulunmamıştır. Bu durum bölgeye özgü farklı bir neolitikleşme süreci ile ilişkili olabilir. Tüm bu verilere ek olarak bazı alanlarda sadece Epi-Paleolitik Dönem'e özgü yontma taş aletler ele geçmiştir. Bu durum kronolojik açıdan önemli olduğu kadar bölgenin neolitikleşme sürecinin incelenmesi adına incelenmesi gereken bir noktadır. Tespit edilen alanlar genellikle 1.000-1.200 metre kareyi geçmemektedir. Fakat bazılarının yüzölçümü 2.000 metre kareye kadar çıkabilmektedir. Bu büyük boyutlu alanlarda kamu yapısı olabilecek büyük yapıların etrafında kümelenmiş daha küçük boyutlu yapılar net bir şekilde görülebilmektedir. Ayrıca bu tür yerleşimlerin bulunduğu alanlara yakın konumlarda mağaralar bulunmaktadır (Bekçiler Mevkii yerleşimlerinin kuzeyinde de mağaralar bulunmaktadır fakat henüz araştırılmamıştır). 2022 çalışmalarında tespit edilen mağaralarda da genellikle Epi-Paleolitik ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem buluntuları tespit edilmiştir. Sadece bir mağarada Paleolitik Çağ'a ait tabakalaşma tespit edilmiştir. Öne çıkan bir diğer nokta Güneydoğu Anadolu'da Şanlıurfa ve çevresinde bilinen tuzak alanlarının benzerleri de tespit edilmiştir. Genel olarak bakılacak olursa Tur Abdin Dağları olarak bilinen alanda dağ sıraları ile ova arasındaki tepelik alanların Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de yoğun bir şekilde iskân gördüğü gözlemlenmiştir. Küçük boyutlu olan yerleşimler birbirine yakın konumlardadır ve bölgeye özgü olabilecek bir neolitikleşme süreci ile ilişkili olabilir.

TEŞEKKÜR:

Bu yüzey araştırmasının başlatılması ve devam edebilmesi adına her türlü desteği veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar Dairesi Başkanlığı çalışanlarına, bilimsel anlamda devamlı olarak bana güven duyan ve önemli destekler veren sayın hocalarım Prof. Dr. Harun Taşkıran, Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, Prof. Dr. Necmi Karul, Prof. Dr. Metin Kartal ve Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal'a, alan çalışmalarında Bakanlık temsilcisi olan Mehmet Deniz'e ve son olarak da Mardin Müzesi uzmanlarına teşekkür etmeyi borç bilirim.

KAYNAKÇA

Abbès, F. (2003). *Les outillages néolithiques en Srie du Nord. Méthode de débitage gestion laminaire durant le PPNB*. Bar International Series 1150, Oxford: Archaeopress.

Abbes, F. (2014). Le Bal'as, un autre scénario de la néolithisation du Proche-Orient. (Ed. C. Manen - T. Perrin - J. Guilain), *La transition néolithique en Méditerranée*. Archives d'écologie préhistorique, éditions Errance-Actes Sud, (Arles 2014), 9-21.

Aurenche, O. ve Kozłowski, S.K. (2010). *Territories, Boundaries and Cultures in The Neolithic Near East*, Bar International Series 1362. Oxford: Archaeopress.

Bar-Yosef, O. ve Rocek, T. R. (1998). Introduction (Ed. O. Bar-Yosef and T.R. Rocek) *Seasonality and Sedentism. Archaeological Perspectives from Old and New World Sites*, Peabody Museum Bulletins 6 : New Heaven.

Benedict, P. (1980). Güneydoğu Anadolu Yüzey Araştırması (Ed. H. Çambel ve R. J. Braidwood) *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları / The Joint Project of İstanbul and Chicago Universities' Prehistoric Research in Southeast Anatolia I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2589: Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 107-149.

Braidwood, L.-S. ve Braidwood, J.-R. (1982). *Prehistoric Village Archaeology in South-Eastern Turkey*. Oxford: British Archaeological Reports-International Series 138.

Çelik, Ç. ve Tolon K. (2018). Desert Kites In Neolithic Period From Şanlıurfa. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 37 : 28-36.

Goring-Morris, N. ve Belfer-Cohen, A. (2014). The Neolithic in Southern Levant: Yet another 'unique' phenomenon (Ed. C. Manen - T. Perrin and J. Guilaine), *Transition Néolithique en Méditerranée*, Errance, Paris, 59-75.

Karadoğan S. ve Coşkunsu G. (2013). Key Stydy Edge Karst Plain : Büyükdere Depression and Geoarcheological Properties North Mardin (Ed. H. Korkmaz ve A. Karataş), *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu, Hatay* (12-15 2010), 130–14.

Kartal, M., Kartal, G., Coşkun, A., Carter, T., Şahin, F. ve Özkaya, V. (2018). Chipped stone assemblages of Körtik Tepe (Turkey), *Journal of Archaeological Science: Reports* 19: 92-99.

Karul, N. (2020). The Beginning of the Neolithic in Southeast Anatolia Upper Tigris Basin. *Documenta Praehistorica XLVII*: 76-95.

Karul N. (2022). Karahantepe Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 169, 1-8.

Kodaş, E. (2015). *Diversités, Interactions et Contacts Culturels Dans Les Régions Montagneuses De La Mésopotamie : Un Autre Scenario De La Néolithisation Proche-Orientale*. Presses Académiques Francophones, Sarrebruck, Allemagne.

Molist m and Gómez-Bach A. (2020). Le Pre-Pottery neolithic A (Ed. m Sauvage) *Atlas historique du Proche-orient ancien*, Paris : Les Belles Lettres, s. 22.

Nishiaki Y. (1992). Preliminary results of the Prehistoric Survey in the Khabur Basin, Syria: 1990-91 Seasons. *Paléorient* 18/1, p. 97-102.

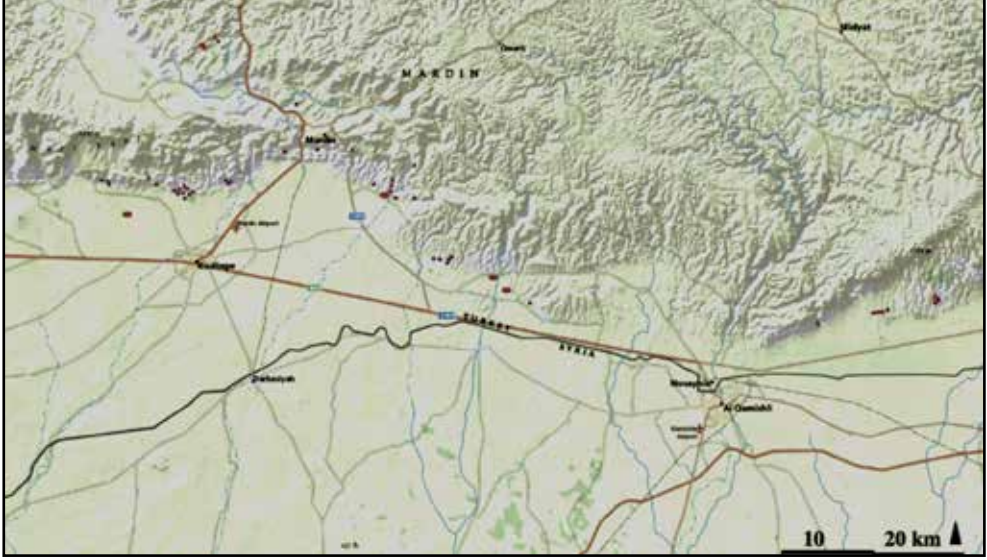
Nishiaki, Y. (2000). The Palaeolithic and Neolithic industries from the prehistoric survey in the Khabur basin (Ed. B. Lyonnet), *Prospection Archéologique du Haut-Khabur Occidental (Syrie du N.E.)*, Volume I, Beyrouh, 77-124.

Solecki, R.F. (1971). *Shanidar, The First Flower People*. Knopf, 1st edition, New York.

Solecki, L.R. (1980). *An early village site at Zawi Chemi Shanidar*. Undena Publications, Malibu.

Şahin F. ve Uludağ C. (2023). Çakmaktepe Kazısı 2021 yılı Sezon Çalışmaları. 42. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 339-356.

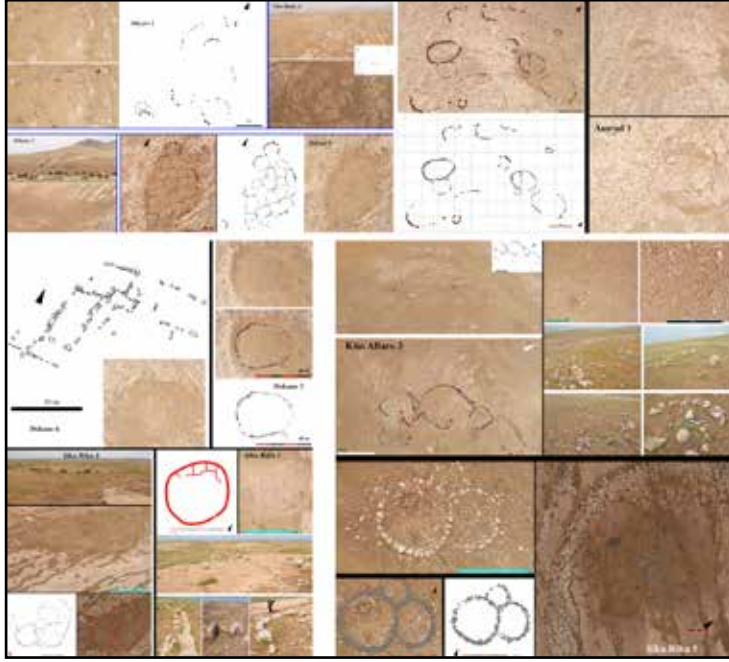
EKLER

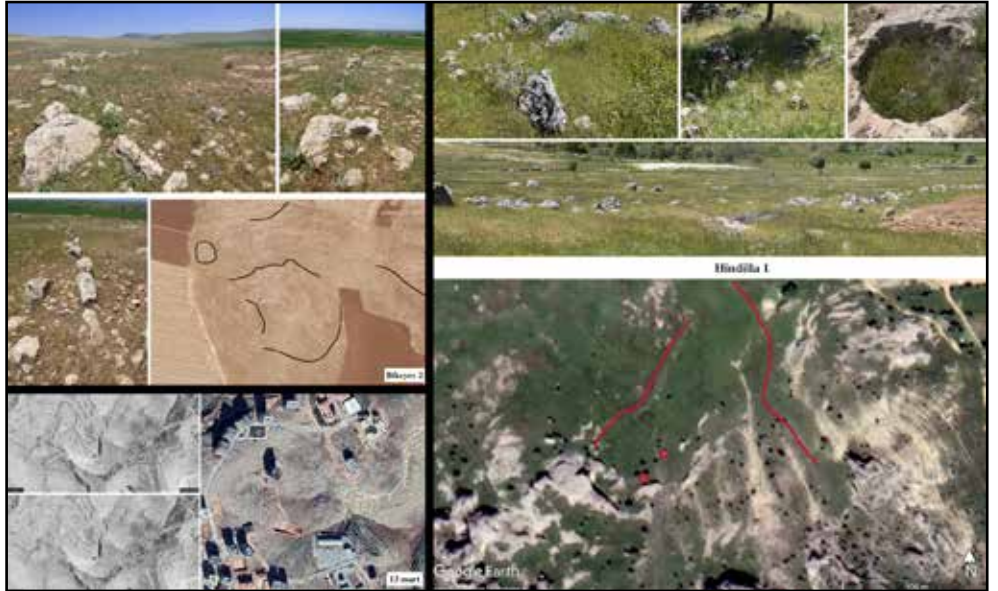
Resim 1: 2023 yılında tespit edilen yerleşim yerleri.

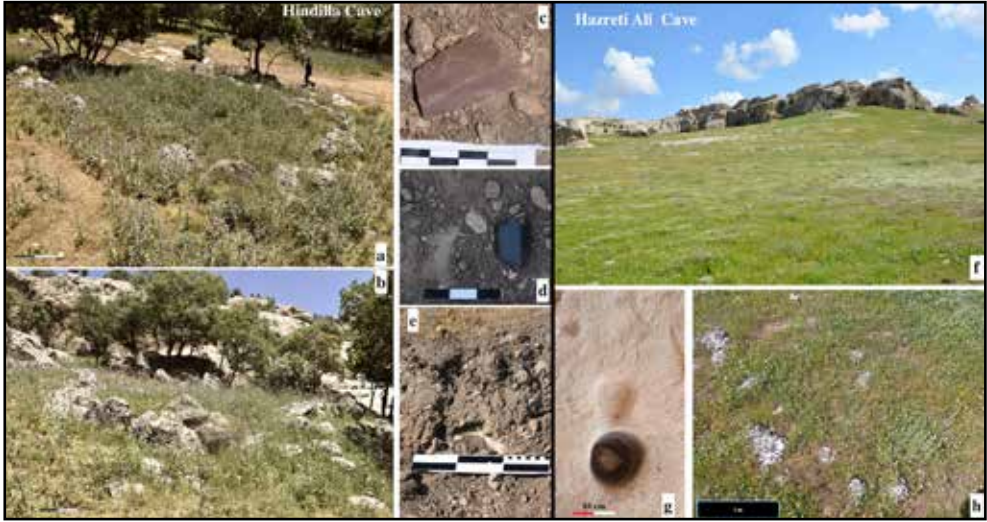
Resim 2: 2023 yılında daha yoğun olarak araştırılan dağ etekleri ve Neolitik Çağ yerleşim yerleri.

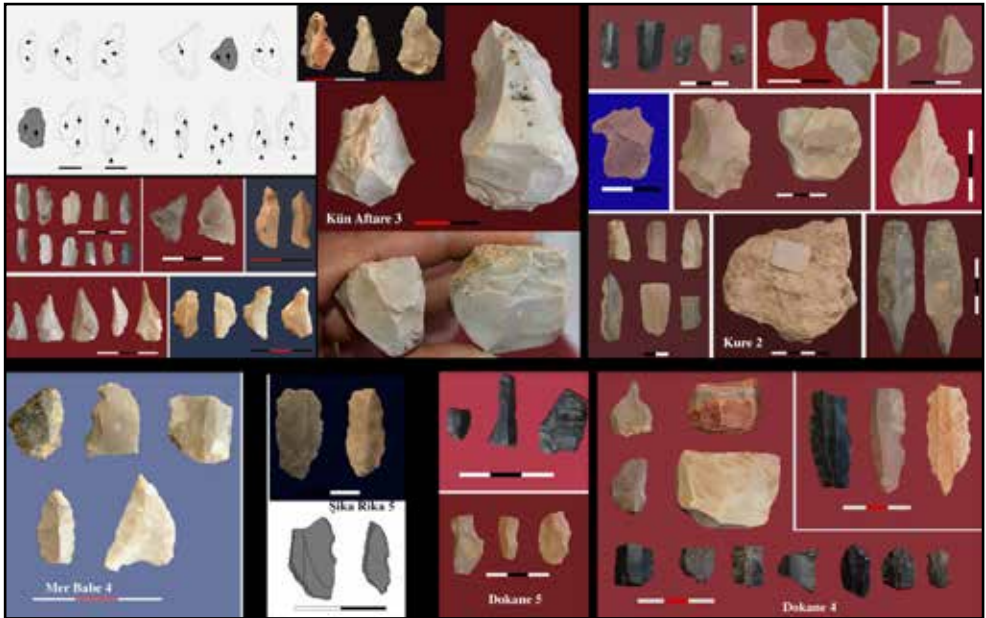
Resim 3: Dağ eteklerinde bulunan Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşim yerleri.

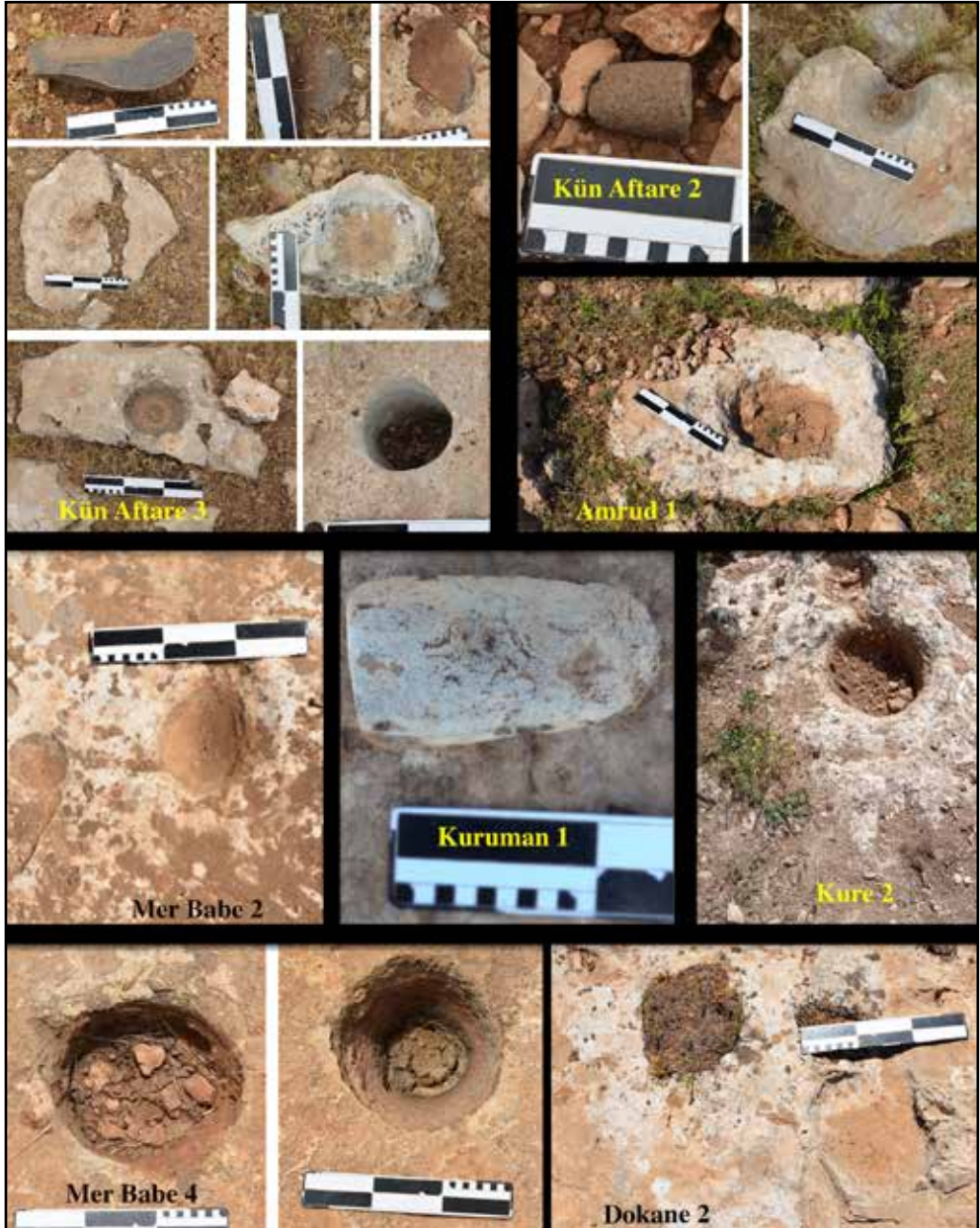
Resim 4: Tuzak alanları.

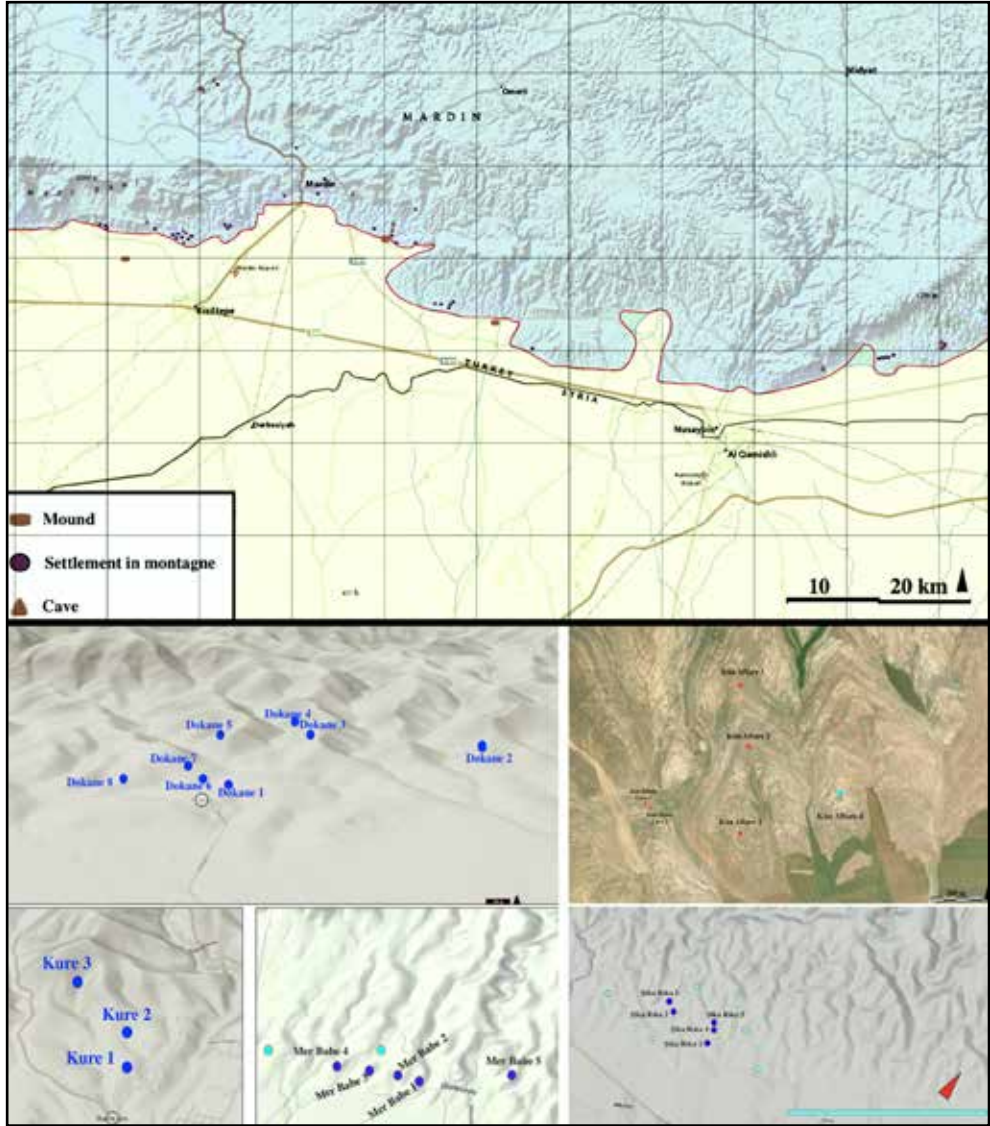
Resim 5: Mağaraların etrafında bulunan Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşim yerleri.

Resim 6: Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait yontma taş aletler.

Resim 7: Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait öğütme taşları ve havan elleri.

Resim 8: Dağ eteklerinde bulunan Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimlerin dağılımına ait bazı örnekler.

EDİRNE YÜZEY ARAŞTIRMASI (EYA) – 2023 İLK SEZON

Ergün KARACA*

GİRİŞ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile yürütülen Edirne Yüzey Araştırması (EYA) projesinin 2023 yılı çalışması Edirne merkez ilçe sınırları içerisinde, 25.09.2023-05.10.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

Edirne Yüzey Araştırması (EYA), Edirne ilinin kuzeyinden başlanarak etaplar halinde güneye doğru devam edilmesi şeklinde planlanmış ve Bakanlığımıza bu şekilde başvurulmuştur. Araştırmanın ilk etabı, dört yıl sürmesi ve Edirne merkez ilçe, Lalapaşa, Süloğlu ile Havsa ilçelerini kapsayacak şekilde planlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere ilk sezon Edirne merkez ilçe sınırlarında gerçekleştirilmiştir (Resim: 1).

ARAŞTIRMA ALANINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Edirne çevresindeki ilk bilimsel arkeolojik kazı çalışması, 1936 yılında Prof. Dr. Arif Müfit Mansel tarafından Havsa, Hasköy yakınındaki Yumurtatepe Tümülüsü'nde yapılmıştır (Mansel 1940: s. 90). Bir sonraki bilimsel çalışma ise, 1959 ile 1963 yılları arasında Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından gerçekleştirilmiştir. Edirne'nin hemen kuzeyindeki Çardakaltı'nda Kansu tarafından araştırma ve sondaj kazıları yapılmış ve yerleşimin MÖ 5500 ile 4900 yılları arasında yoğun iskâna sahne olduğu tespit edilmiştir (Kansu 1963: s. 664-666; Kansu 1993: s. 14-15). Ayrıca Kansu, daha sonrasında Lalapaşa civarındaki *dolmen*leri de incelemiştir (Kansu 1963: s. 491-492).

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, 1980'li yıllardan itibaren Prehistorik Dönem yerleşimlerini tespit etmek için Marmara Bölgesi'nde yaptığı yüzey araştırmaları sırasında Edirne'de de çalışmalar yürütmüştür (Özdoğan 1983: s. 66; Özdoğan 1987: s. 159-160; Özdoğan, 1988: s. 575; Özdoğan ve Akman 1992: s. 414-416). Prof. Dr. Burçin Erdoğan, doktora çalışması kapsamında Edirne çevresinde 1995 yılında yine Prehistorik Dönem yerleşimlerini tespit etmek amacıyla yüzey araştırması gerçekleştirmiştir (Erdoğan 1995: s. 267-272; Erdoğan 1997: s. 273-291; Erdoğan 2001). Prof. Dr. Engin Beksaç, 2004 yılından itibaren özellikle erken dönem kültürel kaya anıtları ve kült alanlarını tespit etmek amacıyla Edirne çevresinde yüzey araştırması yapmıştır (Beksaç 2006: s. 283-292; Beksaç 2007: s. 183-200; Beksaç 2008:

* Doç. Dr. Ergün KARACA, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 22030 Balkan Yerleşkesi, Edirne/TÜRKİYE; E-posta: ergunkaraca@trakya.edu.tr; ORCID: 0000-0002-0270-3258.

1 Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi Edirne Arkeoloji Müzesinden Arkeolog Yalçın Batur'a; ekip üyelerimiz Dr. Baki Demirtaş (Arkeolog), Uzm. Ceren Baykan (Koruma-Onarım uzmanı), Prof. Dr. Daniş Baykan (Arkeolog), Uzm. Didem Baş (Arkeolog), Doç. Dr. Melike Zeren Hasdağlı (Arkeolog), Arş. Gör. Mert Uğur Kara (Arkeolog), Dr. Nurgül Demirtaş (Arkeolog), Dr. Selda Uygun Yazıcı (Sanat Tarihçi), Doç. Dr. Sevtap Gölgesiz Karaca (Tarihçi), Trakya Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Dilan Arslan ve Rasim Can Karaçivi'ye özverili çalışmaları için teşekkür ederiz.

s. 71-84; Beksaç 2011: s. 131-142; Beksaç 2010: s. 187-202; Beksaç 2012: s. 1-11; Beksaç 2013: s. 43-50; Beksaç 2014: s. 253-268). Bu yüzey araştırmasıyla birlikte bölgede ayrıca, Edirne Arkeoloji Müzesi tarafından Hacılar ve Arpalık *Dolmenleri*² gibi Erken Demir Çağı mezarlarında ve Roma İmparatorluk Dönemleri'ne tarihlenen tümülüsler ile tekil mezarlarda kurtarma kazıları yapılmış ve hâlen yapılmaya devam edilmektedir. Ayrıca tarafımdan da doktora çalışması kapsamında, MÖ 1. binyıla ilgili, 2013 yılında arazi çalışması gerçekleştirilmiştir (Karaca 2019: s. 108).

Önceki araştırmalar kısmında da belirttiği üzere ağırlıklı şekilde bölgede Prehistorik Dönem ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Yapacağımız çalışmalar sonucunda bölgede, MÖ 13. yüzyıldan başlayarak MS 5. yüzyıla kadar olan zaman dilimini kapsayan yeni yerleşimler tespit edilebilir mi? Yaklaşık MÖ 1. yüzyılda Roma egemenliğine giren ve MS 2. yüzyıldaki kuruluşuyla birlikte Roma İmparatorluğu Dönemi'nde oldukça gelişen Hadrianopolis'in çevresinde, ona bağlı nasıl bir yerleşim düzeni vardı? gibi sorular ve araştırma sırasında oluşacak yeni sorulara cevap bulabilmek amacıyla Bakanlığımıza başvurulmuştur. Alınan izin sonrasında 2023 yılının sonbaharında ilk araştırma sezonu gerçekleştirilmiştir.

İLK SEZON (2023) ÇALIŞMA VERİLERİ

İlk sezon olan 2023 yılı çalışma planı kapsamında ilk olarak Edirne il merkezinin kuzeybatısında ve özellikle Meriç Irmağı'nın kuzeyi ile Tunca Irmağı'nın batısında kalan bölgede eylül sonu ekim başında arazi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmaları sırasında elde edilen bilgiler şu şekildedir:

Eskibağlık/Çaylar

Eskibağlık/Çaylar yerleşimi, Edirne'nin batısında, Yıldırım Beyazıt Mahallesi sınırları içerisinde ve Meriç Irmağı'nın yaklaşık 1,5 km kadar kuzeyinde yer almaktadır (Resim: 2a). Buradaki sedde kazısı sırasında bulunan MS 2. yüzyıla tarihlenen iki adet mermerden üretilmiş heykel başı Edirne Arkeoloji Müzesine 2011 yılında getirilmiştir³.

Alanda yapılan incelemelerde, özellikle alanın, güneyindeki kanala doğru olan kısımda pişmiş toprak kap parçalarına rastlanmıştır. Bu alandaki seramiklerin dağılımına bakıldığında 2-3 adet olasılıkla Demir Çağı'na ait olduğu düşünülen gri hamurlu kulp parçası, MS 2-4. yüzyıllara ait seramik parçaları, bir adet yeşil sırlı olasılıkla Erken Osmanlı Dönemi'ne ait kaide parçası ile bol miktarda profil vermeyen ve Geç Antik Çağ'a ait seramik parçaları oldukları görülmektedir (Resim: 2b). Ayrıca biri granit, diğeri bazalt olmak üzere iki adet öğütme taşı parçasıyla, küçük boyutlarda demir cüruf parçaları da tespit edilenler arasındadır (Resim: 2c, d, e).

2 Arpalık *Dolmeni* için bk. Özdoğan ve Akman 1992: s. 405-423; Akman 1997: s. 160-170; Akman 1998: s. 65-70; Batur 2021: s. 24-30.

3 Alan 2016 yılında Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafında sit alanı ilan edilmiştir.

Kilisetarla

Kilisetarla yerleşimi, Karabulut köyünün kuzeyinde, Kilisetarla Mevkii'ndedir. Yaklaşık 200 m'ye 200 m'lik düz bir alanda yoğun seramik parçası tespit edilmiştir (Resim: 3a). Bu alanın hemen güneydoğusunda kayalık iki tepe bulunmaktadır. Kuzeyde bulunan tepenin güney yamacında günümüzde de Karabulut köyünün içme suyu ihtiyacını karşılayan kaynak bulunmaktadır.

İlk kez tarafımızdan araştırılan alanda, mat siyah *firnisli*, olasılıkla MÖ 3-2. yüzyıla ait olabilecek bir seramik parçası ile bol miktarda MS 2-4. yüzyıl arasına ait olduğunu düşündüğümüz ağız, gövde, kaide ve özellikle yoğun şekilde kulp parçaları bulunmuştur (Resim: 3b). Ayrıca pişmiş toprak dokuma ağırlığı parçası, sütun tamburu, üstünde kanal bulunan blok ve öğütme taşı parçası, yeşil renkli cam kap parçası tespit edilmiştir (Resim: 3c, d, e).

Kayaçeşme

Kayaçeşme Yerleşimi, Uzgaç köyünün ve Kartalkayatepe'nin güneydoğusunda, küçük bir derenin ise kuzeyinde bulunmaktadır. Alanın hemen kuzeybatısında, mevkiye de adını veren "Kayaçeşme" veya "İşçiler Çeşmesi" olarak bilinen su kaynağı yer alır. Yerleşim, kuzey güney yönünde yaklaşık 130 m, doğu batı doğrultusunda ise, yaklaşık 100 m'dir (Resim: 4a). Yerleşim ilk kez Prof. Dr. Engin Beksaç tarafından incelenmiştir. Beksaç, tepenin yamaçlarında Traklar'a ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğu düşünülen çok sayıda pişmiş toprak kap parçalarının tespitinin yapıldığı aktarmaktadır (Beksaç 2013: s. 45).

Alanda yürüttüğümüz çalışmalar sırasında MÖ 4. yüzyıla tarihlenen Thasos veya Kuzey Ege amphora dip parçaları, gri seramikler, yoğun olarak gözlenen MS 2-4. yüzyıla tarihlenen seramik parçalarıyla birlikte, az miktarda Bizans Dönemi'ne ait seramik parçaları bulunmuştur (Resim: 4b). Ayrıca tüm halde pişmiş toprak dokuma ağırlığı, cam bilezik parçası, öğütme taşı parçası, ezme taşı ve *pithos* parçaları ile çatı kiremidi parçaları da alanda tespit edilmiştir (Resim: 4c, d, e, f).

Bağlar

Bağlar yerleşimi, Büyükismailce köyünün güneydoğusunda bulunmaktadır. Yerleşim, kuzey güney doğrultulu bir sırtın doğu yamacındadır. Kuzey güney doğrultusunda yaklaşık 150 m, doğu batı doğrultusunda yaklaşık 100 m'lik bir alanda buluntuların olduğu görülmüştür (Resim: 5a).

Alanda yapılan incelemede bol miktarda pişmiş toprak künk parçaları ile MS 2-4. yüzyıla ait küçük ve form vermeyen kırmızı astarlı seramikler ile sarı ve yeşil sırlı birer örneğin olduğu Bizans ve Erken Osmanlı olabileceği düşünülen seramikler tespit edilmiştir (Resim: 5b). Bununla birlikte bir adet pişmiş toprak dokuma ağırlığı parçası da tespit edilen bir diğer buluntudur (Resim: 5c).

Başhöyük (Çardakaltı Kuzeyi)

Başhöyük yerleşimi, Yeni İmarek Mahallesi sınırları içerisinde, Tunca Irmağı'nın hemen batı yakasındadır. Bir sırtın doğuya doğru yaptığı eğimin uç kısmında, doğu batı doğrultusunda 90 m, kuzey güney doğrultusunda ise 50 m uzunluğundadır. Doğru ucu, tarla yolu tarafından kesilerek yok edilmiştir (Resim: 6a).

Alanda tespit edilen en erken buluntular, Erken Demir Çağı'na ait olduğu düşünülen iki adet küçük siyah ve bezemeli seramik gövde parçasıdır. Bunlarla birlikte MÖ 4. yüzyıla tarihli, Thasos veya Kuzey Ege üretimi olan amphora dip parçası, çok sayıda kırmızı ve kahverengi astarlı MS 2-3. yüzyıla tarihlendirilen pişmiş toprak kap parçaları, çatı kiremidi parçaları ve bir adet yeşil sırlı geç dönem seramiği de alanda tespit edilmiştir (Resim: 6b).

Bu yerleşimin hemen 250 m kadar güneyinde, 1959 ve 1960 yıllarında Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından araştırılan, Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Çardakaltı yerleşimi yer alır. Yine bu yerleşimin yaklaşık 350 m kuzeyinde ise, Prof. Dr. Burçin Erdoğu tarafından Erken Tunç Çağı'na tarihlenen Çardaklı yerleşimi bulunmaktadır (Erdoğu 1997: s. 274).

Başhöyük (Çardakaltı Kuzeyi) yerleşimi, güneyindeki Çardakaltı ve kuzeyindeki Çardaklı erken dönem yerleşimlerinin arasında MÖ 4. yüzyıldan başlayarak özellikle MS 2-3. yüzyılda iskân edilmiş olmalıdır.

Çardaklı

Çardaklı yerleşimi, Tunca Irmağı'nın batısında, Edirne-Avarız Yolu'nun ise hemen güneydoğusunda yer almaktadır. Alanda ilk kez Prof. Dr. Burçin Erdoğu tarafından araştırma yapılmış ve yoğun Erken Tunç Çağı malzemesiyle birlikte Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı başlarına tarihlenen malzemenin de olduğunu belirtmiştir (Erdoğu 1997: s. 274)⁴.

Alanda ekibimiz tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Prehistorik Dönem seramik parçalarına rastlanmıştır. Siyah renkli parçalarının ikisi kaide, biri boynuz şeklinde kulp olmak üzere yoğunluğu gövdeye ait küçük parçalar oluşturmaktadır. Alanda Klasik Dönem'e ait herhangi bir bulguya rastlanılmamışsa da Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülen yeşil ve sarı sırlı iki adet pişmiş toprak kap parçaları bulunmuştur.

Bağlık/Kumocağı

Bağlık/Kumaocağı yerleşimi, Avarız köyünün güneyinde, Tunca Irmağı'nın batı kıyısında yer alır. Alan ilk kez 1995 yılında Prof. Dr. Burçin Erdoğu tarafından, doktora çalışması kapsamında araştırılmıştır. Kum ve çakıl çıkarmak amacıyla açılan ocak yüzünden tahrip edilmiş alanın çevresinde Son Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı'na tarihlenen malzemelerin olduğu belirtilmiştir (Erdoğu 1995: s. 267-272; Erdoğu 1997: s. 275). Maalesef kum ocağı hâlâ faal olduğundan alanda tahribat yaratmaya devam etmiştir. Ocağın çevresi aşırı çalı ve

4 Alan, 2007 yılında Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararıyla "Çardakaltı" adıyla sit ilan edilmiştir.

ot olduğundan araştırma yapılamamıştır. Ocağın güneydoğusunda, Tunca Irmağı'na doğru çıkıntı yapan ve kuzeydoğusu ve doğusundan ırmağın geçtiği tarlada araştırma yapılmıştır. Buradaki tarla sürülerek ekime hazır hale getirilmiş ve tarlanın orta kısmında oluşan hafif yükseltide, seramik parçalarına rastlanmıştır (Resim: 7a).

Bu alanın özellikle kuzey ve batıya doğru hafif eğiminde görülen küçük parçalar halinde elde yapılmış seramikler ile nokta bezeme bulunan gövde parçası, üzerinde kabartma bant bezeme ve dudak kısmında çentikli ağız parçası ile birçok gövde parçası seramikler Geç Tunç Çağı, Erken Demir Çağı'na ait olmalıdır (Resim: 7b).

Eski Bağlık/Yorulmaz Çiftliği

Eski Bağlık/Yorulmaz Çiftliği yerleşimi, Yeni İmare Mahallesi sınırları içinde kalmakta ve Yorulmaz Çiftliği'nin hemen kuzeydoğusunda, Tunca Irmağı'nın batı yakasında ve ona doğru eğimli sırt üzerindedir. Alanda ilk araştırma 1995 yılında Prof. Dr. Burçin Erdoğan tarafından yapılmış, Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'na ait seramiklerinin tespit edildiği belirtilmiştir (Erdoğan 1997: s. 275).

Alanda tarafımızdan gerçekleştirilen yüzey taramasında, Tunca Irmağı'na doğru olan eğimli arazide az miktarda Erken Demir Çağı ile yine az miktarda olasılıkla Geç Roma Dönemi'ne ait seramik tespit edilmiştir.

Alatepe

Alatepe yerleşimi, Avarız köyünün kuzeybatısında, Tunca Irmağı'nın batı yakasında, ırmağın doğruya doğru yaptığı kıvrımının ise güneyindeki bir sırt üzerinde yer almaktadır (Resim: 8a). İlk kez Prof. Dr. Burçin Erdoğan tarafından araştırılmış ve "Son Tunç Çağı, Erken Demir Çağı ile Klasik Dönem malzemesi" olduğu belirtilmiştir (Erdoğan 1997: s. 275-276).

Güneye doğru eğimli bir arazide bulunan yerleşim, kuzey güney doğrultuda 100 m, doğu batı doğrultusunda ise 200 m'lik bir alanda yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte hemen doğusundaki iki tepede de seramiklere rastlanılmıştır. Alatepe'nin yaklaşık 800 m kadar doğusundaki yamaç Burçin Erdoğan tarafından "Düştübakıması" olarak adlandırılmış ve Tunç Çağı malzemesi olduğu belirtilmiştir (Erdoğan 1997: s. 275).

Çalışmamızda yoğun şekilde üzerindeki farklı bezemelere göre Erken Demir Çağı'na özellikle de bu dönem içerisinde MÖ 9-8. yüzyıllara tarihlenen seramiklerin fazla olduğu görülmüştür (Resim: 8b).

Yoğun seramiklerin haricinde pişmiş toprak dokuma ağırlığı parçaları, granit öğütme taşı parçaları, seramik üretiminde kullanılan perdah (açık) taşı bulunmuştur (Resim: 8d, e, f). Ayrıca alanda bulduğumuz ve çalışmanın en önemli verilerden olduğunu düşündüğümüz siva parçaları da burada tespit edilmiştir (Resim: 8g). Olasılıkla bir yangın sonucu oldukça sertleşmiş bu siva parçalarında dal izleri çok net görülebilir. Bu siva parçaları Demir Çağı'nda burada yaşayan topluluğun, mimari olarak dal örgü üzerine çamur sıvanmış yapılar kullan-

dığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Düşübakıması'nda bir adet taş balta parçası da tespit edilmiştir (Resim: 8c).

Hem yakın çevresindeki Arpalık ve Hacılar gibi *dolmen*lerden, hem de Svilingrad yakınındaki çukurlarda bulunan malzemelerle benzer durumdaki buluntular, Alatepe'de MÖ 9-8. yüzyılda dokuma ve kap üretiminin yapıldığını gösteren geniş bir alana yayılmış yerleşimin olduğunu göstermektedir.

Mendibey Çiftliği

Mendibey Çiftliği, Avarız köyünün kuzeybatısında, Tunca Irmağı'nın batı yakasındadır. Yerleşim, Tunca Irmağı'nın menderesler yaptığı alana doğru sokulan bir tepenin güney eteğinde tespit edilmiştir (Resim: 9a). Tepenin üst kısmında kalıntıları hala görülmekte olan, Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet Dönemi çiftlik evi bulunmaktadır. Tepenin üst kısmında herhangi bir buluntuya rastlanılmamışsa da tepenin güney yamacında çok sayıda buluntu ele geçmiştir. Buluntuların dağılımına göre bu alan doğudan batıya 200 m, kuzeyden güneye 100 m ölçülerindedir.

İlk defa tarafımızdan araştırılan alanda oldukça enteresan buluntular elde edilmiştir. Buradaki en erken buluntu Kalkolitik Çağ'a ait olduğunu düşündüğümüz taş baltadır (Resim: 9b). Bununla birlikte, Demir Çağı'na ait pişmiş toprak ağız parçası, olasılıkla MÖ 4. yüzyıla ait Thasos veya Kuzey Ege amphora dip parçaları, siyah *firnisli* küçük bir gövde parçası ile ağız, kaide ve kulp parçalarından oluşan MS 2-4. yüzyıla ait parçaları da bulunmuştur (Resim: 9d).

Taş balta ve seramik buluntular haricinde pişmiş toprak *bikonik* biçimli ağırşak ve birçok granit öğütme taşı parçaları da alanda ele geçen buluntulardandır (Resim: 9c, e).

Maksutoğlu Çiftliği

Tarafımızdan ilk kez araştırılan bir diğer alan olan Maksutoğlu Çiftliği, Avarız köyünün kuzeyinde, Tunca Irmağı'nın batısındadır. Kuzey güney doğrultulu bir sırtın uç kısmında bulunan yerleşimin batısından Fişnelik Deresi akmaktadır. Mendibey Çiftliği'nde olduğu gibi üzerinde Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet Dönemi çiftlik evi yıkıntısı bulunmaktadır. Buradaki çalışmada tepenin üst ve güney yamacında buluntulara rastlanmıştır (Resim: 10a).

Alanda yaptığımız çalışmada yoğun Erken Demir Çağı'na, olasılıkla MÖ 10-8. yüzyıllara ait bezemeli seramikler ile birlikte MS 3-4. yüzyıla ait de seramikler bulunmuştur (Resim: 10b). Ayrıca bazalt öğütme taşı parçası, çay taşından ezme taşı parçaları, *pithos* gövde parçaları da buradan elde edilen diğer buluntulardır (Resim: 10c, d).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Edirne Yüzey Araştırması (EYA)'nın, 25 Eylül - 5 Ekim 2023 tarihleri arasında 10 iş günü süren 2023 sezonu arazi çalışması Meriç Irmağı'nın kuzeyinde, Tunca Irmağı'nın batı-

sına kalan alanda gerçekleştirilmiş ve 19 alan incelenmiştir. Bu çalışma sırasında araştırılan alanların bazıları daha önce tespit edilmiş olsa da tarafımızdan daha detaylı incelenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Ayrıca araştırmamız sonucunda tespit edilen dört yerleşimin daha önceki yayınlarda olmadığı görülmüştür. Araziden elde edilen verilerin üzerinde yüzey araştırması ekibi tarafından çalışılmalar sürdürülmektedir.

TEŞEKKÜR

Araştırmaya izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, desteklerinden dolayı Edirne Müze Müdürlüğüne, araç ve proje desteği (TÜ-BAP 2023-156) sağlayan Trakya Üniversitesi Rektörlüğüne teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Akman, m (1997). Megalithforschungen in Thrakien. *Istanbuler Mitteilungen*, 47, s. 160-170.

Akman, m (1998). Die Ausgrabung der Megalithischen Dolmenanlage in Lalapaşa (Ed. Numan Tuna, Zeynep Aktüre, Maggie Lynch), *Thracians and Phrygians: Problem of Parallels*. Ankara: s. 65-70.

Baş, D. (2019). *Edirne Arkeoloji Müzesi Metal Buluntuları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Batur, G. (2021). *Hadrianopolis (Edirne) İle Yakın Çevresi Tümülüsleri ve Buluntuları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Beksaç, E. (2006). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne ve Kırklareli İlleri 2004 Yüzey Araştırması. 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: II*, s. 283-292.

Beksaç, E. (2007). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik Kaya/Kaya Oyma ve Megalit/Anıtları ve Kült Alanları Projesi: Edirne ve Kırklareli İlleri 2005 Yüzey Araştırması. 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: I*, s. 183-200.

Beksaç, E. (2008). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Megalitik, Kaya Oyma Anıtları ve Kült Projesi Edirne - Kırklareli Yüzey Araştırması 2005 Çalışmaları. 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: III*, s. 71-84.

Beksaç, E. (2011). Kuzey Batı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtlar ve Kült Alanları Projesi 2009 Yılı Edirne ve Kırklareli Yüzey Araştırması. 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: II*, s. 131-142.

Beksaç, E., (2010). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi 2008 Yılı Edirne ve Kırklareli Yüzey Araştırması. 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: I*, s. 187-202.

Beksaç, E., (2012). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2010 Çalışmaları. 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: III, s. 1-11.

Beksaç, E., (2013). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2011. 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: I, s. 43-50.

Beksaç, E., (2014). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2013. 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: I, s. 253-268.

Erdoğu, B. (1995). The Mat White-Painted Pottery from Eastern Thrace: A New Look at the Relations between the Balkans and Anatolia. *Anatolian Studies* 45, s. 267-272.

Erdoğu, B. (1997). Edirne İli 1995 Yılı Yüzey Araştırması. 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 1, s. 273-291.

Erdoğu, B. (2001). *Neolithic and chalcolithic cultures in Turkish Thrace*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Durham Üniversitesi, Durham.

Erdoğu, B. (2021). Tarih Öncesi Dönemde Edirne Merkez İlçesi (Ed. Ergün Karaca) *Tarih Öncesinden Cumhuriyete Edirne Üzerine Araştırmalar*, Edirne, s. 1-7.

Kansu, Ş. A, (1963). Edirne’nin Lalapaşa-Büyünlü *Dolmenleri* Hakkında İlk Not, *Belleten*, 27 (107), s. 491-492.

Kansu, Ş. A, (1963). Marmara Bölgesi ve Trakya’da Prehistorik İskân Tarihi Bakımından Araştırmalar, *Belleten*, 27 (108), s. 657-671.

Kansu, Ş. A. (1993). Edirne’nin Tarihöncesine Ait Araştırmalar. *Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: s. 13-19.

Karaca, E. (2019). *Milattan Önce Birinci Binde Doğu Trakya*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Mansel, A. M (1940). Trakya Hafriyatı. *Belleten*, 4 (13), s. 89-114.

Özdoğan, M (1983). Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları, 1982. 1. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 63-68.

Özdoğan, M (1987). 1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları. 5. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: II, s. 157-173.

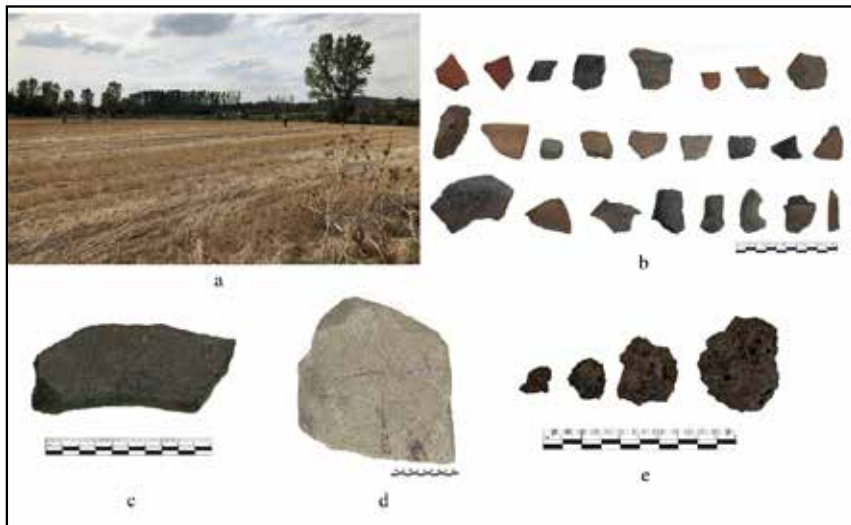
Özdoğan, M (1988). 1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması. 6. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: II, s. 571-590.

Özdoğan, M ve Akman, M (1992). 1990 Yılı Trakya’da ve Marmara Bölgesi Araştırmaları”, 9. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 405-423.

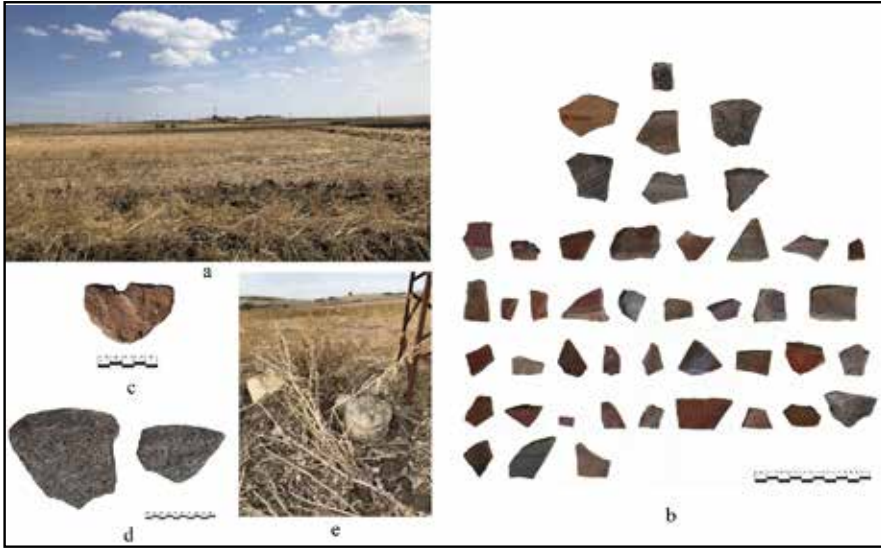
EKLER

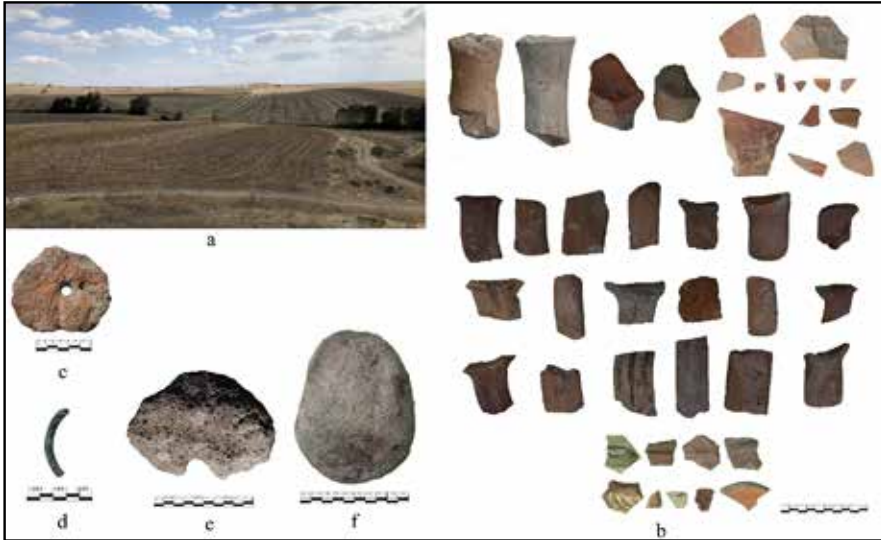
Resim 1: Edirne Yüzey Araştırması 2023 Yılı (EYA'23) çalışma alanı.

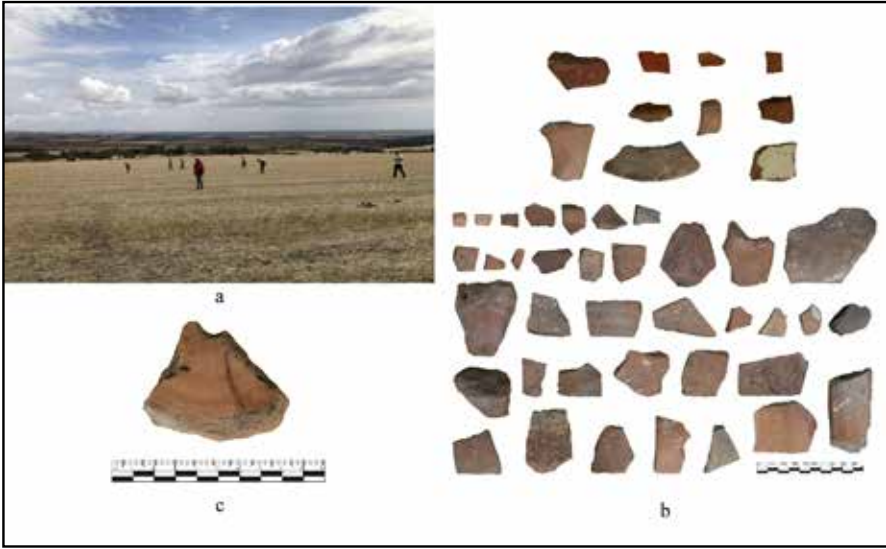
Resim 2: Eskibağlık/Çaylar – Arazi görünüm ve buluntular.

Resim 3: Kilisetarla – Arazi görünüm ve buluntular.

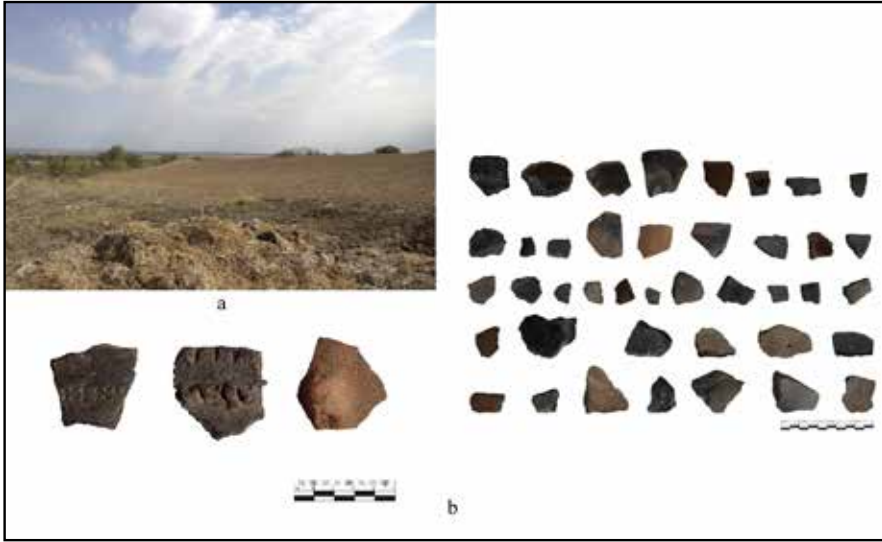
Resim 4: Kayaçeşme – Arazi görünüm ve buluntular.

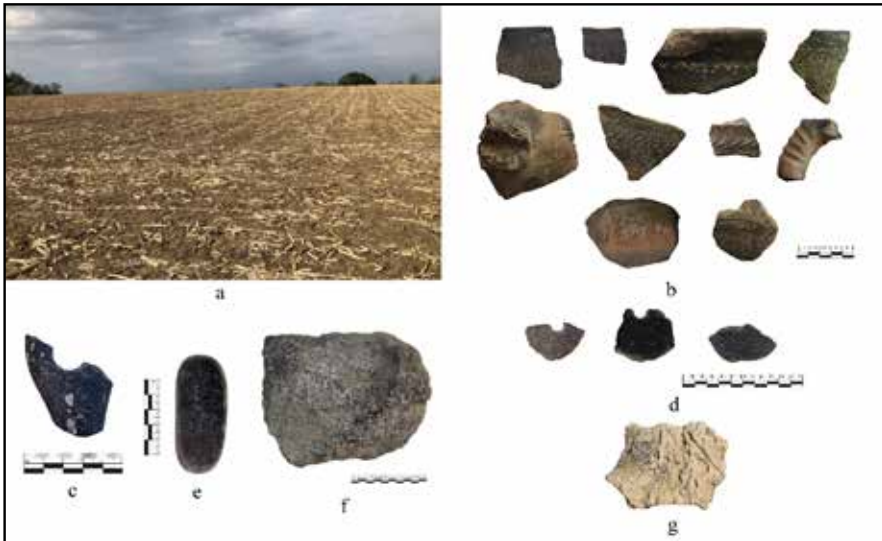
Resim 5: Bağlar – Arazi görünüm ve buluntular.

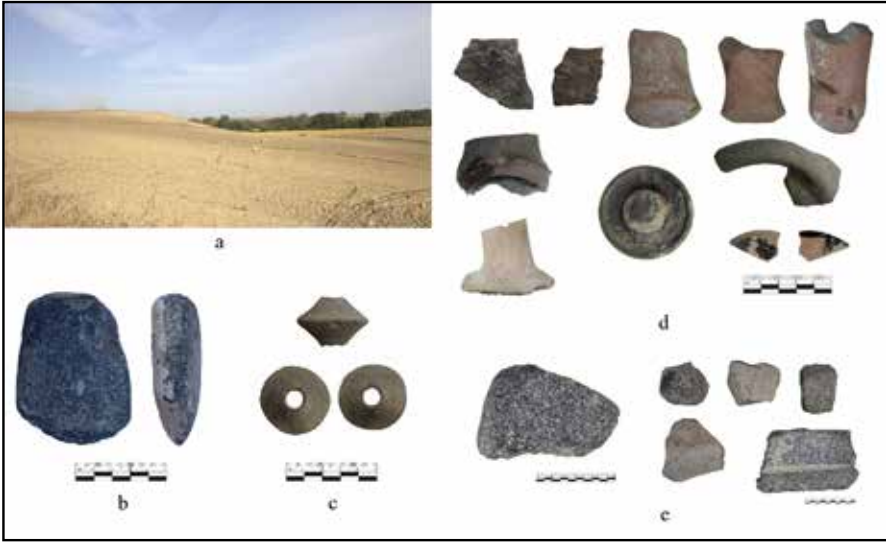
Resim 6: Başhöyük (Çardakaltı kuzeyi) – Arazi görünüm ve buluntular.

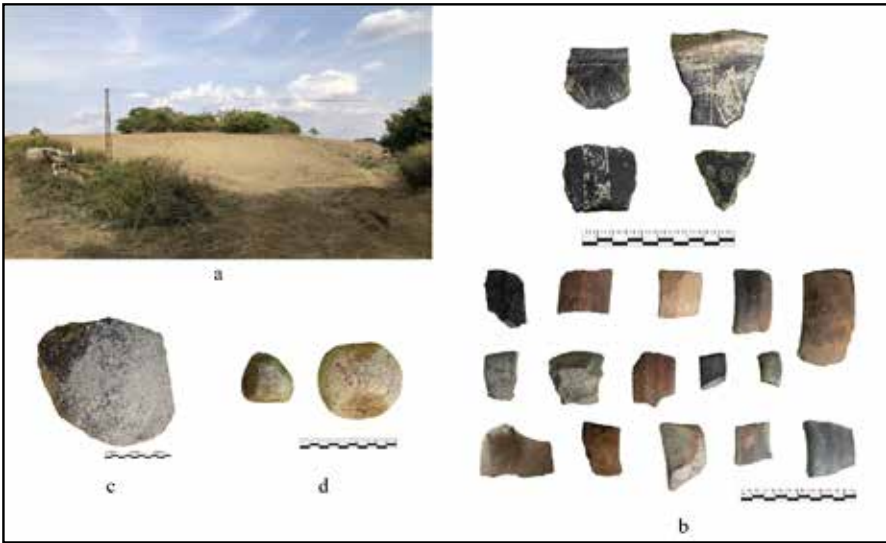
Resim 7: Bağlık/Kumocağı – Arazi görünüm ve buluntular.

Resim 8: Alatepe – Arazi görünüm ve buluntular.

Resim 9: Mendibey Çiftliği – Arazi görünüm ve buluntular.

Resim 10: Meksutoğlu Çiftliği – Arazi görünüm ve buluntular.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü